

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

Bilge Karasu

Jean ve Gino'ya Mektuplar

Lettres à Jean et Gino

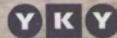
1964-1994

Hazırlayan / édition établie par
Alain Mascarou

Çeviren / traduction: Simlâ Ongan

24
anadolü
medeniyetleri
anadolü
kültürleri

SELÇUKLU ÖSMANLI
ÇAĞLARBOYU
ÇAĞLARBOYU PARA VE TARİHİ

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

BİLGE KARASU
JEAN VE GINO'YA MEKTUPLAR
1964-1994
LETTRES À JEAN ET GINO

**Bilgi Karasu'nun YKY'deki kitabı /
Le livre de Bilge Karasu chez YKY**

**Jean ve Gino'ya Mektuplar / Lettres à Jean et Gino
1964-1994 (2013)**

BİLGE KARASU

**Jean ve Gino'ya
Mektuplar**

1964-1994

Lettres à Jean et Gino

Hazırlayan / Édition établie par
Alain Mascarou

Çeviren / Traduction :
Simlâ Ogan

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları – 3913
Edebiyat – 1105

Bilge Karasu - Jean ve Gino'ya Mektuplar / Lettres à Jean et Gino 1964-1994
Hazırlayan / Édition établie par Alain Mascarou
Çeviren / Traduction : Simlâ Ongan

Kitap editörü: Ersel Topraktepe
Düzelti: Fahri Güllüoğlu

Kapak tasarımı / Conception de la couverture: Nahide Dikel

Baskı / impression : Pasifik Ofset Ltd. Şti.
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Haramidere - Avcılar / İstanbul
Telefon: (0 212) 412 17 77
Sertifika No: 12027

1. baskı: İstanbul, Haziran 2013
1ère édition : İstanbul, juin 2013
ISBN 978-975-08-2572-9

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2013
Sertifika No: 12334

Bütün yayın hakları saklıdır.

Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Tous droits réservés.

Toute reproduction intégrale ou partielle faite par quelque procédé que ce soit,
sans le consentement de la maison d'édition est illicite.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
<http://www.ykykultur.com.tr>
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: <http://alisveris.yapikredi.com.tr>

Sommaire

Une invisible et lumineuse
connivence - A. Mascarou • 8

LETTRES 1964-1969 • 20

Les lieux, les travaux, les
événements : années 60
par A. Mascarou • 82

LETTRES 1970-1979 • 88

Les lieux, les travaux, les
événements : années 70
par A. Mascarou • 196

LETTRES 1980-1989 • 202

Les lieux, les travaux, les
événements : années 80
par A. Mascarou • 306

LETTRES 1990-1994 • 314

Les lieux, les travaux, les
événements: années 90
par A. Mascarou • 372

Tombeau - François Bizet • 380

Biographies • 396

İçindekiler

Görünmez, Işıklı Bir Anlaşma -
A. Mascarou • 9

MEKTUPLAR 1964-1969 • 21

Yerler, çalışmalar, olaylar:
60'lı yıllar
Haz: A. Mascarou • 83

MEKTUPLAR 1970-1979 • 89

Yerler, çalışmalar, olaylar:
70'li yıllar
Haz: A. Mascarou • 197

MEKTUPLAR 1980-1989 • 203

Yerler, çalışmalar, olaylar:
80'li yıllar
Haz: A. Mascarou • 307

MEKTUPLAR 1990-1994 • 315

Yerler, çalışmalar, olaylar:
90'lı yıllar
Haz: A. Mascarou • 373

Mezar - François Bizet • 381

Çevirmenin Notu • 393

Biyografiya • 397

**JEAN VE GINO'YA
MEKTUPLAR**

1964-1994

LETTRES À JEAN ET GINO

Une invisible et lumineuse connivence

*Aux chats des deux rives de la
Seine et à ceux de Kavaklıdere*

Selon Pascal Quignard le septième arrondissement de Paris est le périmètre où cultiver le mieux l'amitié et la sociabilité, loin des fanatismes. L'une des diagonales qui traversent le carrefour de la rue de Beaune et de la rue de Lille illustre sans conteste ce postulat. Bilge Karasu était locataire à l'Hôtel de Lille, au 40 de la rue du même nom ; en février 1963, par temps de neige, il y écrivit les premières pages d'*Au soir d'une longue journée*. Quelques mois plus tard, au 33 de la rue de Lille, un 14 juillet ensoleillé, il rencontrait chez eux Jean Nicolas et Gino Harsh par l'intermédiaire d'un ami américain client aussi de l'hôtel. Une carte postale adressée de Rome par Bilge le Noël suivant entamait une correspondance qui devait courir sur trente ans. Sur la publication de celle-ci, il n'a pu manquer de s'interroger, voire d'en imaginer les modalités :

Ce matin, j'ai pensé à toutes ces lettres que nous nous écrivons depuis tant d'années. Je crois te l'avoir écrit déjà. Quelle "summa" épistolaire, quand même ! On devrait se mettre à trier, de part et d'autre, et en faire une "Correspondance" très "littéraire". Pourquoi pas ? Ankara, le 05/08/1978

Si jamais notre correspondance était publiée, elle n'aurait de sens que présentée bi-latéralement. Je suis toujours furieux de voir un bouquin de Lettres d'Un Tel, où le bougre ne fait que monologuer. Une

Görünmez, Işıklı Bir Anlaşma

*Seine Nehri'nin iki yakasındaki ve
Kavaklıdere'deki kedilere*

Pascal Quignard, Paris'in yedinci bölgesinin, fanatizmden uzak arkadaşlık ve sosyallik geliştirmek için en elverişli çevre olduğunu düşünür. Beaune ve Lille sokakları kavşağından geçen sokaklardan biri, bu önermeyi, şüphesiz, resmetmektedir. Bilge Karasu Hôtel de Lille'de, aynı adlı sokakta 40 numarada kiracıydı; 1963'ün karlı şubatında, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nın ilk sayfalarını orada yazdı. Birkaç ay sonra, güneşli bir 14 Temmuz günü, aynı otelde kalan Amerikalı bir arkadaş aracılığıyla, Lille Sokağı no. 33'teki evlerinde, Jean ve Gino'yla tanıştı. Noel'de Bilge'nin Roma'dan gönderdiği kartpostal otuz yıla yayılacak bir mektuplaşmanın başlangıcı olacaktı. Mektupların yayımlanması konusunu düşünmezlik edemediği gibi, nasıl olabileceğini hayal de etti:

Bu sabah, bunca yıldır birbirimize yazdığımız tüm bu mektupları düşündüm. Sanırım bunu sana daha önce de yazdım. Ne mektup "summa"sı ama! İki koldan ayıklamaya koyulup ortaya pek "Edebi Mektuplar" çıkarabiliriz. Neden olmasın? Ankara, 5 Mayıs 1978.

Mektuplarımız yayımlanacak olursa ancak çift taraflı bir sunum anlamlı olur. Bilmem Kimin Mektupları kitabında herifçioglunun birinin monoloğunu gördüğüm zaman öfkeleniyorum. Mektuplaşma bir diyalogdur her zaman. Bazı mektuplar eksik olabilir tabii. Son derece normaldir. Ankara, 11 Aralık 1978.

correspondance c'est toujours un dialogue. Certaines lettres peuvent manquer. Ce n'est que très normal. Ankara, le 11 /12/1978

Dans sa lettre du 25 février 1984, Bilge demande à Jean de lui envoyer le livre de Barthes *Fragments d'un discours amoureux*, dont par lapsus il indique ainsi le titre "Fragments d'un dialogue amoureux". Si les lettres de Jean sont perdues, matériellement, la qualité du dialogue est telle qu'elles sont dans le présent de la réponse. Faute de les avoir retrouvées, c'est dans les lettres de Bilge que j'ai opéré ce tri "littéraire" qu'il imaginait, en retranchant ce qui était d'ordre strictement confidentiel. Fragments donc d'un dialogue amical, ouverture d'un espace où résonne la voix de l'ami, ce Jean dont il me faut à présent parler.

Jean, l'ami français, partage la vie de Gino, le plus parisien des Américains de Paris, élève de Nadia Boulanger et partenaire du jazzman Steeve Lacey, brillant discoureur, caustique, spirituel, provocant, amateur d'art inspiré, aussi casanier que Jean a le goût des voyages. Jean est un être pudique, curieux, cultivé, sans préjugé, familier de peintres, amateur passionné d'arts populaires comme savants et de terres étrangères, grand amoureux du Brésil, découvreur tout aussi fervent de l'Inde, puis de la Turquie grâce à Bilge. Insatiable d'images, il est "imagier" lui-même, interprète irrévérencieux de l'iconographie classique et primitive, auteur de toiles teintées parfois d'ésotérisme ou d'exotisme détournés et souvent d'homo-érotisme : symbole commun à l'artiste et à l'écrivain, le fameux "triskélion" que l'on retrouve dans l'*Avant-texte sur le Bosphore* et comme motif décoratif dans les peintures à l'acrylique de Jean.

Sous son extrême douceur Jean est aussi un militant, préoccupé d'engagement social, mais surtout partisan de toujours de la cause homosexuelle, ardent défenseur du droit d'aimer. Jean a amené Bilge à lire Tony Duvert, l'a introduit à "Arcadie", qui avait été avant 1968 la seule association homosexuelle en France, lui a fait connaître le journal "Le Gai Pied". De cela, l'écrivain lui fut sans doute redevable, au travers de ce "Carnet Secret" (*Özel Günlük*) inachevé, posthume, dont la rédaction doit probablement quelque peu à ces fréquentations que Jean a permises. Cet affleurement d'un sens en marge, cette "charge sensible" de

25 Şubat 1984 tarihli mektubunda, Bilge Jean'dan, Barthes'ın *Bir Aşk Söyleminden Parçalar*'ını göndermesini istiyor ancak hata yapıp "Bir Aşk Diyaloğundan Parçalar" yazıyor. Jean'ın mektupları maddi olarak kaybolmuş olsa bile, diyaloğun kalitesi öyle yüksek ki, yanıt anının içindeler. Hayal ettiği "edebi" seçkiyi, bulmuş olduğum mektuplardan, tamamen özel hayata ait kısımları çıkararak, Bilge'nin mektupları içerisinden yaptım. Arkadaşça bir diyaloğun parçaları yani, arkadaşın sesinin yankılandığı bir alan açılımı. Artık söz etmem gereken o arkadaş. Jean.

Fransız arkadaş Jean hayatını, Paris'in en Parizyen Amerikalısı, Nadia Boulanger'nin öğrencisi ve cazcı Steeve Lacey'nin partneri, iyi bir konuşmacı, iğneleyici, nükteli, kışkırtıcı, sezgisi güçlü bir sanat amatörü, Jean'ın yolculuğu sevdiği oranda evcimen, Gino ile paylaşır. Jean edepi, meraklı, kültürlü, önyargısız, ressamalara yakın, popüler sanata, âlimlere ve yabancı topraklara tutkun bir amatör, büyük bir Brezilya âşığı, önceleri bir o kadar ateşli bir Hindistan, sonra da Bilge sayesinde, Türkiye kâşifi. İmgeye doymayan Jean kendi de bir "imgeci". Klasik ve ilkel ikonografinin aykırı bir yorumcusu, kimi zaman ezoterizm, kimi zaman da odağı farklı bir egzotizmle, genellikle de homoerotizmle boyanmış tabloların yaratıcısı: *Boğaziçi Üzerine bir Ön-Metin*'de olduğu gibi, Jean'ın akrilik resimlerinde de dekoratif unsur olarak karşımıza çıkan, sanatçı ve yazarın ortak sembolü, meşhur "triskelion".

Jean, olağanüstü yumuşak bir yapıya sahip olmakla beraber, sosyal sorumluluklarla ilgili, militan, özellikle eşcinsel davanın her daim taraftarı, sevmeye hakkının coşkulu bir savunucusu. Jean Bilge'nin Tony Duvert okumasını, 1968'den önce Fransa'daki tek eşcinsel dernek olan "Arcadie"yle tanışmasını ve *Le Gai Pied* dergisinden haberdar olmasını sağladı. Bunun için Jean'a minnet duymuş olmalı. Ölümünün ardından kalan, bitmemiş "Özel Günlük"ün yazımı belli oranda Jean'ın sağladığı bu ilişkiler sayesinde gerçekleşmiş olmalı. Çerçeve dışı bir anlamın yüzeye çıkışı, "görünmezlerin" –eşcinsel ifadesi– dilinin bu "duygu yükü" Bilge'nin sayfalarında olduğu gibi ele alınmıştır: "Farklı anlamlarla kullanılmıyor sözcükler. Ancak duygu yükleri onları değişik anlamlar iletir hale getiriyor" (*Özel Günlük*, 14 Ocak 1977). Konuş-

la langue des “invisibles” — l’expression homosexuelle — est abordée en tant que telle par Bilge dans ces pages : “Les termes ne sont pas employés avec des sens différents. Mais la charge sensible parvient à leur communiquer des sens différents”, *Özel Günlük*, 14 janvier 1977). L’attention à cet usage autre du parler, qui suppose une acuité particulière, peut s’exprimer par des périphrases “vous savez de quoi je parle”, 23/06/1979 ; “mes frères d’infortune”, 06/08/1969, mais aussi par une sensibilité à ces situations où le discours en dit plus que les mots : “Certaines circonstances prêtent à tes lignes un sens assez en dehors de l’usuel”, 04/06/1980.

Revenons donc à ces lettres, à leur matérialité d’abord, qui en font autant de *pages d’accueil*, à leur graphisme délié, régulier, qui emplit, occupe, envahit, submerge toute la surface de la page : un flux, une marée — rien justement de “fragmentaire” ; revenons à leurs signatures, prénom en toutes lettres ou réduit à l’initiale, un dessin parfois, un motif ‘félin’ en guise de paraphe, et même le prénom et le nom transcrits en caractères japonais. Une amie graphologue à qui je les ai montrées a défini dans le texte une écriture très rythmée, régulière, harmonieuse, significative d’un débit aisé, ample, cursif, dégageant chaleur et sociabilité dans l’élan vers les autres ; un tracé dénotant l’assurance, l’adaptabilité d’un être en prise avec le réel, sa structuration ; le sentiment enfin d’une présence qui capte l’attention sans la forcer. La signature l’a rendue plus perplexe ce ‘B’ bombé, cette imprévisible déliaison des lettres, déployées l’abandon à l’imaginaire, à la fantaisie ? Elle hésite lieu du moi profond ou factice ? ou les deux ? De la page entière sur laquelle court l’écriture émane en tout cas, dans l’équilibre des noirs et du blanc, une attention à l’autre ; se dessine un espace d’emblée partagé où va s’inventer la langue de l’amitié.

Jean ne lit pas le turc, il n’est pas un connaisseur de l’œuvre de Bilge (à la différence de Halûk Aker, autre correspondant sur la longue durée, qui en a une connaissance intime), longtemps Jean n’a pas d’autre lien avec l’univers de Bilge que cette correspondance et leurs conversations lors de leurs retrouvailles, en Turquie ou à Paris. Bilge écrit un français appris, quasi acadé-

manın, özel incelik gerektiren bu farklı kullanımına ilgi, hem do-
laylı anlatımda: “Neden söz ettiğimi biliyorsunuz”, 23/06/1979;
“şanssız kardeşlerim”, 06/08/69, ifade buluyor, hem de anlatımın
kelimelerden daha çok şey ifade ettiği durumlara karşı duyarlı-
lıkta: “Bazı koşullar satırlarına alışlagelmişin dışında bir anlam
katıyor”, 04/06/1980.

Mektuplara dönelim, öncelikle, onları *karşılama sayfalarına*
da dönüştüren maddeselliklerine, sayfanın tüm yüzeyini dol-
duran, işgal eden, bürüyen, kaplayan grafik işaretlerin inceliği-
ne, düzenliliğine: bir kabarma, bir gel-git –“parçalı” bir şey hiç
değil–; imzalanma şekilleri: isimlerin ya tamamı yazılmış ya da
yalnızca baş harfler kullanılmış, bazen bir çizim, paraf niyeti-
ne “kedigil” bir motif, hatta isim ve soyadının Japon harfleriyle
yazılışı. Mektupları gösterdiğim yazıbilimci bir arkadaşım me-
tinde ötekilere yönelik hamlesinde sıcaklık ve sosyallik yayan
işlek, geniş, rahat bir akışa işaret eden ritimli, düzenli, uyumlu
bir yazı; güveni, gerçekte bağlantısı güçlü bir varlığın uyum ye-
teneğini, yapısallığını yansıtan bir işaretler dizisi; ve son olarak
dikkati zorlamadan üstüne çeken bir mevcudiyet hissi tanımla-
dı. İmza arkadaşımı daha da çok şaşırttı: Bombeli “B”, harflerin
beklenmedik kopukluğu, çözülüşü: hayale, fanteziye bırakılmış-
lık mı? Arkadaşım tereddüt ediyor: Derin ben alanı mı, yapay
ben alanı mı? Yoksa ikisi de mi? Her durumda, siyahların ve
beyazın dengesi içinde, yazının katettiği sayfa boyunca ötekine
yönelik bir ilgi yayılıyor; arkadaşlık dilinin türetileceği, anında
paylaşılan bir alan oluşuyor.

Jean Türkçe bilmiyor, Bilge’nin eserlerini tanımıyor (eserleri
yakından tanıyan, yine uzun süre mektuplaştığı Halûk Aker’in
aksine). Jean’ın, Bilge’nin dünyasıyla bağı uzun bir süre, mektup-
lar ve Paris veya Türkiye’de buluştukları zamanki sohbetlerin-
den ibaret. Bilge, yazarlık tarzının dışında yer alan, öğrenilmiş,
kimi zaman neredeyse akademik bir Fransızca kullanıyor ya-
zarken. Ve bunun bilincinde: “*La Soiree*’yi ‘doğrudan’ Fransızca
yazabileceğimi düşünerek tatlı tatlı iltifat ediyorsun. Ben sade-
ce başlıktan Fransızca söz etmiştim; köşeli Fransızcamın nere-
sinden tutup, yoğurup, işleyip de Türkçe yazdığımı denk bir iş
çıkarmım? Türkçeden başlamak gerekir” (29/12/1981). Her ikisi

mique parfois, à distance de son style d'écrivain, écart dont il a conscience : "Tu me fais là un gentil compliment en croyant que je pourrais écrire *La Soirée* en français, en "première version". Je n'avais parlé que du titre, en français ; comment pourrais-je manier, manipuler, triturer mon français livresque afin d'écrire l'équivalent de ce que je ferais en turc ? Il faut bien commencer par la version turque." (29/12/1981). Pourtant chacun d'eux, cédant au plaisir épistolaire, va jouer la partie verbale de l'amitié.

"Pour commencer par la fin J'ai beaucoup aimé mon nom français à la manière de "fermier général ennobli..." Je signerais volontiers "Lesage de Nègrefont" (bien que "karasu" signifie, en tant qu'unité lexicale, glaucome et ruisseau, ou fleuve lent. L'un des tributaires de l'Euphrate porte justement ce nom.) la traduction de mon "Cahier secret" si jamais il venait à être terminé, publié et traduit.

De plus, la qualité d'étranger de Jean, un étranger en empathie avec la culture turque et le pays, fait qu'à l'occasion en particulier de ses séjours, Bilge joue pour lui l'hôte attentif et désireux de faire comprendre les différences, de les rendre sensibles et autant qu'il se peut, délectables. Il est soucieux de faire partager, en effet, dans une langue étrangère, à un lecteur étranger, sa propre culture, mentalité, sensibilité tout en témoignant dans cette tentative de la connaissance qu'il a de la culture, mentalité, sensibilité étrangères. Ainsi, dans le commentaire de l'illustration de François Rétaï à sa nouvelle *Un Pèlerin du Moyen-Âge* pour *Le Monde-Dimanche*, le 22/11/1982 :

je n'ai rien contre l'illustration, tout au contraire, c'est une image qui "domestique" un texte un peu exotique. Qu'elle ne corresponde pas à mon "image" est assez naturel. Qu'elle ne corresponde pas à la tienne ne l'est pas moins : tu connais la Turquie et cela doit certainement avoir une influence sur les images que tu te fais en lisant un texte turc."

Surtout, dans ces feuillets, vibrent l'intelligence du cœur, l'exigence morale, l'affirmation d'un désir différent, insoucieux des normes, qui font de ces lettres un précieux témoignage en faveur d'une vérité toujours menacée et d'un être, Jean Nicolas, si respectueux de l'autre, et dont le sens de l'amitié est si rare,

de, mektuplaşmanın zevkine teslim olup arkadaşlığın sesliliğine odaklanacaktır.

Bilge'nin yazısı ile imzası arasındaki fark, okul Fransızcasıyla, kendine arada bir zevkle yapma izni verdiği çılgınlıklar arasında da görülür şüphesiz. Dil oyunları ve şakalarıyla Jean'ı yoksunluk içinde de bırakmaz. Başlıkları örneğin: 06/07/1984 tarihli mektubunun başında Bilge, Jean'ın onu, 1001 Gece'nin oryantalist eğilimli ilk çevirisine özgü biçimde işaret etmek için kullandığı "İmparatorluk Başkenti'nin kendine has çekiciliği" dolaylı anlatımını tekrar ediyor... 16/05/1983'te bir yansıma daha:

"Sondan başlayayım: ismimin Fransızcasını 'asilleştirilmiş mültezim' anlamıyla çok sevdim. Olur da 'Özel Günlük'üm biter, yayımlanır ve çevrilirse, çeviride seve seve *Lesage de Nègrefont* (gerçi Karasu'nun tam karşılığı glokom ve çay veya ağır nehir anlamı taşıyor. Fırat'a bağlanan kollardan birinin adı aynı zamanda) adını kullanırım."

Üstelik Jean'ın, Türk kültürü ve ülkenin kendisiyle empati içinde olan yabancı kimliği, özellikle de seyahatleri sırasında Bilge'ye dikkatli ve farklılıkları anlaşılır, algılanabilir ve olabildiğince tadı çıkarılabilir hale getirmeye istekli evsahibi rolü yükler. Aslında, yabancı bir dilde, yabancı bir okuyucuyla, kendi kültürünü, anlayışını, algısını paylaşma derdindedir. Bu sırada da, yabancı kültür, anlayış ve algı konusunda sahip olduğu bilgi açığa çıkar. François Rétaî'nin *Le Monde-Dimanche'a Bir Ortaçağ Abdalı* adlı öyküsü için yaptığı illüstrasyon hakkındaki 22/11/1982 tarihli yorumunda:

"Bu illüstrasyona karşı değilim hiç, aksine, biraz egzotik bir metni 'evcilleştiren' bir imge. Benim 'imgeme' uygun olmaması da doğaldır. Seninkine uymaması da öyle: Türkiye'yi tanıyorsun, bunun, bir Türk metnini okurken hayalinde oluşan imgeler üstünde etkisi oluyordur mutlaka."

Gönül zekâsı, ahlaki zorunluluk, normlardan yana tasassız, değişik bir arzunun ifadesiyle dolu sayfalar, mektupları, her daim tehdit altında olan bir gerçeğin destekçisi ve ötekine karşı son derece saygılı ve arkadaşlık duygusu çok az rastlanır türden, çıkar gözetmeyen bir insanın varlığının değerli belgesi haline getiriyor. Temmuz 1983 tarihli, Topkapı'nın girişinde oldukları

désintéressé. La photo de juillet 1983 qui les montre à l'entrée de Topkapı manifeste l'insolence d'un bonheur taquin, léger, communicatif (voir la photo de couverture). De cet attachement aussi profond que généreux, jamais possessif, quelle meilleure preuve pouvait donner Jean que d'autoriser la diffusion de ces extraits ? Il refuse que cette correspondance reste *lettre morte*, il lui permet cette résurrection qu'entrevoit dans sa méditation l'essayiste François Bizet, rencontré par Bilge en 1994 à Ankara —la diagonale des amis cette fois s'anatolise, et traverse le jardin botanique de Çankaya. Bilge aura dû à François l'un de ses derniers bonheurs de lecture, lié encore à Paris : la découverte des premiers livres de Daniel Pennac et de ce français ludique où il retrouvait son plaisir à Queneau.

D'ailleurs le français de Bilge, dans son impeccable grammaticalité, ne peut résister aux impertinences à la Zazie. *Crois-tu que le ton de mes lettres, la façon dont j'écris le français pourrait intéresser les gens de chez vous ?* Ankara, le 15/04/1968. Avec passion et humilité, la traduction de Simla Ongan s'est attachée à rendre en turc ce ton-là. Au lecteur turc de découvrir l'un de ses classiques contemporains dans un autre registre, au lecteur français d'être sensible à ce traitement légèrement décalé de sa langue et de sa culture, à chacun d'être attentif à cette capacité d'accueil des langues, à chacun de puiser à leur universalité singulière.

Alain Mascarou

fotoğraf (bkz. kapak fotoğrafı) muzip, hafif, bulaşıcı bir mutluluğun cüretini gösteriyor. Asla sahiplenici olmamış, derin olduğu kadar cömert bu bağın, Jean'ın mektuplardan bölümlerin yayımlanmasına izin vermesinden daha iyi bir göstergesi olabilir mi? Mektuplaşmalarının *ölü mektuplardan* ibaret kalmasını reddedip, Bilge'nin, 1994'te –birleştirici arkadaş yolu bu kez Anadolu'ya kayıp Çankaya'daki Botanik parkından geçtiğinden– Ankara'da tanıştığı denemeci François Bizet'nin sezinlediği dirilişi olanaklı kılıyor. Bilge, okuma konusundaki, yine Paris bağlantılı son mutluluklarından birini François'ya borçlu: Daniel Pennac'ın ilk kitaplarının ve Queneau'daki zevki tekrar tattıran oyuncu Fransızcasının keşfi.

Zaten Bilge'nin mükemmel dilbilgiselliği içindeki Fransızcasının Zazie'ce münasebetsizliklerine karşı koyması düşünülemezdi. “Mektuplarımın tonu, Fransızcayı yazma biçimim oradaki insanların ilgisini çekebilir mi sence?” Ankara, 15/04/1968. Simlâ Ongan'ın çevirisi, bu tonu Türkçeye nakletme fikrine tutku ve tevazuyla tutundu. Türk okuyucusuna çağdaş klasiklerinden birini farklı bir bağlamda keşfetmek, Fransız okuyucusuna dilinin ve kültürünün gördüğü hafifçe yerinden oynatıcı muameleyi algılamak, herkese dillerin kucak açma yetisini fark etmek ve kendi eşsiz evrenselliklerinden beslenmek düşünüyor.

Alain Mascarou

LETTRES

MEKTUPLAR

1964

le 14/07/1964

Muş “Yeux bleus, gris-bleus, gris-verts, sourire éclatants, grosses moustaches pour camoufler le sourire éclatant, costume aux couleurs violentes et criardes : Bleus turquoise — comme le plus beau, et l’un des plus grands lacs de cette partie du monde — jaune safran, rouges et verts complémentaires anti-pastel, anti-modestie.”

1964

14/07/1964

Muş: “Mavi, gri-mavi, gri-yeşil gözler, aydınlık gülüşler, aydınlık gülüşü saklamak için kocaman bıyıklar, canlı ve cırtlak renkli giysiler: turkuaz mavisi –dünyanın bu köşesinin en büyük göllerinden biri ve de en güzeli gibi– safran sarısı, birliklerinden ötürü pastel-karşıtı, gösterişsizlik-karşıtı kırmızı ve yeşiller.”

1965

le 02/01/1965

“Mon cerveau électronique (lire, comme-pute-ère)”

“La traduction de *Fanny Hill* “mortellement dégoûté” travail fait “par prostitution”

“Il y a bien longtemps que je n’ai rien écrit sur la peinture. Voyons si ta naïveté me sortira de mon mutisme pictural, Jean !”

le 21/03/1965

“*Une mort très douce* : “étrangement émouvant” “Les 3/4 de ce que dit Mme de Beauvoir de sa mère, et d’elle-même, j’aurais pu le dire et l’écrire aussi.”

“Dieu merci (bien que cette expression soit une traduction d’une expression turque, où, curieusement, le mot Dieu n’apparaît pas).”

“Le cancer, c’est peut-être moi qui l’ai !”

“Côté affaires, j’ai été carotté.”

1965

02/01/1965

“Elektronik beynim (Komorospüter okunacak)”

“*Fanny Hill* çevirisi: ‘fahişelikle’ yapılan iş, ‘ölümcül tiksinti.’”

“Resimle ilgili bir şey yazmayalı çok oldu. Bakalım saflığın resimsel suskunluğuma son verecek mi, Jean!”

21/03/1965

“*Sessiz Bir Ölüm*: ‘tuhaf biçimde dokunaklı.’ Bayan de Beauvoir’ın annesi ve kendisi hakkında söylediklerinin ¼’ünü ben de deyip yazabilirdim.”

“Çok şükür (bu Türkçeden çevrilmiş bir deyim olmasına karşın, tuhaftır, Allah kelimesi geçmiyor içinde).”

“Kanser olabilecek olan benim!”

“İş konularında tırtıklandım.”

“À la différence de la France, chez nous on aime l'étranger avec une sorte d'admiration et de bienveillance, un air de lui passer ses caprices, car après tout c'est un 'enfant' qui ignore les us et coutumes de la Turquie. En France le tourisme est beaucoup plus rationalisé. Chez nous il est encore sentimental.”

“Signale de lui “une traduction publiée aux US en 1959.”

le 19/04/1965

“Quand venait le soir je commençais à souffrir. Ce qui signifie, souffrir dans les odeurs de soufre.”

“Il vous faudra me dé-rouiller*, dé-rouler, dé-froisser.”

le 05/05/1965

“Mais je serai certainement à Esenboğa, si je suis toujours en vie (Tournure de phrase turque [...])”

“Pour le moment Ankara est noyée sous la pluie. Ça doit être la nouvelle mode climatico-divine.”

* [Halûk'a Mektuplar, 11/07/1964 “Bu durumda bir tek şey yapılabilir, paslanmak.”]

“Fransa’nın aksine bizde yabancı, bir çeşit hayranlık ve hoş-görüyle sevilir, sanki kaprisi çekiliyor. Sonuçta Türkiye’nin âdet ve alışkanlıklarını bilmeyen bir ‘çocuk’ o. Fransa’da ise turizm çok daha ussallaşmış. Bizdeki yaklaşım hâlâ duygusal.”

“Onunla ilgili bir işaret: ‘1959’da, ABD’de yayımlanan bir çeviri.’”

19/04/1965

“Akşam olduğunda acı çekmeye* başlıyordum. Sülfür kokularında acı çekmek anlamında.”

“Beni pasımdan arındırıp** yaymanız, düzeltmeniz gerekir.”

05/05/1965

“Esenboğa’ya kesin geleceğim, hayatta kalırsam tabii (Türkçede dendiği gibi [...])”

“Şimdilik Ankara sular seller altında. Yeni ilahi-iklim modası olsa gerek.”

* Fr. *soufre*: sülfür ve *souffrir*: acı çekmek kelimeleri *soufre-ir* şeklinde birleştirilmiş. (ç. n.)

** [*Halûk’a Mektuplar*, 11/07/1964: “Bu durumda bir tek şey yapılabilir, paslanmak.”]

"J'allais vous écrire une lettre 'traduite' du turc pour vous donner un avant-goût de la manière de dire les choses en turc. Je pensais même commencer en vous appelant 'mes petites âmes.'"

"Grâces soient rendues à Dieu (t.)"

"Il m'est tellement venu l'envie de vous voir (t.)"

le 25/05/1965

"Mon 'Unique',

Non, ceci n'a rien de faux ou de mensonger. Ce n'est qu'une des façons d'exprimer sa grande affection pour quelqu'un. D'habitude cela ne se dit pas au pluriel. Donc, 'mes petites âmes' au lieu du froid 'cher machin', 'cher truc' international."

"Dès que vous sentirez que le serpent* remue en moi, vous me le direz et le tuerez d'un coup."

"Yavuz est un très gentil garçon (...) mais, étant turc, naturellement plus expansif. Avec ça, d'après les catégories turques, tu dois savoir qu'il serait considéré comme très timide, renfermé, doux ((et extrêmement gentil et courtois). Tu vois, les points de vue diffèreraient beaucoup. Je passe pour être la sauvagerie, la misanthropie, la schizophrénie même parmi mes compatriotes, ou du moins, parmi la majorité de mes compatriotes. Mais avec des occidentaux il paraît que j'ai assez de charme."

"(...) le chat. Je crois vous avoir écrit son nom déjà Sekiz (Huit), nom surréaliste que lui ont donné ses premiers parents une dame française et un monsieur australien. Il est noir, yeux couleur de miel, pubis blanchâtrechâtré. Mot joycien."

[À propos de Kayseri et de Konya] "ce sont les vieilles villes dont la renaissance médiévale a tué l'esprit antique et obstrue

[du despotisme] Notes entre crochets dans le texte et en bas de page sont ajoutées par Alain Mascarou. (NDLR)

"Size Türkçeden 'çevrilmiş' bir mektup yazacaktım, Türkçe ifadeyle ilgili bir fikriniz olsun diye. Hatta size hitaben 'küçük ruhlarım' demeyi düşünüyordum."

"Allah'a şükür."

"Sizi çok göresim geldi."

25/05/1965

"'Bir tanem,'

Yok, bunda sahte ya da samimiyetsiz hiçbir yön yok. Birine hissedilen düşkünlüğü ifade etmenin yollarından biri sadece. Normalde çoğul olarak kullanılmaz. O yüzden tercihim, uluslararası, soğuk 'sevgili bilmem kim', 'sevgili şeycim' yerine, 'küçük ruhlarım.'"

"Beni, yılanın* içimde kıpırdandığını hissettiğiniz anda uyarıp, onu da tek hamlede öldüreceksiniz."

"Yavuz çok tatlı bir çocuk (...) ama tabii Türk olduğu için doğal olarak daha coşkulu. Bununla beraber, bilesin ki Türk standartlarına göre çok utangaç, içe dönük ve yumuşak başlı (ve son derece iyi kalpli ve nazik). Gördüğün gibi bakış açıları çok değişiklik gösterebiliyor. Yurttaşlarım, ya da en azından yurttaşlarımların çoğu, beni vahşiliğin, insan ürküsünün, şizofreninin ta kendisi olarak görüyor. Oysa, Batılılar açısından çekiciymişim meğer."

"(...) kedi. Adını daha önce yazdım galiba size: Sekiz. İlk ailesinin, Fransız bir hanımla Avustralyalı bir beyin koyduğu sürrealist isim. Siyah, bal rengi gözleri var, kasığı beyazımtrak-kastrat. Joycevari kelime."

[Kayseri ve Konya hakkında] "Ortaçağ rönesansının antik

[Zorbalık yılanının] Metindeki ve dipnotlardaki köşeli parantez içindeki notlar Alain Mascarou'nundur. (ed. n.)

l'avènement de l'esprit moderne. Imagine, si tu y arrives, un médiéval italien qui n'aurait pas connu la Renaissance. Je ne connais pas l'Espagne et le Portugal, mais j'ai l'impression que c'est seulement là qu'on pourrait trouver la même chose. Peut-être que la tradition arabe y est pour quelque chose, là-bas."

"Les rues sont pleines de beaux et jeunes petits animaux qui font la roue et les nuits il souffle un vent pan-ique, satyrique."

"Ces sacrés peupliers qui emplissent l'air de flocons cotonneux ! (...) Un flocon vient de se mettre dans la machine, un autre me chatouille le nez."

"Ça choquera peut-être vos esprits occidentaux au début, mais vous vous ferez certainement à l'idée turque que le plaisir est là pour notre plaisir et pas pour en faire une obligation."

"Je vous embrasse bien fort... Non, 'je vous baise sur les yeux et les joues'. Honni soit qui mal y pense. Prenez-vous en au français, plutôt."

le 06/06/1965

[Sur le désir homosexuel] "Je suis mortellement dégoûté. Des indécis, des "tantes", de ceux que nous appelons entre nous des "putains", de ceux dont l'esprit est plus touché que le corps, de ceux qui tâchent de noyer leur honte dans l'alcool et n'arrivent qu'à tomber un peu plus bas."

"Pan ne meurt pas. Mais on s'efforce de le tuer à coups de mensonges. Les mensonges "boomeranguent" contre leurs auteurs."

"Sous le pont de Galata où l'on fourre un gros morceau de poisson tiré à peine quelques minutes auparavant, jeté tout frémissant dans la poêle se dandinant au rythme de la houle qui soulève la barque où se tiennent les vendeurs, dans un grand morceau de pain."

"Je vous embrasse 'avec des affections qui viennent du fond de l'âme.'"

ruhu öldürdüğü, modern anlayışın da yolunu tıkadığı eski şehirler.” Rönesansı yaşamamış bir İtalyan Ortaçağı hayal et edebilirsen. İspanya ve Portekiz’i pek bilmiyorum ama aynı şeye ancak orada rastlanabilir gibi geliyor bana. Belki orada da, Arap geleneğinin etkisi vardır.

“Sokaklar tavuskuşu gibi kabaran, küçük ve güzel hayvanlarla dolu, geceleriye pan-ik, satirik bir rüzgâr esiyor.”

“Etrafı pamuksu yumaklarla dolduran olağanüstü kavaklar’ (...) ‘Yumaklardan biri şimdi daktiloya kondu, öbürü burnumu gıdıkıyor.”

“Batılı zihinlerinizi başta şaşkınlığa uğratabilir ama zevkin zorunluluk haline getirilmeden salt zevk için var olduğu Türk anlayışına geleceksiniz sonunda.”

“Çok öpüyorum sizi... Hayır, ‘gözlerinizd(e)n ve yanaklarınızda(n) (öpücük) düzüyorum’. Kötü düşünce sahibine aittir. Kızacaksanız Fransızcaya kızın.”

06/06/1965

[Eşcinsel arzu hakkında] “Ölesiye tiksiniyorum. Kararsızlardan, ‘teyzelerden’, aramızda ‘orospu’ dediklerimizden, aklına bedeninden daha çok dokunulnlardan, utançlarını alkolde boğmaya çalışıp ancak daha da alçalmayı başaranlardan.”

“Pan ölmüyor. Ama yalan darbeleriyle öldürülmeye çalışılıyor. Yalanlar sahiplerine ‘bumeranglanıyor.’”

“Büyük bir parça ekmeğin arasına, satıcıların içinde olduğu kayığı yükselten dalgalanmanın ritmiyle salınan tavaya atılıp titreşen, henüz birkaç dakika önce tutulmuş balıktan koca bir parçanın konduğu Galata Köprüsü’nün altında.”

“Sizi ‘ruhun derinliklerinden gelen bir sevgiyle’ öpüyorum.”

le 20/06/1965

“Une petite ‘note’ mes ‘petites grand’mères’. Une expression encore. Et elle n’a rien de blessant. Ni du point de vue âge, ni du point de vue sexe. Ça se dit, comme ça”.

“Je n’arrivais pas à dormir, je riais doucement en pensant à vous. Un des plus graves signes, chez moi, de l’impatience. Je rêve, je marche lentement, je ne scrute pas les visages. C’est mon réflexe typiquement félin.”

“Elle’ tient un peu trop au style ‘Victorian-petit-bourgeois’. Et, il faut le dire, je ne suis qu’un scandale scandaleux, moi-même, d’après les critères de ce style-là.”

“Je n’ai pas lu Proust au cours de ces dernières quinze années... A part quelques pages, de ci, de là, de temps en temps... mais aussi quel bain ç’avait été, pendant des mois et des mois, à cheval entre ma dix-neuvième et ma vingtième années...”

le 02/08/1965

“Vienne la lecture, vienne la page blanche. On ne meurt tout de même pas de vide.”

le 15/09/1965

“Les ennuis juridiques que la traduction de *Fanny Hill* a déjà commencé de me causer avant même la publication du bouquin.”

[sa mère]

20/06/1965

“Küçük bir ‘not’, ‘tontonlarım’. Kırıcı bir yönü yok hiç. Ne yaş bakımından, ne de cinsiyet. Böyle deniyor.”

“Uyuyamıyordum, sizi düşünerek gülümsüyordum. Sabırsızlığın bendeki en kötü göstergelerinden biri. Rüyadayım, yavaş yavaş yürüyorum, yüzlere vermiyorum dikkatimi. Tam da kedi huyluluğuma örnek bir refleks.”

“‘Viktoryen-küçük-burjuva’ stiline biraz fazla bağlı.* Benimse bu stilin ölçütlerine göre skandalların skandalı olduğumu kabul etmek gerekir.”

“Geçtiğimiz on beş yıl içinde Proust okumadım... Arada bir, oradan buradan birkaç sayfa dışında... Ama on dokuzla yirmi yaşım arasında aylar ve aylar boyunca, ne dalıştı o öyle.”

02/08/1965

“Gelsin okuma, gelsin beyaz sayfa. Boşluktan ölecek halimiz yok ya.”

15/09/1965

“*Fanny Hill* çevirisinin henüz kitap yayımlanmadan yaratmaya başladığı yasal sıkıntılar.”

[Annesi]

le 22/11/1965

"On me demande de traduire *Une mort très douce*."

le 03/02/1965

"Aslanlarım, mes lions"

"J'ai choisi deux découpages, personnages du 'jeu' de 'Karagöz pêcheur'. Un Karagöz en bateau, avec sa ligne frêle et son hameçon monstrueux, et un dragon de mer auprès duquel l'épéon qui lui fait pendant n'a l'air que d'un poisson-nain. Un grand dragon tout vert, tout frémissant avec de vilaines baines rouges et une langue... Dieu vous en garde !"

"Le Clézio" que je viens de terminer m'a paru très intéressant."

* [Traduction publiée en 1966, Simone de Beauvoir, *Une mort très douce*.]

** [*La Fièvre*]

“Sessiz Bir Ölüm’ü” çevirmemi istiyorlar.”

03/02/1965

“Mes lions, Aslanlarım”

“Balıkçı Karagöz ‘oyunu’ karakterlerinden iki tasvir seçtim. Dev iğneli ince oltasıyla kayıkta bir Karagöz’le, yanındaki kılıç-balığının, kenar süsü işlevli bir cüce-balık gibi görüldüğü bir deniz ejderhası. Büyük, kıpır kıpır, dili ve çirkin kırmızı dudakları olan, yemyeşil bir ejderha... Tanrı sizi ondan esirgesin!”

“Son okuduğum Le Clézio’yu” çok ilginç buldum.”

[Bilge Karasu’nun 1966 yılında yayımlanan Simone de Beauvoir çevirisi.]

** [Ateş]

1966

le 28/03/1966

“Après presque deux mois de printemps en règle, il reneige à Ankara. Les arbres en fleurs, la vie éclatante sont redevenus des tiges grises et noires, qui se tairont peut-être très longtemps avant de se remettre à parler chaleur, vitalité.”

[le sentiment romain] “Je t’ai souvent parlé de Byzance dans son caractère ‘Nouvelle Rome’, je t’ai bien dit combien je me sens ‘romain’ (orgueil et condescendance, amour de sa saleté, de son bruit, de sa paresse, choses que je sens dans mes veines aussi bien à Istanbul qu’à Rome. Amour et, naturellement, dégoût haut clamé. C’est comme ça qu’on est romain, d’ailleurs). Quand nous nous fâchons contre Istanbul nous l’appelons alors Byzance. Ce n’est plus tout à fait Rome, c’est plus intrigant, plus réactionnaire, plus immoral encore. Cinq siècles pendant lesquels elle fut la capitale de l’empire, n’ont vraiment pas changé son caractère ‘romain’. Et dire que chaque empire ait voulu, ne serait-ce que de temps en temps, l’appeler la ville sainte ! Cette traînée !”

“As-tu lu le dernier Queneau ? *Les Fleurs Bleues* ? À crever de rire.”

“Cette mare stagnante qu’est Ankara ces jours-ci.”

1966

28/03/1966

“Neredeyse iki aylık bahardan sonra Ankara’da yine kar yağıyor. Çiçeklenen ağaçlar, renklenen hayat, yeniden sıcaklık ve canlılıktan söz edinceye kadar belki de çok uzun zaman susacak, gri ve siyah saplara dönüştüler yeniden.”

[Romalılık hissi hakkında] “Bizans’ın ‘Yeni Roma’ niteliğinden sıkça söz ettim sana. Kendimi ne kadar ‘Romalı’ hissettiğimden (gurur ve kurum, kendi pisliğini, gürültüsünü, tembelliğini sevme gibi İstanbul’da olduğu kadar Roma’da da damarlarımda hissettiğim şeyler. Sevme ve doğal olarak yüksek perdeden iğrenme. Böyle Romalı olunur zaten). İstanbul’a kızdığımızda Bizans deriz. Tam Roma değildir artık: daha da düzenbaz, tutucu ve ahlaksızdır. İmparatorluk başkenti olduğu beş yüzyıl ‘Romalılığını’ gerçekten değiştirmemiştir. Her imparatorluğun, zaman zaman da olsa, ona kutsal şehir demek istemiş olmasına ne demeli! Bu sürtüğe!”

“Son Queneau’yu okudun mu? *Mavi Çiçekler*. Gülmekten gebertir.”

“Kıpırtısız bir göl bugünlerde Ankara.”

le 05/05/1966

"Mes textes avancent à pas de chenille."

"Son Karagöz 's'en-va-t'en pêche'"

"Les 'phynances de Bilge'."

le 22/05/1966

"*Les jours de la Commune*, de Brecht, peut-être sa meilleure pièce."

le 16/06/1966

"J'ai dû mettre toute la correspondance 'en étagère', comme nous disons en turc, pour exprimer un retard qui aurait tout l'air d'un oubli, sans l'être."

"Enfin, le bout commence à être aperçu. Tiens, je n'écris que des 'traductions' aujourd'hui..."

"C'est moi, ces derniers temps, qui suis devenu le maniaque-mélancolique typique des cliniques de ma jeunesse"

"Perrette n'a certainement pas été plus imaginative. Mais comme il n'y a aucun pot-au-lait..."

"Istanbul pourra se lécher la paume (autre turquicisme) c'est-à-dire, devra se résigner à mon absence."

"Je vous supplie de ne pas me répondre 'rien que toi' comme on le dirait à la turque"

"Je viendrai à Paris vous surprendre par ma voix à l'autre bout du fil..."

"Traductions en cours Laurence Sterne (*Sentimental Journey*) et Machiavelli (*Istorie Fiorentine*)"

"En cours de rédaction : une nouvelle plutôt classique intitulée, provisoirement, 'Comment j'ai tué mon père', une autre,

[Rappel de la chanson *Malbrough s'en va-t'en guerre*.]

“Metinlerim tosbağa hızıyla ilerliyor.”

“Balıkavlayan Karagöz.”*

“Bilge’nin mali durumu.”

22/05/1966

“Brecht’in *Komün Günleri* belki de en iyi oyunu.”

16/06/1966

“Türkçede dediğimiz gibi yazışmaları ‘rafa kaldırdım’, öyle olmadığı halde unutulmuşluk hissi uyandıran gecikmeler için kullanırım.”

“Nihayet ‘ucu göründü’. Bak, bugün sadece ‘deyim çevirisi’ kullanıyorum.”

“Son zamanlarda, gençliğimin kliniklerine özgü taşkın-melankoliklere dönüştüm ben de.”

“Perrette daha düşüğü olmadı hiç. Ancak ortada süt bakracı olmadığına göre...”

“İstanbul avcunu yalayabilir (bir Türkçeleştirme daha) yani, yokluğuma boyun eğmek zorunda.”

“Türk usulü ‘sen gel yeter’ diye yanıt vermeyin bana yalvarırım.”

“Paris’e gelip telefonun ucundaki sesimle şaşırtacağım sizi...”

“Devam eden çeviriler: Laurence Sterne (*Sentimental Journey*) ve Machiavelli (*Istorie Fiorentine*).”

[“Malbrough s’en-va-t’en guerre” şarkısına gönderme.]

révolutionnaire (parlant Turquie) intitulée, provisoirement toujours 'Le Platane', un texte sur une peinture que j'intitule 'Pillards, pieds dans le plat' pour te donner une faible idée de ce que pourrait être l'équivalent français du titre turc."

"Quant à mon éditeur, s'il a hésité pour *Fanny Hill*, c'était parce qu'il avait peur d'avoir des ennuis quand il en avait tant eu, à ce moment-là. Mais quand j'ai compris que je serais le seul à être mis en prison pour avoir traduit cette putain de bonne femme, c'est moi qui en ai empêché la publication. Car l'éditeur ne serait pas considéré comme responsable. Quelle histoire ! Heureusement on peut dire que depuis les dernières élections, le 5 juin, l'atmosphère s'est légèrement adoucie. La campagne anti-intellectuelle, menée avec grand zèle par l'extrême droite, sous le couvert de 'tout pour abattre les chiens rouges', a, curieusement, trouvé un reflet chez ces messieurs de la gauche qui n'invectivent ces jours-ci que les intellectuels poltrons, salauds, etc... Il est vrai qu'ils paraissent avoir plus de respect que les autres pour l'activité artistique, authentique, mais cela "ne doit pas nous tromper." Ils déclarent que si jamais ils arrivent au pouvoir ils ne me zigouilleront pas, mais certainement censureront mes écrits."

"Traductions demandées 'Souvenir d'Alanya' 'Alanya Anıları', pour faire sérieux, ou, 'Alanya Hatırası', dans lequel le mot arabe bien qu'il soit très respectable évoque aujourd'hui aussi le mot qui paraît très souvent sur les photos que les militaires envoient chez eux, mot écrit sur la toile de fond fréquemment avec quelques fautes d'orthographe ou des S, des R, des N écrits à l'envers. Ça fait certainement 'Souvenir' avec tout ce qu'il y a de baroque dans le mot et d'humour dans la situation. Donc, le titre de ta peinture sera déterminé par son style. Pour la seconde peinture, 'Konya'yı Hatırlıyorum' ferait très 'I remember Mama'. Par contre, 'Konya'yı Andım' serait très 'dans le vent'."

"Quand as-tu eu l'impression que mon attitude était anti-religieuse ? Elle est areligieuse, d'accord. Je suis contre la religion toute puissante, envahissant tout le 'champ vital d'une nation', devenant son seul motif, tout comme je suis contre une idée politique ou philosophique qui serait substituée à cette conception de la religion."

“Yazımı devam edenler: başlığı şimdilik ‘Babamı Nasıl Öldürdüm’ olan daha çok klasik sayılabilecek bir öykü’. Bir başkası, geçici başlığı ‘Çınar’ olan devrimci (Türkiye’den söz eden) bir öykü. Bir resimle ilgili bir metin. Türkçe başlıkla ilgili ufak bir fikir vermesi açısından: ‘Çapavulun Çattığı Çaparız.’”

“Yayıncıma gelince, *Fanny Hill* konusunda tereddüt etmesinin nedeni, o anda, zaten başı beladayken daha fazla beladan korkması. Ama bu orospu karıyı çevirdiğim için hapse girecek tek kişi olduğumu anladığımda yayımlanmasını ben engelledim. Yayıncı sorumlu tutulmuyormuş. İşe bak!’. ‘Neyse ki 5 Haziran seçiminden beri hava biraz yumuşadı. Aşırı sağın büyük çaba göstererek ‘kırmızı köpekleri alt etmek için ne gerekiyorsa yapılır’ görüntüsü ardında yürüttüğü entelektüel karşıtı kampanya, şaşılacak biçimde, bugünlerde ‘ödlekler, namussuzlar, vs..’ diyerek sadece sanatçılara sayıp söven bu solcu beyefendilere de yansıdı... Özgün sanat faaliyetine ötekilerden daha çok saygı duyar gibi göründükleri doğru ama bu ‘bizi aldatmamalı’. İktidara gelirlerse gırtlığımı kesmeyeceklerini ama yazdıklarımı mutlaka sansürleyeceklerini belirtiyorlar.”

“Çeviri soruları: *Souvenir d’Alanya*: ciddi görünerek ‘Alanya Anıları’ mı demeli yoksa ‘Alanya Hatırası’ mı? Arapça kelime son derece saygın olmakla beraber günümüzde sıkça, yazım hatalarıyla ya da S, R ve N harflerinin arkadaki perdeye ters basılmış olarak yer aldığı, askerlerin evlerine gönderdikleri fotoğrafları da çağırıştırıyor. Kelimenin barok, durumun da mizahi özellikleri nedeniyle ‘Souvenir’ uyuyor tabii. Yani, resminin başlığını stili belirleyecek. İkinci resim içinse ‘Konya’yı Hatırlıyorum’ ‘I Remember Mama’ya çok benziyor ama ‘Konya’yı Andım’ da çok ‘modaya uygun.’”

“Tavrımın din-karşıtı olduğu fikrine ne zaman kapıldın? Din-dışı desen tamam. Ben ‘bir ulusun tüm yaşam alanına’ ege-men, tek örgesi haline gelmiş, mutlak güç olan dine karşıyım. Aynı, kavram din yerine siyasi veya felsefi bir fikir olduğunda karşı olduğum gibi.”

le 04/08/1966

“En ce moment j’ai l’impression de vivre dans quelque état qui tient du rêve, du cauchemar, du mensonge sordide et de la beauté”

“Dieu fasse qu’il [Gino] soit complètement remis à son retour. (Je traduis de nouveau, tu as dû flairer l’expression turque.)”

“Je suis en train de tisser sur 80 métiers, dirions-nous en turc.”

le 30/08/1966

“Chers Jean, cher Gino, pupilles de mes yeux, coins de mes poumons (cela vous apprendra à ne parler que les langues occidentales, allez !)”

[à propos de Karagöz] “Cette fois je vise un palais ou la montagne que Fehrat perce à force de persévérance et d’amour.”

le 17/10/1966

“Feuilleton N°1

Il eut froid au cœur lorsqu’il se rendit compte à la lecture de leur lettre du 10-13/10 que Jean et Gino n’avaient pas reçu sa lettre à Vathy*. Pour se remettre il tira une cigarette et l’alluma de son extra-plat d’origine chinoise. Il ne pouvait penser à passer une autre nuit sans leur avoir écrit, sans leur avoir dit... Non, tout de même, il n’allait certainement pas répéter ce qu’il avait mis dans sa lettre précédente. Il opta pour le style mauvais feuilleton dans le mauvais journal et se mit à table. Pourtant il fallait bien remercier Gino aussi chaleureusement que son cœur (mis à sec par les aventures qu’il avait eues à son retour d’Istanbul et depuis) le permettrait, pour le livre de Capote qu’il avait souhaité lire depuis janvier. Son

[auj. Samos]

04/08/1966

“Şu anda, rüya, kâbus, sefil yalan ve güzellikle bağıntılı bir durumda yaşar gibiyim.”

“Allah vere de Gino döndüğünde tamamen iyileşmiş ola (Yine çevirdim, Türkçe deyimi sezmişsindir.)”

“80 tarakta bezim var deriz Türkçede.”

30/08/1966

“Sevgili Jean, sevgili Gino, göz bebeklerim, ciğerimin köşeleri (sadece Batı dilleri konuşmak neymiş görün bakalım, hadi!)”

[Karagöz hakkında] “Bu defa ya bir saray ya da Ferhat’ın sabır ve aşkla deldiği dağı düşünüyorum.”

17/10/1966

“Tefrika 1

10-13/10 tarihli mektuplarını okuyup, Jean ve Gino’nun, Vathy’ye* gönderdiği mektubu almamış olduklarını anladığında kalbi sıkıştı. Toparlanmak için Çin menşeli tabakasından bir sigara çıkarıp yaktı. Bir geceyi daha onlara yazmadan, söylemeden geçiremeyeceğini düşünüyordu... Yok artık, bir önceki mektubunda yazdıklarını tekrar edecek hali yoktu herhalde. Kötü gazetenin, kötü tefrika tarzını benimseyerek oturdu masaya. Oysa, Gino’ya, Ocak’tan beri okumak istediği Capote kitabı için kalbinin (İstanbul’dan dönüşünde ve devamında yaşadığı maceralarla yıkılan) elverdiği ölçüde sıcak bir teşekkür etmek gerekiyordu. Kitabı aldığı zamanki mutluluğun benzerini ancak

[bugün Samos]

bonheur à le recevoir n'eut d'égal qu'à la nouvelle que Gino avait reçu son Kara (noir) g_öz (yeux). Enfin ! Il devait aussi dire à Jean, cher cœur, que la traduction de ses écrits était impensable, tant il avait d'autres chiens à fouetter. À savoir, dirait Jean... Bon, il y avait la traduction de Madame de Beauvoir (*Une mort très douce*, enfin !) qui devait être livrée, pieds et poings liés, ficelés, lissés au cours de la semaine prochaine, celle de Sterne (*A sentimental Journey*) dont les premières trente pages auraient dû être livrées cette semaine, et qui ne seraient livrées que dans au moins vingt jours, les lettres à écrire, correspondance longtemps interrompue par les travaux (sauf la lettre à Jean qui ne serait écrite qu'après qu'il aurait reçu un signe de vie de leur part) et de nouveaux textes qu'il fallait organiser, agencer, inventer de toute pièce — au singulier —, des textes *sur Beyoğlu, qu'il avait enfin vu dans une clarté aveuglante après y avoir vécu pendant 22 ans et y avoir passé ses étés pendant les 14 ans qui suivirent, un autre sur Le Yalı** (maison seigneuriale au bord de l'eau, l'eau du Bosphore bien entendu !) Obscur (car la vie s'en est retirée), un autre sur Mantoue-pleine-des-brumes-du-matin où dans le Palazzo Te un faune baise une dame bien rondelette depuis presque 600 ans, et dans le salon d'apparat ou presque, s'il vous plaît. Il devait aussi leur parler de son mariage tout romain avec un blond norvégien qui lui a donné sur les nerfs assez vite et duquel il n'a pu voir le départ qu'il y a quinze jours après avoir co-dormi avec lui pendant un très long mois de trente-six jours, et, aussi, de ses progrès en norvégien en laquelle langue il pourrait vous faire tout un petit discours (amoureux, cela s'entend) en s'efforçant de son mieux à faire entendre toutes les petites nuances phonétiques qui en font le charme. Il aurait dû leur écrire, enfin, à Jean et à Gino, que précisément quinze jours auparavant il lui avait fallu quitter son travail à l'Association turco-américaine après avoir eu une altercation extrêmement calme de ton mais pleine d'amertume due aux mots et sourires salauds qui y furent échangés avec le nouveau directeur lequel ne pouvait pas le blairer et auquel il le rendait de tout son cœur. Démission d'apparence émotionnelle qui cachait une incompatibilité des principes, ce qui lui fit dire 'À la bonne heure !' et l'obligea à se mettre au travail de toutes ses forces.

[*Lağımlaranası Beyoğlu*, 1999]

** [*"Karanlık Bir Yalı"*, *Kısmet Büfesi*, 1982]

Kara Göz'ün Gino'ya ulaştığını öğrendiği zaman duymuştu. Yani! Sevgili Jean'a da kırılacak başka koyunları olduğundan, yazılarının çevirisinin olası olmadığını söylemesi gerekiyordu. 'Yani' derdi Jean... Bayan de Beauvoir'ın çevirisi (*Sessiz Bir Ölüm*, nihayet!) hafta boyunca derlenip toplanacak, başı sonu bağlanacak, cilalanıp teslim edilecek; Sterne'ünkünün (*A Sentimental Journey*) ilk otuz sayfası bu hafta teslim edilmeliydi ama en erken yirmi gün sonra teslim edilecek; işler nedeniyle uzun süre sekteye uğrayan, yazılması gereken mektuplar (ancak yaşam belirtisi gösterdiklerinde yazılacak olan Jean'ın mektubu hariç) ve düzenlenmesi, kurulması ve tümünden –parça parça değil– oluşturulması gereken yeni metinler, 22 sene yaşayıp sonraki 14 sene yazlarını geçirdikten sonra nihayet, kör edici bir netlikte gördüğü Beyoğlu ile ilgili metinler;* Karanlık (çünkü içinde hayat kalmamış) Yalı** (deniz kenarında, Boğaz'dan söz ediyorum tabii!, soylu evi) metni; Palazzo Te'de bir kır tanrısının 600 yıldır epey etine dolgun bir kadını, misafir salonunda ya da hani neredeyse düzdüğü Mantoue-pleine-des-brumes-du-matin ile ilgili bir tane, lütfen. Onlara, kısa zamanda sinirine dokunan ve gidişini, otuz altı gün süren çok uzun bir ay beraber uyuduktan sonra, ancak on beş gün önce görebildiği, sarışın bir Norveçliyle yaptığı Roma usulü evliliğinden de söz etmeliydi ve bir de, çekiciliğinin kaynağı olan sesçil ayrıntıları elinden geldiğince duyurmaya çalışarak küçük bir konuşma (aşk konuşması tabii) yapacak kadar ilerlettiği Norveçcesinden. Son olarak, onlara, Jean ve Gino'ya, tam olarak on beş gün önce, kendisine katlanamayan ve bu duygusuna tüm kalbiyle karşılık verdiği yeni müdürle yaptığı, tonu son derece dingin ama kullanılan sözcük ve salak sırtışırlar nedeniyle hüzün dolu bir tartışmanın ardından, Türk-Amerikan Derneği'ndeki işini bırakması gerektiğini yazmalıydı. Görünüşte duygusal olan bu istifanın ardındaki ilke uyuşmazlığı 'İyi ya!' dedirtip, onu tüm gücüyle işe koyulmaya zorladı. O kadar memnun ki! Tüm bunları yazmalıydı ve yaptı da. O denli sevgi ve arkadaşlıkla dolu mektupları ulaştırmayı başaramadıklarına bakılacak olursa, Yunanistan'daki ada pos-

[Lağımlaranası Beyoğlu, 1999]

** ["Karanlık Bir Yalı", *Kısmet Büfesi*, 1982]

Il en est tellement content ! Il devait écrire tout cela et il le fit. Il ajouta aussi que les PTT insulaires en Grèce devaient être absolument fictives puisqu'elles n'arrivaient pas à faire parvenir des lettres tellement pleines d'amitié et d'affection. Plus tard, il pensa qu'il était nécessaire de dire à ces impies que la Turquie ne serait que plus heureuse de les accueillir l'an prochain, et que d'ici à l'an prochain il n'attendait certes pas de miracles mais que tout de même il en pourrait se produire un, ce qui lui permettrait de venir les cueillir à Paris pour les emmener vers les plaines et montagnes de l'Anatolie. Jean devrait réapprendre l'alphabet turc afin d'écrire Kuşadası correctement. S'ils revoyaient Acar ils devraient lui passer ses salutations. Quant à l'opinion de Gino sur Izmir, il ne pouvait que remercier. Il allait penser à leur dire 'Havlularınızı güle güle kulanın', 'faites usage de vos serviettes turques dans le plus grand bien-être' et demander à Jean de bien vouloir lui envoyer quelques photos de ses peintures les plus récentes. Il les embrasserait bien fort, pour sa mère et lui-même et n'oublierait pas d'écrire... (À suivre) B."

le 18/12/1966

"Bouquins (...) je fais des excursions au XIIe, XIIIe, XIVe et XVe. Je m'y installerai sous peu pour deux très bonnes raisons. Me préparer à la traduction de Machiavelli et me documenter pour une pièce (oui, je veux écrire une pièce) qui ne sera pas historique et pourtant aura une action centrée sur les premières années du XVe, à Ankara. Ou alors, ce sera la même pièce, située au XVIe. Donc il me faudra aussi lire, très attentivement, une histoire des mouvements insurrectionnels dudit siècle. Mais dis-le toi bien, ce sera du théâtre de chambre. Oui, meussieu, comme dit Queneau, dont je suis en train de lire *Bâtons, Chiffres et Lettres*. J'ai beaucoup aimé le *Parlez-vous franglais* d'Etiemble. Je pense écrire un article intitulé 'Lettre à M. (ou au Prof.) Etiemble. Pour rigoler amèrement ou se lamenter en riant féroce de la presque même situation qui existe en Turquie, avec quelques appoggiatures et fioritures de plus."

tanelerinin tamamen hayali olması gerektiğini de ekledi. Daha sonra, bu inançsızlara, gelecek sene Türkiye'nin kendilerini ağırlamaktan son derece mutlu olacağını söylemek gerektiğini ve mucize beklediğinden değil de, yine de gelecek seneye kadar bir tane gerçekleşecek olursa, onları Anadolu'nun dağlarına, ovalarına götürmek üzere almaya, Paris'e gidebileceğini düşündü. Jean'ın Kuşadası'nı doğru yazabilmek için Türk alfabesini tekrar öğrenmesi gerekiyordu. Acar'ı görürlerse selamlarını iletmeliydiler. Gino'nun İzmir'le ilgili fikriyse geliştenekti. Onlara 'faites usages de vos serviettes turques dans le plus grand bien-etre' 'Havlularınızı güle güle kullanın' demeyi ve Jean'dan en yeni resimlerinin fotoğraflarını göndermesini rica etmeyi unutmuyacaktı. Onları, annesiyle beraber, çok öpüyorlardı ve yazmayı unutmuyacaktı... (devam edecek) B."

18/12/1966

"Kitaplar (...): 12, 13, 14 ve 15. yüzyıllara yolculuk ediyorum. Çok iyi iki nedenle biraz yerleşmem gerekiyor sonuncusuna. Machiavelli çevirisine hazırlanmak ve tarihi olmayan ama konusu 15. yüzyılın ilk zamanlarına odaklı, Ankara'da geçen bir oyun (evet, bir oyun yazmak istiyorum) için bilgilenmek. Ya da oyunu 16. yüzyıla yerleştiririm. Adı geçen yüzyılın isyan hareketlerini de dikkat kesilerek okumam gerekiyor yani. Yalnız billesin, cep tiyatrosu olacak. Evet misyö, *Çubuklar, Sayılar ve Harfler*'ini okumakta olduğum Queneau'nun dediği gibi, Etienne'in *Frangilizce Konuşuyor Musunuz*'unu çok beğendim. 'Sayın (ya da Profesör) Etienne'e Mektup' başlıklı bir makale yazmayı düşünüyorum. Türkiye'de, birkaç çarpma ve süsleme fazlasıyla, neredeyse aynı olan duruma buruk buruk gülmek ya da, durumdan vahşice gülerik şikâyet etmek için."

1967

le 14/02/1967

“D’une Ankara où il neige continuellement depuis quelques semaines (avec quelques éclaircies, naturellement), où il fait tantôt chaud, tantôt froid, où je broie du noir pour diverses raisons et où certaines inquiétudes se font de plus en plus perçantes, certaines voix de plus en plus effrayantes, je vous écris : O Gens pleins de Grâce, veuillez pardonner mes manquements etc... Vrai, le travail et le monde dans lequel je vis se font tellement suffocants que tous les soirs, quand je suis au-delà de toute écriture, avec un livre dans les mains, attendant le sommeil qui viendra deux heures plus tard, je me dis Un jour encore, un jour non vécu, un jour inutile, un jour sans amour, un jour où je n’ai écrit à personne, un jour encore de moins et ainsi de suite. Récriminations métaphysiques ? Que non ! La mort se fait sentir avec toujours plus d’insistance. Mais on est bon amis avec elle. Ce n’est pas elle qui me donne les regrets dont je parlais tout à l’heure, ce n’est que ma paresse, mon inactivité qui me détruit lentement, patiemment, savamment.”

“Je suis en train de lire le dernier recueil de Oreste del Buono, en vue d’en traduire un peu.”

“Le poète Nazım Hikmet, dont tu me parlais dans ta lettre est mort en été 63 après une vie pleine de malheurs et d’exil. Beaucoup écrit. Grand poète, un des plus grands de langue turque, au large souffle, sans toutefois me paraître ce géant dont on parle

1967

14/02/1967

"Size, birkaç haftadır durmaksızın karın yağdığı (doğal olarak göğün arada açıldığı da oluyor) havanın bir sıcak, bir soğuk olduğu, değişik nedenlerle kara kara düşüncelere daldığım, kimi endişelerin giderek derinleştiği, kimi seslerin giderek ürkünçleştiği bir Ankara'dan yazıyorum: Lütufkâr İnsanlar, eksiklerimi bağışlayın lütfen vs Doğru. İş ve içinde yaşadığım dünya o denli boğucu hale geliyor ki, her akşam, her tür yazı işinin ötesinde, elimde bir kitapla iki saat sonra gelecek uykuyu beklerken, kendi kendime: bir gün daha, yaşanmamış bir gün, gereksiz bir gün, aşksız bir gün, kimseye yazmadığım bir gün, bir gün daha eksildi diye düşünüyorum ve buna benzer şeyler. Metafizik yakınmalar mı? Hayır, asla! Ölüm her zaman, daha bir güçlü direterek hissettirir kendini. Ama iyi dostuzdur onunla. Demin sözünü ettiğim pişmanlıkların nedeni o değil. Beni bilgece, sabırla, yavaşça yok eden, sadece kendi tembelliğim, boş duruşum."

"Oreste del Buono'nun son derlemesini, birazını çevirmek üzere okuyorum."

"Mektubunda söz ettiğin şair Nâzım Hikmet, mutsuzluklar ve sürgünle dolu bir yaşamın ardından, 63 yazında öldü. Çok yazdı. Büyük şair, Türk dilinin en büyüklerinden. Geniş soluklu. Yine de bazı çevrelerde büyük istekle sözü edilen dev olarak

très volontiers, en certains milieux. Son côté politique, malheureusement, entre pour beaucoup dans l'appréciation qu'on en fait, tandis qu'il est assez grand pour se passer de ça. De ses pièces je n'en connais qu'une qui soit vraiment du bon théâtre. Le reste n'est que du théâtre d'idées de quatrième qualité."

le 01/04/1967

"Sekiz ne reviendra jamais. Nous avons pressé un gros cailou contre notre cœur. Arriveras-tu à déchiffrer cette expression ?"

le 20/06/1967

"Allez-vous jamais me pardonner ce long silence qui n'était dû qu'à mon côté chat ? Le déménagement, la réinstallation*, tout ce travail qui ne serait qu'un plaisir s'il n'était que du travail qui vous fatigue, tandis que pour moi c'est simplement pénible, torturant. Changer son coin, ses angles, ses odeurs. Voilà pourquoi je disais mon côté chat, tout à l'heure."

"Le livre que je projette d'écrire cet été serait parfait pour ton genre d'illustration mon petit Jean. (...) Le thème dominant de celui-ci est le genre de relations un peu amoureuses, un peu respectueuses, très irrespectueuses (dans un certain sens), légèrement équivoques entre un homme d'un certain âge et un autre qui n'est que très jeune. Les personnages varient, les époques changent. Mais une certaine ligne continue son petit chemin. Un motif qui reviendra souvent est celui d'une tête posée sur les genoux ou le bras de l'autre. Je ne pourrai te dire ce qui se passe qu'à la rentrée, quand j'aurais fait, terminé, une partie."

[Tunus cad. 67/3]

görünmüyor gözüme. Siyasi yönü, ne yazık ki, beğenilmesinde çok etkili, oysa buna ihtiyaç duymayacak kadar büyük. Oyunlarından yalnızca bir tanesi iyi tiyatro örneği. Gerisi dördüncü sınıf fikir tiyatrosu.”

01/04/1967

“Sekiz asla geri dönmeyecek. Bağrımıza koca bir taş bastık. Bu deymi çözme yi başarabilecek misin?”

20/06/1967

“Kedi huyluluğumdan kaynaklanan uzun sessizliği affede-
bilecek misiniz? Taşınma, yerleşme* sadece yorucu olmakla kal-
sa zevkle yapılacak işler, benim içinse çok zor, işkence gibi. Kö-
şemin, açılarının, kokularının değişmesi. Demin, kedi huyluluğum
demem bundan.”

“Bu yaz yazmayı tasarladığım kitap tam senin illüstrasyon-
larına göre Jean’cım (...) Konusu, belli bir yaşa gelmiş bir erkekle
çok genç bir erkek arasındaki hafif ikircil, biraz aşk ilişkisi, biraz
saygılı, çok saygısız (belli bir açıdan) ilişkiler olacak. Kişiler ve
dönemler değişecek. Ancak süregelen bir çizgisi de olacak. Öte-
kinin dizlerine ya da koluna yaslanmış baş, sıkça yinelenecek
bir örge olacak. Olaylardan, bir bölümü yaptığım da, bitirdiğim-
de, ancak yaz sonunda söz edebilirim.”

[Tunus cad. 67/3]

le 16/09/1967

“Tel un prophète de Babylone, j’ai maudit par trois fois la grande Babylone. Je n’aurais pas dû y aller. J’aurais dû retourner sur la belle Karadeniz. Babylone, Sodome, Gomorrhe, appelez-la comme vous voudrez, ne mérite que le feu ou l’eau du ciel. Peut-être qu’ensuite elle deviendra vivable. Bon Dieu ! Quelle puanteur morale, quelle putréfaction. Si je le dis, c’est que vraiment je ne vois pas grande chance de rédemption pour la ville, à moins qu’on ne se décide à la rendre meilleure par des moyens sévères...”

“Savez-vous de quoi est morte Albertine Sarrazin ?”

le 23/12/1967

“Si c’était à moi à mettre en scène cette pièce* j’aurais fait jouer les acteurs en noir et blanc, devant des murs nus où viendraient s’accrocher des fourrures ; une mer de fourrures, vers la fin, afin que le Sultan soit mis à mort parmi les flots de cette mer.”

* [Ibrahim le Fou]

“Bir Babil peygamberiymişçesine, büyük Babil’i üç defa lanetledim. Oralara gitmemeliydim. Güzel Karadeniz’e dönme-liydim. Adına ne dersiniz deyin, Babil, Sodom, Gomore, göğün yalnızca ateşini veya suyunu hak ediyor. Belki neden sonra ya-şanabilir hale gelir. Tanrım! Nasıl bir ahlaki pislik, ne kokuşma. Böyle diyorsam, şehrin sert yöntemlerle iyileştirilmesine karar verilmesi dışında, kurtuluş şansının gerçekten de pek olmadığı-nı düşündüğümden...”

“Albertine Sarrazin’in neden öldüğünü biliyor musunuz?”

23/12/1967

“Oyunu* sahneye koyan ben olsam, siyah-beyaz oyuncula-rı, teker teker kürklerin iliştirileceği çıplak duvarlar önünde oy-natırdım; Sultanın dalgalarında can vereceği, sona doğru kürk deryası haline gelecek duvarları.”

* [Deli İbrahim]

1968

1e 08/03/1968

“Tandis que je lisais les sottises linguistiques ou intellectuelles d’un tas de gens qui n’auraient jamais dû avoir le courage de se présenter à la porte de la radio, je sentis un petit ver grandir en moi, devenir un gentil petit serpent tentateur qui me disait ‘Pourquoi ne pas faire un programme pour l’émission ‘en langue française’ comme on l’appelle, où tu pourrais monologuer à haute voix à l’intention de Jean et de Gino, avant tout, et aussi à l’intention d’autres gens en France, qui connaissent la Turquie et/ou s’y intéressent. Tu pourrais même appeler ce programme *La Lettre à Jean*. Ça pourrait faire très bien... Hein... qu’en dis-tu ? Et le petit serpent se faisait plus grand. Il trouvait l’audace d’en parler. L’idée paraissait intéressante. Le petit serpent se faisait encore plus grand. Et... Là il s’est arrêté de grandir le petit serpent. Il veut maintenant vous demander ce que vous en penseriez. Ça vous plairait d’être annoncés, tonnés à la radio ? Radio Ankara qui dit tout à coup ‘Et maintenant nous allons vous présenter notre programme (bimensuel en toute probabilité) *Une lettre à Jean*’ et me voilà débitant sottise après sottise vous informant de ce qui se passe en Turquie sur un ton très intime (j’y tiens) sur mon ton ‘lettre’, vous parlant de livres, de lectures, de trucs, de Paris même, de temps en temps, de vos lettres (écrites et réelles, j’y tiens aussi) sans toutefois pousser l’audace jusqu’à parler de ‘choses indé-

1968

08/03/1968

“Radyo kapısına gelme cesaretini asla bulamamış olması gereken bir sürü insanın entelektüel ve dilbilimsel budalalıklarını okurken, içimde küçük bir solucanın büyüdüğünü, ayartıcı sevimli bir yılanla dönüştüğünü hissettim ve bana: Neden ‘Fransız Dili’ denen kuşakta, Jean ve Gino’ya ve Fransa’da yaşayan, Türkiye’yi tanıyan ve/veya onunla ilgilenen kişilere yönelik, kendi kendine konuşabileceğin bir program yapmıyorsun? Hatta programa ‘Jean’a Mektup’ adını bile verebilirsin’ dedi. Çok güzel olabilir... Ha?... Ne dersin? Küçük yılan büyüyordu. Bundan söz etme cüretini bile bulmuştu. Fikir ilginç görünüyordu. Küçük yılan daha da büyüyordu. Ve... küçük yılan büyümeyi bıraktı. Şimdi sizin düşüncenizi bilmek istiyor. Radyoda adınızın geçmesi, ses bulması hoşunuza gider mi? Ankara radyosunda aniden: ‘Ve şimdi sizlere ‘Jean’a Mektup’ adlı programımızı (büyük olasılıkla ayda iki kez yayınlanacak) sunuyoruz’ denilecek ve ben çıkıp son derece samimi bir tonda (öyle olması şart) mektup tonumda, sizi Türkiye’de olanlarla ilgili bilgilendireceğim. Kitaplardan, okumalardan, bazı şeylerden, hatta Paris’ten, kimi zaman mektuplarınızdan (yazmış olduğunuz gerçek mektuplardan, bunların da programda yer alması önemli) cüreti ‘edepsiz şeylerden’ söz etmeye ya da örneğin, adres bilginizi vermeye kadar götürmeden, söz edeceğim. Umduğum, beklediğim, ger-

centes' ou de votre adresse, par exemple ? Vous pourriez entendre ma voix deux fois par mois, avant et après votre voyage estival que j'espère, que j'attends, que je veux voir se réaliser..."

"Dis-donc Jean, puisque Gino devient arabisant, tu ne t'intéresserais pas à turkiciser afin d'occuper les loisirs de ta retraite par des traductions du turc en français ? (Tu penses que le 'k', plus haut, était un barbarisme. Eh bien non mon petit monsieur, les gens qui s'occupent de ces choses-là disent de plus en plus turkiciser au lieu de 'turquiciser' de nos jours. Ça fait moins français mais plus turc. Tu ne penses pas ?)"

"Bon, retournons à un autre point de votre lettre. Je comprends très bien, Jean, ta préférence pour les sedjoukides. Mais j'aime bien les ottomans d'Istanbul car, après tout, c'est bien là que j'ai ouvert mes yeux sur le monde. La vigueur pleine de grâce des Seldjouks me fait toujours un profond effet. Mais si tu voyais les ottomans dans la Turquie orientale tu ne ferais pas cette distinction catégorique, je crois, car alors tu verrais le passage s'effectuer d'une manière tout à fait différente. On pourrait y aller, cet été ou un autre.

Les roses, les belles mains aux longs doigts, les beaux yeux pleins d'ombre. Je t'en parlerai aussi (même à la radio)."

"Bon, assez divagué. Dans ma prochaine lettre qui, cette fois-ci, ne tardera certainement pas, si j'ai terminé un petit chapitre que je veux parfait, je vous parlerai d'un garçon-chat, un beau chat, tout fin, tout en longueur, aux longs cheveux et aux mains longues. Il pourrait bien tenir une rose entre son pouce et son index celui-là !"

le 15/04/1968

"*La Lettre à Jean* devra attendre un peu. Je n'arrive pas à décider les gens. Je tiens à être absolument libre, car tout programme gâcherait le ton que je me propose de trouver. Je tiens à parler des choses qui arrivent tous les jours, de l'actualité à ma façon, je désire pouvoir parler de Paris ou de bouquins si j'ai envie. Voistu, l'administration aimerait avoir un plan plus précis. Donc, je

çekleştigini görmek istediğim yaz yolculuğunuzun öncesinde ve sonrasında, ayda iki kez sesimi duyabileceksiniz...”

“Bak ne diyeceğim Jean, Gino Araplaştırcıya dönüştüğüne göre, sen de, emeklilik uğraşı olarak Türkçeden Fransızcaya çeviri yapıp, Türkleştirme işine girişmek istemez misin? (yukarıdaki ‘k’nın barbarlık olduğunu düşündün ama öyle değil canım pašam, günümüzde bu işlerle uğraşan insanlar, *turquiciser* yerine giderek daha çok *turkiciser* diyorlar. Fransızcaya uzak Türkçeye yakın. Öyle değil mi?).”

“Peki, mektubunuzun bir başka konusuna dönelim. Selçukluları yeğlemenin çok iyi anlıyorum Jean. Ancak, İstanbul Osmanlılarını da seviyorum çünkü ne de olsa gözlerimi dünyaya açtığım yer. Selçukluların zarif güçleri beni hep derinden etkiler. Ancak Doğu Türkiye’deki Osmanlıları görseydin bu kadar kesin bir ayırım yapmazdın sanırım, çünkü geçişin tamamen farklı bir biçimde gerçekleştiğini görürdün. Oralara gidebiliriz, bu yaz ya da daha sonraki bir yaz.”

“Güller, uzun parmaklı güzel eller, gölgelerle dolu güzel gözler. Bunlardan da söz edeceğim sana (hatta radyodan bile).”

“Daldan dala atladığım yeter. Gecikmeden yazacağım bir sonraki mektubumda, mükemmel olmasını istediğim küçük bölümü bitirmiş olursam, bir oğlan-kediden, ince uzun, uzun saçlı ve elli, güzel bir kediden söz edeceğim size. Baş ve işaret parmakları arasında gül tutabilecek cinsten.”

15/04/1968

“Jean’a Mektup’un beklemesi gerekecek biraz. Kişilere karar veremiyorum. Tamamen özgür olmam çok önemli çünkü herhangi bir planlama bulmaya çalıştığım tonu bozacaktır. Her gün olan şeylerden, kendime göre güncel olaylardan söz etmek istiyorum. Canım isterse Paris’ten ya da kitaplardan söz etme arzusundayım. Yalnız, idare daha belirgin bir plan istiyor. Yani

devrai trouver un certain compromis. Je leur donne raison. Mais je me donne raison aussi. Il faut bien trouver un moyen de les satisfaire sans limiter ma liberté. Il faut que j'y pense, ou plutôt que je trouve le moyen d'y penser 'sur papier'. (...) Crois-tu que le ton de mes lettres, la façon dont j'écris le français pourrait intéresser les gens de chez vous ?"

"Et puis, pourquoi n'irions-nous pas là* ? On y mange comme on mange très rarement même dans une grande ville. Du poisson à gogo. On y boit, on ne fait que quelques pas de son lit à la mer, on n'y paie que quelques sous. Des fruits, des montagnes absolument vertes, le tabac frais et le tabac qu'on sèche, de très beaux 'chats' qui pêchent ou qui rêvassent, blonds ou bruns, surtout blonds, longs et osseux comme tout chat qui se respecte, proximité des villes (préfectures s'il vous plaît) comme Sinop et Samsun, enfin quoi, je ne sais plus ce que je pourrais vous dire pour vous intéresser. N'avez-vous jamais entendu parler de la beauté de chats karadéniziens ? Si vous veniez sur la Mer Noire — je veux dire entre Samsun et Rize, la côte n'est pas tout à fait la même dans sa moitié occidentale — , vous (on, nous) pourriez aussi traîner de ville en ville jusqu'à Rize et y revenir. Si 'plaisir' arrivait à croiser, alors ce serait délices plus bonne chère (ou chair ?), et la mer en plus. D'un bout à l'autre."

"Le 'chat' dont je te parlais dans ma lettre précédente (...) Une boule de petit chaton, élevé à l'école de la solitude et de l'amertume, qui parle français ; un peu, enfin ; et qui est très intelligent, très cultivé pour son âge. Naturellement, comme diraient vos écrivains du XVIIIe, on ne saurait trop se recommander de ne perdre la mesure dans ce qu'on dit et ce qu'on écrit sur ces sujets, car sait-on jamais l'effet que l'eau pourrait produire sur les cœurs humains sans s'y plonger le corps en entier ?"

bir orta yol bulmalıyım. Onlara hak veriyorum ama kendime de hak veriyorum. Onları özgürlüğümü kısıtlamadan tatmin etmenin bir yolunu bulmalı. Düşünmem, daha doğrusu ‘kâğıt üstünde’ düşünmemi sağlayacak bir yol bulmam gerekiyor (...) Mektuplarımın tonu, Fransızca’yı yazma biçimim oradaki insanların ilgisini çekebilir mi sence?”

“Peki, neden oraya gitmiyoruz?” Büyük bir şehirde bile çok ender yenilebilecek yemekler var orada. Balık gırla. İçilir, yataktan denize birkaç adımda gidilir, azıcık para verilir. Meyveler, tamamen yeşil dağlar, taze tütün ve kurutulan tütün, ya balık avlayan ya da düşler kuran, sarı ya da kahverengi ama daha çok sarı, kendine saygısı olan her kedi gibi uzun ve kemikli, çok güzel ‘kediler’, Sinop ve Samsun gibi şehirlere (vilayet lütfen) yakınlık, daha ne? İlginizi çekmek için daha ne söyleyebileceğimi bilemiyorum. Karadenizli kedilerin güzelliğini hiç mi duymadınız? Karadeniz’e –Samsun’la Rize arasına demek istiyorum, kıyının doğu yarısı biraz değişik– gelerseniz Rize’ye kadar şehir şehir dolaşıp geri dönebilirsiniz (beraber, biz). ‘Zevk’ seyir edebilse, aşın (etin mi yoksa?) tadı artar, üstüne bir de deniz. Bir uçtan öbürüne.

“Önceki mektubumda sözünü ettiğim ‘kedi’ (...) Yalnızlık ve keder okulunda yetişmiş, Fransızca konuşan; yani, biraz; ve yaşına göre çok akıllı, çok kültürlü küçük bir kedicik yumağı. Doğal olarak, 18. yüzyıl yazarlarınızın diyeceği gibi, bu konularda söylediğimiz ve yazdığımız şeylerde kendimize ölçüyü kaçırmamayı öğütlemek zor çünkü: suyun insan kalpleri üstündeki etkisini içine tamamen dalmadan öğrenmek mümkün müdür?”

“Chers vous deux, Sherwood-euh !, chaire vous d’eux, etc...”

“Je ne sais même pas si cette lettre vous parviendra jamais. Je ne sais que dire, à quel point me réjouir, être fier de mes amis parisiens, et à quel degré déplorer l’état dans lequel les émotions ont mis Paris. Je souffre en pensant à l’état de siège qui doit être le vôtre. Je pense qu’il était grand temps que certaines choses soient faites. Mais j’ai toujours été contre la violence et ce qui est en train de se passer à Paris n’est certainement pas non-violent. Bien qu’il faille être très injuste pour dire que la violence a libre cours.”

“Quant aux lettres”, ce sera pour six mois plus tard. Eh bien, c’est déjà une promesse ! Comme l’autre promesse qui m’est parvenue à travers trois bouches (tu parles d’une promesse !) concernant mon bouquin*** qui, paraît-il, serait la nouveauté du mois de septembre. À la bonne heure ! L’espoir c’est toujours dégueulasse. Poisseux, collant, doux avec ça. On aime le lécher bien qu’on en soit dégoûté. Piteux et miteux.”

“Ma Turquie se fera un plaisir de vous accueillir, ma maison ne connaîtra pas de plus grand bonheur qu’à votre arrivée ; vous serez, en bon turc, “venus dans le plaisir, vous nous trouverez dans le plaisir et vous serez invités à donner vos ordres et vivre dans notre humble maison comme si elle était la vôtre.” (...) Bon, ça va, je ne tâcherai pas de te convaincre des charmes de la mer Noire. Tu devrais aller sur place. Mais, es claro, comme on dit en espagnol, tu n’iras pas. Bon. Je n’y puis rien. Je dois te dire seulement ceci : L’année dernière pas une goutte de pluie n’est tombée pendant que j’y étais. Le soleil et les peaux de bronze ne font aucune distinction entre la Kara et l’Ak. Mais tu veux le Sud. Tu l’auras alors.”

“Mon petit chat disais-je m’a demandé de venir. Lui-même l’a dit. Je n’attendais que ça. Car je m’étais promis de ne rien faire pour pousser les choses... Il m’a d’abord invité chez lui. Je lui ai expliqué qu’il n’en était pas question. Alors, me dit-il, si on louait une maison à Ereğli, petit village de pêcheurs où il y a mer, pois-

* [Halûk’a Mektuplar, 26/05/1968 “Jean’a yazdım, Paris’e, uzun mu uzun bir mektup oldu.”]

** [projet radio]

*** [Uzun Sürmüş Bir Günüñ Akşamı]

“Chers vous deux, Sevgili ikiniz, Sherwood-euh !, chaire vous d’eux, vs.”**

“Bu mektubun size ulaşip ulaşmayacağını bile bilmiyorum. Ne diyeceğimi bilmiyor, ne kadar sevinmem, Parisli arkadaşlarımla ne kadar övünmem, duyguların Paris’i içine soktuğu duruma ne derece üzülmem gerektiğini kestiremiyorum. İçinde bulunduğunuzu düşündüğüm sıkıyönetim bana acı veriyor. Bazı şeylerin yapılmasının zamanının çoktan geldiğini düşünüyorum. Ancak şiddete hep karşı oldum ve Paris’te gerçekleşmekte olanlar da şüphesiz şiddet içeriyor. Şiddetin kol gezdiğini söylemek için pek adaletsiz olmak gerektiği halde.”

“Mektuplara*** gelince, altı ay sonra. Eh, en azından söz alındı! Üç ağızdan bana ulaşan, kitabımın**** Eylül ayının yeniliği olacağıyla ilgili, öbür söz gibi. Hadi bakalım! Umut hep iğrenç. Ziftsi, yapışkan ve yumuşak. İğrenmemize karşın yalamayı seviyoruz. Acınası ve zavallı.”

“Türkiyem sizi ağırlamaktan memnuniyet duyacak, evim gelişinizden daha büyük bir mutluluk yaşamayacaktır; güzel Türkçeyle ‘hoş gelecek, hoş bulacaksınız, emrinize amade olunacak ve mütevazı evimizde kendi evinizdeymiş gibi yaşayacaksınız’(…) Tamam, sizi Karadeniz’in güzellikleri konusunda ikna etmeye çalışmayacağım. Gitmen gerek. Ancak, İspanyolcada denildiği gibi *es claro*, gitmeyeceksin. Yapacak bir şey yok. Yalnız şunu söylemeliyim: geçen sene orada olduğum sürece tek bir yağmur damlası düşmedi. Kara’yla Ak’taki güneş ve bronz tenler arasında hiçbir fark yok. Ama Güney’i istiyorsun. Öyleyse senindir.”

“Küçük kedim, diyordum, gelmemi istedi. Kendisi söyledi. Beklediğim de buydu. Olayları zorlamamak konusunda söz vermiştim kendime... Önce kendi evine davet etti beni. Bunun söz konusu olamayacağını anlattım. O zaman, dedi, Ereğli’de (denizi, balığı, güneşi vs olan küçük bir balıkçı köyü) bir ev tutsak.

[Halûk’a Mektuplar, 26/05/1968 : “Jean’a yazdım, Paris’e, uzun mu uzun bir mektup oldu.”]

Sesteş kelimelerle yapılan bir kelime oyunu (ç. n.)

[Radyo projesi.]

**** [Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı.]

son, soleil etc. Tiens tiens me dis-je à part et à haute voix "tu ne viendras certainement pas me voir de temps en temps, seulement (car sa maison est à Izmit, chef-lieu, à quelques kilomètres de distance), tu pourrais peut-être rester avec moi. Mais naturellement, qu'il me dit, sinon... J'ai bien tâché de lui faire comprendre certaines choses. Je ne suis point sûr qu'il ait compris. Ou alors il sait bien ce qu'il veut."

"Un jour viendra où nos étudiants aussi se mettront à marcher dans les rues et à dresser des barricades. Si seulement nos Universités faisaient quelques efforts afin de ne pas rendre les choses plus difficiles encore. L'extrémisme est très à la mode ces jours-ci."

"Ce dossier où mes lettres sont si bien rangées que tu ne les trouves plus jamais, Jean, c'est la poubelle ou quoi ? Cette fois-ci, je crains que ma lettre ne finisse dans une poubelle avant qu'elle n'ait franchi le seuil de votre porte."

le 30/06/1968

"Nous aussi nous avons eu notre fièvre universitaire. Elle a été très salubre, pourrait-on dire. Le fait est que les réformes demandées par les étudiants seront, selon les promesses, réalisées dans un proche avenir ; mais si l'on pense à ce que la sclérose mentale de l'université comme celle des 'politiques' peut faire de ces réformes, on se sent beaucoup moins optimiste. Le mouvement ne s'est pas terminé d'ailleurs. D'autre part le président du conseil* commence à gronder en harmonie avec sa bande. S'ils continuent à dire des sottises sur ce sujet, les choses se feront plus désagréables. Alors le mouvement ne sera plus strictement universitaire et on souffrira tous."

"Tes craintes se sont avérées bien fondées au sujet des élections,** mon petit Jean. Je crois pouvoir bien sentir le genre de

[Süleyman Demirel]

** [en France, après mai 68.]

Bak sen! dedim içimden ve yüksek sesle: ‘beni sadece arada sırada görmeye gelmeyeceksin herhalde (çünkü evi, birkaç kilometre uzaklıktaki merkezde, İzmit’te) belki benimle kalabilirsin. Tabii ki, dedi, yoksa... Bazı şeyleri anlamasını sağlamaya çalıştım. Anladığından emin değilim. Veya ne istediğini çok iyi biliyor.’”

“Gün gelecek bizim öğrencilerimiz de sokaklarda yürüyüp barikatlar kuracak. Keşke üniversitelerimiz işleri daha da zorlaştırmamak için biraz çaba gösterse. Bugünlerde aşırıcılık çok moda.”

“Jean, mektuplarımı çok özenli yerleştirmiş olduğun için bulamadığın dosya, çöp sepeti olmasın? Bu defa, mektubumun kapı eşiğinizi geçmeden çöpü boylamasından korkuyorum.”

30/06/1968

“Bizim üniversitelerin de ateşi yükseldi. Çok yararlı olduğunu söyleyebiliriz. Durum şu ki, öğrencilerin istedikleri reformlar, verilen söze göre, yakın bir gelecekte gerçekleştirilecek; ancak, üniversitenin ‘politikacılarınkine’ benzer zihinsel katılığının bu reformları ne hale getirebileceğini düşününce çok daha az iyimser hissediyor insan. Hareket sona ermedi zaten. Bu arada, Konsey Başkanı* grubuyla uyum içinde homurdanmaya başladı. Eğer bu konuda budalaca konuşmaya devam ederlerse, olaylar tatsızlaşacak. O durumda hareket üniversiteyle sınırlı kalmayacak ve hepimiz acı çekeceğiz.”

“Seçimler” konusundaki endişelerinin temeli sağlam çıktı Jean’cım. Senin kendi kendine hissettiğin şeyleri hissedebildiğimi düşünüyorum. Acını biraz paylaşıyorum. Sana yalnız şunu

[Süleyman Demirel]

** [1968 Mayısından sonraki Fransa’daki seçimler]

choses que tu sens toi-même. Je partage un peu ta peine. Je vais seulement te dire ceci : Chez nous l'équivalent du 'gaullisme' est beaucoup plus méchant et bête que tu ne pourrais l'imaginer. Savoir que d'autres meurent quand tu n'es que blessé n'allège pas ta peine, je le sais bien. Pourtant sache au moins qu'il y a pis..."

"Je serai méchant un peu, je vous dirai que vous venez de laisser passer une occasion sans pareille Celle de voir mes moustaches "nouvelle manière". Certainement pas mongo-likes, comme tous nos jeunes gens surtout socialistes, mais très 'époque constitutionnelle' (de la Turquie, cela va sans dire) un peu comme votre 'fin de siècle', avec une forte dose de poil blanchi. Ça fait très sexy m'a-t-on dit à Istanbul. Et aussi, le "petit chat". Plus conservateur avec les moustaches (il faut bien faire un peu d'histoire), plus patient avec le petit chat... Je me fais vieux, tout bonnement..."

"L'autre jour en lisant le premier volume des pièces complètes du Karagöz, j'ai, enfin, découvert la pièce dont votre figurine est le héros. Cela s'appelle 'Le Poisson'. Malheureusement le texte en a été perdu — à jamais. On n'a que le scénario et une version quelque peu défigurée. Pourtant sachez que Karagöz, dans la version de Hayalî Küçük Ali, va à la pêche et tire des poissons toujours plus gros, un espadon, entre autres. Mais vient enfin le monstre qui se met à le poursuivre. Alors Karagöz commence à lui jeter son menu gibier. Le monstre le suit toujours, le menace ; il lui donne les plus gros poissons et enfin l'espadon qui disparaît comme un 'lokum' dans la bouche du monstre, qui en veut encore. Finalement le bateau chavire, Karagöz rentre chez lui sans un seul petit poisson, appelle sa femme et lui demande de laver ses culottes car la peur, dit-il, l'a fait chier dedans... Détail supplémentaire : le bateau n'est rien d'autre que le baquet de lessive de Mme Karagöz et la ligne est faite de 'fil de couverture' (genre de gros fil de coton qui n'est pas particulièrement solide, utilisé pour coudre — faufiler plutôt — le drap par-dessus la couverture) et l'hameçon, d'une épingle. Toujours dans Karagöz j'apprends qu'"être homosexuel n'est, après tout, que la maladie des gens de distinction'. Si seulement vous pouviez lire le turc ! À propos, voici un 'beyit' (un couplet) d'Ali Beg (XVIe siècle) :

söyleyeceğim: bizde ‘Gaulle’cülüğün dengi hayal edebileceğinden çok daha kötü ve aptalca. Sen yalnızca yaralıyken başkalarının öldüğünü bilmek acını hafifletmez, biliyorum. Yine de bilesin ki, daha kötüsü var...”

“Biraz kötücüllikle size benzersiz bir fırsatı kaçırdığınızı söyleyeceğim: ‘yeni şekilli’ bıyıklarımı görme fırsatını. Tüm genç sosyalistlerimiz gibi Moğol tarzı değil kesinlikle, çok ‘anayasal dönem’ (Türkiye’nin tabii) tarzı. Biraz sizin ‘çağ sonu’ gibi. Güçlü bir kırılmış kıl dozuyla. Çok seksi olduğunu söylediler İstanbul’da. ‘Küçük kedi’ de söyledi. Bıyıklarla daha tutucu (biraz tarihe de değinmek gerek), küçük kediyle daha sabırlı... Güzelce yaşıyorum...”

“Geçen gün, bütün Karagöz oyunlarının ilk cildini okurken, sizin bebeğinizin kahramanı olduğu oyunu buldum. Adı ‘Balık’. Maalesef metni kaybolmuş –sonsuz dek–. Senaryosu ve biraz bozulmuş bir yorumu var. Yalnız bilin ki, Hayali Küçük Ali yorumunda Karagöz, balığa çıkıyor ve bir tanesi de kılıç balığı olmak üzere, giderek daha büyük balıklar tutuyor. Ama sonunda kendisini izleyen bir canavar çıkıyor. Karagöz de yakaladığı balıkları ona atmaya başlıyor. Tehditkâr canavar izlemeyi sürdürüyor; Karagöz en büyük balıkları ve sonunda da daha fazlasını isteyen canavara, ağzında ‘lokum’ gibi yok olan, kılıçbalığını veriyor. Sonunda kayık devriliyor, Karagöz tek bir küçük balığı olmaksızın eve dönüyor, karısını çağırıp donunu yıkamasını istiyor, çünkü korkudan altına sıçmış... Ek ayrıntı: kayık Bayan Karagöz’ün çamaşır sepetinden başka bir şey değil, olta da ‘yorgan kaplama ipinden’ yapılma (çarşafı yorgana dikmek daha doğrusu teyellemek için kullanılan, çok da sağlam olmayan, kalın pamuktan ip) ve olta iğnesi de bir çengelli iğne. Karagöz’den öğrendiğim şeylerden biri de ‘homoseksüelliğin aslında sadece özel insanların hastalığı’ olduğu. Keşke Türkçe okuyabilseydiniz! Buyrun konuyla ilgili Ali Bey’in (16. yüzyıl) bir beyiti:

‘Zenne rağbet eder mi âkıl olan
Tâb-ı Âli civâne mâildir’

Zenne rağbet eder mi âkıl olan
Tâb-ı Âli civâne mâildir

Un homme raisonnable regarderait-il les femmes ?
La nature d'Ali le porte vers les beaux garçons.

Et voilà... J'ai pris ce couplet dans un bouquin qui vient de paraître. Par un de nos camarades de faculté. Le titre ? *L'inversion dans la poésie du Divan**. Mais, ces pauvres invertis, qu'ils sont maltraités par l'auteur, même s'ils sont de grands poètes !... Il dit 'bon, c'était la coutume, c'était normal' comme s'il disait, à tout moment, 'voyez-moi ces salauds'..."

"Je travaille beaucoup car je désire finir un tas de choses avant de partir pour mon village karadenizien. Là-bas je ne ferais rien d'autre que lire pour mon travail et écrire. Naturellement, un bout de nage, et de soleil, une partie de tric-trac, quelques mûres et quelques prunes chipées par-ci par-là, et un tas de gros soupirs en pensant à mon chat qui devra rester à Ankara pour terminer son 'travail pratique' avant de partir, avec moi, dans un petit village de la Marmara. On continuera à travailler là-bas, naturellement."

le 15/09/1968

"Et dans tout cela voilà votre ami qui vous aime tellement qui se met à écrire des contes. Vous avez bien lu, oui, des contes. Pour adultes. Car bien que mon intention au début ait été d'écrire pour les enfants, je n'en ai pas le don je crois, je ne suis pas arrivé à le faire. Maintenant il s'agit de trouver un public d'adultes qui aura le cœur de les lire. C'est triste, c'est noir à souhait.

"Comment va Paris et la vie à ? (Quelle tournure !) (Je lis un peu trop de français ces derniers temps ; c'est, je crois, ce qui me donne l'envie de la liberté de jouer avec les règles. C'est fatal. Quand on écrit, surtout). Que faites-vous, que voyez-vous, que

* [İsmet Zeki Eyuboğlu, *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*]

İşte böyle... Bu beyiti yeni çıkan bir kitaptan aldım. Fakül-
tedeki arkadaşlardan birinin kitabından. Adı ne? *Divan Şiirinde*
Sapık Sevgi. Ama bu zavallı sapıklara, büyük şairler olsalar da,
yazar çok kötü davranıyor!... ‘Yani, gelenek böyleydi, normaldi
bu’ diyor, sanki her an ‘şu pisliklerin haline bakın’ der gibi....”

“Çok çalışıyorum çünkü Karadeniz’deki köyüme gitmeden
önce bir sürü şeyi bitirmek istiyorum. Orada yalnızca yazmak
ve işim için okumak istiyorum. Tabii bir parça yüzme, bir parça
güneş, bir el tavlâ, oradan buradan aşırılmış birkaç dut ve erik
ve benimle Marmara’daki küçük bir köye gitmezden önce ‘pra-
tik işini’ bitirmek için Ankara’da kalan küçük kedimi düşünerek
salacağım bir sürü derin oflama. Orada çalışmaya devam edece-
ğiz tabii.”

15/09/1968

“Ve işte tüm bunların arasında sizi çok seven arkadaşınız
masal yazmaya başladı. Doğru okudunuz evet, masal. Yetişkin-
lere. Her ne kadar başlangıçta niyetim çocuklara yazmak idiye
de, sanırım o yeteneğim yok, yapamadım. Şimdi onları okuya-
cak yüreğe sahip yetişkin kitlesini bulmak gerekiyor. Hüzünlü,
özellikle karanlık.”

“Paris nasıl ve hayat onda? (Yapıya bakın!) (Son zamanlar-
da biraz fazla Fransızca okuyorum; bana kurallarla oynama
özgürlüğü isteğini veren bu sanırım. Kaçınılmaz. Özellikle de,
yazıyorsanız). Ne yapıyorsunuz, ne görüyor, ne okuyorsunuz?

[İsmet Zeki Eyuboğlu, *Divan Şiirinde Sapık Sevgi*]

lisez vous ? Questions auxquelles viennent s'ajouter : Avez-vous vu cette fameuse nouvelle édition du livre de Saussure ? *Cours de linguistique générale* ? Je ne l'ai pas encore vue ! *Les 120 Journées de Sodome*, c'est toujours interdit ? Doit-on toujours payer une fortune (que je n'ai pas d'ailleurs) pour lire ce 'monument' comme l'appelle G. Bataille ? Connaissez-vous quelqu'un qui aurait le cœur de me l'envoyer quitte à le recevoir aussitôt que je l'aurais lu ? En matière livresque, je suis honnête jusqu'au bout de mon petit oiseau (à propos, y a-t-il quelque image similaire en français ?). Et l'Institut Français, ici, n'a certainement pas les *120 Journées* à son catalogue. J'ingère de grandes quantités de Flaubert et de Sade, entrecoupées de petits plats turcs, bien relevés, ainsi que de la crème camusienne, — tiens, avez-vous lu *L'Oiseau bariolé* ? — du "folklore retouché par les grands", vos 'essayistes' des vingt dernières années, du Tchekhov ; et après eux ce sera Stendhal, pour me délivrer de tous les non-lus qui pèsent sur mon âme."

"Le timbre de 60 krş... Eh bien, en 1482 ou 83, enfin, quelque chose de pareil, le Sultan Beyazıt II (le Bajazet de Racine, si je ne me trompe, voilà encore un non-lu) chassait sur les collines qui dominent la Corne d'Or et la Marmara. Sur ce qui est maintenant le cœur de Beyoğlu. Il y chassait et entra chez Gül Baba (le Père-la-Rose) pour se reposer. Gül Baba lui offrit deux roses, l'une jaune l'autre rouge et lui demanda de fonder sur cette même colline une école pour l'éducation des enfants démunis. L'école y fut fondée et, après maintes vicissitudes, aventures et révoltes, l'école tombée dans l'oubli fut refondée en 1868 afin d'y former l'élite intellectuelle de l'empire. Le français y devenait langue première, les professeurs arrivaient de France (en grande partie) et cela continue toujours. L'emblème actuel rouge et jaune aussi, équipe de football bien populaire. Les timbres furent issus à l'occasion du centenaire. Mais l'image figure le geste de la fondation, le presque cinquième centenaire de celle-ci. Étrange... J'en ai parlé comme si je ressentais quelque intérêt personnel. Eh bien, non, pendant mes jeunes années je n'aimais point cette école de voyous, comme nous l'appelions, nous autres, ceux qui n'en faisaient pas partie... Voilà ton histoire turque pour aujourd'hui."

Sorularıma bir yenisi ekleniyor: Saussure'ün kitabının ünlü yeni basımını gördünüz mü? *Genel Dilbilim Dersleri*? Ben henüz görmedim! *Sodom'un 120 Günü* hâlâ yasaklı mı? G. Bataille'in dediği gibi bu 'abideyi' okumak için bir servet (bu arada bende olmayan) mi ödemek gerekiyor hâlâ? Bana onu, okur okumaz geri göndermek üzere, yollamak isteyecek birini tanıyor musunuz? Kitapla ilgili işlerde sapına kadar dürüstümdür (Fransızcada benzer bir imge var mı?). Buradaki Fransız Kültür Merkezi'nin kataloğunda *120 Gün*'ün olmadığı kesin. Bol baharatlı Türk yemekleri, *kamüzyen* kremalar –bu arada *Boyalı Kuş*'u okudunuz mu?– 'büyüklerin rötuşladığı folklor', son yirmi yıldaki 'denemecileriniz' ve Çehov'la kesintiye uğrayan, büyük miktarlarda Flaubert ve Sade yutuyorum; onlardan sonra ise sıra, ruhuma yük olan tüm okunmamışlardan kurtulmak için Stendhal'e gelecek."

"60 kuruşluk pul... Efendim, 1482 ya da 83'te, öyle bir şey, II. Sultan Beyazıt (Racine'in *Bajazet*'i yanılmıyorsa, işte yine bir okunmamışlık) Marmara ve Boğaz'a egemen tepelerde avlanıyormuş. Şimdiki Beyoğlu'nun merkezinde yani. Avlanırken, dinlenmek için Gül Baba'ya gitmiş. Gül Baba, biri kırmızı, biri sarı iki gül hediye etmiş Sultan'a ve o tepeye yoksul çocuklar için bir okul kurmasını istemiş. Okul kurulmuş, sürüyle değişiklik, macera ve isyanın ardından unutulmuş ve 1868'de, imparatorluğun entelektüel elitini yetiştirmek üzere yeniden kurulmuş. Öğretim dili Fransızca olmuştu, öğretmenlerin (büyük bölümü) Fransa'dan geliyordu ve bu halen böyle devam etmekte. Sarı-kırmızı amblem de. Popüler bir futbol takımının amblemi. Pullar yüzüncü yıl nedeniyle basıldı oysa imge neredeyse beş yüzüncü yılı dolan kuruluş hareketini yansıtıyor. Tuhaf... Sanki kişisel bir ilintim varmış gibi söz ettim bundan. Yok oysa ki, gençlik yıllarımda bu serseriler okulundan –o okuldan olmayan bizler böyle derdik– hoşlanmazdım... İşte bugünkü Türk hikâyen bu."

“Je n’ai pas le talent qu’ont tant d’autres. Je n’arrive pas à faire abstraction de toutes les questions qui me tracassent pour me mettre à travailler, même dans ces conditions. Je végète, tout simplement, je me traîne. Pour que je puisse travailler, je le comprends très clairement maintenant, il me faut avoir l’esprit dégagé, nettoyé, pour ainsi dire. J’aurais merveilleusement fait un prêtre antique méditation, concentration, travail intellectuel ne sont possibles qu’à condition de ‘jeûner’, pour moi. C’est ennuyeux car ce jeûne est une condition qui n’est pas facile à remplir.”

“Ah tiens, je ne dois pas oublier de te dire ceci Les Turcs avant-coureurs, dont tu parlais dans ta lettre, qui ont dû s’écrier ‘Deniz ! Deniz !’ ont certainement prononcé ‘Tengiz ! Tengiz !’ car en ces temps-là c’était la seule prononciation possible. Quant à ‘tes intuitions historiques’ je les admire mon petit Jean. pourquoi pas, après tout ? Je n’y avais jamais pensé. Des Turcs aux troussees des dix mille... Il y a de quoi remplir d’orgueil certains de nos admirateurs des ‘temps héroïques’... (Quelque chose comme l’amour des choses gauloises chez vous...) Ce qui est emmerdant, c’est que le zèle qu’on montre à ‘mythifier’ ces temps-là a augmenté au cours des dernières années. L’image qu’on crée tend à se substituer à l’histoire tout court (pour autant que cela signifie quelque chose, remarque) et nous voilà envahis.”

“Je lis Flaubert ces jours-ci. En fait je suis en train de le lire depuis assez longtemps. Je relis *Salammbô* qui sera suivie par *L’Éducation*. Entre temps il faut bien lire Foucault, Saussure et certains autres...”

“Veuillez recevoir ‘kucak dolusu’ (ah ah, tâchez de traduire, ça vous fera travailler) d’amitiés, d’affection et de bons baisers marqués Karasu dans un coin.”

“Pek çoklarında var olan yetenek yok bende. Bu koşullarda bile, aklımı kurcalayan konulardan soyutlanıp çalışmaya koyulamıyorum. Sürünüyorum sadece, kendimi sürüklüyorum. Artık açıkça görüyorum ki çalışabilmem için, şöyle söyleyeyim, zihnimin berrak, temizlenmiş olması gerekiyor. Benden çok iyi eski tür papaz olurdu: meditasyon, konsantrasyon, entelektüel çalışma benim için ancak ‘oruç’la olası. Sıkıntılı bir durum çünkü söz konusu oruç, sağlanması güç bir koşul.”

“Hah bak, unutmadan söyleyeyim: mektubunda söz ettiğin ‘Deniz! Deniz!’ diye bağırان haberci Türkler ancak ‘Tengiz! Tengiz!’ demiş olabilirler çünkü o zamanlar olası tek söyleyiş biçimi bu. ‘Tarihi içgüdülerine’ gelince Jean’cığım, bayılıyorum onlara. Sonuçta neden olmasın? Hiç öyle düşünmemiştim. On binlik takımlar halinde Türkler... ‘Kahramanlık çağlarındaki’ kimi hayranlarımızın göğsünün gururla kabaracağı kadar var... (sizdeki Galyalı şeylere duyulan sevgiye benzer)... Baktan olan şey, o zamanları ‘mitleştirmek’ için gösterilen çabanın son yıllarda artmış olması. Yaratılan imge tarihin yerini almaya doğru gidiyor (gerçi onun da ne ifade ettiği tartışılır) ve ele geçiriliyoruz işte.”

“Bugünlerde Flaubert okuyorum. Aslında epeydir okuyorum. Şu anda *Salammbô*’yu yeniden okuyorum, ardından *Eğitim*. Bu arada, Foucault, Saussure ve öbürlerini de okumak gerek...”

“Kucak dolusu (Ah, ah, çevirin bakalım, çalışın biraz) arkadaşlık, sevgi ve bir kenarı Karasu işaretli güzel öpücüklerimi kabul edin lütfen.”

"Voilà ma reptilité brucellique qui revient. Je dois vous l'avoir dit. J'ai, dans ma jeunesse, souffert pendant deux ans de brucellose, type Bang. Maintenant, mes rhumatismes, mes fatigues éternelles paraissent n'avoir aucune autre origine. Ou bien je préfère croire que c'est la brucellose. N'est-ce pas honteux qu'à mon âge je cherche encore, même indirectement, un responsable, un coupable qui serait venu du dehors au lieu de le chercher 'dans' moi ?"

"Ce que je fabrique ? Mes contes ont végété jusqu'à ce jour. (...) Mais j'ai fini une pièce. Radiophonique.* Je n'y ajouterai pas une seule parole. Pourtant, elle est courte. Donc, j'en ferai une pièce, bien différente, pour la scène. Thème Deux anciens amants qui se retrouvent chez l'un d'eux. Celui qui s'est marié depuis. Pas très commode pour la radio mais pour la scène... Ils auront plus qu'ils n'en désirent."

"Cette année j'ai lu ou relu presque tout Flaubert. J'en suis à la *Tentation*. Il ne me reste ensuite que l'*Éducation*. Je lis aussi *L'Œuvre au Noir*, de Marguerite Yourcenar. Livre très beau. Lisez-le."

"Que faites-vous en ce moment précis ? Après une interruption de quelques heures j'ai repris la lettre. Il est exactement 22 h 15. Vous réveillez quelque part ? Maintenant, quand j'aurai fini votre lettre et écrit une autre encore, je vais me raser, m'habiller et sortir pour aller prendre mon thé de chaque soir. Je lirai la *Tentation* en prêtant de temps en temps l'oreille aux solitaires qui comme moi seront là ce soir. Solitaires "seuls" ou "en groupe". Ils vont certainement faire du tapage. Parce qu'une nuit du 31 décembre il sied de le faire. Voyons qui pourrait me tenter ce soir?"

"Ah, une toute petite nouvelle Des groupes spécialement entraînés au judo et au karaté font irruption paraît-il depuis hier dans les dortoirs où la majorité des étudiants sont de gauche. Ils font du grabuge, brisent les carreaux, bâtonnent sur des têtes. C'est notre tout petit parti très nazifiant."

[*"Sevilmek"*, paraîtra en 1999, dans *Lağımlaranası ya da Beyoğlu*]

“Bruselik sürüngeñliđim yine başladı. Söylemişimdir size. Gençliğimde, iki sene, Bang tipi bruseloz’dan* çektim. Roma-tizmamın, sonsuz yorgunluğumun başka bir kaynağı yok gibi. Ya da, kaynağın bruseloz olduğunu düşünmeyi yeğliyorum. Bu yaşıta hâlâ, kendi ‘içime’ bakacağıma, dolaylı da olsa dışarıdan gelen bir sorumlu, bir suçlu arıyor olmam utanç verici değil mi?”

“Neler mi karıştıyorum? Masallarım an itibariyle kıvranı-yor (...) Ama bir oyun bitirdim. Radyo oyunu.” Ekleyecek tek bir sözüm yok. Oysa, oyun kısa. O yüzden, sahne için epey değişik bir oyuna dönüştüreceğim. Konu: İki eski sevgili, birinin evinde buluşur. Evlenmiş olanın evinde. Radyo için pek uygun değil ama sahne için... İstediklerinden fazlasını alacaklar.”

“Bu sene Flaubert’in tamamını okudum ya da yeniden oku-dum. *Tentation*’dayım. Geriye *Education* kaldı sadece. Marguerite Yourcenar’ın *L’Oeuvre au Noir*’ını da okuyorum. Çok güzel kitap. Okuyun.”

“Tam olarak şu anda ne yapıyorsunuz? Birkaç saatlik ara-dan sonra mektuba devam ediyorum. Saat tam 22:15. Bir yerde kutlamada mısınız? Mektubunuzu bitirip, bir tane daha yazıp, tıraş olup giyineceğim ve her akşam yaptığım gibi çayımı iç-meye gideceğim. Ara sıra, bu akşam benim gibi orada olacak yalnızlara kulak vererek *Tentation*’u okuyacağım. ‘Tek’ başına ya da ‘grup’ halindeki yalnızlar. Gürültü yapacakları kesin. Çünkü 31 Aralık gecesine yakışanı bu. Bakalım ilgimi çekebilecek olan kim bu akşam?”

“Aa, küçücük bir haber: judo ve karate konusunda özellikle eğitilmiş bir grup, dünden beri çoğunluğu sol görüşlü öğrenci-lerin yurtlarına baskın düzenliyormuş. Bağırıp çağırıp, döşe-meleri kırıp, başları sopalıyorlarmış. Bu da bizim küçücük Nazi partimiz!”

Akdeniz humması (ç. n.)

* [“Sevilmek.” 1999’da *Lağımlaranası Beyoğlu*’nda tekrar yayımlanır.]

1969

le 06/03/1969

“Quelques jours après avoir reçu votre lettre j’ai attrapé une belle petite grippe asiatique ou ankariote, je ne saurais le dire. La semaine suivante se déclaraient les oreillons que j’avais dû couvrir pendant bien longtemps. C’est vachement moche les oreillons quand on a notre âge. Je n’étais pas tellement oreillonnant que couillonnant. Ça pouvait même briser à jamais mon moral de me voir pourvu d’une belle paire de couilles comme je n’en avais jamais vu. Ça faisait très ‘taureau’ mais alors je beuglais de douleur. Ensuite, ce furent ‘les suites’. Le médecin m’a déclaré il y a une semaine que j’étais absolument stérile en ce moment-là et que cette stérilité allait durer une quinzaine de jours encore. Faites vite, qu’il m’a dit, vous ne retrouverez jamais cette occasion ! Tu parles d’une occasion. Je me disais, ça y est, l’une de mes couilles s’en va-t’en guerre, voyons ce qu’on pourra faire avec l’autre. Le reste marchait très bien mais tout de même... Je crains de paraître très optimiste mais la petite sœur paraîtrait plutôt revenir de guerre. Elle se porte bien mieux.”

“Ankara a été une horreur cet hiver. Tout simplement. Presque pas de soleil. C’est incroyable, même pour nous. Et les gens sont tombés malades comme des mouches. Mais le travail aussi aide un peu. Ainsi que les fumées. Je grogne, je jure, et je travaille. Mon petit projet de venir Pariser un peu commence à

1969

06/03/1969

“Mektubunuzu aldıktan birkaç gün sonra güzel bir Asya ya da Ankara gribine, hangisi bilemiyorum, yakalandım. Sonraki hafta ise, büyük olasılıkla uzun zamandır kuluçkada tuttuğum kabakulak çıktı ortaya. Kabakulak bizim yaşımızda acayip iğrenç oluyor. Kabakulaklamaktan çok kabataşaklamaktaydım. Kendimi hiç görmediğim gibi güzel bir çift taşakla donatılmış olarak görmek moralimi ömür boyu bozabilirdi. Çok ‘boğamsıydı’ ama acıdan böğürüyordum resmen. Ardından ‘taşak takibi’ geldi. Bir hafta önce doktor, an itibariyle tamamen kısır olduğumu ve bu kısırlığın on beş gün kadar daha süreceğini bildirdi. ‘Çabuk olun’ dedi, ‘Bu fırsatı bir daha asla bulamazsınız’. Fırsatmış! Kendi kendime, tamam dedim, taşaklarımdan biri savaşa gidiyor, bakalım ötekiyle ne yapabileceğiz. Takımın gerisi çok güzel işliyordu ama yine de... Çok iyimser görüneceğimden korkuyorum ama kardeş dönecek sanki girdiği savaştan. Çok daha iyi şimdi.”

“Bu kış Ankara bir felaketti. Resmen. Neredeyse hiç güneş açmadı. İnandır şey değil, bizim için bile. İnsanlar kırılıp yatağa düştüler. İşin de katkısı oldu tabii. Dumanın da. Homurdanıp, küfrediyor ve çalışıyorum. Gelip biraz parisleme projem puslanmaya başladı. TRT için (bizim ORTF’miz) bir dizi program bitirmem ve aynı TRT’nin henüz sipariş ettiği radyo oyununu

me paraître plutôt brumeux. Je dois terminer une série de programmes pour la TRT (notre ORTF) et écrire et livrer fin mai une pièce radiophonique que la même TRT vient de me commander. Moche. Car ça me retiendra ici jusqu'alors. Ce n'est seulement que si maman se porte bien que je m'arrangerai avec vous (programme-vacances) afin de venir à Paris quand vous y serez. Surtout, je me promets de très longues vacances cet été. J'ai beaucoup à écrire. Et surtout cette nouvelle* de dimensions plutôt monstrueuses qui me tracasse depuis 1958. J'en ai déjà fait quatre versions différentes (en partie). Il faut bien en faire une, définitive et complète. Je travaille aux portraits, aux scènes, aux séquences, aux structures aux différents niveaux."

"Vous avez bien dû lire ce qui s'est passé il y a trois semaines à Istanbul." C'est horrible. Et on nous promet une loi particulièrement gentille qui fera de nous des ombres silencieuses."

le 29/04/1969

"Ma maladie s'était doublée de complications, vous le savez, du moins je vous l'avais écrit. Maman m'inquiétait de plus en plus. J'entrevois la fin. Puis les choses se sont mises à s'arranger. J'ai pu me mettre à travailler sérieusement et depuis, je suis simplement submergé de travail. Programmes (série de) à la radio, pièces (radiophoniques et, peut-être, théâtrales), petites esquisses pour ma longue nouvelle (roman ?) et un tas d'autres choses auxquelles il faut penser... Le monde se comprime de plus en plus dans ma tête et mon cœur s'en trouve de plus en plus opprimé. Les chèvres, comme nous disons en turc, sont sur le point de s'évader. Il faut aller à la mer, sinon je les perds, toutes mes chèvres, et alors on n'est bon que pour l'asile."

"Mon éditeur joue toujours avec moi au jeu de l'âne et de la carotte. J'en suis dégouté. Toutefois je ne vois vraiment pas ce

[Il s'agit du roman "Gece" (paraîtra en 1985)]

** [C'est le *Kanlı Pazar*, 16 février 1969]

yazıp Mayıs sonunda teslim etmem gerekiyor. Hoş değil. Çünkü o zamana kadar buradayım demektir. Ancak annemin sağlığı iyi olursa sizinle ayarlayıp (plan-tatil) orada olduğunuzda Paris'e gelebilirim. Her şeyden önce, bu yaz uzun tatil sözü verdim kendime. Yazmam gereken çok şey var. Özellikle, 1958'den beri uğraştığım uzun mu uzun bir öykü.* Dört farklı versiyon yazdım (kısmen). Nihai, kesin ve bütün bir yorum yapmak lazım. Farklı seviyelerde, portre, sahne, bölüm ve yapılar üstünde çalışıyorum."

"Üç hafta önce İstanbul'da olanları" okumuşsunuzdur. Korunç. Bir de bizi sessiz gölgelere dönüştürecek, özellikle tatlı bir kanun vaat ediyorlar."

29/04/1969

"Hastalığımın yarattığı komplikasyonlar artmıştı, biliyorsunuz, yani yazmıştım en azından size. Annem için giderek daha çok kaygılanıyordum. Son görünür olmuştu. Sonra işler yoluna girmeye başladı. Düzgün çalışmaya başlayabildim ve o zamandan beri de işe gömüldüm. Radyo programları (dizi olarak), oyunlar (radyo ve belki de sahne için) yeni, uzun öyküm (romanım?) için eskizler ve düşünülmesi gereken daha pek çok şey... Dünya kafamda giderek sıkışıyor ve yüreğim eziliyor giderek. Türkçede dediğimiz gibi, keçileri kaçırmak üzereyim. Denize gitmek gerek yoksa tüm keçilerimi kaçıracağım ve tımarhanelik olacağım."

"Yayıncım benimle hâlâ eşek-havuç oyunu oynuyor. İğrendim artık. Yine de, neyi nasıl farklı yapabileceğimi bilmiyorum.

[Gece, romana dönüşecek ve 1985'te yayımlanacaktır.]

** [16 Şubat 1969, Kanlı Pazar]

que je peux faire de différent, attendre. C'est mon lot. J'attends la mort et, accessoirement, la publication de mes livres, les résultats de mon travail et le corps et l'esprit que je ne désespère toujours pas de trouver, pour les mettre dans mon cœur. En matière d'idiotie personne ne pourrait me battre, pas vrai ?"

"Lectures ? M. Yourcenar, *Les Mémoires d'Hadrien* cette fois-ci. Elle est ahurissante cette bonne dame. C'est beau et c'est bien fait. Très rare. Des nouvelles turques. Trois nouveaux bouquins. Deux femmes et un très jeune garçon. Un Miller (*Le Sourire...*) et un Mc Cullers (*Reflections...*) *La Route des Flandres* (car c'était le seul Simon que je n'avais pas lu depuis *Le Vent* et *L'Herbe*) et maintenant je suis en train de lire *La Coscienza di Zeno* de Svevo. *Les Mystères de Paris*, maman les a lus il y a deux ou trois ans pour la je ne sais plus quantième fois, mais moi je ne trouve pas encore le courage de m'y mettre. J'ai tant d'autres livres à lire. Ce qui m'ennuie plus que toute autre chose est ceci Je vois un livre, je l'achète, j'entends parler d'un certain livre, je le trouve, je l'emprunte ou vous avez la gentillesse de me l'envoyer de Paris. Ce sont des livres que je veux lire aussitôt que possible. Et qu'est-ce qui arrive ? Je les mets dans mon 'antichambre' et ils y restent parfois pendant des années, tandis que je lis un tas d'autres choses. Le respect, l'attente d'un 'meilleur moment' m'a empêché de lire certains livres pendant des années et des années. Mais il arrive bien souvent que je me dise quand j'ai fini un de ceux-là, mettons dix ans après l'avoir acheté en toute urgence, j'ai bien fait d'attendre tout ce temps. C'est à point que cela tombe. Mais il faudra bien mourir un jour. Dommage, quand je pense à tous ces livres que j'aurais tellement aimé lire..."

"Restez en santé et en joie (traduction, naturellement) !"

le 06/08/1969

"Je viens de publier mon premier 'conte'. Qui sera suivi par les autres. Il paraît qu'ils plaisent. Je suis bien content. Seulement voilà. Ce que j'attendais est arrivé. Les 'contes' c'était un genre de

Beklemek. Benim işim. Ölümü ve yanı sıra da kitaplarımın basılmasını, çalışmamın sonuçlarını görmeyi ve bulmaktan ümidi kesmediğim beden ve zihni kalbime koymayı bekliyorum. Aptallık konusunda kimse beni yenemez, değil mi?"

"Okumalar? M. Yourcenar, *Les Memoires d'Hadrien* [*Hadrianus'un Anıları*] bu defa. Şaşırtıcı bir hanım. Hem güzel, hem iyi hazırlanmış. Çok enderdir. Üç yeni kitap. İki kadın ve çok genç bir oğlan. Bir Miller (*Le Sourire...*) [*Gülümseyiş...*] ve bir Mc Cullers (*Reflections...*) [*Yansımalar...*] *La Route des Flandres* [*Flandern'deki Sokak*] (Simon'un *Le Vent* ve *L'Herbe*'den [*Rüzgâr* ve *Çayır*] sonra okumadığım bir tek bu kitabı kalmıştı). Şimdi de Svevo'nun '*La Coscienza di Zeno*'sunu [*Zeno'nun Bilinci*] okuyorum. Annem birkaç sene önce *Paris'in Gizemleri*'ni bilmem kaçınıcı kere okudu ama ben henüz bu işe koyulacak cesareti bulamıyorum. Daha o kadar çok kitap var ki okuyacağım. En çok canımı sıkan şey şu: bir kitap görüyor, satın alıyorum, bir kitaptan söz edildiğini duyuyor, ödünç alıyorum ya da siz onu Paris'ten bana gönderme inceliğini gösteriyorsunuz. Bu kitapları mümkün olduğunca çabuk okumak istiyorum. Peki ne oluyor? Onları 'bekleme odasına' koyuyorum ve ben bir sürü başka şey okurken bazen yıllarca duruyorlar orada. Saygı, 'daha uygun bir zaman' bekleyişi, bazı kitapları okumama uzun yıllar boyunca engel oldu. Ancak sıklıkla bu kitaplardan birini, diyelim aceleyle aldıktan on yıl sonra okuyup bitirdiğimde, beklediğim iyi olmuş diyorum. Tam zamanıymış. Ama bir gün ölmek gerekecek. Yazık. Okumayı o kadar isteyeceğim tüm o kitaplar..."

"Sağlık ve neşeyle kalın (çeviri, doğal olarak)!"

06/08/1969

"İlk 'masalım' yayımlandı. Arkası da gelecek. Beğeniliyor-muş. Çok memnunum. Yalnız işte. Beklediğim oldu. Benim için 'masallar' bir çeşit arınma yeri-ydi. Son masallar (Mayıstan beri

purgatoire pour moi. Les derniers contes (ceux que j'ai écrits depuis mai) commencent à pointer vers une autre direction. C'est bien ce que j'attendais mais pour le moment je me demande où cela me mènera. La très très longue nouvelle qui me tracasse depuis février, après m'avoir tracassé pendant cinq ans, celle dont je vous avais parlé déjà, que je veux écrire dans la tranquillité d'une chambre au bord de la mer... Je ne vois pas comment je m'y prendrai. Il faut que je puisse quitter Ankara."

"Santé ? Comme-ci, comme-ça, tous les deux. Cœur : Situation à tel point désastreuse que je me demande très sérieusement où j'irai finir. Se donner une mission, écrire au nom de mes frères d'infortune (car infortune il y a, à Ankara comme à Paris) c'est très bien. Il faut pourtant avoir réussi à mettre de l'ordre dans sa propre vie sinon on ressemble fâcheusement à certains militants (de certaines causes) dont l'ardeur mystique, presque fanatique, trouve sa source dans certains problèmes personnels qu'ils n'ont pu jamais arriver à résoudre. Ils se proclament donc prêts à régler la vie des autres. C'est trop con.

Bon, si je m'arrêtais ? N'êtes-vous pas fatigués d'entendre les mêmes choses ? De lire, plutôt ? Pourtant c'est bien ça nos vies. Nous répétons nos plaintes en croyant y apporter de petites modifications raffinées et ce n'est que des années plus tard que nous nous rendons compte, en rétrospective, des changements, des transformations vraiment profondes qui marquaient nos propos quand nous ne croyions y apporter que des touches subtiles. Mais tout cela, je l'ai dit, on ne s'en aperçoit que quand tout est passé. À Istanbul deux personnes qui m'ont connu depuis (mon jour zéro pour l'une, mon enfance pour l'autre) toujours, m'ont trouvé très changé. Je sais très bien ce qui a changé en moi. Je ne croyais pas qu'on puisse le voir. Je suis bien content maintenant. Mais ce changement devra se traduire en divers 'petits langages' de la vie quotidienne. Sinon ce ne sera qu'une autre 'pousse inutilement abîmée'. Je deviens bêtement mystérieux et personnel. Pardonnez-moi."

yazdıklarım) başka bir yöne işaret etmeye başladı. Bunu bekliyordum aslında ama şimdilik gittiğim yeri göremiyorum. Çok çok uzun olan öykü, beni beş yıl uğraştırdıktan sonra, hani size bahsetmiş olduğum, deniz kenarı bir odanın sakinliğinde yazmak istediğim... Nasıl yapacağımı bilmiyorum. Ankara'dan gidebilmem gerekir."

"Sağlık? Şöyle böyle, ikimizin de. Yürek: durum o denli korkunç ki varacağım yer korkutuyor. Bir misyon edinmek, şanssız kardeşlerim adına yazmak (çünkü şanssızlık var, Paris'te olduğu gibi Ankara'da da) çok güzel. Yalnız, insanın kendi hayatına da bir ölçüde düzen getirmeyi başarmış olması gerekir yoksa, neredeyse fanatik, mistik ateşleri hiçbir zaman çözmeyi başaramamış oldukları kişisel sorunlarda kaynak bulan ve bu nedenle kendilerini başkalarının hayatlarını düzeltmeye gönüllü ilan eden kimi militanlara (kimi davalarda) benzeriz fena halde. Çok aptalca.

Ee, bir dursam artık? Aynı şeyleri duymaktan yorulmadınız mı? Daha doğrusu okumaktan? Oysa hayatlarımız böyle işte. Şikâyetlerimizi küçük değişiklikler yaptığımızı düşünerek yineliyor ve sadece ince ayarlar yaptığımızı düşünürken, söylediklerimize yön veren gerçekten derin değişim ve dönüşümleri ancak seneler sonra, dönüp geriye baktığımızda fark ediyoruz. Ama dediğim gibi, ancak her şey geçip gittikten sonra farkına varıyoruz bunların. İstanbul'da, beni çok uzun zamandır tanıyan iki kişi (biri doğduğum günden, öteki çocukluğumdan beri) çok değişmiş buldu. Bende değişen şeyi çok iyi biliyorum. Görülebildiğini düşünmüyordum. Memnunum bu durumdan ancak bu değişimin günlük hayatın çeşitli 'küçük konuşmaları' şeklinde belirmesi gerekir. Yoksa 'gereksiz yere sonlanan bir başka tomurcuklanma'dan öteye gidemez. Aptalca gizemli ve kişisel bir hal aldım. Affedin."

“Un des plus grands poètes turcs du XVIIe disait : L'endroit qu'on nomme 'enfer' ne possède pas de feu ; chacun y apporte le sien... Karacaoğlan, poète itinérant, poète du peuple comme nous les appelons ou, mieux encore, quelque chose comme vos 'fous de Dieu', a tout dit.”

“Mon petit ami était mince, très brun, haut comme moi. Informations qui désormais ne sont bonnes que pour le 'fichier'. Car mes bons amis ont vite fait de lui faire glisser la pente pour laquelle, il paraît, il était particulièrement doué. C'est bien fini depuis assez longtemps. Bien qu'il y ait encore quelque chose qui n'est pas très clairement expliqué. Il est venu me voir l'autre jour, et m'a dit qu'il aimerait venir un jour me parler longuement de ses peines... Tiens tiens... Que veut-il que je fasse de ses peines ? Il est tellement jeune, et avec des amis dont l'expérience est si 'riche' cette jeunesse ne lui sera pas particulièrement bénéfique. Un proverbe turc dit Chaque mouton est pendu par sa propre patte. Voilà. Maintenant il y a un autre jeune homme (moins jeune toutefois, et qui a déjà traversé les eaux les plus immondes) qui se prépare à entrer en scène. On m'a déjà prévenu à son sujet. On verra bien. Oh si au moins cette fois-ci les choses allaient un peu mieux... (Maman a été assez gentille avec l'autre, au début. Plus tard elle a bien commencé à se plaindre d'une manière plutôt subtile. Enfin ça n'a pas duré assez pour qu'on en vienne aux crises.)”

"17. yüzyılın en büyük Türk şairlerinden biri şöyle diyor: 'Cehennem yerinde hiç ateş yoktur; herkes ateşini yanında götürür'... Gezgîn şair, halk şairi diyoruz biz, ya da sizin 'tanrı delisi' dediklerinize benzer bir şey, Karacaoğlan her şeyi söylemiş."

"Erkek arkadaşım ince, çok esmer, benim boyumda idi. Artık sadece 'arşivleme' için işe yarar bilgiler. Çünkü sevgili arkadaşlarım yolculuğunun hızla sona ermesini –bu konuda özel bir yeteneği varmış– sağladılar. Kesin biteli epey oluyor. Halen açıklığa kavuşmamış bir şey olmasına karşın. Geçen gün beni görmeye geldi ve bir gün gelip acılarından uzun uzun söz etmek istediğini söyledi... Bak sen... Ne yapayım acılarını? O kadar genç ki! Bu denli 'zengin' tecrübeye sahip arkadaşlarla, gençliğinin pek bir yararını göremiyor. Bir Türk atasözü şöyle der: her koyun kendi bacağından asılır. Böyle. Şimdi başka bir genç adam (daha az genç yalnız, tüm büyük dalgaları aşmış) sahneye girmeye hazırlanıyor. Hakkında uyardılar beni. Göreceğiz. Ah, hiç değilse bu defa işler biraz daha iyi gitse... (Annem ötekine epey iyi davrandı, başlarda. Sonra, inceden şikâyet etmeye başladı zekice. Neyse, kriz aşamasına gelecek kadar uzun sürmedi zaten)."

Les lieux, les travaux, les évènements : années 60

par Alain Mascarou

*44 lettres et cartes suivent la première
lettre de Turquie à J&G : 16 juillet 1964*

*Entre parenthèses, les dates des lettres où se trouve l'information,
que ces lettres figurent ou non dans le choix proposé.*

lieux :

séjour à Muş en juin-juillet 64, y accompagne à titre d'interprète des sociologues français et américains
au cours du voyage, passage à Mersin : "la ville est loin d'avoir le charme d'il y a 26 ans" (lettre à A.M., 06/09/90)
26 juin- 25 juillet 65 : séjour en Turquie de J&G
juin 67 emménagement Tunus cad. 67/3, Kavaklıdere
"face à face avec la fenêtre de mon ancienne chambre à coucher." (20/6/67)
un nouveau pensionnaire félin, après Sekiz, disparu (14/2/67) : Mirik (23/12/67)

Yerler, alışmalar, olaylar: 60'lı yıllar.

Hazırlayan: Alain Mascarou

*Türkiye'den Jean ve Gino'ya gönderilen
16 Temmuz 1964 tarihli ilk mektubun ardından
toplam 44 mektup ve kartpostal bulunmaktadır.*

*Parantez içinde söz konusu bilgiye kaynak olan mektubun –seçki
içinde yer alsın ya da almasın– tarihi verilmiştir.*

Yerler:

Haziran-Temmuz 1964'te Muş gezisi. Fransız ve Ameri-
kalı sosyologlara çevirmen sıfatıyla eşlik etmiştir.

Yolculuk sırasında Mersin'e de uğrar: "Şehir 26 yıl ön-
ceki cazibesinden çok uzak" (A. Mascarou'ya yazılan
06/09/90 tarihli mektup)

26 Haziran- 25 Temmuz 65: Jean ve Gino'nun Türkiye
gezisi.

Haziran 1967: Tunus cad. 67/3 Kavaklıdere adresine ta-
şınma. "Eski yatak odamın penceresiyle karşı karşıya"
(20/6/67)

Sekiz'in kaybolmasını takiben yeni kedigil kiracı
(14/2/67): Mırık (23/12/67)

deux publications

1966 publication de la traduction d'*Une mort très douce* de Simone de Beauvoir, *Sessiz Bir Ölüm*

1966 : traduction de *Peter Pan*, la pièce de Barrie

tâches et travaux en cours : traduction

renonce, de crainte de poursuites, à la traduction entreprise de *Fanny Hill* de John Cleland

traduit Laurence Sterne (*Sentimental Journey*) et Machiavelli (*Istorie Fiorentine*)

octobre 1966 cesse de travailler à l'Association turco-américaine à Ankara

sinon, cours particuliers et travail à/pour la radio :

traductions ("comme il y a une dizaine d'années")

"émission en langue française, de 21 à 21h30"

"une série de causeries sur Ankara"

pièces radiophoniques :

1968 : *Peter Pan*, adaptation radiophonique de la pièce de Barrie

Sevilmek, 1969 et une pièce pour enfants, *Kerem ile Kediler*

écriture :

64-65 : écrit le deuxième récit d'*Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, "Tepe" "J'ai fini de taper ma nouvelle. Donc le bouquin est prêt" (2/8/65).

en cours de rédaction : *Çapavulun Çattığı Çaparız*, daté de juin-juillet 66 dans *Kismet Büfesi*, 1982

février-juillet 1966 et janvier-juillet 1967 : écrit "Boğaziçi

Yayınlar:

1966: Simone de Beauvoir'ın *Sessiz Bir Ölüm* kitabının çevirisi.

1966: Barrie'nin *Peter Pan*'inin çevirisi.

Devam eden görev ve çalışmalar:

Çeviri

Yasal takibat endişesiyle John Cleland *Fanny Hill* çevirisinden vazgeçer.

Laurence Sterne'ün *Sentimental Journey*'i ile Machiaveli'nin *Istorie Fiorentine*'si.

Ekim 1966: Ankara'daki Türk-Amerikan Derneği'ndeki işinden ayrılır.

Özel dersleri ve radyodaki görevi devam eder:

Çeviri "Comme il y a une dizaine d'années"

"Saat 21:00 ile 21:30 arası Fransız Dilinde Yayın"

"Ankara Hakkında Bir Dizi Sohbet"

Radyo Oyunları:

1968: *Peter Pan*, Barrie'nin oyununun radyo uyarlaması;

1969: *Sevilmek* ve bir çocuk oyunu: *Kerem ile Kediler*

Yazı:

64-65: *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nın ikinci öyküsü olan "Tepe"yi yazar: "Öykümün daktilosunu bitirdim. Kitap hazır yani" (2/8/65).

"Çapavulun Çattığı Çaparız"ı yazar. Haziran-temmuz

1966. *Kısmet Büfesi*'nde yayımlanır, 1982.

Şubat-Temmuz 1966 ile Ocak-Temmuz 1967: "Boğaziçi

Üzerine Bir Ön-Metin" (publié en 1982 dans *Kısmet Büfesi* (17/10/66) et *Karanlık Bir Yalı*, daté de 1967 dans *Kısmet Büfesi*) (17/10/66)

commence à poser les premières pierres de *Lağım-laranasını ya da Beyoğlu* (posthume, 1999) "Gerçekte, Beyoğlu üzerine yazmağı tasarladığım bu metni yıllar yılıdır kafamın, gönlümün bir yerlerinde taşıyorum. 1960'tan hemen önce, biraz sonra, parça parça yazdıklarım olmuştu. 1968'de bunları yeniden elde aldım ; değiştirdiğim, eklediğim parçalar oldu. Hepsini öylece bıraktım." (*Lağım-laranası ya da Beyoğlu*, sayfa 45, hazırlayan Füsün Akatlı, Metis Edebiyat, 1999) :

1967 écrit "Dutlar," dernier récit de *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*.

en 68-69, rédige 5 "contes" "Yağmurlu Kentin Güneşçisi," 1968 ; "Dehlizde Giden Adam," 1968 ; "Korkusuz Kırpiye Övgü," 1968-69 ; "Bir Ortaçağ Abdalı," 1969 ; "Bizim Denizimiz," 1969 contes publiés dans *Göçmüş Kediler Bahçesi*, 1980.

Üzerine Bir Ön-Metin”i yazar (1982’de *Kısmet Büfesi*’nde yayımlanır (17/10/66); 1967 tarihli “Karanlık Bir Yalı,” *Kısmet Büfesi*) (17/10/66)

Lağımlaranası ya da Beyoğlu’nun temellerini atar (1999’da ölümünden sonra yayımlanmıştır): “Gerçekte, Beyoğlu üzerine yazmağı tasarladığım bu metni yıllar yılıdır kafamın, gönlümün bir yerlerinde taşıyorum. 1960’tan hemen önce, biraz sonra, parça parça yazdıklarım olmuştu. 1968’de bunları yeniden elde aldım; değiştirdiğim, eklediğim parçalar oldu. Hepsini öylece bıraktım.” (*Lağımlaranası ya da Beyoğlu*, sayfa 45, hazırlayan Füsun Akatlı, Metis Edebiyat, 1999)

1967: *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*’nın son metni “Dutlar”ı yazar.

1968-69, 5 “masal” yazar: “Yağmurlu Kentin Güneşçisi”, 1968; “Dehlizde Giden Adam”, 1968; “Korkusuz Kirpiye Övgü”, 1968-69; “Bir Ortaçağ Abdalı”, 1969; “Bizim Denizimiz”, 1969; *Göçmüş Kediler Bahçesi*’nde yer alır, 1980.

1970

le 27/02/1970

“Vous avez voyagé d’un continent ou d’un pays à l’autre. Moi, j’ai végété d’une manière particulièrement productive, si faire se peut. D’abord, je dois vous dire que samedi dernier, le jour que j’ai reçu votre lettre, je n’ai pas eu le courage de la lire immédiatement. Pendant quelques heures je l’ai regardée comme si elle contenait quelque atroce accusation que je savais bien mériter et que, sachant assez quel genre d’amis vous êtes, j’étais bien sûr de ne pas y trouver. Enfin, quand je me décidai à la lire, c’était presque tragique. J’aurais pu en pleurer. Vous êtes vraiment de bons amis !

Ce qui est arrivé ? Il n’y a eu ni paresse ni négligence dans ce retard. Je voulais vous dire certaines choses, je voulais faire mieux, et il m’a fallu attendre. Certaines attentes paralysent. Je dirai, au moins, que pour moi c’est ainsi que se passent les choses.

Ce fut d’abord l’enregistrement de mes deux pièces. Quand cela fut fait, je me suis mis à attendre qu’elles fussent diffusées. Les jours passaient. Mon éditeur avait commencé à publier certains livres qui, comme le mien, avaient attendu depuis longtemps leur publication.

Le 19 janvier ma pièce (‘pour adultes’ comme on l’appelait, *Être aimé*) fut enfin diffusée. Certains déclarèrent qu’ils n’y avaient rien compris, je m’y attendais, je n’en fus pas surpris ;

1970

27/02/1970

“Siz bir kıtadan ya da ülkeden öbürüne yolculuk ettiniz. Bense özellikle verimli şekilde süründüm, olanaklıysa böyle bir şey. Öncelikle, geçen Cumartesi, mektubunuzu aldığım gün, hemen okuyacak cesareti bulamadım. Birkaç saat, hak ettiğimi bildiğim korkunç suçlamayı içerir gibi baktım ona, nasıl arkadaşlar olduğunuzu bildiğimden orada olmadığından emin olarak. Nihayet okumaya karar verdiğimde durum neredeyse trajediye dönüştü. Ağlayabilirdim. Gerçekten iyi arkadaşsınız!

Ne mi oldu? Gecikmede ne tembellik, ne ihmal var. Size söylemek istediğim bazı şeyler vardı, daha düzgünce yapmak istiyordum bu işi, beklemem gerekti. Bazı beklemler felç ediyor. En azından benim için durumlar böyle geliyor.

Önce iki oyunumun kaydı vardı. O yapıldıktan sonra, yayınlanmalarını beklemeye başladım. Günler geçiyordu. Editörüm, benimki gibi uzun süre yayımlarını beklemiş kitapları yayımlamaya başladı.

19 Ocak'ta, oyunum ('yetişkinler için' dedikleri, *Sevilmek*) nihayet yayımlandı. Kimileri hiçbir şey anlamadıklarını açıkladılar ki bunu bekliyordum, şaşırmadım; kimileri anladıklarından emin olmadıklarını ama 'bu şeyi' çok dokunaklı, çok ilginç bulduklarını söylediler; buna ne yanıt verilebilir ki? Biraz konuştuk; genel olarak insanlar 'yani evet, yaptığınız çok güzel bir

d'autres dirent qu'ils n'étaient pas sûrs d'avoir compris mais qu'ils trouvaient 'ça' très émouvant, très intéressant ; que peut-on répondre à ce genre de chose ? On parlait un peu ; souvent ils se mettaient à dire 'alors oui, c'est très bien ce que vous avez fait là'. Je n'en étais pas très certain. Mais un très grand nombre de gens, comprenant ceux dont j'attendais la plus amère critique, ont déclaré avoir aimé la pièce. Beaucoup. Absolument parfait, et ceci, et cela. Là alors, je dois dire, j'étais bien surpris. Surtout par ceux qui d'habitude font la fine bouche. Les gens de théâtre qui se font un devoir de déchirer, de mettre en pièces auteur et texte. Et voilà que le meilleur acteur de la pièce, le seul irréprochable, le seul que transforme le texte en eau, en air, en feu et en terre, qui, politiquement représente une gauche intransigeante et qui par définition aurait dû refuser de jouer dans un triangle de deux hommes qui se sont aimés et de l'épouse de l'un de ceux-ci, me dit qu'il n'a jamais aimé un rôle autant que celui-là... C'est assez, n'est-ce pas ? Vous allez croire que je tâche de me rendre intéressant. Vous devez bien savoir que ce n'est pas le cas. Je ne veux que vous dire comment les choses se sont passées.

Pendant presque un mois et demi je m'étais senti comme un animal dans le fond de son terrier, terrifié à l'idée de sortir son nez, se sentant dépérir et ne faisant rien pour s'en sortir. Tout à coup il se mettait à faire beau, les monstres s'éloignaient, se terrer devenait stupide.

Puis commencèrent de nouvelles amitiés. Bien sentimentales mais point érotiques. C'était toutefois comme un petit printemps qui, lentement, vous enveloppe sans vous secouer trop fortement. De nouvelles amitiés qui font cette mince nuée de vert autour des saules et des peupliers avant l'éclatement du feuillage. Il fallait bien que quelque chose arrive car toute cette douceur pouvait facilement tourner à l'écœurement. On vint me dire que l'enregistrement de la pièce 'pour enfants' devait être refait à cause de certains défauts techniques . À la bonne heure ! Je l'attends toujours cet enregistrement. Ce sera samedi, je veux dire demain, ou dans deux jours.

Peu après on venait m'annoncer que mon bouquin, celui que vous connaissez bien pour avoir été en Turquie au moment où

şey' diyorlardı. Ben pek emin değildim. Ancak, oyunu anlayan, en buruk eleştirileri beklediğim çok sayıda insan, beğendiklerini söylediler. Çok. Mükemmel, filan falan. İşte buna şaşırdığımı söylemeliyim. Özellikle, genelde zor beğenenlere. Yazar ve metin parçalamayı, un ufak etmeyi görev edinen tiyatro insanlarına. Ve oyuncuların tek eleştirilemeyecek olanı, en iyisi, metni hava, su, ateş ve toprağa dönüştüreni, siyasi olarak katı solu temsil eden ve dolayısıyla birbirini sevmiş iki adam ve birinin karısından oluşan üçgende oynamayı reddetmesi gereken kişi bana hiçbir rolü bunun kadar sevmediğini söyledi... Yetmez mi? Kendimi ilginç göstermeye çalıştığımı düşüneceksiniz. Öyle olmadığını bilmelisiniz. Sadece olanları anlatmaya çalışıyorum.

Neredeyse bir buçuk ay boyunca, yuvasının dibinde, burununu dışarı çıkarma fikriyle dehşete kapılan, yittiğini hissedip toparlanmak için hiçbir şey yapmayan bir hayvan gibi hissettim. Aniden hava düzeldi, canavarlar uzaklaşmaya, kapanma fikri aptalca gelmeye başlar oldu.

Ardından yeni arkadaşlıklar başladı. Duygusallık çok, erotizm yok. İnsanı fazla sarsmadan yavaşça sarmalayan hafif bir ilkbahar gibi. Yaprakların fışkırmasından önce söğüt ve kavakları çevreleyen ince yeşil bir küme bu yeni arkadaşlıklar. Bir şeyler olması gerekiyordu çünkü bu yumuşak hava kolayca bıkkınlığa dönüşebilirdi. Gelip teknik bir arıza nedeniyle 'çocuk' oyununun kaydının baştan yapılması gerektiğini söylediler. Aman ne güzel! Yarın olacak, yani cumartesi, ya da iki gün sonra.

Ardından, bitirdiğimde Türkiye'de olduğunuz için bildiğiniz, neredeyse dört senedir yayıncının keyfini bekleyen kitabımın yayımlanacağını haber verdiler. Nisanda sanırım. Size gönderirim bir tane. Okuyamasanız bile bulunsun sizde. Bu ay ve önümüzdeki ay da başka öyküler yayımlanacak. Kaderin bir cilvesi olarak da televizyona çıkmamı istiyorlar. Kabul ettim çünkü bu aleti 'içeriden' tanımak istiyorum. İstiyorum çünkü şimdiden küçük ekrana uygun oyunlar düşünüyorum. Teoride nelerin yapılabileceğini merak ediyorum. Ancak felç bir bakıma devam ediyor. Kitabı beklemeye başladığımdan beri tek satır yazamadım. Satışa çıkar çıkmaz Alanya seyahati

je l'avais terminé, qui attendait le bon plaisir de l'éditeur depuis presque quatre ans, allait enfin être publié. Cela viendra en avril, je crois. Je vous en enverrai un exemplaire. Gardez-le même si vous ne pouvez pas le lire. D'autres contes seront publiés ce mois-ci et le mois prochain. Et, ironie du sort, on me demande de paraître à la télé. J'accepte car je veux connaître 'de l'intérieur' ce que c'est que cet engin. Je le veux car je pense déjà à des pièces pour le petit écran. Je me demande ce que, théoriquement, on peut y faire et ce qu'on n'y peut pas. Mais la paralysie continue toujours en un sens. Je n'arrive pas à écrire une seule ligne depuis que j'attends le bouquin. Je me promets un séjour à Alanya dès qu'il sera mis en vente. Et plus tard, c'est encore bien vague, ce fameux voyage vers vous..."

le 20/06/1970

"Mon bon Jean, le papier ne manque pas chez nous, comme tu le sais, mais le temps est devenu la chose la plus précieuse que je connaisse. Figure toi que je viens d'interrompre ma lettre afin d'aller (il le faut bien, non, parfois ?) rencontrer un petit ami qui n'est pas venu. Il est vrai qu'il est venu un soir de semaine, vers minuit me dit ma mère et qu'il était tout triste de ne m'avoir pas trouvé chez moi. Connaissant sa timidité je ne sais que penser. Bref, c'est grâce à lui que je trouve le temps de finir cette lettre avant la nuit. J'irai la mettre à la poste avant ma tournée du soir. Dommage, tout de même, qu'il ne soit pas venu. Gentil et paralysé par ses parents ou autres cons ! C'est presque tragique. À part ça à l'horizon une beauté mystérieuse qui dit me connaître pour m'avoir souvent vu lire les soirs en prenant mon thé ou bavardant avec mes amis (je suis suivi vois-tu, que ne verrons-nous pas encore ? Être célèbre, c'est ça, tu penses ?) mais que je n'arrive point à trouver dans mes dossiers mentaux. On se verra demain soir. Je n'ai rencontré que très rarement de telles intelligences mariées à un 'esprit assez mûr' mais tout dépend de la rencontre de demain. Priez pour nous.

sözü verdim kendime. Sonrası ise net değil henüz, sizin oraya şu meşhur yolculuk...”

20/06/1970

“Tatlı Jean’ım, bildiğin gibi kâğıttan yana sıkıntımız yok ama zaman bildiğim en değerli şey haline geldi. Düşün ki, mektuba ara verip gelmeyen bir sevgiliyle buluşmaya gittim (arada lazım, değil mi?). Aslında, hafta içi bir gün gece yarısına doğru gelmiş ve annemin dediğine göre beni evde bulamadığı için pek üzülmüş. Sıkılğanlığını bildiğimden ne düşüneceğimi şaşırdım. Neyse, bu mektubu gece olmadan bitirmemi sağlayacak zamanı ona borçluyum. Akşam gezintimden önce postaneye bırakırım. Yazık, yine de, gelmemiş olması. İyi birisi ve ailesi veya belki başka pislikler tarafından felç edilmiş! Neredeyse trajik bir durum. Bunun dışında, akşamları beni sık sık, çay içerek okurken veya arkadaşlarımla çene çalarken gördüğünü söyleyen gizemli bir güzellik söz konusu ufukta (bak, izleniyorum, daha neler göreceğiz acaba? Ünlü olmak bu mudur sence?) ama ussal dosyalarım da bulamıyorum kendisini. Yarın akşam görüşeceğiz. Böyle zekâların ‘yeterince olgun bir zihinle’ biraradalığına çok ender rastlanır ama her şey yarınki buluşmaya bağlı. Bizim için dua edin.

Rahatlıkla görebileceğin gibi, iyi hissettiğim dönemlerden

Tu le vois sans peine, je suis dans un de mes bons moments. Je viens de finir un conte bien long. Si jamais ils acceptaient de le publier dans le supplément littéraire d'un certain journal, malgré sa longueur, je serais bien content. Je dois travailler comme quatre maintenant, afin de terminer tout ce que je dois faire avant mon voyage. Contes et récits compris. Mes contes commencent à faire parler d'eux. Modestement. Mais c'est toujours quelque chose. Certaines choses de moi seront publiées au cours des douze ou quinze mois qui suivront, en anglais malheureusement, mais tout de même, tu peux bien faire l'effort. Tu ne crois pas ? Dis, tu pourrais peut-être m'aider à traduire en français ma pièce radiophonique ? Et si l'ORTF s'y intéressait ?

Dites-donc, Amsterdam, Prague, la Tunisie... On a bien d'indulgences pour soi, ces derniers temps chez vous ! Pensez à l'enfer, malheureux ! Non mais, on est presque sûrs de s'y rencontrer. Vous voulez bien, n'est-ce pas ?

Les derviches... Il paraît que Paris a beaucoup aimé. Très bien. C'est le spectacle. L'office des révérends de Solesmes serait-il aussi spectaculaire ? Je ne le crois pas. Seulement tu as bien raison. Ce n'est qu'alors qu'on sera civilisés. Le spectacle transporté aurait-il toutefois la même valeur qu'il a pour les fidèles ? J'en doute. On dirait donc, comme toujours, que 'la forme subsiste mais que le conte-tenu (ou la flamme, ou l'essence) l'ont quittée pour toujours' ! La civilisation signifie souvent 'neutralisation'.

Bon, arrêtons de philosopher. Entre ces deux paragraphes le petit ami est venu, on a passé quelques heures ensemble et je continue à écrire le matin d'après. Tu vois. Maintenant il faut me presser. Aller au bureau des postes, passer à la bibliothèque, faire le marché hebdomadaire et je ne sais plus quoi encore avant de déjeuner et d'aller donner ma deuxième leçon de la journée. (Je viens de finir la première). Je vous embrasse bien fort. Dis Jean, as-tu lu *Printemps au Parking* de Christiane Rochefort ? Ces jours-ci je lis vos grands du XVIIIe Diderot, Montesquieu etc. Qu'est-ce qui me prend, vraiment ?"

birindeyim. Epey uzun bir masal bitirdim. Bir gazetenin edebiyat ekinde, uzunluğuna karşın yayımlamaya karar verirlerse, çok sevinirim. Yolculuktan önce, yapmam gerekenleri, metin ve masallarım dahil, bitirebilmek için dört kişiymişçesine çalışmam gerekiyor. Masallarım ses getirmeye başladı. Hafiften. Olsun, bu da bir şeydir. Önümüzdeki on iki on beş ayda, bazı şeylerim yayımlanacak, İngilizce ne yazık ki ama biraz çaba gösterebilirsin. Öyle değil mi? Ne diyeceğim, radyo için yazdığım oyunu Fransızcaya çevirmeme yardım edersin belki? ORTF* ilgilenebilir mi?

Baksanıza, Amsterdam, Prag, Tunus... Kendimize çok hoş davranıyoruz bu aralar sizin orada! Cehennemi unutmayın, zavallılar! Orada karşılaşacağımız neredeyse kesin zaten. Bunu istersiniz, değil mi?

Dervişler... Paris çok sevmiş onları. Harika. Tam bir gösteri işte. Saygıdeğer keşişlerin ayini de bu kadar etkileyici midir? Sanmıyorum. Ama haklısın. Ancak o zaman medeni oluruz. Peki, yeri değiştirilen gösteri müminler için taşıdığı değeri korur mu? Şüpheliyim. Her zamanki gibi 'biçimin korunduğu ama içeri-k'in (ya da ateşin veya kaynağın) sonsuza dek yittiği söylenir! Medeniyet çoğu zaman 'etkisizleşme' anlamına geliyor.

Bu kadar felsefe yaptığımız yeter. İki paragraf arası sevgili geldi, birkaç saat geçirdik beraber ve ertesi sabah yazmaya devam ediyorum. Bilirsin. Şimdi acele etmem gerek. Postaneye gitmem, kütüphaneye uğramam, haftalık alışverişi yapmam ve öğle yemeği yiyip, günün ikinci dersine girmeden önce (ilki yeni bitti) kimbilir daha neler yapmam lazım. Çok öpüyorum sizi. Jean, ne diyeceğim, Christiane Rochefort'un *Otoparkta İlkbahar*'ı'nı okudun mu? Bugünlerde 18. yüzyıl devlerinizi okuyorum. Diderot, Montesquieu vs. Neyim var acaba, gerçekten?"

“Après mon troisième conte cette année, qui a paru en grande gloire dans le supplément littéraire annuel de *Cumhuriyet*, quotidien d’Istanbul, voilà que j’entends dire quelqu’un qui n’était pas toujours en ma faveur que je suis un ‘maître’, un ‘grand’ etc. Balivernes. Ce qui me plaît dans ce genre d’histoires c’est cet air de converti qu’on lit sur leurs visages. “Enfin nous voyons clair” et je ne sais plus quoi. Étrange. Ceux qui m’ont aimé au début, se sentent gênés maintenant. Il y a quelque chose qui ne va pas et qu’ils ne se décident pas à me dire franchement. Bon. Il y a les autres. Ils me considéraient comme la pire plaie de la littérature turque. Maintenant on se fait grand. D’autres encore qui m’aiment depuis longtemps. Leur seul défaut est d’être de très bons amis. Alors le sentiment de l’amitié se mêlant à la critique (même verbale) me gêne.”

“Une petite joie dans tout cela : Un chaton* qu’on a dû nourrir au compte-gouttes et qu’on doit encore astiquer après chaque repas et chaque pipi. Il commence à courir, à aimer le soleil au balcon, à tirer les cordons des lampes et fouiller derrière le réfrigérateur.”

“İstanbul’da günlük bir gazete olan *Cumhuriyet*’in yıllık edebiyat ekinde yayımlanarak parlayan, bu seneki üçüncü masalımın ardından, her zaman yanımda yer almayan birinin bir ‘hoca’, ‘büyük’ biri olduğumu söylediğini duyuyorum. Saçmalık. Bu tür hikâyelerde sevdiğim şey, yüzlerinde okunan dönme ifadesi. ‘Sonunda açık seçik görüyoruz’ ve bilmem ne. Acayip. Beni başından beri sevenler kendilerini rahatsız hissediyorlar şimdi. Yolunda gitmeyen bir şey var ve ne olduğunu bana açıkça söylemiyorlar. E peki. Bir de ötekiler var. Beni Türk edebiyatının en büyük yarası olarak görüyorlardı. Şimdi büyük olduk. Bir de beni uzun zamandır sevenler var. Onların tek sorunu çok iyi arkadaşlar olmaları. Arkadaşlık duygusunun eleştiriye (sözlü olana bile) karışmasından rahatsız oluyorum.”

“Tüm bunların arasında küçük bir sevinç: damlalıkla besleyip hâlâ her yemekten ve çişten sonra temizlememiz gereken bir yavru kedi.* Koşmaya, balkondaki güneşi sevmeye, lambaların kordonlarını çekiştirmeye ve buzdolabının arkasını karıştırmaya başladı.”

1971

le 29/01/1971

“J’ai passé par une crise grave, une crise que j’ai appelée ‘crise d’identité’. Plus, répercussions psychologiques et pathologiques. Le pays lui-même est en grande crise et ça ne facilite pas les choses. Nous vivons dans une étrange antichambre du malheur. À ajouter la probabilité d’une petite intervention chirurgicale. Beaucoup de travail qui tourne à l’inutile quand on n’arrive plus à faire l’essentiel. Depuis des mois je ne trouve pas le temps d’écrire. Littérature comme lettres.”

le 07/04/1971

“Tu parles d’un succès*, mon cher Jean ! Je vous l’avais déjà écrit. On m’éreinte féroce. On m’accuse de penser trop à l’art littéraire, de faire ‘aliéné’ (sociologiquement), d’être on ne peut moins ‘indigène’ (le mot est exactement celui-là, avec presque les mêmes implications dans les deux langues, seulement ça ne ferait pas rire autant qu’en français lorsque cela est dit en turc.)

[à propos de l’accueil critique reçu par *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, paru en septembre 1970]

1971

29/01/1971

“Kötü bir kriz geçirdim, ‘kimlik krizi’ olarak adlandırdığım bir kriz. Psikolojik ve patolojik yansımaları da cabası. Ülkenin kendisi büyük bir kriz içinde, bu da işleri zorlaştırıyor. Tuhaf bir mutsuzluğun bekleme odasında yaşıyoruz. Küçük bir cerrahi müdahale olasılığını da ekleyelim. Esas olanı yapamaz hale gelince boşa dönen bir sürü iş. Aylardır yazacak zaman bulamıyorum. Ne edebiyat, ne mektup.”

07/04/1971

“Başarıdan söz ediyorsun*, Jean’cığım! Size daha önce yazmıştım. Vahşice yerin dibine geçiriyorlar beni. Edebi sanatı çok düşünmekle, ‘yabancılaştırmakla’ (sosyolojik açıdan), olabildiğince az ‘yerli’ olmakla (kullanılan kelime tam olarak bu ve her iki dilde de neredeyse aynı imaları içeriyor ama Türkçe söylendiğinde, Fransızca söylendiğindeki kadar güldürmüyor)

[Eylül 1970’te yayımlanan *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*’nın aldığı eleştirinin ardından]

Puis on dit que je prouve qu'écrire est une affaire d'amour (de l'art) et on pense aussi que je pourrais écrire des nouvelles très utiles (c'est bien ça) si je me mettais à représenter un certain groupe (vous voyez lequel) ou si je traitais mes sujets propres. À mourir de bêtise. Bon. On verra. Parce que de nos jours il est très à la mode d'être 'marxiste' comme on l'était il y a trente ans, en certains pays. J'avais bien dit, je me souviens même de t'avoir dit la même chose tandis que nous montions vers Kayseri, qu'une certaine gauche ainsi que la droite allaient abhorrer mon bouquin, c'est ce qui est arrivé. Ceux qui auraient pu être de mon côté se taisent, étrangement, parce que, disent-ils, ils craignent que leur autorité en tant que critiques ne soit pas suffisante pour parler de mon bouquin ; ah, cette sacrée profondeur !...

Pourtant j'ai reçu une 'lettre de lecteur'. Chose qui n'arrive pas très souvent chez nous, ou du moins dans un certain cercle. Des gens desquels je ne l'aurais jamais cru me disent combien ils ont aimé et je les crois parce que loin de répéter des choses qui ont déjà été écrites, ils parlent de ce qu'ils ont découvert, et je les trouve beaucoup plus perspicaces que les critiques dont je viens de parler. Je crains tellement de tomber dans le piège classique des auteurs éreintés, vous savez : "Oh, j'ai fait un beau bouquin, ils ne comprennent pas c'est pourquoi ils m'éreintent. Tandis que s'ils comprenaient... Mes lecteurs, au contraire..."

le 18/07/1971

"Vous aurais-je écrit en mai, j'allais vous dire que, surpris et absolument enquisiné, un matin, de lire dans le journal que j'étais parmi les auteurs qui participaient au prix Sait Faik (quelque chose comme votre Goncourt) qui allait être décerné justement ce jour-là, dans l'après-midi, je l'étais encore davantage, le lendemain matin en apprenant par une demoiselle qui vint sonner à notre porte au nom d'un journal, que je l'avais gagné, ce prix. Mon éditeur y avait participé sans me le dire,

suçluyorlar. Yazmanın aşk (sanata duyulan) işi olduğunu kanıtlıyormuşum ve belli bir grubu (hangisi olduğunu anladınız) temsil etmeye başlasam veya kendi konularımı işlesem çok yararlı (evet, evet) öyküler yazabileceğim düşünülüyor. Bu aptallık öldürür insanı. Neyse. Bakacağız. Çünkü günümüzde bazı ülkelerde otuz yıl önce olduğu gibi 'Marksist' olmak çok moda. Sağ gibi bir tür solun da kitabımdan nefret edeceğini söylemiştim. Hatta bunu sana Kayseri'ye doğru giderken söylediğimi çok iyi anımsıyorum. Oldu işte. Benim tarafımı tutabilecek olanlar tuhaf bir biçimde susuyorlar çünkü dediklerine göre eleştirmen olarak uzmanlıkları kitabımdan söz etmek için yeterli değilmiş; ah şu kör olası derinlik!..

Oysa bir 'okuyucu mektubu' aldım. Bizde pek sık olan bir şey değil, en azından belli bir çevrede. Hiç beklemeyeceğim insanların kitabı ne kadar sevdiğini duyuyor ve onlara inanıyorum çünkü yazılıp çizilmiş olanları tekrarlamak bir yana, keşiflerinden söz ediyorlar ve kavrayışlarını sözünü ettiğim eleştirmenlerinkinden çok daha güçlü buluyorum. Yerilen yazarların düştüğü klasik tuzağa düşmekten o kadar korkuyorum ki, bilirsiniz: 'Ay, kitabım çok güzel, anlamadıkları için yeriyorlar beni. Oysa, anlasalardı... Okuyucularım, aksine...''

18/07/1971

"Size mayısta yazmış olsaydım, bir sabah, gazetede sonucu aynı gün öğleden sonra açıklanacak olan Sait Faik Ödülü'ne (sizin Goncourt'unuz gibi bir şey) aday yazarlardan biri olduğumu öğrendiğimde ne kadar şaşırdığımı ve sinirimin zıpızıpladığını ve bu hissimin ertesi sabah bir gazete adına kapımı çalan genç hanımdan ödülü kazandığımı öğrendiğimde nasıl arttığını anlatacaktım. Yayıncım kitabı geri çekmemden çekinerek (haklı olarak) bana haber vermeden katılmış. Ödül akşamı da radyo

craignant (à juste titre) que je ne retirasse mon bouquin. Et le soir du prix je n'avais certainement pas pensé à écouter la radio. Il y a eu donc dîner à Istanbul, chèque, discours et tous chichis traditionnels, reportage à la radio, félicitations et je ne sais plus quoi. Le prix avait été partagé toutefois entre moi et un autre écrivain*, afin de contenter tout le monde. Ce qui a été bien fait. C'est un écrivain qui est plein de vigueur. On a fait connaissance, on s'est rendu compte qu'on pouvait très bien s'entendre. Tandis que ceux qui ont voté pour nous comme un très grand nombre de critiques s'imaginaient que nous sommes les représentants de deux camps opposés à mort. Entre temps des articles très sérieux ont paru sur mon bouquin. Jusque là les choses allaient bien. En juin, j'ai perdu mon travail ; on m'a signifié mon congé d'une manière on ne peut plus directe et sans explication aucune."

le 23/08/1971

"Je voulais te demander pourquoi tu parlais de te 'remettre à la peinture' ? Tu l'avais donc laissée ? Je peux te dire que tes deux compositions qui ornent mes murs sont les premières à attirer l'attention des enfants comme des adultes dès qu'ils viennent chez moi. Je me suis même demandé si par hasard on venait perquisitionner chez moi ces deux tableaux ne me causeraient pas d'ennuis (supplémentaires). Parce qu'on a aussi chassé l'indécent, l'immoral, l'inverti, à un certain moment. Non que je considère tes peintures indécentes ou immorales, loin de là ! Je crois que tu vois bien ce que je veux dire. On a chassé le livre, on a trouvé de l'obscénité là où elle n'était pas. Longtemps on n'a pas su quels livres étaient interdits (surtout pour raisons politiques) et quels autres ne l'étaient pas. Quand on a le sentiment qu'il suffit d'avoir un ennemi pour être dénoncé, quitte à être reconnu innocent après coup, crois-moi, on ne s'amuse pas trop."

[Kemal Tahir]

dinlemek elbette gelmemişti aklıma. İstanbul'da yemek, çek, konuşmalar ve radyo röportajı, kutlamalar vesaire gibi geleneksel tımturakların tümü yaşandı. Ödöl herkesi memnun etmek için başka bir yazarla* benim aramda paylaştırılmıştı bu arada. İyi de olmuş. Güçlü bir yazar. Tanıştık, çok iyi anlaşabilecekimizi fark ettik. Oysa bizim için oy kullananlar ve eleştirmenlerin büyük bölümü, ölümüne karşıt iki kampın temsilcileri olduğumuzu düşünüyordu. Bu arada, kitabımla ilgili çok ciddi makaleler yayımlandı. Her şey yolundaydı. Haziranda, işimi kaybedene kadar; dosdoğru ve en ufak bir açıklama yapmadan, verdiler yolu."

23/08/1971

"Neden 'tekrar resme koyulmaktan' söz ettiğini soracaktım? Bırakmış mıydın ki? Evime gelen çocukların da yetişkinlerin de ilk dikkatini çeken şey duvarlarımı süsleyen iki yapıtın oluyor. Gelip evde arama yapsalar bu iki tablo başımı belaya sokar mı (daha da çok) diye düşündüm hatta. Uygunsuzluğun, ahlakdışılığın, sapkınlığın da peşine düşöldü bir ara. Resimlerini ahlakdışı ya da uygunsuz bulduğumdan değıl elbette, ilgisi yok! Sanırım ne demek istediğimi anlıyorsundur. Kitabın peşine düşöldü, var olmadığı yerde müstehcenlik bulundu. Uzun zaman hangi kitapların yasaklı (özellikle siyasi gerekçeyle) hangilerinin serbest olduğunu bilemedik. Sonradan aklanacak bile olsa, ihbar edilmek için tek bir düşmanın yeterli olduğunu bilmek, inan bana, pek eğlenceli bir şey değıl."

1972

le 11/01/1972

“Pendant des mois entiers je me suis senti dans une sorte de prison mentale. Ma seule ‘indulgence’ (dans le sens qu’on donne au mot en anglais et qui m’avait tellement fait rire lorsque je l’avais vu pour la première fois, parce que cela n’avait aucun rapport avec le mot français) a été le tabac. Je n’ai jamais fumé autant. Je ne m’en porte pas plus mal, ni mieux naturellement. Je me sentais coincé dans une machine à broyer tout ce qui m’avait soutenu jusqu’alors. Si j’en parle aujourd’hui au passé cela ne signifie pas que j’aie trouvé la solution à mes problèmes. J’espère seulement avoir plus de force, dorénavant, pour trouver cette solution.”

“Je suis obsédé ces jours-ci par l’image (à multiples interprétations) du bonhomme qui, arrivé au sommet d’une haute colline après une vie entière passée à la gravir (c’est un peu comme dans mon bouquin mais la ressemblance s’arrête là) regarde le monde et sent sa supériorité en voyant le monde tout petit et immensément grand s’étaler à ses pieds. Il lève la tête pour regarder le ciel d’un air narquois. Tiens, se dit-il, il y a un autre bonhomme sur cette colline-là en face. Qu’il est petit ! Un pou, rien d’autre ! Il est assez lucide toutefois pour savoir que lui aussi, aux yeux du pou d’en face, n’a la taille que d’un pou.”

1972

11/01/1972

“Aylarca, bir tür zihinsel hapiste gibi hissettim kendimi. Tek ‘düşkünlüğüm’ (kelimenin Fransızca anlamından tamamen farklı olması nedeniyle ilk gördüğümde beni çok güldüren İngilizce anlamıyla)* tütün oldu. Hiç bu kadar sigara içmemiştim. Daha kötü değilim, daha iyi de değilim doğal olarak. Bana o ana kadar destek olan şeylerle, bir öğütücünün içine sıkışmış gibi hissediyordum. Geçmiş zamanda anlatıyor olmam sorunuma çözüm bulduğum anlamına gelmiyor. Çözümü bulmak için daha güçlü olabilmeyi umuyorum yalnızca.”

“Tüm hayatını tırmanmakla geçirdiği yüksek tepenin zirvesine ulaşan adamın (biraz kitabımdaki gibi ama benzerlik burada sona eriyor) ayaklarının altında sonsuz uzanan küçücük dünyaya bakıp üstünlüğünü duyumsama görüntüsü (değişik yorumlarıyla) saplantım haline geldi bugünlerde. Başını kaldırıp göğe bakıyor alaycı bir havayla. Bak, diyor kendi kendine, karşı tepenin üstünde de başka bir adam var. Ne kadar da küçük! Bit gibi! Kendisinin de karşıdaki bitin gözünde bir bit olduğunu bilecek kadar bilinçli yine de.”

Indulgence, Fransızca “hoşgörü”. (ç. n.)

le 01/03/1972

“J’étais à Istanbul il y a à peine un mois et j’ai tâché de me reposer un peu, de mettre mes nerfs au rythme de la mer.”

le 23/03/1972

“As-tu lu le livre d’Elsa Morante, *L’Île d’Arturo* ? Je crois t’en avoir parlé il y a belle lurette. Je suis en train de le traduire (de l’italien). Si je t’en parle c’est que j’en suis envahi. Piocher pendant l’entière journée. Sans vivre autrement.”

le 06/04/1972

“Cher Jean,

Ceci pour te souhaiter ‘la bien-allée’ à Paris, pour vous embrasser tous les deux, pour me corriger (tu avais raison, je crois, l’arbre en fleurs que nous avons vu sur le petit chemin qui allait du Çinili Köşkü au Alay Köşkü n’était pas un amandier. Était-ce plutôt un poirier ? Voilà, comme je l’ai déjà écrit sans faux romantisme de la ‘nature’, nous, habitants des grandes villes, nous avons oublié, nous ne reconnaissons plus, les arbres et les oiseaux. Par surcroît, je dois dire que devant ma fenêtre j’ai un poirier, un griottier (?) (est-ce bien le mot ?) et un pommier du Japon dont je mange bien les fruits et que je crois observer avec assez de... perspicacité ! Voilà donc qui s’avère faux puisque je n’arrive pas à reconnaître un arbre dès qu’il n’est plus devant ma fenêtre) ; pour ajouter qu’un levrek — le poisson que tu as mangé à Yeni Mahalle, le village du Bosphore où l’on est allés le samedi — c’est, en français, un bar ; donc Turhan avait tort en disant que cela n’existait pas en français, et le menu de Konyalı au

“Daha bir ay önce İstanbul’daydım. Dinlenmeye, sınırlarımı denizin ritmine uydurmaya çalıştım.”

23/03/1972

“Elsa Morante’nin *Arturo’nun Adası*’nı okudun mu? (uzun zaman önce söz ettim galiba). Onu çeviriyorum (İtalyancadan). Sözünü etmem, ele geçirilmiş olmamdan. Bütün gün uğraşıyorum. Onun dışında yaşamadan.”

06/04/1972

“Sevgili Jean,

Bunu sana Paris’e ‘hoş gidiş’ dilemek, ikinizi de öpmek, hatamı düzeltmek (sanırım haklıydın, Çinili Köşk’ten Alay Köşkü’ne giden küçük yolda gördüğümüz çiçekli ağaç badem değildi. Armut ağacıydı galiba) için yazıyorum. Daha önce de sahte ‘doğa’ romantizminden uzak yazdığım üzere, biz büyükşehir vatandaşları, ağaç ve kuşları unuttuk, tanıyamıyoruz artık. Üstelik, penceremin önünde bir armut, bir vişne (Fransızcası böyle mi?) ile bir Japon elması ağacı var. Meyvelerini güzelce yediğim ve epey... incelikle gözlemlediğim. Gözlemin incelikli olmadığı ortaya çıktı işte, çünkü ağacı penceremin önünde olmadığı anda tanıyamaz oluyorum. Bir de levreğin –Cumartesi gittiğimiz Boğaz semti Yeni Mahalle’de yediğin balık– Fransızcası İbar’; Fransızcası yok diyen Turhan’ın yanıldığını eklemek için. Topkapı Sarayı’ndaki Konyalı’nın mönüsü ‘e’ ile yazdığı için ‘une barre’ gösterdiğim alaycılığı hak ediyormuş.

une barre, Fransızca “çubuk, sopa”. (ç. n.)

palais de Topkapı méritait bien mon ironie quand je disais “une bare” puisqu’ils l’avaient écrit avec un e.

Bon voilà pour les menus faits.

Maman te remercie chaleureusement pour les bonbons et les chocolats. Elle a dit — signe suprême d’approbation chez elle — “Mon Dieu, il est toujours si gentil, si fin...” Elle regrette toujours de n’avoir pas pu te voir.

J’espère que vous n’avez pas attendu trop longtemps à l’aéroport et que votre voyage s’est effectué de manière agréable.

Yunus Emre est ce poète du XIIIe- XIVe dont nous avons parlé pendant le dîner chez Turhan, le dimanche. Celui dont la langue était toujours un brillant exemple. La traduction des poèmes serait difficile, depuis Ankara. Une traduction pourrait être trouvée, comme je l’ai dit, à l’Unesco. Tu peux aussi m’écrire les premiers deux vers de tes poèmes préférés pour que je puisse les trouver dans mes divans et te donner ne serait-ce qu’une simple approximation. “İlâhî” serait l’équivalent de “cantique”, de chant “à la gloire de Dieu”. C’est la musique de l’ordre religieux des Bektaşî (fondé par Hacı Bektaş Veli, XIIIe) chantée, peut-être, avec une voix ‘moderne’. La répétition de la formule “Au nom de Dieu protecteur et miséricordieux” (début, face 2) est aussi un genre de prière, d’adoration. Quoi encore devrais-je t’expliquer ? Tu me le diras au fur et à mesure que vous allez faire plus ample connaissance avec la musique.

Je dois aussi te remercier pour tout ce que tu as fait pour moi. J’en suis honteux ; quelle hospitalité indigne de nos usages a été celle que je t’ai montrée !

Je vais te dire aussi encore une fois quelle joie j’ai eue à te voir. Bon c’est tout je m’arrête. Ça ne marche plus ! Il y a certaines choses qui paraissent si bêtes quand elles passent des yeux, du cœur, dans les mots !”

Mönü konusu bu kadar.

Annem şeker ve çikolatalar için içtenlikle teşekkür ediyor. ‘Tanrım, hep o kadar iyi, o kadar ince ki...’ dedi –bu onun için olabilecek en yüksek takdir ifadesi– Seni göremediğine üzülüyor hâlâ.

Havaalanında çok beklemediğinizi ve yolculuğun iyi geçtiğini umuyorum.

Pazar günü Turhan’daki akşam yemeğinde söz ettiğimiz 13-14. yüzyıl şairi Yunus Emre. Dili her daim parlak bir örnek olan. Şiirlerin çevirisi, Ankara’dan, zor biraz. Dediğim gibi UNESCO’dan bulunabilir. En sevdiğin şiirlerin ilk iki mısraını yazarsan divanlarımda bulup en azından yaklaşık karşılıklarını verebilirim sana. ‘İlahi’ ‘cantique’e karşılık geliyor, ‘tanrıya saygı’ ağıtına. (Hacı Bektaş Veli tarafından 13. yüzyılda kurulan) Bektaşî Tarikatı müziğinin ‘modern’ bir sesle söylenişi belki. ‘Esirgeyici ve bağışlayıcı Allah’ın adıyla’ (2. yüzün başı) kısmının tekrarı da bir çeşit dua, tapınma. Başka neyi açıklamam gerekir? Müzikle tanışıklığınız artıp ilerledikçe söylersin.

Benim için tüm yaptıklarına da teşekkür etmeliyim. Utanıyorum; geleneklerimize ne kadar da yakışmayan bir misafirperverlik gösterdim sana!

Seni gördüğüme ne kadar sevindiğimi de söyleyeceğim bir kez daha. İşte bu kadar, duracağım artık. Olmuyor! Bazı şeyler gözlerden, yürekten kelimelere geçince çok aptalca görünüyor!”

le 15/05/1972

"Il y a quelques semaines j'ai déchiré et jeté un nouveau lot de papiers, lettres, notes qui ne font qu'augmenter et devenir suffocants. Certaines lettres étaient faciles à s'en défaire. Certaines autres... les vôtres par exemple... j'en avais le cœur gros. Je suis décidé à ne rien "muséifier". Mais mes 'sacrifices' en matière de paperasse continueront par à coups. Je me trouve cruel et bête. Ensuite je me dis que c'est ce qu'on devrait faire tous les cinq ans — au moins, au moins...

Je ne sais plus... À force de garder celle-ci ou celle-là, j'en ai encore beaucoup plus que je n'en ai détruites. Aurais-je envie de me constituer ou instituer en musée ? Non. Et pourtant... Quelle présomption, ou quelle naïveté — de croire à un sentiment parce qu'il est là, noir sur blanc, devant nous, et pas parce que l'on porte ce sentiment, qu'on le sent, dans son cœur (? ventre ?), qu'on ait besoin de mille détails quotidiens des lettres quand les grandes lignes sont des réalités vécues."

"Ceci n'est qu'une lettre 'comme ça' ! La prochaine sera une vraie."

le 26/07/1972

"Il paraît que je suis en train de faire une "dépression" que le médecin n'a point aimée. Une multitude de pilules et de piqûres prescrites avec sévérité n'ont donné d'autre résultat que celui de me tenir dans une condition semi-hypnotique et cela m'a paru encore plus dangereux. J'ai donc cessé tout traitement et, au diable ! Il vaut mieux être franchement malade que se croire bien portant mais avec une tête pourrie."

“Birkaç hafta önce, mektuplar, notlardan oluşan artıp duran ve boğucu hale gelen yeni bir kâğıt yığını yırtıp attım. Bazı mektuplardan kopmak kolay oldu. Bazılarından ise... Sizinkiler örneğin... İçim acıdı. Hiçbir şeyi ‘müzeleştirmemeye’ kararlıyım. Kâğıt konusundaki ‘kurban edici’ darbelerim devam edecek. Kendimi aptal ve acımasız buluyorum. Sonra da bunun yapılması gerek diye düşünüyorum beş senede bir – en azından, en azından...”

Bilmiyorum... Şu ya da bu dursun diyerek dokunmadıklarım yok ettiklerimden çok daha fazla hâlâ. Bir müzede kendimi oluşturmaya ya da yeniden birleştirmeye mi çalışıyorum? Hayır. Yine de... Ne kendini beğenmişlik ya da saflık – bir duyguya, onu yüreğimizde (?karnımızda?) taşıdığımız, hissettiğimiz için değil de orada, siyah beyaz, önümüzde olduğu için inanmak, büyük satırlar yaşanmış gerçekler olduğu halde, mektupların binbir günlük ayrıntılarına ihtiyaç duymak.”

“Bu ‘öylesine’ bir mektup! Bir sonraki gerçek bir mektup olacak.”

26/07/1972

“Bir ‘depresyon’ geçiriyormuşum, doktor bu durumdan rahatsızlık duydu. Katı bir tutumla yazılan bir sürü iğne ve ilaç beni daha da tehlikeli bulduğum yarı-hipnotik bir durumda tutmaktan başka bir sonuç vermedi. Ben de tüm tedavileri kestim. Olmaz olsun! Bozulmuş bir kafayla kendini iyi zannetmektense adam akıllı hasta olmak daha iyidir.”

"Je suis tombé désespérément amoureux. Cela vous paraîtra drôle après tant d'années et pourtant c'est la grande vérité. Je crois vous l'avoir déjà écrit, comme ça, en passant dans ma lettre précédente. Mais alors on n'était qu'en juillet ou août et depuis lors... L'une des plus belles têtes que j'aie jamais vues, en même temps comme forme et comme contenu, mais un caractère on ne peut plus impulsif, capricieux. Résultat Période extatique, bonheur suivi de dépressions suicidaires presque, lesquelles seront suivies une fois de plus de grand bonheur, etc... Cycle manique-mélancolique, quoi !

Et je travaille. Je travaille sérieusement. Je termine la révision d'une traduction d'un bouquin de Simenon* (traduit en 1959, je croyais que la révision me prendrait une dizaine de jours, elle dure depuis la fin juin, et le bouquin sera prêt pour la maison d'édition dans deux ou trois jours — sera-t-il accepté ? autre problème). Je tâche de finir mon livre de contes, je prépare un drôle de texte** pour être lu et déclamé sur scène mais sans musique ou quelconque accompagnement rythmique ou dramatique... Pour jouer. Ensuite mon travail sur ce conte populaire traditionnel dont je crois t'avoir parlé à Istanbul Jean... Cela pourrait encore me mener en collaboration — avec deux autres naturellement — à un ballet qui serait prêt pour le cinquantième anniversaire de la République. Quoi encore ? Des articles, mon roman... J'y réfléchis, j'y travaille, je prends des notes pour tout ça. Voilà pourquoi j'ai été si impardonnablement infidèle à des amis qui n'ont été que fidélité et affection.

Dites donc dans quelques mois il faudra célébrer le dixième anniversaire de cette amitié. Venez donc en Turquie ! Moi, un voyage, cela ne paraît pas encore très probable. Et mon ami qui tient à aller faire une partie de ses études à Paris, l'année prochaine ...Si jamais je pouvais le faire je partirais avec lui mais alors quel brouillamini ! Il faut que tous les deux nous devenions plus sages que nous ne le sommes...

[*La mort de Belle*]

** ["Çeşitlemeli Korku", paraîtra en 1982 dans *Kısmet Büfesi*.]

“Umutsuzca âşık oldum. Bunca seneden sonra komik geliyordur size ama gerçeğin ta kendisi. Size önceki mektupta yazdım sanıyorum. Ama o zaman temmuz ya da ağustostu henüz ve o zamandan beri... Hayatımda gördüğüm en güzel kafalardan biri, hem biçim hem içerik olarak ama karakter olarak bu kadar fevri, kaprisli olunur. Sonuç: esrik dönemler, mutluluğun ardından gelen neredeyse intihar meyilli depresyonlar ve onları takip eden büyük mutluluk yine, vs... Manik-melankolik döngü yani!

Ve çalışıyorum. Ciddiyetle çalışıyorum. Simenon’un kitabının* çevirisinin düzeltmelerini bitiriyorum (çeviri tarihi 1959, düzeltmelerin on gün kadar süreceğini düşünüyordum, hazırandan beri devam ediyor ve iki veya üç güne kadar yayınevi için hazır hale gelecek – kabul edilecek mi? Ayrı konu). Masal kitabımı bitirmeye çalışıyor, okunmak ve sahneye konmak üzere tuhaf bir metin** yazıyorum ama müzik ya da herhangi bir ritmik veya dramatik eşlik olmaksızın... Oyun için. Bir de geleneksel halk masalı üstüne çalışmam var. Sana İstanbul’dayken söz ettim sanırım Jean... Cumhuriyetin ellinci yıldönümüne hazır olacak bale için yine işbirliği –iki kişiyle doğal olarak– yapmama neden olabilir. Başka ne var? Makaleler, romanım... Düşünüyor, çalışıyor, notlar alıyorum bunlar için. Bağlılık ve sevgiden ibaret arkadaşlarıma karşı affedilmez sadakatsizliğimin nedeni bu işte.

Bana bakın, birkaç ay sonra bu arkadaşlığın onuncu yılını kutlamak gerekecek. Türkiye’ye gelsenize! Benim için yolculuk pek olası görünmüyor henüz. Hem arkadaşım eğitiminin bir bölümünü Paris’te yapmak istiyor seneye... Yapabilirsem onunla beraber gideceğim ama ne karmaşa olur! İkimizin de uslanmamız gerekir...

“Metnimi İngilizce olarak kendim yazdım.”** Çeviri yapma-

[Bella’nın Ölümü]

** “Çeşitlemeli Korku” 1982’de yayımlanacak *Kısmet Büfesi*’nde yer alır.]

***The Literary Review’un (Fairleigh Dickinson University, New Jersey) 1970 Yaz sayısı hakkında.

“Mon texte a été écrit par moi en anglais.” Je n’ai pas fait de traduction car le texte turc et le texte anglais sont bien différents dans leurs systèmes phoniques, associatifs ou syntactiques. Il fallait dire les choses de manière différente afin de pouvoir dire plus ou moins la même chose dans les deux textes. Donc c’est la variation anglaise du texte.”

“J’ai cru prendre des vacances qu’il m’a fallu réduire de 35 jours à 15, ensuite à 8 et finalement à 4 dont deux nuits d’autocar sur les routes. Ce qui ne me rend pas plus fort et plus gai. Il y a maintenant longtemps que je désire me rendre à Istanbul pour quelques jours mais comment se quitter quand on ne se boude pas ? Tandis que quand on se boude on ne peut plus se quitter puisqu’on attend à tout instant la révocation de la détermination boudeuse ou boudique (sic !). Quel pétrin ! Et puis il y a tout ce travail à faire, et le gagne-pain... J’irai bien tout de même, surtout si on y va ensemble (figurez-vous qu’il n’a même pas voulu aller essayer son beau paletot fourré à Istanbul parce qu’il ne voulait pas quitter Ankara et que je ne pouvais pas. C’est sa version. Et j’y crois. Pourtant pendant près de trois semaines il a refusé de me voir et n’a jamais voulu m’expliquer la raison de ce ‘vuide’).”

“Le Brésil m’a toujours paru comme le “non plus ultra” des pays imaginaires dont j’ai rêvés depuis mon enfance. L’Argentine par exemple en imagination c’est la nuit, il pleut, c’est gai peut-être mais froid. C’est un peu tangotant. Ce n’est certainement pas littéraire. (Et pourtant il y a le grand Borges, et toutes mes imaginations sont en miettes). Mais le Brésil c’est l’étrangeté même. Ta carte d’Ouro Preto, les grandes rues de Sao Paulo avec leurs immenses bâtiments, ou Brasilia avec sa beauté plastique, l’Amazone des Tupi et des Guarani, et beaucoup de ‘sambotage’... Dire, en plus, que la fortune rondelette qu’ètement abandonnée par mon défunt oncle et scandaleusement me revenant, y prospère gentiment sans jamais m’atteindre.

“Loup entends-tu... En turc, je ne trouve vraiment pas... J’ai bien oublié ces comptines de mon enfance. On traduisait le “loup entends-tu” français et on criait ‘Kurt ! Neredesin ?’ (Loup ! Où

dım çünkü Türkçe ve İngilizce metinlerin ses, çağrışım ve sözdizimi dizgeleri epey farklı. Sonuçta iki metinde de az çok aynı şeyi söyleyebilmek için farklı ifadeler gerekti. Metnin İngilizce uyarlaması yani.”

“35 gün tatil yapacağımı sandım ama önce 15, sonra 8 ve nihayet iki gecesini yolda arabayla geçecek 4 güne indirmem gerekti süreyi. Pek mutlu ve neşeli sayılmam yani. Uzun zamandır birkaç günlüğüne İstanbul’a gitmek istiyorum ama surat asılmazken nasıl ayrılır? Aslında surat asıldığında hiç gidemez insan çünkü somurtma kararlılığından veya somurtuk (aynen!) kararlılıktan vazgeçilmesini bekler her an... Ne karmaşık! Bir de yapılacak o kadar iş ve ekmek parası... Ben giderim yine de, beraber gidiyorsak hele (kürklü güzel paltosunu İstanbul’da giymek istemedi Ankara’dan gitmek istemediği için, ben gidemiyorum diye. Dediği bu. Ona inanıyorum. Yalnız neredeyse üç hafta boyunca beni görmeyi reddetti ve bu ‘boşluğun’ nedenini de açıklamak istemedi.”

“Brezilya, çocukluğumdan beri düşünüyordum kurduğum hayali ülkeler arasında bana hep ‘daha ötesi yok’ ülkesi olarak göründü. Hayali Arjantin’de örneğin, gece, yağmur yağıyor, neşeli belki ama soğuk. Biraz tangovari. Kesinlikle edebi değil. (Oysa, büyük Borges oradan ve hayal dünyam parça pinçik). Brezilya ise farklılığın ta kendisi. Ouro Preto haritan, Sao Paulo’nun büyük caddeleri, kocaman binaları veya Brezilya’nın plastik güzelliği, Tupi ve Garanilerin Amazon’u ve çokça ‘sambalama’... Bir de merhum amcamın sessizce ardında bıraktığı ve rezilce bana kalan yüklü mirasın, bana asla ulaşmadan orada güzelce büyüdüğünü de söyleyeyim.”

“Kurt duyuyor musun... Türkçesini tam bulamıyorum... Çocukluğumun tekerlemelerini unuttum. Fransızcanın ‘kurt duyuyor musun’unu çevirip ‘Kurt! Neredesin?’ diye bağıryorduk. Ama başka bir şey vardı. Üstelik biliyorsun çocukluğumun Anadolulukla ilgisi olmadı hiç. İstanbul’da çocuk oyunu tekerlemeleri doğumlarından beri epey ülke ve insan görmüşlerdi...”

Ah, İstanbul veya Ankara’yı kışın hayal edemiyorsun hâlâ değil mi? Öncelikle, gün ortasındaki birkaç saat dışında Ankara’nın soğuk olduğunu söyleyeyim sana. Evi ancak bu sa-

es-tu ?) Mais il y avait autre chose. Et puis tu sais que mon enfance est loin d'avoir été anatolienne. À Istanbul les comptines enfantines avaient vu pas mal de gens et de pays depuis qu'elles étaient nées...

Ah, tu ne t'imagines toujours pas Istanbul ou Ankara en hiver ? Eh bien laisse-moi te dire qu'Ankara est bien froid déjà à part les quelques heures du milieu du jour. Mais on n'arrive plus à aérer la maison que pendant ces heures-là car il n'y a plus d'air à Ankara mais une dense fumée carbonique que rejettent toutes les cheminées de la ville."

"Je viens de découvrir Hesse. J'avais bien lu un bouquin de lui dans ma jeunesse mais le temps est venu pour ses grands livres. J'ai beaucoup aimé *Siddhartha*. Peut-être parce que parent éloigné de mon bouquin à moi. Et je continue avec *Demian* etc... Je vous en reparlerai."

"Madame Mère se porte bien. Elle se fait vieille, elle devient de moins en moins raisonnable quand il s'agit de ménage et de nettoyages. Elle parle de vous, lit, tousse, a un tas de petites plaintes et vit de toute sa force. Elle va au cinéma, chez ses amies, chez l'électricien du coin pour faire réparer son fer à repasser. Mais il y a détérioration tout de même. comme si détérioration ne me touchait pas...Hoho ! Qu'on est bête quand on regarde les autres sans pouvoir se voir (difficulté bio-physiologique,naturellement, qu'en dites-vous...)

"Voyons quelle est cette manie bondienne si attardée ? Ce 75007 de votre adresse ? Je n'attendais pas ça de vous. 75 pour le département et 07 pour l'arrondissement auraient simplement suffi. Ah, vous rêvez de super-hommes, je comprends ! Et je vous pardonne tout de même ce péché de... (que faudrait-il dire ?)"

atlerde havalandırabiliyoruz çünkü Ankara'da hava yerine şehrin tüm bacalarından çıkan yoğun bir karbon dumanı var artık."

"Hesse'yi henüz keşfettim. Gençliğimde bir kitabını okumuştum ama sıra büyük kitaplarına geldi. *Siddharta*'yı çok sevdim. Belki benim kitabın uzaktan akrabası olduğundan. *Demian* vs ile devam ediyorum... Yine söz ederim bundan."

"Anne Hanım iyi. Yaşlanıyor, ev işleri ve temizlik söz konusu olduğunda giderek mantıksızlaşıyor. Sizden bahsediyor, okuyor, öksürüyor, bir dolu küçük şikâyeti var ve tüm gücüyle yaşıyor. Sinemaya, arkadaşlarına, ütüsünü tamir ettirmek için köşedeki elektrikçiye gidiyor. Kötüleşme var yine de. Sanki ben de yok... Hahhay! Kendimizi göremeden başkalarına baktığımızda nasıl da aptal oluyoruz (biyo-fizyolojik bir zorluk tabii, siz ne dersiniz...).

"Bu denli gecikmiş bondvari saplantı da neymiş bakalım? Adresinizdeki 75007? Bunu sizden beklemezdim. 75 ilçe 07 de bölge için yeterli olurdu. Ah, süper-erkekler hayal ediyorsunuz anlıyorum! Bu... (Ne demeli?) günahınızı affediyorum yine de."

1973

le 05/01/1973

“Jean, mon petit Jean, vois-tu quelqu’un venir ?... Tu le vois puisque le voici en forme de papier écrit.

J’espère que ma première lettre est, depuis lors, en vos mains. Et revoici encore une. Cette fois-ci pour vous demander “a favour” comme on dit en patagonien.

Mon ami veut traduire en turc le bouquin de M. Duras *Dix heures et demie du soir en été* que je n’ai pas pu trouver sur le marché, ici. Je me suis donc décidé à vous demander de bien vouloir prendre la peine de me l’envoyer. J’ai un peu honte de le faire. Pourtant, quand il s’agit de lui je fais certaines choses que je n’aurais pas faites autrement.

T’avais-je déjà dit qu’il m’avait extorqué la promesse de traduire mon bouquin en français. Pour le moment je traduis certains passages que je t’enverrai sous peu afin de recevoir ton jugement ou ta bénédiction, selon le cas. Si tu trouves que la traduction vaut la peine d’être continuée, je la terminerai. Ensuite ? Je ne sais plus. C’est la qualité du travail qui en décidera.

Je travaille comme un fou. Je crois vous l’avoir déjà écrit. Mon bouquin de “contes” pourra peut-être être prêt pour le printemps. Entre temps je dois travailler à d’autres projets encore. Je viens de terminer le conte qui donnera le ton au bouquin et je crois d’après ce qu’on m’a dit (les quelques amis qui l’ont

1973

05/01/1973

“Jean, tatlı Jean’ım, biri geliyor görüyor musun?... Görüyorsun işte, yazılı kâğıt biçiminde.

Umarım ilk mektubum şimdiye kadar elinize geçmiştir. Alın bir tane daha. Bu defa Patagonyaca dendiği gibi bir ‘favour’ istemek için. Arkadaşım Duras’nın *Bir Yaz Akşamı On Buçukta*’sını çevirmek istiyor. Burada bulamadım. Bana göndermeniz için sizi rahatsız etmeye karar verdim ben de. Biraz utanıyorum bunu yaparken. Söz konusu o olunca başka zaman yapmayacağım bazı şeyleri yapıyorum. Benden zorla kitabımı Fransızcaya çevirme sözü aldığını söylemiş miydim? Şimdilik bazı bölümleri çeviriyorum yakın zamanda sana gönderip duruma göre yargı ya da onayını belirtmen için. Eğer devam etmeye değer olduğunu düşünürsen tamamını çeviririm. Sonra? Bilmiyorum. İşin kalitesi bilecek orasını.

Deli gibi çalışıyorum. Sanırım daha önce söyledim, ‘masal’ kitabım ilkbahara hazır olabilecek belki. Bu arada başka projeler için de çalışmam gerek. Kitabın tonunu belirleyecek masalı yeni bitirdim ve sanırım, dediklerine göre (dinleyen birkaç arkadaşın – yani Fred ve karısı ve o, ki masal ona ithaf edildi) çok fena bir metin olmamış.”

“Stockhausen’in *Stimmung*’u. *L’Express*’te sözü geçiyordu geçenlerde. Sadece vokal ansamblesi için mi yazıldı, müzik eşliği

écouté — c'est-à-dire Fred et sa femme et lui, à qui d'ailleurs le conte est dédié que ce n'est pas très mauvais comme texte."

"*Stimmung* de Stockhausen. *L'Express* en parlait l'autre semaine. Savez-vous si cela est fait seulement pour un ensemble vocal, s'il y a accompagnement musical et si c'est **chanté** ? Extrêmement important. Car je travaille à un "truc" (je l'appelle ainsi pour le moment) et il est absolument vital de savoir si je viens d'être devancé."

"J'écris de plus en plus en pattes de poule comme disait mon professeur de piano."

le 19/01/1973

"Jean, cher Jean,

Comment te dire simplement, sans chichis, 'Merci' et savoir pourtant te communiquer ce que j'ai ressenti en trouvant le livre dans ma case ? C'était un coup, un coup dans le cœur et j'avais les larmes aux yeux, littéralement devant cette manifestation si simple d'une fidèle amitié au moment où le livre qui venait d'arriver, arrivait déjà trop tard. Il était déjà trop tard le jour où je vous écrivais ma lettre.

Ce que j'appelle 'trop tard' ? Je ne saurais vous le dire exactement. Mais ça a l'air d'avoir fini. Comme un tas d'autres choses dans ma vie. Et dans la sienne peut-être, si courte qu'elle ait été ! Il y a 17 jours que je ne le vois pas, qu'il refuse de me voir. Ça peut bien se terminer comme les autres fois, bien que cette absence-ci ait été la plus longue. ou bien...

Les fous d'amour ça se trouve seulement chez les orientaux ? Je vis entre deux rêves, je patauge dans un drôle de brouillard.

Est-il fou lui-même, ou capricieux, ou autre chose ? Je n'arrive pas à le comprendre."

var mı ve **şarkı** olarak söyleniyor mu biliyor musunuz? Çok çok önemli. Bir 'şey' (şimdilik böyle diyorum ona) üstünde çalışıyorum çünkü ve önüme geçilip geçilmediğini öğrenmemin hayati önemi var."

"Piyano hocamın dediği gibi tavuk ayağına benziyor yazım giderek."

19/01/1973

"Jean, Sevgili Jean,

Sana tumturaksız, dosdoğru teşekkür edip bir yandan da kitabı kutuda bulduğumda hissettiğim şeyi nasıl aktarabilirim? Darbe yedim, kalbime inen bir darbe ve henüz gelmiş olan kitabın çoktan geç kalmış olduğu o anda, sadakatli arkadaşlığın bu sade göstergesi karşısında gözlerim doldu gerçekten. Size mektubu yazdığım gün bile çok geç kalınmıştı.

Neye mi 'çok geç' diyorum? Bunu size tam olarak ifade edemem. Ama bitti gibi görünüyor. Hayatımdaki pek çok şeyi de bitirdi. Belki onunkinde de. O kadar kısa sürdü ki! 17 gündür görmüyorum onu, beni görmeyi reddediyor. Gerçi en uzun yokluğu bu ama yine de önceki seferler gibi sonlanabilir. Ya da...

Aşk delileri yalnız Doğulularda mı bulunur? İki rüya arasında yaşıyor, bir tuhaf sis içinde bocalıyorum. Deli olan o mu, ya da kaprisli veya başka bir şey? Onu anlayamıyorum."

“Très cher Jean,

Voilà déjà un mois que j’ai reçu ta lettre. Est-ce croyable que j’aie tardé tellement à te répondre ? Non. Et pourtant... Ta lettre a été la plus belle lettre que j’aie jamais reçue de ma vie, très probablement.

Oui, les relations humaines sont fort difficiles, parfois. J’en suis arrivé à croire qu’il était nécessaire de posséder un certain talent pour ne serait-ce que la plus simple relation. Si le talent manque, rien ne peut y suppléer. Mais cela ne doit pas être vrai. Y aurait-il donc, chez certaines personnes, un talent ‘négatif’ qui gâcherait les choses ? C’est plutôt ça que je voudrais croire. Oui, je sais, il faut regarder les choses dans certaines perspectives : l’âge, le type psychologique, les circonstances particulières etc. Tout de même, on n’arrive pas à le faire d’une manière totalement détachée quand on est, affectivement, si passionnément engagé. Mais assez pour aujourd’hui. Je te dirai seulement que nous nous sommes revus après presque deux mois à *L’Année Dernière à Marienbad* (nous nous y rendions pour la quatrième fois, je ne sais plus) (ce qui est plus, quelle ‘symbolique’ rencontre !), nous sommes allés chez moi prendre le thé, on se mettait lentement au rythme quand on s’est séparés. Quelques jours plus tard il est revenu. Nous n’étions pas seuls ce soir-là. J’ai appris qu’il allait partir pour Paris à la fin du mois de mars au lieu de partir en été comme je l’avais cru jusqu’alors. Il promet de revenir deux jours plus tard. Je ne l’ai pas revu depuis. Rien n’a été fait ou dit (autant que je sache) qui puisse causer cette ‘rechute’. Sinon sa conception des choses. Je sais bien qu’on pourrait trouver un bon petit nombre d’explications l’une plus savante que l’autre. Je préférerais pourtant la simplicité. Tu vois ce que je veux dire. Et je l’aime à hurler. Mais j’en ai ras le bol d’être (comme je le dis en turc) un peuplier de vent.

Ma traduction ? Tu n’y crois pas. Je n’y ai pas touché depuis... depuis l’histoire ancienne de son absence.

Et voilà que tout rechange une fois encore. Toc toc à la porte. (Erreur de date : j’aurais dû écrire le 17 mars. Aujourd’hui c’est le 18, le lendemain.) Il était là. Comme si l’on s’était séparés la veille,

“Çok Sevgili Jean,

Mektubunu alalı bir ay oldu bile. Yanıt vermekte bu kadar gecikmem inanılır şey mi? Hayır. Oysa bak... Mektubun hayatımda aldığım en güzel mektuptu. Büyük olasılıkla.

Evet insan ilişkileri çok zorlaşıyor bazen. En basit ilişki için bile olsa belli bir yeteneğe sahip olmak gerektiğini düşünür hale geldim. Olmayan yeteneğin yerini hiçbir şey tutmuyor. Ama bu doğru olmamalı. Bazı insanlarda ‘ters’ bir yetenek olabilir mi her şeyi bozan? Ben buna inanmak istiyorum daha çok. Evet, biliyorum, bazı şeyleri göz önünde bulundurmak gerek: yaş, fizyolojik yapı, özel şartlar, vs.. Ama bunu, duygusal olarak bu derece tutkuyla bağliykken, tamamen soyutlanıp yapmak mümkün olmuyor. Bugünlük bu kadar yeter. Sana yalnızca, neredeyse iki ayın ardından ‘Geçen Yıl Marienbad’da (kaçıncı gidişimizdir bilmiyorum) (ayrıca, ne ‘sembolik’ bir karşılaşmadır!) görüştüğümüzü, bana çay içmeye gittiğimizi ve henüz ritmi tutturuyorken ayrıldığımızı söyleyeyim. Birkaç gün sonra yine geldi. O akşam yalnız değildik. Paris’e, o ana kadar sandığım üzere yazın değil mart ayının sonunda gideceğini öğrendim. İki gün sonra geleceğine söz verdi. O zamandan beri görmedim bir daha. Bu ‘nüksediş’e neden olacak hiçbir şey olmadı ve söylenmedi (bildiğim kadarıyla). Konu olaylara bakışı değilse tabii. Birbirinden bilgece pek çok açıklama bulunabilir. Sadeliği tercih ederdim oysa. Ne demek istediğimi anlıyorsundur. Ve bağırarak kadar seviyorum onu. Ama kavak yeli olmaktan (Türkçe diyeceğim gibi) gına geldi.

Çevirim mi? İnanmazsın. Hiç dokunmadım şeyden beri... artık eskiyen yokluğu hikâyesinden beri.

Ve işte her şey bir kez daha değişiyor. Tak tak, kapıda (tarih hatası: 17 Mart yazmam gerekirdi. Bugün 18’i, ertesi gün). Buradaydı. Sanki dün ayrılmışız gibi, hatta sabah. Ufak tefek işlerim vardı. Onun da. *Orgel Kontu’nun Balosu*’nu tek başıma izlemem gerekti. Çok tatlı. Film yani. (Bu arada, Delouche’un *Arzu Adamı*’nı gördün mü? Çok beğendim. Sosyal açıdan tamamen farklı durum. Psikolojik olarak çok benzer. Durumla ilgili fikir

ou mieux encore, le matin. J'avais à faire certaines petites choses. Il en avait aussi. J'ai dû aller voir *Le Bal du Comte d'Orgel* tout seul. Très gentil, le film. (À propos, tu as vu *L'Homme de désir*, de Delouche ? J'ai beaucoup aimé. Socialement, absolument différente situation. Psychologiquement, très ressemblant. Tu pourras te faire une idée). Il a promis de revenir ce soir. C'est à voir. Il est difficile de vivre dans l'incertitude constante, dans une attente qui à tout moment pourrait devenir inutile.

Oui, la traduction... je veux avant tout terminer mon livre de contes. Qui sait, le conte de base dans lequel viennent s'insérer tous les autres, je pourrais peut-être me mettre à le traduire. Pourtant ce ne serait qu'un treizième du livre. Mon bouquin précédent, celui dont je t'avais parlé, demande pour être traduit beaucoup de temps libre, beaucoup de persévérance. Arriverai-je à la faire, cette traduction ? On verra. Il paraît qu'il sera ici jusqu'à la fin avril. Si nous pouvons continuer à nous voir, je pourrai certainement terminer mes contes. Alors je serai libre pour d'autres travaux. Il veut que je me mette, enfin, à mon gros roman, il veut ceci, il veut cela. Il ne paraît pas comprendre que sa présence m'est utile. Bon Dieu, comme il me paraît difficile d'arrêter de parler de lui !

Je veux bien te faire lire quelque chose de moi, Jean. Mais je crains que mon français n'arrive à donner qu'une image plutôt déformée du texte turc. C'est si difficile de traduire sans tomber dans le piège des formules, expressions, tournures toutes faites ! Il faut mieux connaître le français pour pouvoir le faire. Ou, plutôt, l'avoir écrit dès le début. S'être taillé son propre français. Je ferai piètre figure. Mais tu auras la bonté de me dire en toute sincérité ce que tu en penses et d'y apporter toutes corrections que tu jugerais utiles (Si jamais je t'envoyais, enfin, quelque traduction !).

Permets-moi de te dire ceci, bien que tu m'aies demandé le contraire. Le 'déjà' de la petite chèvre* dépend souvent de la situation particulière dans laquelle nous nous trouvons à un moment donné. Je suis loin d'être dans une situation que je regarderais avec optimisme. Je sais pourtant que ce que je viens de te dire est exact, pour le moment. Et baste ! N'y pense pas. J'ai

[Référence au conte d'A. Daudet, "La chèvre de M. Seguin" (dans *Les Lettres de mon moulin*)]

verebilir). Bu akşam yine geleceğine söz verdi. Göreceğiz. Sürekli şüphe içinde yaşamak zor, her an boşa çıkabilecek bir bekleyiş içinde olmak.

Evet, çeviri... Öncelikle masal kitabımı bitirmek istiyorum. Kim bilir, tüm ötekilerin gelip içine eklendiği temel masalı çevirmeye koyulabilirim belki. Kitabın on üçte biri yalnızca. Önceki kitabımın, sana söz ettiğim, çevirisi çok boş zaman, çok azim gerektiriyor. Yapabilir miyim bu çeviriyi? Bakalım. Nisan sonuna kadar burada olacakmış. Görüşmeye devam edebilirsek masallarımı bitirebilirim mutlaka. Öteki işler için serbest kalırım böylece. Artık büyük romanımla uğraşmamı istiyor, onu istiyor, bunu istiyor. Varlığının işime yaradığını anlamaz görünüyor. Tanrım, ondan söz etmeyi bırakmak ne kadar da zor!

Sana benden bir şey okutmak istiyorum Jean. Yalnız, Fransızcamın Türkçe metnin ancak biçimsiz bir yansımasını vermeye yeteceğinden endişe ediyorum. Hazır ifade, diziliş ve deyimler tuzağına düşmeden çevirmek o kadar zor ki! Bunu yapabilmek için daha iyi Fransızca bilmek gerekir. Daha doğrusu, yazmaya Fransızca başlamış olmak. Kendi Fransızcasını şekillendirmiş olmak. Yetersiz kalacağım. Düşünceni bana dürüstçe söyleyip gerekli gördüğün düzeltmeleri de belirtmeni rica edeceğim (yani, sana nihayet biraz çeviri gönderirsem!).

Benden aksini istemiş olmana karşın şunu söylememe izin ver. Küçük keçinin 'şimdiden mi'si' belli bir anda içinde bulunduğumuz özel duruma bağlı olarak değişiyor genellikle. İyimserlikle bakabileceğim bir durumda olmaktan çok uzağım. Yine de söylediğim şeyin doğruluğundan eminim, şu an için. Bırak gitsin! Düşünme. Sana bununla ilgili söyleyecek bir sürü şeyim var daha. Söyleyecek, konuşacak. Çok zaman geçirmeden görüşmemiz lazım. Nasıl bilmiyorum. Bileceğim ama. Beni Paris'e bağlayan çok şey var. Arkadaşlık ve sevgi harikaları. Bir gün geri geleceğim. Paskalya'da gelsen bile zaman bulamayız. Bazı şeylerden söz etmek için güneş altında gevşemek lazım. Ya da ne bileyim, öyle bir şey.

Bana bak 'zavallı karşılıklarım' diyerek dalga mı geçiyorsun

[A. Daudet, *Değirmenimden Mektuplar*'daki "Mösyö Seguin'in Keçisi"ne gönderme.]

encore un tas de choses à te dire là-dessus. Dire, parler. Il faudra que nous nous voyions sans trop tarder. Je ne sais pas comment. Je finirai par le savoir. Trop de choses m'attachent à Paris. Des merveilles d'amitié et d'affection. Je reviendrai un jour. Même si tu venais pour Pâques nous ne trouverions pas le temps. Il faut se détendre au soleil pour parler de certaines choses. Ou enfin je ne sais plus, quelque chose comme ça.

Dis, tu ne te moques pas de moi quand tu parles du 'pauvre échange' que je fais ? Fi donc ! Un Divan de lettres... Et les tiennes ? Pourquoi tant d'immodérée modestie ?"

"Je ne me couche presque jamais avant deux heures du matin. C'est-à-dire que tu peux penser à moi jusqu'à minuit (à Paris) et me transmettre tes pensées. Ces derniers temps j'observe une étrange sensibilité en moi aux perceptions extra-sensorielles. Il m'arrive de sentir certaines choses qui se vérifieront plus tard. Surtout entre lui et moi. On pourrait toujours essayer avec toi. Je crois te voir bailler et flâner dans l'appartement dans un état d'indécision peut-être, ou de réflexion (?). Vérifie. Il est 19 heures, dimanche soir, 18 mars."

le 08/05/1973

"Très cher plus très cher, ceci sera une lettre-mosaïque, une lettre-kaléïdoscope. Un tas de choses à dire, peu de temps en revanche."

"Le jour que j'ai reçu ta lettre, son passage en coup de vent était déjà bien loin. Je n'y comprends absolument plus rien. On a passé une soirée longue à faire mal de joie en retrouvailles, on a parlé littérature, j'ai lu quelques textes qu'il avait écrits pendant son 'absence', il m'a dit qu'il allait revenir deux jours plus tard et il ne s'est plus montré. Je suis sûr qu'un jour une plaisanterie (comme on dit chez nous) du hasard vous mettra l'un en face de l'autre. J'ai tellement parlé de toi qu'il doit avoir fini pas te connaître. Toi aussi tu le connais, sans qu'il sache à quel point.

benimle? Yok artık! Mektup Divânı... Ya seninkiler? Bu kadar ölçüsüz tevazu neden?'

'Sabahın ikisinden önce uyumuyorum hiç neredeyse. Yani, beni gece yarısına (Paris'te) kadar düşünüp düşüncelerini iletebilirsin. Son zamanlarda duyudışı algılara hassasiyet gözlemliyorum kendimde. Sonradan doğrulukları kanıtlanan bazı şeyleri hissettiğim oluyor. Özellikle onunla aramda. Seninle de deneyebiliriz. Dairede esneyip, kararsızlık ya da düşünceye dalmış halde (?) dolandığını görür gibiyim. Bak bakalım. Saat 19.00, Pazar akşamı, 18 Mart.'

08/05/1973

"Çok Sevgili artı Çok Sevgili, bu bir mozaik-mektup olacak, bir kaleydoskop-mektup. Söylenecek çok şeye karşılık az zaman var."

"Mektubunu aldığım gün, rüzgâr gibi gelip geçişi geçmişte kalmıştı bile. Artık hiçbir şey anlamıyorum. Yeniden buluşmaktan acıtacak kadar sevinç duyduğumuz uzun bir akşam geçirdik, edebiyattan konuştuk, 'yokluğu' sırasında yazdığı bazı metinleri okudum, iki gün sonra geleceğini söyleyip bir daha görünmedi. Bir gün, kaderin bir cilvesi (böyle deriz) eminim karşıya getirecek sizi. Senden o kadar söz ettim ki tanımuş kadar olmuştur. Sen de onu tahmin edemeyeceği kadar iyi tanıyorsun. Karşılaşmanızı hayal edebiliyorum: Ah, siz misiniz? Evet ve siz

J'imagine votre rencontre Ah, c'est vous ? Oui, et vous alors... Oui. Enchantés, de part et d'autre. Tout cela dans un Paris qui ne sera pour moi qu'un lointain pays de rêve. Du moins pour un temps assez long encore."

"Je lis. J'arrive encore à lire. L'écriture stagne. Je m'efforce de vivre comme si rien n'était arrivé mais l'abcès me travaille, dans le cœur, dans les entrailles. Parce que cela n'a été qu'un amour platonique ? Je finis par croire que toute cette histoire n'a été qu'une grande méprise de part et d'autre. Nous nous sommes mépris sur nos sentiments propres comme sur les sentiments de l'autre ? Serait-ce le cas ? ou alors je tombe dans la sénilité..."

Non, je ne connaissais pas Tony Duvert. Et je te remercie d'une très grosse bise de m'avoir envoyé le bouquin. Je l'ai reçu il y a trois jours et je me suis mis à le lire. Je t'écirai aussitôt que je l'aurai fini. Pour le moment je ne dirai que je le trouve très intéressant. Je n'aime pas en dire davantage avant de terminer la lecture d'un livre. Qui est-ce ? Il vit à Paris ? Tu le connais ? Connais-tu quelque chose sur lui ?"

"Ah Jean, depuis deux jours que j'y pense, je n'arrive pas à trouver le terme géographique pour une ville qui se trouverait loin de la mer.* On dit une ville maritime, quel est le contraire d'une telle ville ? (C'est important car ce terme est un des pivots du conte dont je te parlais dans ma lettre précédente et que, peut-être, je me mettrai à traduire en français. 30 pages c'est plus facile à faire qu'un entier bouquin. À titre d'essai...) Il est impossible que cela n'existe pas en français. Pourtant il ne s'agit pas d'une ville de plaine ou de montagne etc. mais d'une ville 'terrine'..."

le 07/06/1973

"Je deviens de plus en plus sensible aux silences et aux absences."

[*bu kara kentine vardıgımda", *Göçmüş Kediler Bahçesi*, I]

de... Evet. Karşılıklı memnun olmalar. Tüm bunlar benim için, en azından daha epey uzun bir süre uzak bir düş ülkesi olarak kalacak Paris'te."

"Okuyorum. Hâlâ okuyabiliyorum. Yazı durgun. Hiçbir şey olmamış gibi yaşamaya çalışıyorum ama abse büyüyor, kalbimde, içimde. Sadece platonik bir aşk olduğu için mi? Tüm hikâyenin karşılıklı yanılmadan ibaret olduğunu düşünüyorum artık. Kendi hislerimizi de karşımızdakinkileri de yanlış anladık. Bu mudur durum? Ya da bunuyorum..."

Hayır, Tony Duvert'i bilmiyordum. Bana kitabı gönderdiğin için de kocaman bir öpücükle teşekkür ediyorum sana. Üç gün önce ulaştı bana ve okumaya koyuldum. Bitirir bitirmez yazacağım sana. Şimdilik çok ilginç bulduğumu söylemekle yetineceğim. Kitap bitmeden daha fazla bir şey söylemeyi sevmiyorum. Kimdir? Paris'te mi yaşıyor? Tanıyor musun? Hakkında bir şey biliyor musun?"

"Ah Jean, iki gündür düşünüyör, denizden uzak şehirler için kullanılan coğrafya terimini bulamıyorum.* Kıyı şehri deniyor, tersi nedir? (Önemli çünkü önceki mektubumda söz ettiğim ve belki Fransızcaya çevireceğim hikâyenin dayanak terimlerinden biri. 30 sayfa, bütün bir kitabı çevirmekten daha kolay. Deneme olarak...). Fransızca karşılığı olmaması mümkün değil. Ova ya da dağ şehri vs. değil, 'kara' şehri..."

07/06/1973

"Sessizlik ve yokluklara karşı hassasiyetim giderek artıyor."

[*bu kara kentine vardığımda", *Göçmüş Kediler Bahçesi*, I]

“Il y a ensuite les prix qui montent ; hausse vertigineuse qui nous rompt. Comment arriver à ne pas perdre pied ? Ecrire devient de plus en plus un luxe. Et maintenant me voilà esquiné par un monsieur qui s’est créé un monopole en matière de critique littéraire. Il ne s’agit que d’une seule personne mais elle m’attaque en trois endroits différents. Donc, rien d’autre à faire que se mettre à écrire aussi librement, aussi tranquillement que possible. Puisque je suis condamné, de toute façon...”

Oui, j’écris, et mes textes se font de plus en plus curieux, étranges. Peut-être que c’est bien mieux comme ça...

Un petit bout de phrase dans ta dernière lettre, Jean : Ce n’est pas du temps perdu, dis-tu, car tu gardes mes lettres... Peut-être l’idée qu’elles sont gardées me troublerait davantage... Tout ce que je vous ai écrit à ce jour n’était destiné qu’à vous. Je tremble en pensant qu’un jour, quelqu’un pourrait avoir l’idée de publier une ou deux de ces lettres que depuis des années j’écris à mes amis, surtout à mes meilleurs amis... Pourquoi rendre public un sentiment qui n’intéresse ou ne concerne que les correspondants ? Sache que les lettres que je t’écris n’ont de valeur à mes yeux que parce qu’elles parlent de vous et de moi, de nous, du ‘nous’ sociologique que forment J. et G. et B., et c’est tout. Ne me fais pas de peine en feignant de croire que l’intérêt du public a plus de valeur pour moi que la consommation momentanée d’une lettre par un ami que j’aime...

“Ah vous rirez mais j’étudie (tant d’années après avoir quitté la faculté) la logique (moderne, s’entend). Ennuyeux à souhait et pourtant assez attachant puisque je m’y mets tous les soirs.”

le 20/12/1973

“Je suis en train de vivre une nouvelle forme de vie suicidaire. Je ne suis pas certain du degré de pertinence du mot

“Bir de yükselen fiyatlar var; bizi koparan baş döndürücü yükselişler. Nasıl ayakta kalır insan? Yazmak giderek lükse dönüşüyor. Şimdi bir de edebiyat eleştirisi alanında kendisine tekel yaratmış bir Bey canıma okuyor. Tek bir kişi ama bana üç ayrı yerden saldırıyor. Dolayısıyla, mümkün olduğunca sakin ve özgürce yazmaktan başka yapılacak bir şey yok. Nasılsa mahkum edilmişim zaten...

Evet, yazıyorum ve metinlerim giderek daha tuhaf, acayip oluyor. Belki de böylesi çok daha iyidir...

Son mektubundan bir cümle parçacığı, Jean: zaman kaybı değil diyorsun çünkü mektuplarımı saklıyorsun... Saklanıyor olmaları fikri beni daha çok rahatsız edebilir... Bugüne kadar yazdığım her şeyi sadece siz okuyasınız diye yazdım. Günün birinde birinin aklına, yıllardır arkadaşlarıma, hem de en iyi arkadaşlarıma yazdığım mektuplardan bir ikisini yayımlama fikrinin gelebileceğini düşününce dizlerim titriyor... Sadece mektuplaşanları ilgilendiren veya onlarla ilgili bir duyguyu herkese sergilemek niye? Sana yazdığım mektupların, gözümde sadece, sizden ve benden, bizden, J. ve G. ile B.’nin oluşturduğu sosyolojik ‘biz’den söz ettikleri için değerli olduklarını bilesin. Okurun mektubuma ilgisine, sevdiğim bir arkadaşın anlık tüketiminden daha çok değer vereceğimi düşünür görünerek üzme beni...”

“Ah güleceksiniz ama ders çalışıyorum (fakülteden bunca yıl sonra). Mantık (modern elbette). Son derece sıkıcı ama her akşam başına oturduğumdan bağlayıcı aynı zamanda.”

20/12/1973

“İntihar eğilimli yeni bir hayat biçimi yaşıyorum. Biçim kelimesinin uygunluk derecesinden emin değilim. Yine de... Bir çe-

forme. Mais tout de même... Cela consiste dans un certain éloignement. Du cinéma, du théâtre, des livres, des amis (quelques-unes mis à part), de l'écriture même (pas aussi rigoureux que les autres éloignements...) C'est, sans doute, ma petite schizophrénie qui prend le dessus.

Pas très gai, hein ?

Je suis en train de faire un texte* où la vie quotidienne d'un peintre du paléolithique forme le contrepoids d'un récit qui 'suit' trois femmes modernes à travers un petit monde de travail et d'idées reçues. Les mythes, on ne s'en débarrasse pas si facilement !"

şit uzaklaşma söz konusu. Sinemadan, tiyatrodan, kitaplardan, arkadaşlardan (birkaçı hariç) ve hatta yazıdan (öteki uzaklaşmalardan daha az keskin). Minik şizofrenim iş başında şüphesiz.

Pek neşeli değil, hı?

Bir Yontmataş ressamının günlük hayatının, küçük bir iş ve sıradan fikirler dünyası aracılığıyla üç modern kadını 'izleyen' öyküye karşı kuvvet oluşturduğu bir metin* oluşturmakla meşgulüm. Mitlerden kurtulmak o kadar kolay değil!"

1974

le 26/02/1974

“Mon sentiment de vivre une vie provisoire, comme si la vie essentielle, véritable, m’attendait derrière le coin et que moi je n’arrivais pas à l’atteindre étant distrait tout le temps sur mon chemin.”

“Votre silence commençait à m’inquiéter. Heureusement les cigarettes sont là. Elles sont pour moi beaucoup plus qu’un prétexte au plaisir de fumer ce tabac que j’aime tellement. Elles viennent de vous, elles m’apportent une petite odeur de la rue de Lille. J’aime tellement cette rue-là que si jamais je venais à Paris je ferais tout pour y vivre encore une fois. Hayrullah dont, je crois, tu te souviens, insiste pour que j’aille avec lui à Londres. Un voyage d’affaires. Et il a besoin d’un interprète en lequel il aurait confiance. Malheureusement je ne peux pas quitter mes élèves en ce moment, ils se préparent aux examens du Ministère des Affaires Étrangères. Et puis si jamais j’allais à Londres naturellement je viendrais à Paris au retour et alors, innocents ceux qui s’imaginent que j’y resterais seulement quelques jours. Ankara pourrait bien m’attendre. Même si tout allait inimaginablement mal, on se tuerait à cœur joie ! (Je ne sais pas si tu me pardonneras cette déformation de ta langue, cher Jean, mais lui et moi déformons assez la nôtre dans ce sens.)”

“Une petite lettre de vous réjouirait mon cœur. (Simple

1974

26/02/1974

“Gerçek, esas hayat köşenin ardında beni bekliyormuş da ben sürekli kendi yolumla uğraştığım için ona asla ulaşamıyormuşum gibi, geçici bir hayat yaşıyor olma hissim.”

“Sessizliğiniz endişelendirmeye başlamıştı beni. Tanrıya şükür sigaralar geldi. Çok sevdiğim tütünü zevkle içmeye bahane olmaktan öte bir anlam taşıyorlar benim için. Sizden geliyor, bana Lille Sokağı’ndan küçük bir koku getiriyorlar. O sokağı o kadar seviyorum ki, bir daha Paris’e gelirim yine orada yaşamak için her şeyi yaparım. Hayrullah, kendisini hatırlarsın herhalde, onunla Londra’ya gitmem için ısrar ediyor. İş gezisi. Güvenebileceği bir çevirmene ihtiyacı var. Maalesef öğrencilerimi bırakamam şu anda. Dışişleri Bakanlığı sınavlarına hazırlanıyorlar. Üstelik Londra’ya gitsem dönüşte Paris’e gelirim doğal olarak ve orada sadece birkaç gün kalacağımı zannedenler safıdır. Ankara çok bekler beni. Her şey tahmin edilmez ölçüde ters bile gitse, neşe içinde öldürürüz kendimizi! (Dilini böyle büküp bozmamı affedebilecek misin bilmiyorum ama Jean, o da, ben de bizimkini böyle bozuyoruz).”

“Sizden kısa bir nağme kalbimi şenlendirir. (Annemin bileğindeki madalyonda yer alan ve her taktığında çözmekten hoşlandığım grafik bulmacadan basit aktarım).”

“İyi olun, Ankara’nın kedili adamını hatırlayın.”

transposition d'un rébus que j'aimais à déchiffrer toutes les fois que ma mère le portait sur une petite médaille à son poignet.)"

"Portez-vous bien et souvenez-vous de l'homme aux chats d'Ankara."

le 10/07/1974

"À Istanbul je pense pouvoir enfin terminer mon texte 'récité' pour cinq voix."

"As-tu vu *Et ils passèrent des menottes aux fleurs*, d'Arrabal ?"

le 31/08/1974

"Pour la première fois depuis bien longtemps j'ai confiance en un homme d'état dont je crois connaître un peu les convictions et le caractère pour avoir été un de ses amis pendant vingt ans avant qu'il ne devienne premier ministre. (Une bonne amitié faite de respect réciproque et d'affection n'est pas nécessairement, je le sais, la garantie d'une politique réussie. Mais ce n'est point mon amitié qui lui attribue les qualités qui me font penser qu'il saura réussir en restant un "juste")."

le 13/11/1974

"Moi, pas de vacances. Moi beaucoup travailler comme nègre que je suis. Avec ça difficultés financières dues aux prix qui survolent de bien haut le pays, et aux travaux qu'on vous demande

[Bülent Ecevit]

10/07/1974

“‘Beş sesli okunan’ metnimi İstanbul’da nihayet bitirebileceğimi düşünüyorum.”

“Arrabal’ın *Ve Çiçeklere Kelepçe Vuruldu*’sunu gördün mü?”

31/08/1974

“Çok uzun zamandır ilk defa bir devlet adamına,* Başbakan olmadan önce yirmi yıl arkadaşlık ettiğim için görüşlerini ve karakterini biraz tanıdığımı düşündüğüm birine güveniyorum (Karşılıklı saygıya ve sevgiye dayanan bir arkadaşlığın iyi siyasetin garantisi olmadığını biliyorum. Ama ‘adil’ kalarak başarılı olacağını düşünmemen neden olan özelliklerin kaynağı arkadaşlığımız değil’).”

13/11/1974

“Ben, yok tatil. Ben zenci olmak, çok çalışmak. Bir yandan da, ülkenin epey yükseğinden uçan fiyatlar ve bilmem kim Bey olduğunuz için yapmanız istenen ve tabii karşılığında para

[Bülent Ecevit]

parce que vous êtes monsieur untel et qui ne sont naturellement pas payés. Voyons, ne faut-il pas qu'en intellectuel vous aidiez etc... Je fais partie du Conseil Consultatif (Dieu qu'on peut enfler !) du Secrétariat pour la Culture, je suis devenu vice-président de la Société Philosophique (la communication que j'ai présentée au Séminaire : 9 textes biffés pour arriver au 10e, définitif ; dix jours de travail sans répit. Voilà une des raisons de mon retard à vous écrire) et quoi encore ? Ça me fait rigoler mais ça devient amer, la rigolade, après quelque temps... Je n'ai pas encore trouvé le temps (depuis un mois) de faire les dernières corrections et de taper mon nouveau conte. Et cela me paraît être bien plus important que tous les conseils etc... Il faut que je termine enfin ce bouquin, ainsi que mon bouquin de textes. Il faut que je me mette à travailler aux deux projets qui suivent et qui pourraient être plus intéressants. Je viens de donner un texte assez "curieux" à ma revue habituelle. On a écarquillé un peu les yeux. Je crois que je serai publié. Mais ça va faire chavirer certains esprits. Un texte qui peut être lu sur cinq lignes différentes.* (Je l'avais terminé depuis longtemps quand on m'a dit qu'Octavio Paz, le mexicain, avait écrit quelque chose de semblable il y a quelques années. J'ai vu le texte. Même idée. Bien que le procédé soit bien différent. Mon premier texte dans ce genre je l'avais écrit l'année dernière.) Chat, qui l'a vu quand il était ici, a dit quelques choses qui m'ont fait plaisir. À propos de Chat ; il n'est pas venu vous voir, peut-être parce qu'il est sauvage, peut-être pour quelque autre raison. Je le reverrai vers Noël quand il viendra pour se marier. Oui monsieur. Ça n'arrange pas beaucoup les choses. Je suis sûr qu'il finira par venir vous voir un jour. Et si je le connais un peu, il pensera qu'il aurait pu venir vous voir beaucoup plus tôt. Assez de Chat. Ce qui est étrange c'est que je sens toujours que rien ne peut le remplacer dans mon cœur ou mon esprit. Sacré Chat ! Ce n'est que maintenant que je me rends compte de l'amour que j'ai pour lui. Maintenant que je peux penser clairement, sans être entraîné par la 'passion' et tout ce que vous voulez. Bon, voilà une bonne brique de paragraphe."

ödenmeyen işler nedeniyle mali zorluklar. Bir entelektüel olarak yardım etmeniz gerekmez mi vs... Kültür Müdürlüğü Danışma Kurulu'ndayım (Nasıl da şişiriyorlar Tanrım!), Felsefe Kurumu Başkan Yardımcısı oldum (Seminerde sunduğum bildiri: 9 tane yazıp attıktan sonra nihai onuncu metin; on günlük aralıksız çalışma. İşte size yazmakta gecikme nedenlerimden biri) ve başka neler var? Gülüyorum ama eğlence acılaşıyor bir süre sonra... Yeni masalımı, son düzeltmelerini yapıp daktilo edecek zamanı bulamadım henüz (bir aydır). Ve bunun tüm tavsiye vermeler vs'den daha önemli olduğunu düşünüyorum... Bu kitabı da metin kitabımı da bitirmem gerek artık. Sıradaki, daha da ilginç olabilecek iki projeye ilgili çalışmaya başlamam da gerek. Her zamanki dergiye 'tuhaf' bir metin verdim. Gözler büyüdü biraz. Sanırım basacaklar. Bazı zihinleri tersyüz edecek. Beş ayrı sesle okunabilecek bir metin.* (Meksikalı Octavio Paz'ın birkaç sene önce benzer bir şey yazmış olduğunu söylediklerinde ben metni yazalı epey oluyordu. Metni gördüm. Fikir aynı. Yöntem epey farklı olsa da. Bu türdeki ilk metnimi geçen sene yazmıştım). Buradayken metni gören Kedi hoşuma giden şeyler söyledi. Kedi demişken; sizi görmeye gelmedi, belki yabaniliğinden, belki başka bir nedenle. Noel civarı evlenmeye geldiğinde göreceğim kendisini. Evet efendim. Bu işleri pek de kolaylaştırmıyor. Sonunda bir gün sizi görmeye geleceğinden eminim. Ve onu biraz tanıyorsam, çok daha önce gelebilirmişim diye düşünecek. Kedi konusu yeter. Tuhaf olan kalbimde ve zihnimdeki yerini hiçbir şeyin dolduramayacağını düşünmem hep. Ne Kediyeymiş ama! Ona olan sevgimin ancak şimdi farkına varıyorum. Artık düzgün düşünebiliyorum, 'tutku' ve vesaireyle sürüklenmeden. Evet, buyurun koca bir paragraf."

1975

le 14/01/1975

“Je travaille depuis quelques jours à l’université de Hacettepe, section de Philosophie. Je suis revenu au boulot. On m’a fait revenir faut-il plutôt dire. Ça m’ennuie un peu et ça me plaît en même temps. J’espère pouvoir travailler assez décemment à ma littérature, à mon écriture, tout en travaillant pour la Faculté. Il faut bien après tout. Enseigner aussi, peut-être...”

“Un personnage, moi ? Allons donc ! Et puis il y a bien longtemps que nous ne disons plus ‘Maître (Usta, Üstad (à la manière arabe)) aussi facilement que nous le faisons il y a une cinquantaine d’années. Efendi, comme titre, n’est plus d’usage, sauf quand on l’emploie après un nom comme pour dire monsieur un tel. Ce monsieur est un peu moins monsieur qu’un bey, il faut le dire. Difficile vraiment ! Nous avons tout un legs impérial que bien que légèrement encombrant et dénué du sens qu’il avait en ces temps-là nous n’arrivons pas à abandonner.

Voilà ma petite leçon de turc.”

1975

14/01/1975

“Birkaç gündür Hacettepe Üniversitesi, Felsefe Bölümü’nde çalışıyorum. İşe geldim yine. Daha doğrusu getirildim. Biraz canımı sıkıyor, hoşuma da gidiyor aynı zamanda. Bir yandan Fakülte için çalışırken, edebiyatıma, yazıma yeterli çalışma edebini gösterebilmek istiyorum. Sonuçta bu da gerekli. Ders vermek, herhalde...”

“Bir zat mı, ben mi? Hadi canım! Üstelik uzun zamandır, elli sene önceki kadar kolayca ‘Öğretmen’ (Usta, Üstad (Arapçadan)) demiyoruz. Unvan olarak Efendi denmiyor artık, ismin ardından gelmiyor, örneğin bilmem kim bey demek için, kullanılmıyorsa. Yalnız bu bey bir Bey’den biraz daha az bey. Zor gerçekten! Biraz kalabalık etmesine ve eski anlamını kaybetmiş olmasına karşın terk edemediğimiz koca bir imparatorluk mirasımız var.

Buyurun, küçük bir Türkçe dersi.”

"Lectures ?... Parmi les miennes par beaucoup de Français. Sur mon bureau et sur la table où nous prenons nos repas de petits monts s'élèvent un peu plus haut tous les jours : Les bouquins que je dois lire avant tous les autres. Cela ferait une petite bibliothèque chez quelqu'un aux modestes prétentions. Quelle calamité ! À un âge où je commence à proclamer l'inutilité de presque toute lecture et la sotte vanité du savoir. Naturellement je n'arrête pas de lire. Contradiction malheureuse. On n'en sort pas. Surtout si on contribue par tous ses moyens à accroître le nombre de livres qui existent déjà."

le 27/08/1975

"Je me trouvais cloué au lit sans possibilité de vous répondre. Une gracieuse hernie discale. Maintenant ça va mieux. Toutefois, interdiction de soulever, de trimballer des choses. Ma calligraphie n'était jamais d'une grande beauté. Maintenant elle est exécrable: Cacographie, plutôt. Donc, écrire des lettres à la machine si on ne veut pas torturer ses amis. La machine fatigue l'échine. Et ainsi de suite."

"Le mot turc pour mélancolie, tu vas rire maintenant, parce que tu as à peu près deviné juste, c'est karasevda. Terme archaïque avec ça. Les générations nouvelles s'imaginent que ce mot signifie seulement être tombé amoureux — mais d'une bien triste manière."

"Je suis allé à Istanbul au début de juillet. Pour arranger une expérience : On a essayé de 'parler' (car ce n'est certainement pas 'chanter') mon texte pour cinq voix. Pas mal. Je l'écris de nouveau pour en faire un texte plus facile à dire ; plus "strictement" écrit pour ceux qui vont l'interpréter. Ensuite cela deviendra "quelque chose" qui montera sur les planches. Une sorte de spectacle."

“Okumalar?... Pek Fransızca yok. Çalışma masamda ve yemeklerimizi yediğimiz masada her gün biraz daha yükselen küçük dağlar oluşuyor: öncelikli olarak okumam gereken kitaplar. İddiasız birinin evinde küçük bir kütüphane oluşturabilecek çapa sahipler. Ne felaket! Neredeyse tüm okumaların ve sersemce bilgi gösterişinin gereksizliğini ilan etmeye başladığım bir yaşta. Okumayı bırakmadım elbette. Uğursuz bir çelişki. İçinden çıkılmıyor. Özellikle de var olan kitap sayısını artırmaya tüm imkânlar kullanılarak katkıda bulunulduğunda.”

27/08/1975

“Size yanıt veremez durumda, yatağa çakılı buldum kendimi. Zarif bir omur fıtığı. Şimdi daha iyiyim. Yine de, bir şeyler kaldırmak, taşımak yasak. Kaligrafi konusunda hiçbir zaman şaheser olamadım. Şu anda ise durum berbat: bir tür kakografi. Yani, arkadaşlarımıza işkence etmek istemiyorsak, daktiloyla yazacağız. Makina yorar omurga. Ve vesaire.”

“Güleceksin şimdi çünkü tahminin neredeyse doğru. Melankolinin Türkçesi karasevda. Eski bir terim yalnız. Yeni nesil bu sözcüğün sadece âşık olmak –ama çok üzücü bir biçimde anlamına geldiğini sanıyor.”

“Temmuz başında İstanbul’a gittim. Deneme için: beş ses için metnimi ‘konuşmaya’ (çünkü ‘şarkı söylemek’ değil bu kesinlikle) çalıştık. Fena değil. Söylenmesi daha kolay bir metne dönüştürmek için baştan yazıyorum; yorumlayacaklara ‘daha bağlı’ olacak. Sonra sahnelenebilecek bir şeye dönüşecek. Bir çeşit gösteri.”

“Ta lettre, Jean, m’accompagne pour la deuxième fois à Istanbul et c’est aujourd’hui à peine, quelques heures avant mon départ pour Ankara, que j’arrive à vous écrire, profitant de l’immobilité à laquelle nous force le recensement quinquennal.

Ce second séjour à Istanbul a servi à réaliser un enregistrement de mon texte à cinq voix. Maintenant que le texte a pris une forme “tangibile”, si l’on peut dire cela, on verra ce qu’on peut en faire pour (peut-être) arriver au spectacle dont je vous ai déjà parlé. Pas mal comme effet. Mais je me demande vraiment ce que ça peut donner aux oreilles qui ne connaissent pas le turc. Des traductions en français et en anglais dans les programmes ? Autre solution ? (Mais certainement pas le texte parlé en quelque langue étrangère. Ça ne fonctionnerait pas, je pense.)

Le bouquin de contes avance à très petits pas. La première partie de mes vacances à Istanbul avait été “la dizaine” [dixième ?] du conte ! Je crois aussi avoir trouvé l’éditeur qu’il me faut et c’est justement un vieil ami...

Ça c’est le côté plutôt rose des dernières semaines. Le côté moins rose Hernie pas tout à fait guérie. Maman qui se plaint de certaines douleurs (on ira chez le médecin dans deux jours).

Côté noir. Après le tremblement de terre dont tu m’as parlé en termes si touchants, si délicats, les assassinats des deux ambassadeurs... Celui de Paris surtout ; qui a eu lieu si près de vous, que vous devez lire dans les journaux. Terrible et insensé. Quand les hommes vont-ils cesser de tuer des hommes ? Depuis bien longtemps la vie humaine perd sa valeur ; les plantes et les animaux c’est déjà du sable, de la matière inanimée ; il paraît que l’homme va suivre ce processus ; et tout finira avec une planète déserte ? Ils ne seront pas nombreux ceux qui en jouiront. Tuer au non de... quoi ? C’est trop bête, trop méchant.

L’hiver est déjà venu chez vous ? Chez nous il fait assez froid. La bête s’habille, se réchauffe. L’esprit ? Hochement de tête.

Cher Jean je comprends et respecte ton désir de connaître l’Orient. Mais c’est énorme, l’Orient. Et vieux. Et ça change. Ne te tourmente pas en pensant quand ? et comment ? Tu parles

"Mektubun İstanbul'da bana ikinci kez eşlik ediyor Jean ve ancak bugün, Ankara'ya doğru yola çıkmama birkaç saat kala, beş yılda bir yapılan nüfus sayımının bizi mecbur ettiği hareket-sizlikten yararlanıyor ve size yanıt yazabiliyorum.

İstanbul'a bu ikinci yolculuk beş sesli metnimin kaydını yapmayı sağladı. Metin daha 'somut' diyelim, bir biçim aldığından, sonunda size söz ettiğim gösteriye (belki) ulaşmak için ne yapabileceğimize bakacağız. Etkileyici epey. Ancak Türkçe bilmeyen kulaklara nasıl gelir bilmiyorum hiç. Programlarda Fransızca ve İngilizce çevirisi mi? Başka bir çözüm mü? (Konuşma metnini yabancı dillere çevirmek değil ama kesinlikle. Öyle olmaz bence).

Masal kitabı çok küçük adımlarla ilerliyor. İstanbul tatilimin ilk bölümü, masalların 'onuncusuydu'! Sanırım uygun yayımcıyı da buldum, o da eski bir arkadaş üstelik...

Bu son haftaların pembe yönü. Daha az pembe yön: fıtığım tam iyileşmedi. Annem de çeşitli ağrılardan şikâyetçi (iki gün sonra doktora gideceğiz).

Kara yön. Son derece dokunaklı biçimde anlattığın depremin ardından iki büyükelçi suikastı... Özellikle de Paris'teki; hem de size o kadar yakın bir yerde, gazetelerde okuyor olmalısınız. Korkunç ve anlamsız. İnsan, insan öldürmekten ne zaman vazgeçecek? İnsan hayatı uzun zamandır değer kaybediyor; hayvanlarla bitkiler çoktan toz oldu, cansız malzeme; insan evrimi böyle devam edecekmiş; her şey ıssız bir gezegende mi son bulacak? Bundan yararlanacak olanlar kalabalık olmayacaktır. Ne adına... öldürmek? Çok aptalca, çok haince.

Size kış geldi mi? Burada hava epey soğuk. Hayvan giyinip ısınıyor. Zihin? Kafa sallama.

Sevgili Jean, Doğu'yu tanıma arzunu anlıyor ve buna saygı duyuyorum. Ama Doğu çok büyük. Ve yaşlı. Ve değişiyor. Ne zaman, nasıl diye düşünerek hırpalama kendini. Mısır diyorsun. E gidin işte. İran ve hatta Hindistan imkânlarınız dahilinde. Tatil başına bir ülke belirlerseniz... Yalnız 'ziyaret' bittiğinde, tam olarak ne görmüş oluyoruz? Malraux'nun ziyaret ettiği ülkeler

de l'Égypte. Eh bien, allez-y. L'Iran et même l'Inde ne doivent pas être inaccessibles à vos moyens. À raison d'un pays par vacances... Mais quand on a fini de "visiter", qu'a-t-on vu, en définitive ? J'ai toujours été intrigué par la facilité avec laquelle Malraux écrit sur les pays où il a voyagé. Oui, je sais, c'est Malraux, et quand il visite un pays, il le visite d'une manière qui n'est pas — d'habitude — donnée au commun des mortels. Mais, tout de même... ou alors c'est moi la taupe, le type qui ne commence à voir les choses qu'après quelques mois de séjour.

Bon me voilà bien loin. Il faut revenir dans les rues d'Istanbul qui ne sont plus aussi désertes. Il faut que j'aille déposer ma valise au bureau des cars, mettre mes lettres à la poste, faire un petit tour, revenir chez ma tante, repartir pour aller rencontrer un ami au Café Boulevard que tu connais et ensuite partir pour de bon."

"*Memed le Mince* est une traduction assez ancienne, je crois. J'ai lu le bouquin depuis bien longtemps. Seulement je me demande si ce que vous avez lu n'est pas le second tome qui est beaucoup plus récent et peut être lu indépendamment du premier. (Jean, Güzin est un nom de femme, et Güzin Dino est en l'occurrence la femme du peintre Abidin Dino. Ils vivent à Paris depuis bien longtemps. Je sais combien il est difficile de décider si un nom étranger désigne un homme ou une femme ; mais puisque vous avez un ami turc vous pouvez toujours lui demander ! Je blague Jean ; cela m'a fait rire un moment, c'est pourquoi j'y reviens dans ma lettre). Je crois que Mme Dino a aussi traduit *La légende du Mont Ağrı* (ou Ararat) du même auteur. C'est un beau livre. Si cela a été publié en France je crois que vous en aimerez la lecture."

hakkında kolayca yazması ilgimi çekmiştir hep. Evet, biliyorum, Malraux o ve bir ülkeyi ziyaret ettiğinde, ölümlülere reva görüldüğü –genellikle– biçimde yapmıyor ziyareti. Ama, yine de... Ya da bendeniz, bir şeyleri görmeye ancak birkaç ay sonra başlayabilen bir köstebeğim.

Epey uzaklaştım. Artık pek de تنها olmayan İstanbul sokaklarına dönme vakti. Otogardaki ofise bavulumu, postaneye mektupları bırakmam, küçük bir tur atıp teyzeme dönmem, Bulvar Kafe’de tanıdığın bir arkadaşım ile buluşmak için tekrar çıkmam ve sonra da temelli gitmem gerek.”

“*Memed le Mince* [İnce Memed] epey eski bir çeviri sanırım. Kitabı okuyalı epey oluyor. Yalnız sizinkinin çok daha yeni ve belki de ilkinden bağımsız okunabilecek ikinci cilt olduğundan şüpheleniyorum. (Jean, Güzin bir kadın adı ve Güzin Dino da ressam Abidin Dino’nun karısı. Uzun zamandır Paris’te yaşıyorlar. Yabancı bir ismin bir kadına mı erkeğe mi işaret ettiğini anlamak zor; ama bir Türk arkadaşınız olduğuna göre kendisine sorabilirsiniz! Şaka yapıyorum Jean; beni bir an güldürdüğü için mektubumda değiniyorum). Sanırım Bayan Dino aynı yazardan *La légende du Mont Ağrı’yı* (veya Ararat) [*Ağrı Dağı Efsanesi*] da çevirdi sanırım. Güzel bir kitap. Fransa’da yayımlandıysa okumaktan zevk alacağınızı düşünüyorum.”

“(On m’a demandé de traduire Borges. Ce que je ferai avec grand plaisir. Nous tâchons de trouver les textes originaux, je veux dire en espagnol. Dans quelques semaines nous serons fixés sur ce que nous aurons pu trouver. Si cela devenait nécessaire, pourriez-vous peut-être m’aider à trouver les bouquins qui pourraient nous manquer ? Avez-vous des amis en Argentine, par exemple ?)”

“(Borges çevirmemi istediler. Memnuniyetle yapacağım. Orijinal metinleri bulmak istiyoruz, İspanyolca demek istiyorum yani. Birkaç hafta içinde ne bulduysak onunla devam edeceğiz. Eğer gerekirse, eksik kitapları bulmam konusunda yardımcı olabilir misiniz bana? Arjantin’de arkadaşınız var mı örneğin?)”

1976

le 28/01/1976

“Le loup est venu à point. (Expliquer d’abord pourquoi : Oui, c’est bien le totem. Mais cela redevient actuel grâce à l’extrême droite qui se veut descendante du loup gris-bleu et qui tue si facilement par ces deniers temps. On se croirait il y a une quarantaine d’années dans un pays de l’Europe centrale. Sombre paysage. Mais ici, où je t’écris, Jean, sur une des collines des environs de la ville, là où se trouvent nos nouveaux bâtiments, les loups paraissent encore plus réels. Nous avons cru voir leurs traces un matin dans la neige. On blaguait en disant qu’on s’attendait à voir quelques os bien nettoyés sur notre chemin. Heureusement, pas d’os, beaucoup de chiens bergers auxquels on pourrait bien attribuer les traces, et beaucoup moins de neige en ce moment. Bien que moins de neige signifie plus de boue à patauger dedans. Mais le loup de ta carte était beau, beau parce qu’oracle, beau parce qu’il pouvait parler, beau comme objet. Indiquant qu’un loup aussi pouvait être beau, tout court.)”

“Je suis en train de traverser une de mes crises ‘d’inutilité’... Aggravée d’un pauvre et mauvais sommeil, de frustrations de toutes sortes (comme on aime à dire en anglais), du sentiment d’une inutile survie... Bon, je déconne. Disons seulement que les faiblesses humaines blessent mes sens, parfois, autant que la violence. En dehors de ces quelques faiblesses, et de la violence qui

1976

28/01/1976

“Kurt tam zamanında geldi. (Önce açıklama: evet, bu bir totem. Gri-mavi kurdun soyundan geldiği düşüncesinde olan ve son dönemlerde pervasızca öldüren aşırı sağ sayesinde tekrar gündemde. Kırk sene öncesinin Orta Avrupa ülkelerinden birindeyiz sanki. Manzara karanlık. Ama buradan, sana yazdığım yerden Jean, yeni binalarımızın bulunduğu, şehrin etrafındaki tepelerden birinin üstünden kurtlar daha da gerçek görünüyor. Bir sabah karın üstünde gördüğümüz izlerin onlara ait olduğunu düşündük. Yol üstünde iyice temizlenmiş kemikler bulacağımızı düşünerek şakalaştık. Şükür kemik yerine izlerin sahibi olabilecek bir sürü çoban köpeği vardı. Kar da azaldı şu an. Gerçi daha az kar, içine batıp çıkılacak daha çok çamur demek. Ama senin kartın üstündeki kurt güzeldi. Kâhin olduğu, konuşabildiği için ve bir nesne olarak güzeldi. Bir kurdun da güzel olabileceğini gösterdiği için sadece.)”

“‘Yararsızlık’ krizlerimden birini geçirmekteyim... Yetersiz ve kötü bir uyku, her çeşit (İngilizcede söylemeyi sevdiğimiz gibi) sıkıntı, gereksiz bir hayat sürme duygusu eşliğinde... Tamam, zırvalıyorum. İnsani zayıflıkların duyularımı bazen şiddet kadar yaraladığını söyleyeyim sadece. Bu birkaç zayıflık ve etrafımızda dönüp dolaşan şiddet dışında, yakın çevremdeki insanlarda eleştireceğim pek bir şey yok. Hayat yeteri kadar zor

tourne autour de nous, je n'ai pas grand chose à reprocher aux gens qui se trouvent dans mon voisinage immédiat. La vie est assez difficile et je trouve, sublimement, le moyen de la rendre encore plus insupportable par des élans manqués, une fatigue envahissante, un emploi du temps on ne peut plus stupide."

"Merci d'abord pour Borges. J'ai trouvé l'un des bouquins. Grâce à mon grand ami qui se trouve à Paris. (Il n'est jamais venu vous voir, et je ne crois pas qu'il le fera avant de rentrer en Turquie. Grand sauvage !) Et je pourrai aussi trouver les autres, je l'espère, quand il le faudra."

"Mes livres en français ou en anglais ? Ce n'est pas pour demain. Et je ne crois pas être l'écrivain que madame Güzin Dino traduirait de préférence. Espérons toujours. Pour le moment publions d'abord en turc.

En premier lieu, il faut que je termine mes contes. Ensuite, mon recueil de textes. Je travaille en même temps à ce que j'appelle, peut-être par dérision, mon 'roman' Une suite de 'chapitres' de longueur presque égale qui pourra être lue selon trois ordres différents. Et ça s'appelle *La Nuit*. (Tiens, on vient de me rapporter ce qui suit. Je n'ai pas encore vu le texte dans une revue que je ne connais pas, a paru un article sur le dernier bouquin d'un jeune écrivain ; et après avoir parlé de mon influence (?) sur ledit écrivain, cet article déclare que je suis l'auteur du (lequel, voyons) livre de chevet de tous les écrivains bourgeois individualistes. Et cela est dit, paraît-il, avec une certaine "note d'admiration" (!). Les gauchistes ne dérapent pas moins, chez nous ! Me voilà classé maintenant. Je me demande ce que ces mêmes messieurs pourront penser de mes contes. Ce ne sera certainement pas de l'individualisme cette fois-ci, mais de la folie pure et simple. Pauvres jeunes écrivains qui se sentent attirés par mon écriture ! Ils vont tous sombrer dans la folie.)"

"L'autre jour j'ai vu *La femme de Jean*, film de Yannick Bellon. Un Paris que je connais et un autre, moderne, que j'ai peine à imaginer. Vous voyez, l'image de cinéma persiste."

"Mon dernier dada ? Lire des livres en anciens caractères. Grands progrès. Mais quelle abominable littérature ! Un ou deux écrivains véritables mis à part, quelle incroyable stupidité ! Des

ve ben onu, iskacı hamleler, istilacı bir yorgunluk ve daha budalacası bulunmayacak bir çalışma düzeniyle, güzelce, daha da çekilmez hale getirmenin yolunu buluyorum.”

“Öncelikle, Borges için sağ olun. Kitaplardan birini buldum. Paris’teki büyük dost sayesinde (sizi görmeye gelmedi ve Türkiye’ye dönmeden geleceğini de sanmam. Yabani şey!). Öbürlerini de bulabilirim gerektiğinde, umuyorum.”

“Kitaplarımın Fransızca veya İngilizcesi mi? Hemen olacak iş değil. Güzin Dino Hanım’ın çevirmeyi yeğleyeceği yazar olduğumu da sanmıyorum. Yine de umut edelim. Şimdilik öncelikle Türkçe yayımlayalım.

İlk olarak masallarımı bitirmem gerek. Ardından metin derlememi. Bu arada, biraz da alaycılıkla belki ‘romanım’ dediğim şey üstünde çalışıyorum: üç ayrı sırayla okunabilecek, birbirine neredeyse eşit ‘bölümler’ dizisi. Başlığı *Gece*. (Bak, şimdi bazı haberler aldım. Henüz metni görmedim: bilmediğim bir dergide, genç bir yazarın son kitabıyla ilgili bir makale varmış; söz konusu yazar üstündeki etkimden(?) söz ettikten sonra, makale beni tüm bireyci burjuva yazarların başucu yazarı (hangi yazar, yahu) olarak ilan ediyormuş. Bir çeşit ‘beğeni tonunda’(!) ifade ediliyormuş bunlar. Bizim solcular da yoldan çıktı! Artık sınıflandırılmış durumdayım. Aynı beylerin masallarım hakkında ne düşüneceğini merak ediyorum. Bu defa kesinlikle bireycilik değil de saf delilik olur konu. Yazımın çekiciliğine kapılan zavallı genç yazarlar! Hepsi delilik içinde yok olacaklar).”

“Geçen gün Yannick Bellon’un *Jean’ın Karısı* filmini izledim. Bir yanda bildiğim Paris, bir yanda hayal etmekte zorlandığım, modern bir Paris. Sinema imgesinin gücünü görüyorsunuz.”

“Yeni merakım? Kitapları eski yazıyla okumak. Büyük gelişme. Ancak ne iğrenç bir edebiyat! Bir iki gerçek yazar dışında ne inanılmaz bir aptallık! Bize okulda ‘büyük’ diye tanıttıkları ve yeni yazıya aktarılmamış olduklarından okuyamadığımız isimler. ‘Yeni edebiyat’ idi, ‘Batı edebiyatı’... Her geçiş zordur. Gelenek sürdürükçe yoksul zihinler saklanmayı biliyor. Bozulduğundaysa yoksullar ‘mucizeler yaratıyor’. Her şeyin ‘yeni’ gö-

noms qu'on nous présentait comme 'grands' à l'école et que nous ne pouvions pas lire puisqu'ils n'avaient pas été publiés en nouveaux caractères. Ça faisait de la "nouvelle littérature", de la "littérature à l'occidentale"... Toute transition est pénible. Tant que la tradition continue les esprits indigents savent se dissimuler. Dès qu'elle est perturbée, les indigents commencent à "opérer des prodiges". Ce qui est naturel, dans une période de transition où tout peut paraître "nouveau" ; la nouveauté étant presque la seule valeur qui ait quelque signification... Tout de même, aujourd'hui, cela devient vraiment "pénible".

le 12/10/1976

"La journée du chien, des ruines et des garçons, et de la vache, naturellement, prend forme petit à petit. Je finirai par l'écrire. Au début je pense souvent 'ça sera très simple...' Au fur et à mesure que cela s'écrit ça devient de moins en moins simple."

le 17/10/1976

'Mon Dieu ! Que la vie est difficile !, dit-il entre ses dents et se levant de table alla mettre fin à ses jours....!!' Ça ferait bien comme conclusion d'une nouvelle très 1930. Tu le penses pas, Jean ?"

rünebileceği bir geçiş döneminde doğaldır; yenilik bir anlamı olan neredeyse tek değerken... Yine de, bugün artık 'dayanılması zor.'"

12/10/1976

"Köpeğin, harabe ve oğlanların ve ineğin günü, kendiliğinden şekilleniyor yavaş yavaş. Yazacağım sonunda. Başlarken sıklıkla 'çok kolay olacak' diye düşünüyorum... Yazdıkça gidecek daha az kolay hale geliyor."

17/10/1976

"'Tanrım! Hayat ne zor! dedi dişlerinin arasından ve masadan kalkıp hayatını sonlandırdı....!!' 1930'lar türünde bir öyküye çok uygun bir son olurdu. Öyle değil mi, Jean?"

“Je suis en train de lire *Le bon sexe illustré* de Duvert. Très intéressant et presque modéré ! [...] Ce que dit Duvert, étrangement, pourrait être adapté aux mœurs turques modernes, compte tenu de certaines différences culturelles. Les mœurs traditionnelles sont un sujet d'études à être mis à part. Tandis que les mœurs modernes, sous le couvert d'un refus de l'oppression traditionnelle, sont subrepticement calquées sur des modèles américains ou européens qui, justement, nous ramènent à certains points mis en lumière par Duvert. Heureusement le corps, traditionnel, n'est point prêt à abandonner ses droits séculaires. Et s'il refuse une oppression traditionnelle ouvertement ou sournoisement, il refuse aussi pour le moment des “libertés en boîte” qui lui viendraient de l'occident.

Dans *Arcadie* (septembre) il y a un petit article-récit sur la Turquie. C'est très gentil mais c'est aussi très 'touristique'. C'est un récit qui commet la 'faute de Malraux' (C'est une petite maladie qui transforme tout vécu en 'article' ou 'étude'). Chez Malraux, c'était la manie des généralisations d'un écrivain important, d'un artiste de l'écriture. On ne pardonne pas les sottises mais le 'saut de l'imagination' est admiré. Chez les autres l'effet peut ne pas être toujours très heureux. On peut remarquer un tas de choses, même dans un séjour relativement très bref. On parle de l'impression qu'on a eue, on dit ce qu'on en pense. Mais les généralisations 'culturelles, historiques' et autres... Ça fait trop “rapide”.

"Duvert'in *Le bon sexe illustré*'sini okuyorum. Çok ilginç ve neredeyse ılımlı! [...] Duvert'in söyledikleri, tuhaftır, bazı kültürel farklar göz önünde bulundurularak modern Türk örf ve âdetlerine uyarlanabilir. Geleneksel örf ve âdetler başka bir araştırmanın konusu. Geleneksel baskının reddedilmesi örtüsü ardındaki modern örf ve âdetler ise Amerika ve Avrupa modellerinden gizlice kopyalanmıştır. Bu da bizi Duvert'in aydınlatmış olduğu bazı noktalara getirir. Neyse ki, geleneksel yapı geçmişe dayanan haklarını terk etmeye hazır değil. Geleneksel baskıyı açıkça veya gizlice reddettiği gibi, Batıdan gelen 'ku(tu)-lüp özgürlüğü'nü de reddediyor şimdilik.

Arcadie'de (Eylül) Türkiye hakkında bir makale-yazı var. Çok tatlı ama çok da 'turistik'. 'Malraux'nun hatası'na (küçük bir hastalık, tüm yaşananları 'makale' ya da 'araştırma'ya dönüştürme hastalığı) düşen bir yazı. Malraux'nunki önemli bir yazarın, bir yazı sanatçısının, genelleme saplantısı. Sersemlikler affedilmiyor ama 'sersemletici hayal gücü' hayranlık verici. Öbürlerinde etki pek hoş olmayabiliyor genellikle. Görece kısa bir yolculukta pek çok şey fark edilebilir. Edindiğimiz izlenimden, düşüncemizden söz edebiliriz. Ama 'kültürel, tarihi' ve öteki genellemeler... Biraz fazla 'kestirme'."

1977

le 29/03/1977

“Je viens de traverser une grande crise de paralysie communicationnelle (vous voyez bien, la nouvelle mode de “barbarisme à tout prix” m’a enfin sous son emprise) et c’est avec cette lettre qui s’adresse à vous que je m’en délivre. Je dois le dire néanmoins, cette paralysie n’était pas sans cause, et vous n’êtes pas les plus grandes victimes d’icelle. J’apprécie ta patience Jean, et ta bonne volonté. La carte de Dutch Bibik me rappelait à mes devoirs d’ami. Mais ce n’est que ce matin que j’arrive à me dégourdir. Serait-ce par ce que j’ai trouvé une lettre de lui hier soir ?

Parlons d’abord de ce chat noir hollandais qui, d’une très étrange manière, ressemble à ces dames voilées d’un noir on ne peut plus opaque que l’on voit un peu partout en Turquie. Il a un étrange charme et un regard assez intimidant. Tout comme Bibik. Seulement Bibik est plus hypocrite, il fait le beau assez souvent et imite volontiers le gros chat débonnaire de certains livres ou tableaux.”

“L’uniforme n’a aucun prestige érotique pour moi. Je peux le dire. Et ce n’est qu’après que l’uniforme a été quitté que tout a vraiment commencé. Et on est allés de mal en pis. J’ai l’impression de vivre une de ces “passions” très XIXe où le meilleur et le pire, le tendre et le sordide sont inextricablement mêlés. On a d’abord passé quelques jours chez nous, on est allés ensuite à Istanbul et j’en suis rentré avec le sentiment que tout, ou presque tout, était

1977

29/03/1977

“Büyük bir iletişim felci krizi geçirdim (gördüğünüz gibi, yeni ‘her halükârda barbarlık’ modası nihayet beni de ele geçirdi) ve size yazdığım bu mektupla kurtuluyorum kendisinden. Yine de, bu felcin nedensiz olmadığını söylemeliyim. O felç ki, en büyük kurbanları siz değilsiniz. Sabrını ve iyi niyetini takdir ediyorum Jean. Dutch Bibik kartı, arkadaşlık görevlerime dönmeye çağırdı beni. Ama gözümü ancak bu sabah açabildim. Dün akşam ondan gelen bir mektup bulduğum için olabilir mi?

Çok tuhaf bir biçimde, Türkiye’nin hemen her yerinde rastlanabilen ve daha kesifi bulunmayan siyahlıkta çarşafli kadınlara benzeyen, şu siyah Hollandalı kediden söz edelim önce. Tuhaf bir çekiciliği ve göz korkutucu bakışları var. Aynı Bibik gibi. Yalnız Bibik daha ikiyezlü. Güzellik taslayıp, kimi kitap ve tabloları bulan koca nazik kediyi taklit ediyor özellikle.”

“Üniforma’nın hiçbir cinsel çekiciliği yok benim için. Kesin olarak. Ayrıca, her şey ancak ‘üniforma’ terk edildikten sonra başladı. Ve kötünden betere döndü durumumuz. En iyi ile en kötünün, sevecenlikle pisliğin, ayrılmamacasına birbirine karıştığı bir 19. yüzyıl ‘tutkusu’ yaşar gibiyim. Birkaç günü evde geçirdikten sonra İstanbul’a gittik ve ben her şeyin veya neredeyse her şeyin bittiği duygusuyla geri döndüm. Ama iyi bittiği, yumuşakça bittiği, güzellikle... Yanlıyormuşum. Bir hafta sonra,

fini. Mais bien fini, gentiment fini, en beauté... Je me trompais. Une semaine plus tard, il était une fois encore chez nous, et les choses ont commencé à déraper, doucement, insidieusement. Certaines cachotteries, certains mystères, certaines fautes de goût et de tact, ne rendent pas les choses plus faciles. Je suis gêné de me sentir totalement incapable de laisser tout tomber ou de prendre un air très froid, très détaché. Choses qu'il serait peut-être très raisonnable de faire. J'ai l'impression de m'embourber lentement, sûrement. Je t'ai écrit que ça pourrait aller bien loin si ça marchait. Eh bien ça va bien loin (sinon dans l'espace, dans ce qui est permis par une certaine décence) mais pas parce que ça marche ; simplement parce que ça continue sans que j'arrive à comprendre ce qui passe par sa tête, ou son cœur. Tu peux comprendre maintenant pourquoi j'ai passé ce mois de paralysie. La lettre d'hier soir, gentille, pleine d'affection et de respect (je pense toujours en turc, naturellement, quand je parle de respect), ne fait qu'assombrir les choses. Je ne sais plus où j'en suis. Je passe 24 heures sans rien manger. Je me gave le lendemain. Je cours les rues, je ne rencontre personne. Et mon bouquin que l'éditeur attend n'avance toujours pas ; puisqu'il faut terminer un dernier texte et que la force me manque d'écrire des lettres qui auraient dû être écrites il y a quelques semaines. Véritable passion ? Je ne crois pas. Une très vive affection doublée d'un sentiment de devoir, ou devoir pouvoir, faire quelque chose pour l'aider. Pourquoi ce sentiment ? Une chose encore que je n'arrive pas à comprendre vraiment, bien que j'aie essayé toute la gamme de mes connaissances psychologiques ou psychanalytiques. Il y a probablement un peu de tout dans cette concoction."

le 06/09/1977

"C'est à peine si j'ai achevé mon livre que j'irai présenter à l'éditeur dans trois jours, à Istanbul. On verra ce qui se passera pendant et après la publication. Ça m'étonne même un peu que je l'aie terminé ce bouquin. On vivait ensemble depuis si longtemps..."

yine bizdeydi ve işler çığrından çıkmaya başladı, yavaşça, belli etmeden. Bazı gizler, bazı gizemler, bazı zevk ve incelik hataları işleri kötüleştirdi. Her şeye boş vermeyi veya çok soğuk, ilgisiz bir tavır takınmayı kesinlikle beceremediğimden rahatsız hissediyorum kendimi. Aslında belki de yapılması mantıklı olan şeyler bunlar. Bataklığa yavaş, kesin bir gömülüş hissi. Her şey yolunda giderse çok ilerlenebileceğini yazmıştım sana. İleri gitti nitekim (mesafe olarak değilse de, edep çerçevesini aşmak konusunda) ama yolunda gittiği için değil; sadece, ben aklımdan, kalbinden geçeni anlayamadan sürdüğü için. Felç ayının nedenini anlayabilirsin artık. Dün akşamki, tatlı, sevgi ve saygı dolu mektup (saygıdan söz etmemin nedeni Türkçe düşünüyor olmam) işleri zorlaştırdı. Kayıp durumdayım. 24 saat bir şey yemeden duruyorum. Ertesi gün tıka basa yiyorum. Sokaklarda dolaşılıyor, kimseyi görmüyorum. Yayıncının beklediği kitabımsa ilerlemiyor hâlâ; çünkü son bir metni bitirmek lazım ve haftalar önce yazılmış olması gereken mektupları yazacak güç yok bende. Gerçek tutku mu? Sanmıyorum. Görev duygusu ya da ona yardım edebilmek için bir şey yapabilme zorunluluğu ile birleşen çok canlı bir sevgi hissi. Neden bu his? Psikanaliz ve psikoloji alanındaki tüm bilgi yelpazemi kullanmakla beraber anlayamadığım bir şey daha. Her şeyden biraz var herhalde bu karışımında.”

06/09/1977

“Üç gün sonra kitabı bitirdiğim gibi İstanbul’a yayıncıya sunmaya gidiyorum. Yayın sırası ve sonrasında neler olacağını göreceğiz. Kitabı bitirdiğime bile biraz şaşıyorum. O kadar uzun zamandır beraber yaşıyorduk ki...”

“Cher Jean,

Comme tu peux le voir, j’y suis une fois encore. Sans toi. Et je te retrouve à chaque coin, à chaque pas, à chaque souffle de la mer. Certains parmi ceux d’alors y sont toujours. Les autres ont disparu.

Cette année je suis venu avec un de mes étudiants. Ce n’est pas ça, et pourtant nos relations n’auraient pas pu être plus amicales, plus aimantes si cela était. Je suis vraiment content de l’avoir près de moi. Lui aussi paraît très content.

Nous sommes descendus (pas chez Subaşı) à l’Agora, à deux pas de la petite place. Et aujourd’hui nous allons essayer une plage qu’on nous a vantée, de l’autre côté du cap qui termine la plage visible depuis Side, dans la direction où le petit chasseur avait disparu. T’en souviens-tu ?

L’hiver nous a fait une première petite moue, à Ankara. On a gelé. On nous promet un dernier répit et puis ce sera la neige, peut-être. Tandis qu’ici...”

“Il y a presque un mois, ma tante est morte. Maman a pleuré doucement, longuement. Elle a retrouvé une antique photo où j’ai cru la reconnaître (ma mère), seulement il y avait le détail de la robe qui paraissait être d’un modèle plus ancien qu’elle n’aurait pu porter. Figure-toi que c’était ma grand-mère. Ma mère n’est qu’une petite fille aux longs cheveux, accroupie devant le groupe, regardant l’objectif d’un air plutôt stupide. Et ma tante y est jeune, alerte, belle et un peu moqueuse. Comme on peut changer en vieillissant !

Depuis, je travaille —assez bien— à un texte que je berçais depuis plus d’une dizaine d’années et qui semble avoir eu besoin de la mort de ma tante pour prendre sa forme définitive. Étranges sont les voies de l’écriture...

Enfin, j’ai donné mon bouquin de contes à l’éditeur ! Il paraîtra probablement en février. Qui sait, si j’arrive à travailler décemment je pourrai peut-être achever un second livre dans quelques mois.

La nouvelle année scolaire commence chez nous vers novembre. Pourrons-nous en arriver à la fin tous sains et saufs ? Le

“Sevgili Jean,

Gördüğün gibi, yine buradayım. Sensiz. Her köşede, her adımda, denizin her nefesinde varsın. O zaman burada olanların bazıları hâlâ var. Ötekiler yok.

Bu sene öğrencilerimden biriyle geldim. Öyle değil ama olsaydı ilişkimiz daha arkadaşça, daha sevgi dolu olamazdı. Yakınımda olmasına gerçekten seviniyorum. O da çok memnun görünüyor.

Meydana iki adım uzaklıktaki Agora’ya (Subaşı’na değil) gittik. Bugün de tepenin öbür tarafında, Side’den görünen kumsalı, küçük avcının kaybolduğu yöne doğru izleyen –hatırlıyor musun?– övülen bir plajı deneyeceğiz.

Ankara’da kış suratını ilk defa ekşitti. Donduk. Kardan önce son bir durak daha olacak dediler, belki. Oysa burası...”

“Neredeyse bir ay önce teyzem öldü. Annem yavaş yavaş, uzun uzun ağladı. Çok eski bir fotoğraf buldu, tanıır gibi oldum onu (annemi) ama elbisenin detayı onun giymiş olabileceğinden daha eski bir modele ait gibi görünüyordu. Anneannemmiş meğer. Annem, saçı uzun küçük bir kız, grubun önünde çömelmiş, objektife biraz aptalca bir ifadeyle bakıyor. Teyzeme genç, uyanık, güzel ve biraz alaycı. Yaşla nasıl değişebiliyor insan!

Ben de, yaklaşık on senedir şekillendirdiğim ve son halini almak için teyzemin ölümünü beklediği anlaşılan bir metin üzerinde çalışıyorum –düzgünce–. Yazının izlediği yollar bir tuhaf...

Ve nihayet masal kitabımı yayımcıya verdim! Şubatta çıkacak büyük olasılıkla. Kim bilir, düzgün çalışırsam ikinci bir kitap bitirebilirim belki birkaç aya.

Yeni eğitim yılı kasıma doğru başlıyor bizde. Hepimiz sağ salim görebilecek miyiz sonunu? Burada benimle olan oğlan, ben, ötekiler? İşlerin yolunda gitmediği kesin...

Mektubu bu çok kötümser tonda bitirmek istemiyorum. Hava güzel. Yüzmeye gideceğiz. Güneş, kum, denizin yardımı, bir idil olsa olmaz mı? O kadar yakışıklı ki!...”

garçon qui est avec moi ici, moi, les autres ? Les choses ne vont certainement pas très bien...

Je ne veux pas terminer ma lettre sur cette note très pessimiste. Il fait beau. On ira nager. Le soleil, le sable, la mer aidant, une petite idylle ne serait-elle pas possible ? Il est si beau !..."

le 12/12/1977

"L'hiver est sur nous, assez sévère. L'université n'est pas très tranquille et les choses se sont faites assez graves. Hier, les élections municipales. Les résultats pourraient bien avoir une influence bénéfique sur la situation. Nous attendons, une fois encore.

Côté cœur, ça va bien. Je dis cœur et non corps. Ce dernier se fait de plus en plus esprit. Peu d'occasions de se faire corps. Mais le cœur ne s'en porte que mieux. Je n'aime pas beaucoup ce nouvel état, mais je crois être assez bien, chose qui ne m'était pas arrivée depuis très très longtemps. Problèmes de santé, de travail, ennuis, angoisse... Cela continue mais je commence à connaître un certain espoir. Cela existe encore ? On le dirait..."

12/12/1977

“Kış tepemizde, epey sert. Üniversite pek sakın değil ve durum vahimleşiyor. Dün mahalli seçimler yapıldı. Sonuçların durum üstünde olumlu etkisi olabilir. Bekliyoruz, bir kez daha.

Yürek işleri iyi gidiyor. Yürek diyorum, beden değil. O kısım bir çeşit şakaya dönüşüyor giderek. Tek vücut olmak zor. Yürek iyi karşılıyor durumu ama. Bu yeni hal pek hoşuma gitmiyor ama fena değilim sanırım. Çok uzun zamandır başıma gelmiyordu bu. Sağlık ve iş sorunları, sıkıntılar, bunalma... Hepsi devam ediyor ama bir çeşit umut beslemeye başladım. Hâlâ var mı böyle bir şey? Öyle görünüyor...”

1978

le 12/01/1978

“Depuis la mort de ma tante et le départ de ma cousine, je me sens “dé-maisonné” à Istanbul. Je veux bien y aller vers la fin de février (espérant que le temps sera assez agréable alors) mais je tiens à me faire accompagner de mon cher “disciple”. (Je dis ‘disciple’ entre guillemets parce que je ne trouve rien de plus expressif en ce moment. Comme toute métaphore, celle-ci aussi est trompeuse mais elle doit aussi donner une certaine idée qui est assez juste. À discuter.) C’est lui mon grand (et mon petit) bonheur au milieu de tant de tourments. (Il te connaît déjà un peu pour m’avoir entendu si souvent parler de toi.)

N’ayant aucune nouvelle de mon bouquin en ce moment, je ne sais pas s’il paraîtra en librairie en février comme cela m’avait été promis. Si ce n’est pas février ce sera octobre. (Buvez à ma santé, merci, mais seulement après avoir reçu votre exemplaire.) Quant à quelque traduction... Je crois qu’il y en aura. En français. Mais quand ? Je ne saurais vous le dire que dans quelques semaines.”

“Voilà, à bâtons très rompus, comment sont les choses de notre côté.”

1978

12/01/1978

“Teyzemin ölümü ve kuzinimin gidişinden beri kendimi İstanbul’da ‘evsizleşmiş’ hissediyorum. Şubat sonuna doğru gitmek istiyorum (havanın güzel olacağını umarak) ama sevgili ‘çırağımın’ da bana eşlik etmesini istiyorum (‘çırak’ı tırnak içinde yazıyorum çünkü çok anlamlı olduğunu düşünüyorum bu aralar. Her eğretilme gibi yanıltıcı ama oldukça doğru bir fikir de veriyor bir açıdan. Tartışılabilir). Bunca sıkıntı arasında büyük (ve küçük) mutluluk kaynağım benim o (senden o kadar sık söz ettim ki seni şimdiden tanıyor biraz).

Kitabımla ilgili hiçbir haber çıkmadığından, söz verdikleri gibi şubat ayında kitapçılarda olup olmayacağını bilemiyorum. Şubat olmazsa ekim olur (sağlığıma için tabii, teşekkürler ama, ancak kitabınız elinize ulaştıktan sonra). Çevirilere gelince... Olacak sanırım. Fransızcadan. Ama ne zaman? Ancak birkaç hafta sonra söyleyebilirim.”

“Bu tarafta işlerin nasıl gittiği konusunda çok kopuk kopuk haberler bunlar.”

"Après deux mois de fermeture la Faculté a rouvert ses portes. Nous y étions toujours nous, naturellement. Mais les cours avaient été suspendus après un attentat très grave contre un des professeurs. La première semaine s'est plus ou moins bien passée. La seconde qui a bien commencé finit dans le bruit. Heureusement (on devient coriace, comme vous pouvez le constater), ça ne s'est terminé qu'avec des blessés. La situation en général ne va pas vers le pis, c'est tout ce qu'on peut dire. Économiquement, plusieurs mesures sont prises. Mais les prix qui se font de plus en plus élégants ne nous rendent pas la vie plus facile. L'une des mesures prises est justement l'interdiction de voyager à l'étranger plus d'une fois tous les deux ans. Théoriquement je peux venir vous voir cette année. Pratiquement c'est plus qu'impossible (votre cher Général disait que l'impossible n'était simplement que très difficile ; donc je dis "plus qu'impossible") car le coût du voyage dépasse toutes mes possibilités financières."

"Après un hiver qui ne pourrait être considéré comme très rigoureux voilà le printemps qui s'installe à Ankara. Les amandiers, les saules, les pruniers, et même les cerisiers sont en pleine explosion de tendres petites feuilles vertes.* Mais quand j'ai vu hier matin notre pommier du Japon, si timide d'habitude, recouvert du nuage de ses feuilles rousses, je me suis demandé si c'était la nature qui se trompait ou si c'était nous qui, avec notre pessimisme, croyions être plus fins que la nature... Scandale dans le jardin ! Et s'il se mettait soudain à neiger ?

Santé... Maman sent son âge de plus en plus. Moi aussi, d'ailleurs. Un tas de petits défauts dans le tissu de tous les jours. Pour le moment on s'en tire.

Cœur... Mon fils m'envahit. Bien que je n'aie pas vu jusqu'à ce jour nature plus sobre, plus modeste, dont la mesure frise la réticence... Mais généreuse, en même temps. Très conscient de la 'particularité' de notre amitié (car il n'y a strictement qu'amitié. Même si elle a un caractère follement amoureux. Difficile à exprimer.), il est la prudence même. Et... Il m'envahit. Je crois l'avoir

[Ajouté à la main, en marge de la feuille dactylographiée : "et de fleurs depuis !"].

“İki ay aradan sonra Fakülte kapılarını tekrar açtı. Öncesinde biz yine gidiyorduk tabii. Ancak hocalardan birine yapılan vahim saldırı sonrasında dersler durdurulmuştu. İlk hafta fena geçmedi. İyi başlayan ikinci hafta ise gürültülü bitti. Neyse ki (insan katılaşıyor görüldüğü üzere) sadece yaralananlar oldu. Genel durum olabileceklerin en kötüsüne doğru gitmiyor. Söylenebilecek tek şey bu. Ekonomik pek çok önlem alındı ama zarafeti giderek artan fiyatlar hayatımızı kolaylaştırmıyor pek. Alınan önlemlerden biri, yurtdışına iki senede bir defadan fazla yolculuğun yasaklanması. Teoride bu sene sizi görmeye gelebilirim. Pratikte imkânsızdan öte (sevgili Generaliniz imkânsızın sadece çok zor demek olduğunu söylüyordu o yüzden imkânsızdan öte dedim) çünkü yolculuk giderleri tüm mali imkânlarımı aşıyor.”

“Çok sert denemeyecek bir kıştan sonra Ankara’ya baharın gelmesiyle badem, söğüt, erik ve hatta kiraz ağaçlarını güzel, küçük yeşil yapraklar bastı.* Yalnız dün, normalde hayli utanç verici olan Japon elmamızı kızıl yapraklı bulutlarla kaplı görünce, doğa mı yanılıyor yoksa biz kötümserliğimizle doğadan daha zeki olduğumunuzu mu sanıyoruz diye düşündüm... Bahçede skandal! Ya aniden kar yağarsa?

Sağlık... Annem giderek yaşını hisseder oldu. Ben de aslında. Günlük dokuda bir sürü küçük kusur. Şimdilik idare ediyoruz.

Yürek... Evladım fethediyor beni. Suskunluğa varabilen ölçüde kanaatkâr, alçakgönüllü bir yapıya sahip olmasına karşın... Bir o kadar da yürekli ama. Dostluğumuzun ‘özgüllüğünün’ büsbütün bilincinde (sadece arkadaşlık söz konusu. Delice aşk özelliği içerse bile. İfade etmesi zor). Sağduyunun ta kendisi. Ve... fethediyor beni. Sanırım daha önce yazdım: onunla Paris’ten döndüğümün ertesi günü tanıştım. Birinci sınıf öğrencisi küçük bir oğlan, o gün ilk günü. O gün bu gündür... Geçen ay İstanbul’daydım onunla. Hepsi hoş geçmeyen ve *Milliyet*’le – sadece gazete değil belki de tüm Türkiye’nin en büyük yayınevi haline

[Daktiloyla yazılan mektubun kenarına elyazısıyla düştüğü not: “ve çiçekler!”]

déjà écrit Je l'ai connu le lendemain de mon retour de Paris. Petit garçon de la première année, qui commençait ce jour-là. Depuis... J'étais avec lui à Istanbul, le mois dernier. Il m'a accompagné dans toutes les opérations pas toujours très agréables qui se sont terminées par un contrat assez intéressant chez *Milliyet*, pas le journal seulement, mais ce qui est devenu peut-être la plus importante maison d'édition de toute la Turquie."

"Oui, j'étais avec lui à Istanbul, comme à Side, il y a quelques mois. C'est-à-dire constamment ensemble et je crois qu'il était aussi content que moi. Tous les problèmes, les ennuis, le gros tas de travail qui se fait toujours plus gros, et je suis assez fort pour y penser sans m'affoler, décidé à le faire. Pour la première fois je rencontre quelqu'un qui m'apporte l'espoir. Difficile à exprimer, oui, mais avant tout difficile à croire. Une idée de son visage ? *L'homme au gant* du Titien au Louvre. En beaucoup plus jeune, naturellement. Son nom peut être traduit en français sans perdre de ses connotations 'Libération'. Nos noms turcs sont intéressants, vous ne trouvez pas ?"

"Un festival de films homosexuels... Ce n'est pas pour demain, chez nous. Pourtant, je dois vous signaler qu'un journal a fait un reportage assez 'sensationnel' au sujet d'homosexuels qui voulaient créer un 'club' pour la première fois en Turquie, et certains homosexuels ont été interrogés. Une certaine personne qui aurait dû parler avec beaucoup plus de courage — puisqu'elle n'arrête pas de faire une certaine publicité de ses goûts — s'était mise à parler avec une hypocrisie incroyable. Cette personne est une très célèbre "vedette de la chanson"* Triste. Je n'ai pas été interrogé. J'aurais dit beaucoup mieux.

Comme vous pouvez vous en être aperçus le ruban de la machine est changé. Et entre la première feuille de la lettre et celle-ci six jours se sont écoulés. Le temps passe vite quand on cherche à faire trente-six choses différentes dans quelques mois. Mes lettres souffrent plus que tout autre travail. Peut-être parce que je préfère me sentir vraiment disposé à la conversation avec mes bons amis.

Entre temps il a neigé comme je l'avais pensé. Et on est une fois encore au printemps."

geldi- yapılan bir sözleşmeyle sonuçlanan tüm işlemlerde eşlik etti bana.”

“Evet, İstanbul’da da beraberdik, birkaç ay önce Side’de olduğu gibi. Yani sürekli beraberdik ve sanırım o da benim kadar memnundu. Tüm sorunlar, sıkıntılar, hep daha da büyüyen iş yükü ve ben bunları paniğe kapılmadan düşünebilecek kadar güçlüyüm, öyle olmaya kararlıyım. İlk defa bana umut veren biriyle karşılaştım. İfade etmesi zor ama esas inanması zor. Yüzüyle ilgili bir ipucu? Louvre’da, Tiziano’nun *Eldivenli Adam*’ı. Çok daha genci elbette. Adı Fransızcaya çağrışımlarını kaybetmeden çevrilebiliyor: ‘Kurtuluş’. Biz Türklerin isimleri sizce de ilginç değil mi?”

“Eşcinsel film festivali... Bizde daha çok zamanı var. Bununla beraber, bir gazetenin Türkiye’de ilk kez bir ‘kulüp’ kurmak isteyen eşcinsellerle ilgili, bazı eşcinsellere soru da yönelttikleri epey ‘sansasyonel’ bir haber yaptığını söyleyeyim. Çok daha cesurca konuşması gereken bir kişi –çünkü tercihleri konusunda bir nevi reklam yapıp duruyor– inanılmaz bir ikiyüzlülükle konuşmuş. Bu kişi çok ünlü bir ‘müzik starı’. Üzücü. Bana bir şey sormadılar. Çok daha iyi konuşurdum.

Fark etmiş olabileceğiniz gibi, daktilonun şeridi değişti. Mektubun ilk sayfasıyla bu sayfası arasında ise altı gün geçti. Birkaç ay içinde, birbirinden farklı bu kadar çok iş yapmaya kalkınca zaman çabuk geçiyor. En çok mektuplarım çekiyor acısını. Belki de iyi arkadaşlarımla konuşmaya gerçekten hazır hissetmeyi tercih ettiğimden.

Bu arada düşündüğüm gibi yine kar yağdı ardından bir daha bahar geldi.”

“Mon cher, mon bon, mon fidèle Jean,

Tes lettres du 25 juin et du 22 juillet me font prendre conscience d’un temps qui passe en trombe pour moi, depuis presque deux mois, mais qui ne me touche même pas (réaction psychotique presque ; je me sens tellement dépassé que je vis dans un temps qui s’est quasiment arrêté). Dans ta première lettre tu espérais une réponse “à bientôt” Je m’étais dit alors “...à très bientôt” Ensuite est venu le film “accéléré” Naturellement il y avait les cours, les examens, ceci, cela. Mais avant tout il y a eu l’assassinat d’un de nos collègues, ami, véritable intellectuel, travailleur et grand curieux. Depuis assez longtemps on tue chez nous, bêtement, méchamment. L’Université se sent frappée. À qui le tour, maintenant ?”

“[Ce matin, j’ai pensé à toutes ces lettres que nous nous écrivons depuis tant d’années. Je crois te l’avoir écrit déjà. Quelle “summa” épistolaire, quand même ! On devrait se mettre à trier, de part et d’autre, et en faire une *Correspondance* très “littéraire”. Pourquoi pas ? Publier n’est pas tout. Je ne serai jamais assez célèbre pour qu’on se mette à la chasse de mes correspondances après ma mort. Mais on peut toujours en faire un — ou quelques — volume(s) assez intéressant(s) pour un certain public qui s’intéresse à ce que s’écrivent les gens. Qu’en penses-tu ?] Parlant de célébrité... Tiens, un petit fait qui s’insère dans cet “entre temps” vécu dans le désordre : T’avais-je parlé d’un cours à l’Université — notre voisine — du Moyen Orient ? On allait discuter l’un de mes textes. J’y suis allé. Incognito, bien sûr. Une jeune beauté qui avait déjà attiré mon attention dans le jardin était là. On se regardait tout le temps (sans paraître insister). Et voilà qu’elle était justement une personne dont on m’avait déjà parlé... (contexte littéraire Genet !) J’étais absolument surpris de voir qu’un très grand nombre de ces jeunes gens m’avait lu comme plusieurs critiques n’avaient su le faire. Et plus tard j’ai entendu dire qu’eux ils n’étaient point contents d’eux-mêmes, qu’ils auraient dû et pu faire mieux. Mon Dieu ! Difficile à croire ! Bon, revenons à la petite beauté Elle m’accoste en fin de cours, me parle, sachant

“Sevgili, İyi, Sadık Jean’ım,

25 Haziran ve 22 Temmuz tarihli mektupların neredeyse iki aydır, zamanın benim için su gibi aktığının ama bana değmediğinin farkına varmamı sağladı (psikotik karşılık neredeyse; o kadar geride kalmış hissediyorum ki, hemen hemen durmuş bir zamanda yaşıyorum). İlk mektubunda ‘yakında’ yanıt almayı umuyordun. Ben de kendi kendime ‘çok yakında’ demiştim. Ardından ‘hızlandırılmış’ film akışı... Dersler, sınavlar, şu, bu elbette. Hepsinden önemlisi bir dostun, gerçek entelektüel, çalışkan ve araştırmacı bir meslektaşımızın cinayeti. Uzun süredir öldürüyoruz biz, aptalca, haince. Üniversite hassas. Sıra kimde?”

“[Bu sabah, bunca yıldır birbirimize yazdığımız tüm bu mektupları düşündüm. Sanırım bunu sana daha önce de yazdım. Ne mektup ‘*summa*’sı ama! İki koldan ayıklamaya koyulup ortaya pek ‘edebî’ *Mektuplar* çıkarabiliriz. Neden olmasın? Her şey yayımlanmak değildir. Ölümünden sonra mektuplarımın peşine düşülmesine neden olacak kadar ünlü olmayacağım asla. Ancak, insanların birbirine yazdıklarıyla ilgilenen belirli bir okuyucu kitlesine yeterince çekici gelecek bir –ya da birkaç– cilt hazırlanabilir. Ne dersin?] Ünlü demişken... Bu ‘arada’: Sana Orta Doğu Üniversitesi’ndeki –komşumuz– bir dersten söz etmiş miydin? Metinlerimden biri tartışılacaktı. Gittim. Kim olduğumu gizleyerek tabii. Bahçede dikkatimi çekmiş olan genç bir güzellik de oradaydı. Bakışıyorduk sürekli (üstelemez görünerek). Meğer daha önce bana bahsettikleri biriymiş... (edebî bağlam: Genet!). Bu genç insanların çoğunun, yazdıklarını eleştirmenlerin başaramadığı gibi okuduğunu görünce şaşırdım. Daha sonra ise onların kendilerinden memnun olmadıklarını, ‘daha iyisini yapabiliirdik ve yapmalıydık’ diye düşündüklerini öğrendim. Tanrım! İnanması zor! Neyse, küçük güzelliğe dönelim: ders sonunda yanıma gelip konuştu, kim olduğumu biliyormuş: bir sürpriz daha! Görüşüyoruz o zamandan beri. Şaşırtmamıştır bu seni. Görünen o ki, gençler beni yazar olarak hâlâ ilginç buluyor. Cesaret verici. (Kişisel olarak da, belki?...)”

“Bitmek bilmeyen iki aylık okul dönemi ve günlük iniş çı-

qui j'étais Autre surprise ! On se voit depuis, ce qui ne te surprendra pas. Il semble que les jeunes me trouvent toujours intéressant, comme écrivain. Encourageant. (Personnellement aussi, peut-être...)"

"Après ces deux mois de travail scolaire qui n'en finissait plus, les hauts et les bas de tous les jours, les vacances viennent de commencer. Ce qui signifie que je dois travailler à mes cours de l'année prochaine, à terminer mon second bouquin, à lire les dernières épreuves du livre qui paraîtra en octobre (espérons-le)

travailler, aussi, aux autres textes et traductions (rééditions pour ces dernières) avant de recommencer à piocher le "quotidien" de la nouvelle année scolaire. L'Opéra, me demandes-tu... Oui, j'ai signé un contrat de trois mois. Je ne crois pas pouvoir quitter l'Université pour le moment car les contrats de l'Opéra peuvent être éternels comme éphémères ; si cela me va, vraiment, et que l'université ne me chasse pas (voyons ! "chasser"... quelle horreur. On doit dire "congédié", ou quelque chose de pareil pour faire plus... quoi?) je pourrais changer de poste un jour. Mais comment laisser "le petit" avant qu'il ait terminé ses études et qu'il ait été reçu comme assistant au département ? Je veux être là pour l'aider.

Le timbre que je t'ai trouvé ne te donne-t-il pas envie de voir ce magnifique palais du XVIe qui nous a toujours paru très lointain ? Et il l'est effectivement, lointain... À l'autre bout de notre long pays. Presque à la frontière turco-iranienne.

Tu as raison, Mevlana, dans son *Divan*, est magnifique. Je pourrai voir peut-être un jour cette traduction française que tu es en train de lire. Un jour... je verrai aussi cette chambre ; sait-on jamais ? Cette chambre de Paris, voisine des vôtres...

Tu ne m'avais rien écrit jusqu'au 25 juin sur le Mexique et ce que tu en as écrit est vraiment intéressant. Je ne crois pas que je verrai cela de ma vie. Mais j'aurai lu les quelques lignes écrites par quelqu'un que je connais et dont je connais un peu la manière de regarder les choses ; qui n'est pas, comme il le dit lui-même, un "touriste bête qui passe et regarde sans comprendre rien ni rien voir" Tu parles de limiter ton désir de voir de nouveaux horizons. Tu as la chance de pouvoir voyager, Jean. Je ne l'ai pas.

kışların ardından tatil başladı. Bu da, yeni eğitim yılının 'günlük' alışmalarına dalmadan  nce, önümüzdeki senenin dersleri üstünde alışmam, ikinci kitabımı bitirmem, ekimde (umalım ki) ıkacak kitabın son halini okumam;  teki metin ve evirilerle (evirilerin yeni baskıları için) ilgili alışmam gerektiği anlamına geliyor. Operayı sormuşsun... Evet   aylık bir sözleşme imzaladım. şimdilik üniversiteyi bırakabileceğimi sanmıyorum çünkü opera sözleşmeleri ebedi de olabiliyor geçici de; hoşuma giderse ve  niversite beni 'kovalamazsa' ('kovalamak' mı? Yok artık!... Ne feci. 'Görevini sonlandırmak' gibi bir şey deniyordur, ya da ona benzer bir şey, daha şey görünmesi için... ne?) bir gün iş değiştirebilirim. Ama 'ufaklığı' eğitimini bitirmeden ve bölüme asistan olarak kabul edilmeden nasıl bırakabilirim? Yardım etmek için burada olmak istiyorum.

Senin için bulduğum pul, bize hep çok uzak görünen, o muhteşem 16. yüzyıl sarayını görme isteği uyandırmıyor mu sende? Gerçekten de öyle, uzak... Uzun  lkemizin öbür ucunda. Türkiye-İran sınırında neredeyse.

Haklısın, Mevl na, *Div n*'ında, gerçekten muhteşem. Okumakta olduğun Fransızca çeviriyi görebilirim belki bir gün. Bir gün... O odayı da görürüm; belli mi olur? Paris'teki odayı, sizin kilere komşu olan...

Bana 25 Haziran'a kadar Meksika hakkında hiçbir şey yazmamıştın ve yazdıkların gerçekten ilginç. Hayatım süresince görebileceğimi sanmıyorum ama tanıdığım ve olaylara bakma şeklini biraz bildiğim birinin yazdığı birkaç satırı okumuş olacağım; kendisinin de dediği gibi 'hiçbir şey anlamadan ve görmeden dolaşıp bakınan aptal bir turist' değil. Yeni ufuklar görme arzunu sınırlandırmaktan söz ediyorsun. Yolculuk etme şansına sahipsin Jean. Ben değilim. Ama bende de var o duygu. Yeni şeyler görmek çok güzel ama biraz tanıyor olmak daha iyi. Bu yüzden, her yolculuğa koyuluşta tamamen yeni yerlere gitmeye çalışmaktansa, eski ve yeni izlenimleri karşılaştırabilmek için daha önce gidilen yerlere yeniden gitmek daha ilginç olur. Floransa'yı, Roma'yı, Paris'i tekrar g rme fikri beni daha ok cezbediyor. Tokyo, Buenos Aires veya New York ok uzak! İran'a gitmeyi isterdim, kolay  stelik. Ama...

Mais moi aussi j'ai le même sentiment. Voir de nouvelles choses c'est très bien mais il vaut mieux connaître un peu. Et pour cela, pour pouvoir aussi comparer ses impressions anciennes et nouvelles il serait plus intéressant de re-visiter certains endroits que chercher le dépaysement total toutes les fois qu'on se met à voyager. Revoir Florence, Rome, Paris m'attire davantage comme idée. Tokyo, Buenos Ayres ou New York, c'est si loin ! L'Iran j'aurais bien aimé et c'est très facile. Mais...

Pour le moment, je serais heureux de pouvoir aller me reposer un peu à Side, en octobre, avec le petit, le disciple, comme tu dis. Je ne manquerai pas de saluer tout de ta part, et je t'écirai pour te dire combien cela a changé. Si tu veux revoir Side, il vaut mieux que tu le fasses sans trop tarder. Un jour le petit village sera méconnaissable. On devra aller chercher ailleurs peut-être le petit coin beau, tranquille, peu touché... (Comme je serais heureux de te revoir ici ! Le petit aussi te connaîtrait...)"

le 15/09/1978

"Tu penses partir le 15 septembre et c'est le 15 que je mets à t'écire, enfin... Que veux-tu ? La vie me bouscule un peu. Ce n'est qu'hier que j'ai pu me remettre à écire des lettres. (Je viens de commencer mon nouveau travail, à l'Opéra, et déjà je pleure les heures qui filent à grande vitesse. On cause, on cause, comme le perroquet de Zazie.* Et depuis une semaine je n'ai pu lire une seule page de livre. Le journal, à peine. Écire, on n'y penserait même pas. Alors, à quoi bon ? Le fric ? C'est vrai. Et la vie se faisant de plus en plus chère, l'attente d'une augmentation de loyer etc... J'en ai vachement besoin. Mais alors, à quel prix ? Tu vois je commence à déraper...)"

"Quelle piètre figure doivent faire mes lokoums (compromis entre la forme française et la prononciation turque) devant ta somptueuse boîte de bonbons (les bonbons c'est tellement

[Hommage à Queneau]

Şimdilik, ekimde ufaklıkla, senin tabirinle çırakla, Side'ye gidip biraz dinlenebilsem sevineceğim. Senin için her şeyi selamlamaktan geri durmayacak ve neyin ne kadar değiştiğini de yazacağım sana. Side'yi tekrar görmek istiyorsan fazla gecikmeden yapsan iyi olur. Küçük köy tanınmaz hale gelecek günün birinde. Güzel, sakın, az dokunulmuş köşeyi başka bir yerde aramak zorunda kalabiliriz belki de... (Seni yine burada görmek öyle mutlu eder ki beni! Ufaklık da tanımış olur seni...)”

15/09/1978

“15 Eylül’de gideceğini düşünüyordun, ben de 15’inde yazmaya kalkıyorum sana, işte... Ne yapalım? Hayat itip kakıyor biraz beni. Ancak dün, yeniden mektup yazabilmeye başladım. (Operadaki işime henüz başladım ve şimdiden hızla uçup giden saatlere yanıyorum. Bir konuşmak, bir konuşmak, Zazie’nin papağanı* gibi. Bir haftadır tek bir sayfa kitap okuyamadım. Gazete, şöyle bir. Yazmak, düşünülemez bile. Peki, ne işe yarıyor? Para? Doğru. Hayat da giderek pahalandığı için kira artışı beklentisi vs... Acayip ihtiyacım var. Ama ya bedeli? Koptum konudan gidiyorum bak...)”

“Azar azar tükettiğimiz şatafatlı şeker kutun (şekerler ne de güzeller,** vs...) karşısında ‘lokoum’larım (Türkçe okunuşla Fran-

[Queneau’ya gönderme]

** [Jacques Brel’in bir şarkısı]

bon,* etc...) qu'on déguste à très petits coups. Maman te remercie à la troisième puissance. Moi, de même. Jean, tu me donnes des complexes. Tandis que moi je suis la maxime de l'Orient, difficile à traduire, et selon laquelle une demi-pomme suffirait si elle exprime l'affection de celui qui l'offre..."

le 01/11/1978

"Par où commencer ? Side. En pensant très très souvent à toi. Le fils Subaşı était plus épais, presque inintéressant. Je n'ai pas revu Salih. Le temps était beau sauf pendant les trois derniers jours. J'étais avec le petit. Mon amour s'est fait moins inconditionnel. Mais j'ai eu le frisson de le voir jaloux ; dans le genre plaisanterie très sérieuse. C'est peut-être maintenant que nous commençons, à peine, à sentir ce que pourrait être une vraie affection. Me trompé-je ? Side commence à grandir, dans un certain sens. Et à perdre un peu de son charme. On pourra y aller toutefois pendant encore quelques années.

J'ai écrit un petit "Bestiaire de Side". Dédié aux créatures très et moins humbles — chats, chèvres, boucs, chiens, grenouilles, lézards, crabes etc... — de l'endroit. Le petit aussi y figure avec moi. Je dois cependant terminer deux gros bouquins. Quelques pages qu'il reste encore à faire pour l'un, un bon nombre de pages et trois mois de travail pour l'autre. Ensuite les autres projets. Si jamais je trouve le temps de le faire. La tuerie se promène un peu partout, et sans raison précise. Dans quelques jours les cours commencent. Qu'allons-nous voir cette année ?"

"Je t'envie ton 'très petit meuble' acheté à la Foire. Certes, pas le meuble, mais l'envie de l'acheter. Meubler sa tanière, comme je dis souvent... Ça doit vraiment être un grand plaisir. Je ne le connais pas. Quand je fais quelque achat, livres ou tableaux excepté — et ces achats-là se sont d'ailleurs faits presque inexistantes — je ne pense qu'à la fonction précise. Vas-tu le croire ? Il

[Une chanson de Jacques Brel]

sızca yazılış karışık) ne de zavallı kalmıştır! Annem sana şiddetle teşekkür ediyor. Ben de. Jean, beni kompleks sahibi yapıyor-sun. Oysa ben, yarım elmanın, verenin sevgisini ifade ettiğinde yeterli olduğu çevirisi, zor bir Doğu vecizesiyim.”

01/11/1978

“Nereden başlamalı? Side. Seni çok sık düşündüm. Oğul Subaşı kalınlaşmış, cazibesini yitirmiş neredeyse. Salih’i görmedim. Hava son üç gün dışında güzeldi. Ufaklıkla beraberdim. Sevgim daha az koşulsuz artık. Yine de içim ürperdi beni kıskanınca; gerçek payı çok, şaka biçiminde. Belki de gerçek bir sevginin nasıl olabileceğini daha yeni, henüz hissetmeye başlıyoruz. Yanılıyor muyum? Side büyümeye başladı, bir açıdan. Cazibesini de kaybediyor biraz. Yine de birkaç sene daha gidilebilir.

Kısa bir ‘Side Hayvanları Kitapçığı’ yazdım. Side’nin çok ve daha az alçakgönüllü yaratıklarına –kedi, keçi, teke, kurbağa, kertenkeleler vs– ithafen. Ufaklık ve ben de varız. Yalnız, bitirmem gereken iki koca kitap var. Birinin birkaç sayfası kaldı, öbürünün ise epey bir sayfası ve en az üç aylık çalışması var. Ve öbür projeler. Yapacak zamanı bulabilirsem. Belli bir nedeni olmayan katliam hemen her yerde. Birkaç güne dersler başlıyor. Bakalım bu sene neler göreceğiz?”

“Fuardan aldığın ‘küçük mobilyana’ imreniyorum. Mobilyaya değil aslında satın alma isteğine. İnini döşemek sıkça dediğim gibi... Çok zevkli olmalı gerçekten. Ben hiç bilmem o zevki. Kitap ve tablo dışında –ki bunları da neredeyse almıyorum artık hiç– bir şey aldığımda işlevini düşünüyorum sadece. İnanır mısın? Hastalık veya migren durumunda evdeki hiçbir sandalye yeteri kadar rahat olmadığından yıllardır bir ‘rocking-chair’ almak istiyorum. Belirli bir işlev olduğunda bile yapamıyorum işte. Mali durumlar elbette; ama her şey yolundayken

Yarım elma gönül alma (ç. n.)

y a des années que je désire m'acheter un 'rocking-chair' parce qu'aucun fauteuil chez nous n'est assez confortable en cas de malaise ou de migraine. Eh bien, même quand il s'agit d'une fonction précise, je n'arrive pas à le faire. Les phynances, naturellement ; mais même quand les choses vont bien... À propos, l'Opéra n'a été qu'un informe boulot. C'est moi qui suis censé lui donner une forme. Je ne crois pas être le bonhomme qu'il leur faut. Très sérieusement je démissionne. La décision finale sera prise dans quelques jours. Adieu veaux, vaches etc. Bonjour pain sec. Le fauteuil ce ne sera pas pour demain."

"L'autre nuit j'ai fait un rêve assez inquiétant. J'assistais aux funérailles de ma mère qui se transformait en Bibik qui se transformait en ma mère et ainsi de suite. Je pleurais. Je faisais un grand poème. Mon père était là. Ma mère n'était pas vraiment morte, ni le chat. À mon réveil j'ai décidé que ces funérailles c'était les miennes. Et ce qui me restait du poème, je l'ai trouvé assez bien. Vais-je l'écrire ? Un éloge à la vie et à la mort (où tout n'est que rires et joie) avant de mourir ? Dieu, je deviens macabre.

Il vaut mieux écrire le chien sur la plage. Tu sais. On y était ensemble."

le 11/12/1978

"Je travaille toujours sur le "Bestiaire". J'en ai si bien découpé le texte précédent — Tiens, tu y figures ! En "profil perdu". Naturellement, il ne s'agit pas seulement d'animaux mais aussi d'humains qui les regardent. — que maintenant je suis en face d'un grand tas de fragments qu'il faut remonter en mosaïque. Voyons ce que je pourrai faire avant la fin de la semaine. Mon conte...* Je pourrais bien le traduire si je le voulais, comme tu dis. Mais je crois qu'il vaut mieux qu'un autre le fasse. Oui, si tu savais le turc, ç'aurait été la solution idéale. L'auteur s'il le peut

[une proposition de l'INALCO la traduction en français d'*Un pèlerin du Moyen Âge*]

bile... Bu arada, opera işinin belirsiz bir iş olduğu çıktı ortaya. İş şeklini benim vermem gerekiyor. Onlara gereken adam ben değilim bence. Ciddiyim, istifa edeceğim. Kesin karar birkaç gün içinde. Elveda dana, inek vs. Merhaba kuru ekmek. Sandalye de bekleyecek.”

“Geçen gece endişe verici bir rüya gördüm. Annemin cenazesine katılıyordum. Annem Bibik oluyor sonra tekrar annem oluyor ve bu böyle sürüyor. Ağlıyordum. Büyük bir şiir yazıyordum. Babam vardı. Ne annem, ne de kedi gerçekte ölmüştü. Uyandığımda cenazenin benim cenazem olduğuna karar verdim. Şiirden geriye kalanlar ise hoşuma gitti. Yazar mıyım? Ölmeden önce, hayat ve ölüme (kahkaha ve neşe dolu) bir methiye düzer miyim? Tanrım, korkunçlaştım.

Kumsaldaki köpeği yazmak daha iyi. Hatırlarsın. Beraberdik.”

11/12/1978

“Hâlâ ‘Hayvan Kitapçığı’ üstünde çalışıyorum. Önceki metni öyle güzel kııptım ki – Sen de varsın! ‘Belirsiz profil’ olarak. Sadece hayvanlar yok tabii, onları izleyen insanlar da var–mozaik şeklinde birleştirmem gereken parçalar yığını ile karşı karşıyayım. Bakalım hafta sonundan önce ne yapabileceğim. Masalım...” Dediğin gibi, istersem çevirebilirim. Ama bence başkası yapsa daha iyi olur. Evet, Türkçe bilseydin ideal çözümü bulmuş olurduk. Yazar, yapabilirse çeviriyi kontrol etmeli. Ama kendi üretimini çevireceğine başka bir şey yazsa daha iyi. Ya da

[l’INALCO’dan teklif: *Bir Ortaçağ Abdalı’nın Fransızcaya çevirisi*]

doit bien contrôler la traduction. Mais je crois qu'il ferait mieux d'écrire autre chose que traduire sa propre production. Ou alors, récrire son texte en l'autre langue. Ou bien comme l'a fait Borges avec Di Giovanni, traduire avec le traducteur — ce qui revient au même : contrôle et ré-écriture."

"Si jamais notre correspondance était publiée, elle n'aurait de sens que présentée bi-latéralement. Je suis toujours furieux de voir un bouquin de Lettres d'Un Tel, où le bougre ne fait que monologuer. Une correspondance c'est toujours un dialogue. Certaines lettres peuvent manquer. Ce n'est que très normal. Autrement..."

metnini öteki dilde tekrar yazmalı. Veya Borges'in Giovanni'yle yaptığı gibi çevirmenle beraber çevirmeli – ki bu da aynı kapıya çıkıyor: denetim ve tekrar yazım.”

“Olur da mektuplarımız yayımlanırsa ancak çift taraflı bir sunum anlamlı olur. Bilmem Kimin Mektupları kitabında ne zaman herifçiğlunun birinin monoloğunu görsem deli oluyorum. Mektuplaşma her zaman bir diyalogdur. Bazı mektuplar eksik olabilir tabii. Son derece normaldir. Ama o kadar...”

1979

le 13/01/1979

“Quelques années après sa mort, Eyüboğlu devient un “étrange” peintre avec ces livres qu’on publie de ses auto-portraits et de ses dessins “osés”. Avec ses tableaux et ses panneaux il était bien connu, même à l’étranger. On racle maintenant son atelier pour trouver ces “autres choses”... *Babatomiler* : calembour sur “anatomies” ana mère, baba père (et aussi, bite). Ça a été d’ailleurs inventé, il paraît, par Fikret Muallâ, peintre turc qui a passé trente ans (ou davantage) en France, surtout à Paris, avant d’y mourir.”

23/06/1979

“Cher Jean, cher Gino,

C’est avec une horreur inexprimable que je me rends compte de tout le temps qui s’est écoulé. Ta première lettre, Jean, datée du 25 mars, m’avait trouvé au plus mauvais moment de la période à l’hôpital. J’ai toujours pensé à vous, je pense toujours à vous. Mais vous écrire... Voilà à peine 24 heures depuis que je me sens un peu de courage de le faire. Rien n’a changé en apparence. Peut-être, quand même, quelque chose que je ne fais que sentir (flairer ?)... J’ai déjà écrit quatre lettres. Deux de politesse, faciles,

1979

13/01/1979

“Eyüboğlu, ölümünden birkaç yıl sonra otoportre ve ‘cürretli’ resimlerinden derlenen kitapların basılmasıyla ‘tuhaf’ bir ressama dönüştü. Pano ve tablolarıyla, yurtdışında bile, iyi tanınan bir ressamdı. Şimdilerde o ‘başka şeyleri’ bulmak için atölyesini kazıyorlar... *Babatomiler*: ‘anatomiler’ ve ‘ana’ ve ‘baba’ (aynı zamanda çük) ile cinas. Otuz yıl (ya da daha uzun süre) Paris’te yaşayan ve orada ölen Türk ressam Fikret Mualla türetmesiymiş.”

23/06/1979

‘Sevgili Jean, Sevgili Gino,

Geçen zamanın bilincine ifade edilmez bir dehşetle varıyorum. Jean, 25 Mart tarihli ilk mektubun beni hastane döneminin en kötü anında yakalamıştı. Hep sizi düşündüm, hâlâ da düşünüyorum. Ama yazmak... Yazmak için cesaretimi biraz toplayalı henüz yirmi dört saat oldu. Görünüşte değişen hiçbir şey yok. Belki de var bir şey, sadece duyumsadığım (kokusunu aldığım?)... Dört mektup yazdım. İkisi, her biri üç dört satırlık ne-

de trois ou quatre lignes chacune. Deux du groupe "urgentissime" dont le troisième membre (et le dernier) est la maison Nicolas à Paris. Je continuerai avec une invective au Ministère de la Culture et autres lettres simplement urgentes. Puisque j'arrive à le faire je dois profiter de cette disposition.

Comment nous portons-nous ? C'est un petit enfer domestique que nous sommes en train de vivre depuis que maman est retournée à la maison il y a déjà un mois. Presque trois mois à l'hôpital, qui l'ont systématiquement démontée. Il a fallu qu'elle réapprenne un tas de choses quand elle est rentrée à la maison. Naturellement, être chez soi donne un sentiment de liberté et d'autorité dont je fais les frais. La maison est mise sens dessus dessous dès qu'elle se trouve seule pendant demi heure. Résultat : Il faut être constamment à ses trousses. La femme de ménage me donne la possibilité d'aller à la Faculté, ensuite je rentre prendre la garde. Quelques amis veulent bien prendre ma place de temps en temps pour me donner la possibilité d'aller faire des courses ou prendre un peu d'air. Mais ça ne peut arriver très souvent, évidemment. Quand elle n'est pas abrutie par les médicaments, ça va un peu mieux. Mais alors il y a les hallucinations, les idées fixes, les barrières à la communication. Depuis trois jours je ne lui donne pas tous ses médicaments. Elle a l'air de s'en porter un peu mieux. Je ne peux pas toutefois faire cela plus longtemps sans consulter son médecin. Ce que je ferai dans deux jours. On finit par s'habituer même à l'enfer. Seulement, un enfer digne de ce nom nous réservera toujours de petites surprises, de petites tournures inattendues ; sans cela comment serait-ce un enfer ?

"L'Horrible Bibik se mue en ange. Incroyable. Oui, il crache, il grogne encore, pour ne pas donner l'impression qu'il vieillit. Mais depuis que maman est rentrée, il passe toute la journée sur son lit, il se laisse caresser et, miracle, les savons parfumés ne le dérangent plus.

Mon livre attend toujours. Pénurie de papier. Voyons si les mois d'automne apporteront quelque espoir. Chez nous on ne publie pas de nouveauté entre mai et septembre ou octobre. Ou alors ne veut-on plus de moi ? On le saura dans quelques mois. Quand moi-même j'oublie ce que c'est qu'écrire...

zakat mektupları, kolaydı. İkisi, üçüncü (ve son) üyesi Paris'teki Nicolas evi olan 'çok acil' grubundan. Kültür Bakanlığı'na bir çıkışma ve birkaç basit acil mektupla devam edeceğim. Madem yapabiliyorum, durumdan yararlanmalıyım.

Nasılız? Annem eve döneli, ki bir ay oldu bile, cehennemi bir ev hayatı yaşamaktayız. Onu parça parça alaşağı eden üç ay geçirdi hastanede. Eve döndüğünde bir sürü şeyi yapmayı baştan öğrenmesi gerekti. Kendi evinde olmak, bedelini benim ödediğim, bir özgürlük ve otorite hissi uyandırıyor doğal olarak. Yarım saat yalnız kaldığı anda evin altı üstüne geliyor. Sonuç: sürekli peşinde olmak gerekiyor. Temizlikçi kadın sayesinde Fakülte'ye gidebiliyor, sonra dönüp nöbeti devralıyorum. Birkaç arkadaşım arada bir yerime geçip bana alışverişe gitme ya da biraz hava alma imkânı tanıyorlar. Ama çok sık olamıyor bu tabii. İlaçlar sersemleştirmedeği zaman biraz daha iyi oluyor. Ama o zaman da sanrılar, sabit fikirlilik ve iletişim engelleri var. Üç gündür ilaçlarının bir kısmını vermiyorum. Biraz daha iyi gibi. Ama bunu doktoruna danışmadan yapmayı sürdüremem. İki gün sonra danışacağım. İnsan cehenneme bile alışıyor sonunda. Yalnız, sıfatını hak eden bir cehennemin bizim için hazırladığı küçük sürprizler, beklenmedik sapaklar vardır; yoksa cehennem denir mi ona?"

"Korkunç Bibik meleğe dönüştü. İnanılmaz. Tabii hâlâ tükürüp homurdanıyor yaşlandığı belli olmasın diye ama annem döndüğünden beri tüm günü yatağında geçiriyor, okşanmaya itiraz etmiyor ve mucizevi şekilde kokulu sabunlardan rahatsız olmuyor artık.

Kitabım hâlâ beklemede. Kâğıt kıtlığı. Bakalım sonbahar ayları biraz umut getirecek mi. Bizde mayıs ile eylül ya da ekim arası yeni bir şey yayımlanmıyor. Yoksa beni mi istemiyorlar artık? Birkaç aya anlayacağız. Ben bile yazmanın ne olduğunu unutmuşken...

Side'de 'neden söz ettiğimi biliyorsunuz'la ilgili inanılmaz gelişmeler kaydedildiğini duydum... Oğlum eşliğinde yaptığım son iki seyahatte böyle şeyleri fark etme fırsatı bulamadığım doğru. 'Tam bir keşif hayatı' dönemiymi ben için... Yanılyorumdur belki ama iki haftadır, bakışında yeni, tuhaf bir şey var

On m'a dit qu'à Side des progrès incroyables ont été accomplis du point de vue "vous savez de quoi je parle".... Il est vrai que les deux derniers séjours que j'y ai faits en compagnie de mon fils ne me donnaient pas l'occasion de m'apercevoir de telles choses. J'ai été pendant ce temps-là "on ne peut plus moine"... Je me trompe peut-être, mais j'ai l'impression que depuis deux semaines il y a quelque chose de nouveau, d'étrange dans son regard. Est-ce que cela signifierait quelque chose dans ce sens-là ???? Je me rappelle à l'ordre. Il est trop tard ou tôt (!) pour penser à ces choses entre nous. Peut-être un jour je comprendrai de quoi il s'agit.

J'arrive à écrire en ce moment parce qu'une très ancienne amie est en train de s'occuper de ma mère. (Je manque souvent de patience, et on me le fait sentir. Seulement il y a une grande différence entre quelqu'un qui passe vingt heures par jour avec elle, et quelqu'un d'autre qui ne passe que deux ou trois heures par semaine. Malheureusement c'est comme ça.)

Nos pluies et nos orages se font très rares. La chaleur n'est tout de même pas aussi terrible qu'à Istanbul. (Je dis cela pour l'avoir vu dans le journal. Il y a seize mois que je ne suis pas allé à Istanbul. Le croiriez-vous ?)

Tu sais, Jean, je viens de découvrir ceci : Dans des situations pénibles certains amis choisissent le silence et se font aussi rares que possible. Je n'aime pas trop parler des malheurs des autres et les leur rappeler à tout bout de champ. Mais je me rends compte que ceux qui veulent venir en aide peuvent le faire d'une manière qui devient vraiment précieuse. D'un autre côté, les amis qui sont loin peuvent bien ne pas connaître la situation mais tout ce qu'ils diraient serait agréable. Impossible par exemple pour vous de dire "imprudemment et sans le savoir, l'inutile et le stupide". La stupidité et l'inutilité ne blessent ou ne paraissent telles que quand elles viennent de près, de ceux qui pourraient ou devraient savoir et ne savent pas. Après tout un mot de loin, un geste de près, sont toujours bien venus, car les malheurs de chacun sont des choses très personnelles. Par exemple ces quelques moments de repos que m'assure la présence de cette ancienne amie me donnent bien la possibilité de vous écrire. Mais dans une heure j'aurai fini ma permission. Les portes se refermeront sur nous deux. Tu vois ce que je veux dire, Jean ?

gibi geliyor bana. Bu o anlama geliyor olabilir mi???? Aklımı başıma devşireyim. Aramızda olabilecek bu şeyleri düşünmek için çok geç ya da erken(!) Belki bir gün ne olduğunu anlarım.

Bu aralar çok eski bir arkadaş annemle ilgilendiği için yaza biliyorum. (Genellikle sabrım az ve bunu bana hissettiriyorlar. Yalnız onunla günde yirmi saat geçirmekle haftada birkaç saat geçirmek arasında büyük bir fark var. Ne yazık ki bu böyle.)

Yağmur ve fırtınalarımız nadir. Yine de sıcaklık İstanbul'daki kadar korkunç değil. (Gazetede okuduğum için biliyorum. İstanbul'a gitmeyeli on altı ay oldu. İnanabiliyor musunuz?)

Biliyor musun Jean, şunu keşfettim: sıkıntılı durumlarda bazı arkadaşlar sessizliği seçip mümkün olduğunca uzaklaşıyorlar. Başkalarının acılarından söz etmekten ve bunu onlara sürekli hatırlatmaktan ben de hoşlanmam. Ama gelip yardım etmek isteyenlerin, bunu çok değerli hale gelen bir şekilde yapabildiklerini anladım. Öte yandan, uzaktaki arkadaşlar durumu bilmeyebilirler ama söyledikleri her şey hoş a gidecektir. Örneğin sizin 'dikkatsizce ve bilmeden, gereksiz ve aptalca' şeyler söylemeniz olanaksız. Aptallık ve gereksizlik ancak yakın mesafeden, bilebilecek, bilmesi gereken ama bilmeyenlerden geldiğinde kırıncı oluyor ya da öyle görünüyor. Sonuçta uzaktan bir söz, yakından güzel bir hareket hep iyi geliyor çünkü acı çok kişisel bir şey. Örneğin eski arkadaşımın varlığının sağladığı bu kısa dinlenme size yazmamı olanaklı kılıyor. Ancak bir saat sonra iznim bitecek. Kapılar bir kez daha kapanacak ikimizin üstüne. Ne demek istediğimi anlıyor musun Jean?

Epeydir üstünde çalıştığım, annemin hastalığıyla ilgili bir metin (uzun, çok uzun hatta) var. (Başlangıçta, şiddetle (veya dehşet) eşcinselliği ilintilendiren ve sonunda kendilerini psikiyatri kliniklerinde bulan, kimi genç erkeklerin bazı sorunlarına odaklı 'nesnel' bir kitap projesiydi yalnızca. Şansa bak. İçinde anneler de olacak. Belki paralel iki metin olur). *Sessiz Bir Ölüm*'ü çevirdiğim için başarısının kısa olmasından kaynaklandığını biliyorum. Benimki çok farklı olacak. Ancak, iki notu kâğıt üzerine geçirmenin akıl almaz bir çabaya mal olduğunu düşününce acı bir gülümseme yerleşiyor yüzüme. Belki bir gün...

Il y a longtemps que je couve un texte (long, très long même) sur la maladie de ma mère. (Au début ce n'était qu'un projet de bouquin "objectif" qui serait centré sur quelques problèmes de certains jeunes hommes qui alliaient l'homosexualité et la violence (ou la terreur) pour finir dans les cliniques de psychiatrie. Me voilà bien servi. Il y aura aussi les mères. Ça fera peut-être deux textes parallèles.) Je sais, pour l'avoir traduit, qu'*Une mort très douce* gagnait justement à être court. Ce sera quelque chose de très différent. Mais quand je pense qu'il me coûte un effort inimaginable de mettre même deux notes sur papier, je me fais un sourire bien amer. Peut-être un jour...

J'écris maladroitement aujourd'hui. Mais j'écris, c'est déjà quelque chose. N'en avez-vous pas assez de me lire ?

J'ai traduit un très court essai de Montaigne pour la revue *Traduction* du Ministère de l'Éducation (à ne pas confondre avec l'horrible Ministère de la Culture). Je me demande ce que je penserai de la traduction dans dix jours, c'est-à-dire après la période 'de refroidissement' quand je m'y mettrai à nouveau. (Tiens, voilà ce que le Ministre voulait de moi Me consulter sur certains siens projets et me demander si je voulais faire partie d'une certaine commission. Je fais partie de ladite commission mais hier, j'ai simplement refusé de participer à la réunion mensuelle. Voilà. Des caprices !)

Il ne faut pas parler autant quand on s'est tu pendant si longtemps. Pardonnez-moi cette logorrhée."

Side, le 08/10/1979

"Jean, très cher Jean,

Je ne sais même pas par où commencer. Te demander de bien vouloir me pardonner cet immense retard à t'écrire ? Je ne me sens pas coupable, c'est-à-dire directement responsable, et je sais cette fois-ci au moins que je suis déjà pardonné. Te dire par où j'ai dû passer afin d'arriver à t'écrire d'un endroit que tu connais et

Beceriksizce yazıyorum bugün. Ama yazıyorum, bu da bir şeydir. Okumaktan sıkılmadınız mı?

Eğitim Bakanlığı'nın (korkunç Kültür Bakanlığı'yla karıştırılmasın) *Çeviri* dergisi için Montaigne'in çok kısa bir denemesini çevirdim. Çeviriyle ilgili, bir on gün sonra, yani 'soğuma' devresinden sonra tekrar baktığımda ne düşüneceğimi merak ediyorum. (Bu arada, Bakan'ın isteği: kendi projeleri hakkında danışmak ve bir komisyonda yer almak isteyip istemediğimi sormak. Söz konusu komisyonda yer alıyorum ama dün, aylık toplantıya katılmayı reddediverdim. İşte böyle. Kaprisliyim!)

Bu denli uzun sustuktan sonra bu kadar çok konuşmamalı. Çenesi düşüklüğümü bağışlayın!"

Side, 08/10/1979

"Jean, Çok Sevgili Jean,

Nereden başlayacağımı bile bilmiyorum. Sana yazmakta bu kadar gecikmiş olmamı affetmeni rica etmekten belki. Suçlu, yani doğrudan sorumlu hissetmiyorum ve bu defa en azından affedilmiş olduğumu biliyorum. Sana bildiğin ve ikimizin de sevdiği bir yerden yazana kadar neler yaşadığımı anlatmaktan

que nous aimons tous les deux ? (Excuse cette écriture minuscule — mais assez lisible, je l'espère — j'ai peur d'être à court de papier décent pour mes lettres. Je viens de m'apercevoir : J'ai oublié de prendre mon grand bloc avec moi. Ceci est la première lettre que j'écris depuis mon arrivée, hier. Et je ne veux pas de cartes ou d'images ces jours-ci. Ton "beau Turc" tu l'auras très prochainement, il y a justement un chanteur très en vogue qui fait très "beau Turc" ces jours-ci...) Il suffira de dire que je me sens moi-même atteint d'indécision, d'anxiété, d'un certain sentiment de ne pouvoir faire grand'chose sans l'assistance de mes amis qui, je dois le dire, se sont montrés vraiment solidaires ; il n'est pas facile de vivre des mois entiers, à longueur de jour, avec la démence — il faut bien dire son nom — surtout quand on se rend compte, à tout moment, que la frontière, s'il y a frontière, n'est souvent visible — ou sensible — qui si on arrive à voir l'ensemble ; car dans le détail c'est un peu la vie de tous les jours à laquelle s'ajoutent à certaines heures quelques "paroxysmes". C'est tout !

Mais alors c'est ça. Chaque jour il y a quelque chose de nouveau, l'inattendu, le "je n'aurais pas cru ça" qui arrive pourtant presque avec régularité. Finir par s'y faire ? Facile à dire. Mon travail, à la Faculté comme à la maison, lecture, écriture... je crois par moments avoir oublié tout ça. Ta lettre qui restait sans réponse avec tant d'autres, me faisait souffrir. La seconde, que j'ai reçue il y a quelques jours, est arrivée vraiment à un moment très difficile. Deuxième hospitalisation qui allait me permettre ce voyage, interruption soudaine de la seule correspondance que j'aie pu poursuivre pendant ces mois-ci (avec un lointain amour. À propos, tu parles de tomber amoureux, 'pourvu' dis-tu 'qu'on réponde un peu à mon attente'. Eh bien c'est (c'était ?) mon cas. Pour la première fois on arrivait (j'arrivais) à vivre un amour dans nos rencontres rares et dans notre correspondance, régulière ; et de le voir grandissant, je trouvais quelques forces à vivre. Il vit dans le Sud, dans une région où les conflits politiques font assez de victimes et cette soudaine interruption des lettres, au moment où j'étais censé aller le rencontrer dans une ville voisine, m'a jeté dans l'inquiétude, pendant trois jours j'ai vainement essayé de le rejoindre par téléphone : rien à faire, au-delà d'un certain point

ya da. (Bu küçücük –ama yeterince okunaklı, umarım) yazının kusuruna bakma. Mektuplarıma yetecek kadar kâğıt bulamaktan korkuyorum. Yeni fark ettim: kalın tomarımı almamışım yanıma. Geldiğimden beri –dün– yazdığım ilk mektup bu. Bugünlerde canım kart veya resimli bir şey de istemiyor. ‘Yakışıklı Türk’ünü’ yakında gönderirim. Son zamanlarda çok revaçta, tam da ‘Yakışıklı Türk’ sayılacak bir şarkıcı var...). Kararsızlık, endişe, dayanışma örneği gösterdiklerini belirtmeden geçemeyeceğim arkadaşlarımdan desteği olmadan pek bir şey yapamama hislerinden mustarip olduğumu söylemek yeterli olacaktır; aylarca ve gün boyu demansla –adını söylemek gerekiyor– yaşamak kolay değil. Özellikle de her an, sınırın, varsa tabii, ancak beraber bakıldığında görünür –veya hissedilir– olduğunun farkına varıldığında. Çünkü ayrıntılara bakıldığında, günlük yaşantıya bazı anlarda eklenen ‘hastalık aşırılıkları’ var sadece. O kadar!

Ama konu **bu** zaten. Her gün yeni, beklenmedik bir şey oluyor, ‘buna inanamazdım’lar neredeyse düzenli olarak gerçekleşiyor. Eninde sonunda alışmak mı? Söylemesi kolay. İşim, Fakülte’de olduğu gibi evde de, okuma ve yazma... Bazen bunları unuttum gibi geliyor. Benzerleri gibi yanıtsız kalan mektubun acı veriyordu bana. Birkaç gün önce aldığım ikinci mektubun ise gerçekten çok zor bir anda geldi: daha sonra bu seyahati yapmamı sağlayacak ikinci hastaneye yatışla, son aylarda aralıksız sürdürebildiğim tek yazışmanın aniden kesilmesi (eski bir sevgiliyle. Sözü açılmışken, âşık olmaktan söz ederken ‘yeter ki beklentilere biraz karşılık verilsin’ diyorsun. Durumum tam da bu (buydu?) işte. Ender buluşmalarımız ve düzenli yazışmalarımızda ilk kez aşk yaşamayı başarıyorduk (başarıyordum); ve aşkın büyüdüğünü görerek yaşamak için biraz güç buluyordum. Güneyde, insanların siyasi çatışmalara kurban gittiği bir bölgede yaşıyor ve onunla komşu bir şehirde tam buluşmaya gidecekken mektupların aniden kesilmesi beni çok endişelendirdi. Üç gün boyunca, boşuna ulaşmaya çalıştım ona telefonla: yapılacak hiçbir şey yoktu, belli bir bölgeden itibaren tüm iletişim kesilmişti. Programımı değiştirdim. Ona Side’den ulaşmaya çalışacağım mümkün olursa. Haftalarca orada buluşacağımız umu-

les communications étaient interrompues. J'ai changé de programme, je tâcherai de l'atteindre depuis Side, si c'est possible. Pendant des semaines on avait vécu avec l'espérance de se revoir là-bas. Pourquoi t'ai-je raconté cela ? Pour t'en informer bien sûr, mais aussi pour te dire que cela peut très bien arriver mais qu'on est, en même temps, à la merci de circonstances aveugles, politiques ou terroristes ici, différentes chez toi, mais presque toujours aveugles...) Longue parenthèse. Oui, un moment difficile... Et j'ai tenu à ce que tu sois le premier auquel j'écirais. Je l'ai fait.

Et je n'ai parlé que de moi-même.

Je suis content que le long travail dentaire prenne, enfin, fin. Je crois pouvoir te comprendre quand tu me parles des effets de cette histoire de dents, car j'ai toujours eu une sentiment particulièrement vif du "manque" corporel et pas seulement lorsqu'il s'agit de mon propre corps. Se sentir "en défaut", "infirmes", etc. est particulièrement désagréable surtout pour nous, je crois. Nous attachons trop d'importance (et nous ne sommes pas très raisonnables quand nous le faisons) à une certaine intégrité du corps, une certaine "perfection" qui d'ailleurs ne peut jamais réellement exister. Qu'en penses-tu ? Je te souhaite "prompte guérison" — en turc, cela va sans dire — et oublie vite ce qui s'est passé. Dis à Gino que je lui souhaite la même chose pour sa mère. Amitiés à Bernard, à Julien. Tu m'éciras, n'est-ce pas ? Ceci n'est peut-être pas la lettre que j'aurais voulu t'écire, mais c'est une lettre que je devais t'écire. Je me sens tellement gauche après m'être tu si longtemps. Je t'embrasse très fort, Jean, et bon voyage si tu pars pour les USA. À bientôt, espérons-le, si notre navire ne chavire pas..."

le 07/12/1979

"Chez nous les choses vont assez mal, sur le plan socio-politique comme sur le plan individuel. Maladie, fatigue, anxiété, coût de la vie, pénuries etc. On vit quand même ; on traîne la vie."

duyla yaşadık. Bunu neden anlattım sana? Haberdar etmek için elbette, aynı zamanda da bunun mümkün olduğunu söylemek için. Ama bu arada, siyaset ya da terörün, sizdekinden farklı, kör koşullarının merhametine kalıyoruz burada). Uzun bir parantez oldu. Evet, zor bir zamandı... İlk sana yanıt yazmaya özen göstermek istedim ve bunu yaptım.

Ve sadece kendimden söz ettim.

Uzun süren dış işinin nihayet sona ermesine sevindim. Bu dış hikâyesinin etkilerinden söz ettiğinde seni anlayabildiğimi düşünüyorum çünkü bedensel 'eksiklikle' ilgili hissim her zaman özellikle güçlü olmuştur, sadece kendi bedenimle ilgili olarak değil. Kendini 'kusurlu' 'sakat' vs hissetmek çok rahatsız edici, özellikle bizim için, sanırım. Bir çeşit bedensel bütünlüğe ya da gerçekte asla var olamayacak 'mükemmelliğe' gereğinden fazla önem veriyoruz (bunu yaparken de mantıktan uzaklaşıyoruz). Ne dersin? Sana 'acil şifa' –Türkçe elbette– ve geçmiş olsun dileklerimi iletiyorum. Dino'ya da annesi için aynı dileklerimi ilet. Bernard'a, Julien'e selamlarımı. Yazacaksın değil mi? Bu belki sana yazmayı istediğim değil, yazmak zorunda olduğum bir mektuptu. Bu kadar uzun sessizlikten sonra çok beceriksiz hissediyorum kendimi. Seni çok öpüyorum Jean ve ABD'ye gidersen de iyi yolculuklar diliyorum. Teknemiz batmazsa yakında görüşmek üzere, umarım..."

07/12/1979

"Bizde durumlar hem sosyo-politik açıdan hem bireysel açıdan epey kötü gidiyor. Hastalık, yorgunluk, endişe, hayat pahalılığı, yokluk vs. Yaşıyoruz yine de; yaşamı sürüklüyoruz."

Les lieux, les travaux, les évènements : années 70

par Alain Mascarou

*52 lettres et cartes, dont 5 rédigées entièrement
ou pour une grande partie en anglais,
à l'intention de Gino*

*Entre parenthèses, les dates des lettres où se trouve l'information,
que ces lettres figurent ou non dans le choix proposé.*

lieux :

apparition de Bibik, nouveau pensionnaire félin ; septembre 77 : mort de la tante à Istanbul ; février-mai 79 sa mère hospitalisée

séjours sur la Méditerranée septembre 70 Alanya ; deuxième quinzaine de septembre 76 : séjour à Side en compagnie de Jean ; retour à Side, avec Kurtuluş Dinçer ; quelques jours à Side début octobre 79

séjour à l'étranger : oct. 76, invitation officielle à l'OTAN à Bruxelles, par l'entremise de Yavuz Karaözbek, départ le 22 oct ; passe par Munich (hébergé chez Pulat Tacar, alors Consul général de Turquie à Munich), Bruxelles, Amsterdam, Paris (chez J&G 78 rue JJ Rousseau), fera escale à Athènes sur le retour

Yerler, alışmalar, olaylar: 70'li yıllar.

*52 mektup ve kartpostal.
Bunların beşi kısmen ya da tamamen
İngilizce olarak Gino'ya yazılmış*

Parantez içinde söz konusu bilgiye kaynak olan mektubu
–seki içinde yer alsın ya da almasın– tarihi verilmiştir.

Yerler:

Bibik'in gelişi, yeni kedigil kiracı; Eylül 1977: İstanbul'da
yaşayan teyzesinin vefatı; Şubat-Mayıs 1979: Annesi
hastaneye kaldırılır.

Akdeniz gezisi: Eylül 1970: Alanya; 1976 Eylülünün
ikinci yarısı: Jean ile Side gezisi; Kurtuluş Dinçer'le yine
Side gezisi; 1979 Ekim başında birkaç gün Side.

Yurtdışı gezisi: Ekim 1976, Yavuz Karaözbek aracılığıyla
Brüksel'e, NATO tarafından yapılan resmi davet, gidiş:
22 Ekim; Münih'e uğrar (dönemin Münih Başkonsolo-
su Pulat Tacar'a konuk olur), Brüksel, Amsterdam, Paris
(Jean ve Gino'nun evinde, 78 rue JJ Rousseau adresinde
kalır), dönüşte Atina'ya uğrar.

publications :

radio-diffusion de la pièce *Sevilme* (27/2/70)
conte publié dans le supplément littéraire de *Cumhuriyet* (19/8/70)

attribution du prix Saït Faïk de la nouvelle, en partage avec Bekir Yıldız

The Literary Review, été 72, *Contemporary Turkish Literature, Fiction and Poetry*, edited with and Introduction by Talat Saït Halman. Fairleigh Dickinson University Press publie un extrait de *Kismet Büfesi*, texte écrit par B.K. en anglais (7/12/72)

traduction de *Bir Ortaçağ Abdalı* dans *New Letters*, revue de l'Université du Missouri, Kansas City. (13/11/74)

juillet 75 *Soruşturma Sizin İçin Öykü Nedir?*, *Türk Dili*, sayı 286.

proposition de Paul Dumont en vue d'une Anthologie de l'Inalco (aboutira en fait à la publication en 1982 dans *Le Monde-Dimanche* de la traduction de *Bir Ortaçağ Abdalı*)
la traduction de *Bir Ortaçağ Abdalı* dans *New Letters*, revue de l'Université du Missouri, Kansas City., "publiée en anthologie à Calcutta, sous le titre *New Asian Writing*, relié soie hindoue (du moins certains exemplaires), couleur lilas !" [ouvrage paru en 1979]

tâches et travaux en cours :

juin 71 : congédié de la TRT

15 mai 1972 causerie au Türk Dil Kurumu (*Konuşma*, repris dans *Susanlar*, 2009), suivie de la lecture de "*Usta Beni Öldürsen E !*"

cours particuliers : prépare des élèves "aux examens du Ministère des Affaires Étrangères" (26/2/74)

B.K. nommé membre du Conseil Consultatif du Secrétariat pour la Culture et vice-président de la Société phi-

Yayınlar:

Sevilmek oyununun radyo yayını (27/2/70)

Cumhuriyet gazetesinin edebiyat ekinde masalı yayımlanır (19/8/70)

Ekim 1970: *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı'nın* yayımlanması ve Bekir Yıldız'la Sait Faik ödülünü kazanması. *The Literary Review*, 1972 yazı, *Contemporary Turkish Literature, Fiction and Poetry*, edited with and Introduction by Talât Sait Halman, Fairleigh Dickinson University Press *Kismet Büfesi'nden* Bilge Karasu'nun İngilizce yazdığı bir bölüm yayımlar (7/12/72).

Bir Ortaçağ Abdalı'nın çevirisi, Kansas City Missouri Üniversitesi Yayını *New Letters'da* yer alır, (13/11/74)

Temmuz 1975 *Soruşturma: Sizin İçin Öykü Nedir?, Türk Dili*, sayı 286.

Inalco antolojisinde yer almak üzere Paul Dumont'dan alınan teklif (1982 yılında *Bir Ortaçağ Abdalı'nın* çevirisinin *Le Monde-Dimanche'ta* yayımlanmasına neden olacaktır).

Bir Ortaçağ Abdalı'nın çevirisi Kansas City Missouri Üniversitesi Yayını *New Letters'da* yer alır. Kalküta'da, *New Asian Writing* başlıklı bir antolojide yer bulacaktır. 1979 tarihli yayımda (en azından kitaplardan bazılarında) leylak rengi kapak ve Hint ipeği kullanılmıştır!

Devam eden görev ve çalışmalar:

Haziran 1971: TRT'yle ilişkisi kesilir.

15 Mayıs 1972: Türk Dil Kurumu'nda söyleşi "Usta Beni Öldürsen E!"nin okunmasının ardından *Konuşma*, 2009 yılında *Susanlar'da* yer alacaktır)

Özel dersler: öğrencilerini Dışişleri Bakanlığı sınavlarına hazırlar (26/2/74).

Bilge Karasu Kültür İşleri Sekreterliği Danışma Kurulu Üyesi ve Felsefe Kurumu Başkan Yardımcısı olarak ata-

losophique, Felsefe Kurumu : conférence *Yazar, Yazı, Dil*
reprise dans *Susanlar* (13/11/74)
recruté à l'Université de Hacettepe, Felsefe Bölümü
(14/1/75) : tardive stabilisation professionnelle
un bref contrat de 3 mois avec l'Opéra d'Ankara, rompu
par B.K.
désigné membre de la Commission de l'Unicef pour
l'année de l'Enfant (1/11/78)

traduction :

traduit *La Isola di Arturo* d'Elsa Morante
révise sa traduction de *La Mort de Belle* de Simenon tra-
duction "d'un très court essai de Montaigne pour la re-
vue "Traduction" du Ministère de l'Éducation.

écriture :

achèvement de *Göçmüş Kediler Bahçesi* et travail en paral-
lèle sur plusieurs projets
achève les contes de "Göçmüş Kediler Bahçesi"
début juillet 75 et oct.75 : répétitions à Istanbul de *Çeşit-
lemeli Korku* (sera publié dans *Kismet Büfesi*)
Gece en cours
travail à la suite des séjours à Side sur *Hayvanlar Kitap-
çığı* publié dans *Narla Incire Gazel*, et *Kumsalda Bir Köpek*,
publié dans *Lağım-laranası...*, 1999
rédige après le séjour parisien le *Carnet Secret* tenu du
10/1/77 au 25/6/78 (*Özel Günlük*, publié dans *Öteki Me-
tinler*, 1999) : "bir çeşit eşcinsel günlük tutma[k]"
reprend les textes sur Beyoğlu (*Lağım-laranası...*) à la suite
de la mort de sa tante

nır. Konferans: *Yazar, Yazı, Dil* (daha sonra *Susanlar'da* yer alacaktır (13/11/74).

Hacettepe, Felsefe Bölümü'nde işe başlar (14/1/75): böylece bir mesleki istikrar nihayet sağlanır.

Ankara Operası'yla, Unicef Çocuk Yılı için Unicef üyesi seçilen Bilge Karasu tarafından sonlandırılacak 3 aylık kısa bir sözleşme imzalanır (1/11/78).

Çeviri:

Elsa Morante'nin *La Isola di Arturo*'su [*Arturo'nun Adası*]. Simenon'un *Bella'nın Ölümü*'nün çevirisini gözden geçirir. Milli Eğitim Bakanlığı *Çeviri* başlıklı yayını için "Montaigne'den çok kısa bir deneme"nin çevirisini yapar.

Yazı:

Göçmüş Kediler Bahçesi'ni bitirir ve aynı sırada çok sayıda proje üstünde çalışır

Göçmüş Kediler Bahçesi masallarını bitirir

1975 Temmuz başı ve Ekim: İstanbul'da, "Çeşitlemeli Korku" provaları yapılır (daha sonra *Kısmet Büfesi*'nde yayımlanacaktır)

Gece'nin yazımı devam eder.

Side gezisi sonrası *Narla İncire Gazel*'de yayımlanacak "Hayvanlar Kitapçığı"nı ve 1999'da *Lağım-laranası*'nda yayımlanacak "Kumsalda Bir Köpek"i yazar.

Paris gezisinin ardından 10/1/77 ile 25/6/78 arası tuttuğu günlük (*Özel Günlük, Öteki Metinler*'de yer alır 1999): "bir çeşit eşcinsel günlük tutma[k]"

Beyoğlu hakkındaki metinlerini (*Lağım-laranası*...) teyzesinin ölümü ardından tekrar ele alır.

1 lire plus
06692 Ankara
R. K. 24 Kaya C. d'ave
S. Kaya

M. Jean Nicolas
183 bis, Faubourg Poissonnière

75009 Paris

FRANSA

75/10/11. 21. 11. 1911.

HAVA MEKTUBU

AEROGRAF

UÇAK İLE
PAR AVION

M. Jean NICOLAS

33 rue de Lille

PARIS 7e

FRANSA

Gönderenin
ad ve adresi:

B. Karasu

P.K. 24 Çankaya

Ankara - TURQUIE

Not: İçine her hangi bir şey konulursa bu mektup yüzeyden gönderilir.

LE
RICHELIEU
IN THE FRENCH QUARTER

à Chicago, le 23/4/44

(j'y suis depuis 12h30; il
est maintenant 23h30. 8ème
maître en plein lendemain !)

Cher Jean,

Tu peux voir à quel point je suis en
train d'"itinérer"... J'ai fait l'Est, le Sud; le Nord
se prolonge vers l'Ouest et de là j'irai border mon
périple par Boston et New-York. Ce qui s'est passé,
j'imaginerai de t'en raconter brièvement quand nous
pourrons nous voir.

Sci, de ma fenêtre au 14e étage, la rue du grand
lac est imposante. Lundi, je fais un "cours" pour les
étudiants de littérature turque à l'Université. En turc.
Mardi, je signe. Jeudi je "radiophonise". Samedi je
pars pour Portland dans l'Oregon. J'irai voir le Pacifique
je serai à Paris le 20 mai, si tout va bien.

HAVA MEKTUBU
AEROGRAMME

UÇAK İLE
PAR AVION

M. Jean Nicolas

33, rue de Lille

PARIS 7e

FRANSA

Gönderenin
ad ve adresi:

B. Karasu

P.K. 24 Çankaya

Ankara - TÜRKİYE

Not: İçine her hangi bir şey konulursa bu mektup yüzeyden gönderilir.

What a happy 15th it was, as
seen and depicted by the 16th!

Happy birthday,
dear old you, and be
the victorious lion for yet
another year!

I catch myself
wondering you like
teals - blue, sometimes
to it really for the
poor man, is it not?

Love, for the
dear old of
December

B.

Dear Gene,

Amherst, 10/12/89

Many happy returns of the day! I wish
you all the best. Have a nice time tomorrow!

Love
B.

Cher Jean,

Je trouve le moyen de vous surprendre après 26
ans: un trou de mémoire, votre adresse a disparu - de
ma tête et de mes calepins. Impossible, je sais, mais
je ne perds pas un temps précieux, j'adresse la carte à
Alain. (183 bis, Boulevard Poissonnière, Paris 9. Est-ce bien ça?)
Je vous souhaite un joyeux Noël et une très bonne
année: santé, avant tout, et paix. Veuillez pardonner
cette sottise. J'attends vos nouvelles. Prenez à tout
casse.

Et
il et Bye

M. Jean Nicolas
78, rue Jean-Jacques-Rousseau

75001 Paris

FRANSA

Arlesse, le 16/5/83

Pour commencer par le fin : j'ai beaucoup aimé
mon nom français à la manière de "ferme, fé-
minal oublié...". Je signerais volontiers "Léopold
* de l'Éprouvette" la traduction de mon "Colin
secret" si jamais il venait à être terminé,
publié et traduit. Ce nom de "Colin secret" n'est,
naturellement, qu'un ho-adulte provisoire
pour un manuscrit qui, si j'n'écis le pas
(* bien qu'"harasa" signifie, en tant qu'"unite légère, glauque et noirâtre, on
fluit lent l'un des tentatives de l'Éprouvette porte justement, ce nom.)

1980

le 18/01/1980

“Cher Jean, cher Gino,

Voilà ! J'écris. Parce que je devais le faire, parce que je voulais le faire ; parce que Jean me disait “écrivons-nous” sur sa carte... Mais je le fais dans des conditions très étranges, ou, si vous voulez, ‘singulières’.

D'abord, nous ne demeurons plus chez nous. La situation économique, le manque de tous genres de combustibles, y compris le charbon (bien que pour des raisons différentes) rendent le chauffage presque impossible. L'université est fermée depuis la fin de l'année (les cours étaient déjà “paralysés” depuis presque deux semaines) car là-bas, sur la colline, il fait -20°. Si l'on trouve le moyen de chauffer (500 tonnes) on recommencera avant la fin de l'hiver ; autrement ce sera pour la fin de la saison glaciale : en mars, peut-être. À la maison le charbon manque depuis une semaine, justement, quand la température a baissé comme elle ne l'avait pas fait depuis trente ans. On a eu frais d'abord, froid ensuite. Vers 10° cela est devenu assez pénible. Maman, dans tous ses châles, peignoirs, tapis couvertures et bonnets, gelait sur son fauteuil. Une amie chez qui il fait vraiment très chaud a eu la bonté de nous inviter. Je lui suis on ne peut plus reconnaissant. Mais pour maman cette distance d'à peine cent mètres — naturellement, on a pris un taxi ! — a eu un très mauvais effet. Le

1980

18/01/1980

“Sevgili Jean, Sevgili Gino,

İşte! Yazıyorum. Çünkü yapmam gerekiyordu bunu, çünkü yapmak istiyordum; çünkü Jean kartta ‘Yazışalım’ diyordu... Ama bunu çok tuhaf ya da nasıl diyeyim ‘özel’ koşullarda yapıyorum.

Öncelikle evimizde oturmuyoruz artık. Mali durum, kömür dahil (farklı nedenlerle de olsa) her tür yakıtın yokluğu ısınmayı neredeyse imkânsız hale getiriyor. Üniversite sene sonundan beri kapalı (dersler iki hafta öncesinde zaten ‘felç’ olmuştu) çünkü orada, tepede sıcaklık -20°. Isıtmanın bir yolu bulunursa (500 Ton) kış bitmeden başlayacağız; aksi takdirde, ancak dondurucu mevsimin sonunda: belki martta. Evde bir haftadır kömür yok, tam da sıcaklık 30 senedir düşmediği kadar düşmüşken. Evdeki hava önce serinledi sonra soğudu. 10° civarı sıkıntılı olmaya başladı. Annem, şal, sabahlık, kalın battaniye ve başlıklarla koltuğunda donuyordu. Evi gerçekten çok sıcak olan bir arkadaşımız bizi davet etme nezaketini gösterdi. Ne kadar minnettar olsam azdır. Yalnız en fazla yüz metrelik bu mesafe –taksiye bindik elbette– annemi çok kötü etkiledi. Soğüğün yarattığı şok, çıkmak zorunda kaldığı bitmek bilmez merdiven... Üç gündür kalp yetmezliğine olduğu kadar korkuya da bağlı ciddi bir sıkıntısı var. Zavallı korkunç Bibik (sıcaklığın

choc du froid, l'interminable escalier qu'elle a dû grimper... Depuis trois jours elle souffre sérieusement de quelque chose qui tient de la peur autant que de l'insuffisance du cœur. Le pauvre affreux Bibik vit parmi les rideaux tirés, les portes fermées (afin d'empêcher la température de tomber encore plus) à environ 8°. Je vais deux fois par jour le nourrir, mais il commence à montrer assez d'impatience ; la solitude et, par surcroît, le froid, c'est vraiment trop.

Ça va mal, chez nous. Vous devez bien le savoir. Mais la vie quotidienne avec ses pannes d'électricité, son manque de gaz (pour se faire un thé, pour réchauffer un plat, un petit réchaud électrique peut bien servir, pourvu que le courant ne manque pas. Mais pour cuisiner, il faut souvent s'y mettre après minuit. L'autre nuit, mon amie et moi, on a cuisiné jusqu'à quatre heures du matin. Comme ça nous pouvons passer quelques jours sans penser à la cuisine...), ses divers articles qui se trouvent très peu ou pas du tout (huile de tournesol, margarine, café, ampoules électriques, papier hygiénique et, périodiquement, thé, cigarettes, sucre, etc) devient difficilement supportable.

Voilà pourquoi je parlais de conditions singulières. C'est un mauvais hiver, plein de privations, et nous perdons, peu à peu, tout programme, toute routine qui pourrait nous faciliter la vie. Horaires différents, soucis différents, occupations différentes. Nous allons bien voir ce que nous finirons par faire ou devenir. (Et on continue à tuer les gens !)

Je viens d'apprendre que les épreuves de mon bouquin* ont été données à la poste la semaine dernière. C'est encourageant. Je ne les ai pas encore vues. Mais c'est déjà un grand pas vers la parution du livre. Je le verrai peut-être un jour, mon bouquin, et vous aussi.

"Dans tout ce sombre et apocalyptique paysage, le très long texte que je mijotais depuis des années sur ce que vous connaissez mieux sous le nom de "Péra", en Occident, a commencé à prendre forme. Un premier extrait vient d'être publié dans une revue. Je pense continuer à publier des extraits. Ça me fera travailler sérieusement et ça m'engagera en un certain sens.

daha da düşmesini engellemek için) kapalı tuttuğumuz perde ve kapılar ardında yaşıyor. Günde iki kez beslemeye gidiyorum ama sabırsızlanıyor artık; yalnızlık üstüne bir de soğuk, fazla geldi.

İşler kötü gidiyor burada. Biliyorsunuzdur. Ancak günlük hayat da, elektrik kesintileri, gaz yokluğu (çay yapmak, yemek ısıtmak için küçük bir elektrikli ocak iş görebiliyor elektrik olduğu sürece. Ama yemek yapma işine genellikle geceyarısından sonra koyulmak gerekiyor. Geçen gece arkadaşım ile beraber sabahın dördüne kadar yemek yaptık. Böylece birkaç günü yemek düşünmeden geçirebileceğiz...) çok ender ya da hiç bulunmayan çeşitli malzemeleriyle (ayçiçek yağı, margarin, kahve, ampul, tuvalet kâğıdı ve dönem dönem çay, sigara, şeker, vs.) zor katlanılır hale geldi.

Özel koşullar dememin nedeni bunlar. Yoksunluklarla dolu kötü bir kış geçiriyor ve hayatımızı kolaylaştırabilecek program ve rutinlerin hepsini kaybediyoruz yavaş yavaş. Değişik saatler, değişik endişeler, değişik uğraşlar. Bakalım ne yapacak, neye dönüşeceğiz. Hâlâ öldürülüyor insanlar!

Kitabımın* provalarının geçen hafta postaya verildiğini öğrendim. Cesaret verici. Henüz görmedim ama kitabın çıkması yönünde büyük bir adım. Kitabımı görebilirim belki bir gün ve siz de tabii.

Bu karanlık ve mahşeri manzara içinde, uzun süredir üstünde çalıştığım ve sizin Batı'da daha çok 'Pera' olarak bildiğiniz yer hakkındaki uzun metnim şekillenmeye başladı. Bir dergide bir bölümü yayımlandı. Bölümler yayımlamayı sürdürmeyi düşünüyorum. Ciddiyetle çalışmamı ve belli bir yönde ilerlememi sağlayacaktır.

Başı dik tutmak mı? Evet. Gülünçleşmemek kaydıyla. Yaşama şeklimiz buna meydan vermeye çok elverişli. Gülünç olmak: kendi gözümde başkalarını umursamıyorum!

Sanırım bitirmeliyim artık. Bir bu kadar kederli ve kötü pek çok şey anlatabilirim size ama neden daha çok üzeyim sizi? 'Mevsim kışsa, ilkbahar gelecek demektir...' Yalnız o ilkbaharın

Tenir haut la tête ? Oui. Pourvu que cela ne devienne pas ridicule. Et cela, dans le mode où nous vivons, pourrait le devenir très facilement. Devenir ridicule : à ses propres yeux, je ne pense pas aux autres !

Je pense qu'il vaut mieux m'arrêter ici. Je pourrais vous parler de beaucoup d'autres choses, aussi tristes et déplaisantes. Mais pourquoi vous attrister davantage ? "Si l'hiver est là, le printemps ne peut pas tarder..." Cependant pour le voir, ce printemps, il faudra bien survivre jusqu'alors. Même les amours sont désespérées."

le 23/02/1980

"Comment ne pas avoir envie de répondre à une lettre si pleine d'amitié, si réchauffante avec son petit ton de conversation entre amis qui ne se sont pas vus depuis quelque temps et qui se racontent des tas de choses, leurs tasses de thé en main, en suspens entre lèvres et soucoupe ? Surtout en ce moment où pour moi les petites choses de la vie viennent d'être brusquement interrompues par la mort de ma mère...

Je crois vous avoir écrit que nous avions dû quitter la maison quand la température a baissé au-delà des limites supportables. Maman aurait dû garder le lit le lendemain pour pouvoir être un peu plus au chaud. Chez l'amie où nous avons été invités il faisait très bon. Malheureusement le choc du froid entre la porte de l'appartement et le taxi qui allait nous emmener à peine une centaine de mètres plus loin, lui a été dur. Elle a passé une semaine exactement chez cette amie, avant de mourir le 22 janvier après avoir chanté, oui, chanté, pendant 40 heures. Des fragments de chansons, d'airs d'opéra, d'exercices de vocalises se sont suivis, en devenant lentement de plus en plus rauques. Les reins se sont arrêtés d'abord, ensuite le cœur. Elle a refusé de manger d'abord, et j'ai tâché de lui faire avaler quelques nourritures légères. Mais quand elle s'est couchée pour se mettre à chanter elle a refusé aussi de boire.

geldiğini görebilmek için o zamana kadar hayatta kalmak gerekiyor. Aşklar bile umutsuz.”

23/02/1980

“Bir süredir görüşmemiş, birbirlerine bir dolu şey anlatan, dudaklarıyla altlıklar arasında asılı duran çay fincanları ellerinde arkadaşların sohbet tonuyla yazılmış, bu denli sıcak, bu denli arkadaşlık dolu bir mektuba yanıt vermek istenmez mi? Özellikle de benim için hayatın o küçük şeylerinin annemin ölümüyle aniden kesildiği bir anda.

Size, sıcaklık tahammül edilebilir sınırların altına düştüğünde evi terk etmek zorunda kalmış olduğumuzu yazmıştım sanırım. Ertesi gün, annemin biraz daha sıcakta olabilmek için yatakta kalması gerekirdi. Bizi davet eden arkadaşın evi gayet sıcaktı. Maalesef evin kapısından bizi yüz metre ileriye götüren taksiye gidene kadar yaşadığı soğuk şoku zorladı onu. Arkadaşın evinde, 40 saat şarkı söyleyip, evet, şarkı söyleyip, 22 Ocak'ta ölene kadar bir hafta kaldı. Yavaş yavaş boğuklaşan bir sesle söylediği, şarkılardan bölümler, opera melodileri, vokal alıştırmaları birbirini izledi. Önce böbrekleri durdu, ardından kalbi. Yemek istemedi önce. Hafif gıdalar almasını sağladım. Ancak şarkı söylemek üzere yattığında bir şeyler içmeyi de reddetti.

Bu üzücü ayrıntıları bağışlayın. Ne yapasınız bunları. Benimse peşimi bırakmıyorlar. Hastalığıyla ilgili yazmayı düşündüğüm kitabın sonunda yazacağım hepsini.

Pardonnez-moi tous ces détails pénibles. Vous n'en avez que faire. Moi ça me hante un peu. J'écrirai tout ça à la fin de ce bouquin que je projetais sur sa maladie.

Ça a été ensuite le transfert à Istanbul, les obsèques, le retour à Ankara. Quelques amis d'Ankara et Turhan à Istanbul, ne m'ont rien laissé à faire. L'idée d'un enterrement sous la pluie ou la neige me donnait toujours le frisson. Pendant deux jours, il n'a neigé ni plu. Après ça a été un hiver enragé. Turhan a insisté pour que j'aille passer au moins une semaine à Istanbul chez eux. Ce que j'ai fait. Depuis mon retour je n'ai pas été laissé seul. Pendant une semaine mon ami (de cœur) était avec moi, je me suis occupé de ses examens et tests à l'hôpital (il est jeune et assez sérieusement malade). Ensuite j'a reçu une ancienne amie. Aujourd'hui je crois pouvoir retrouver mon train train solitaire tout en n'oubliant point que je suis au début d'un autre genre de solitude. Si seulement mon ami pouvait trouver un travail à Ankara ! On vivrait ensemble et on se soignerait l'un l'autre, car moi aussi je suis malade (ça pourrait devenir sérieux) et je dortote en ce moment une côte brisée il y a quinze jours. La côte, au moins, fait mal mais ce n'est pas sérieux.

Se remettre au travail, lire, écrire, et assidûment cette fois-ci, puisque maintenant il y a "tout ce temps que me laissent" ceux que j'aime."

"L'université est toujours fermée. On parle d'ouverture pour le 3 mars. Comme il est certain qu'il n'y aura pas de chauffage les choses ne paraissent pas très gaies. Je ne dois pas, disent les médecins, me laver à l'eau froide ; passer des heures dans un bureau qui n'a pas été chauffé depuis deux mois et demi, à 3 ou 4°, ça me fera quel effet ?"

"Figurez-vous qu'une lettre pour Paris coûte deux fois plus maintenant. Et renouveler son passeport coûtera sous peu 15 000 ltqs. Bon on est pauvre et on vit selon. Rien à ajouter. Mais le papier aussi devient introuvable et coûte une fortune. Les maisons d'éditions nous le disent : "Vous ne serez plus publiés. On tâche de vivre grâce à la pornographie (ou le genre aventure-porno...)" Il nous faudra continuer d'écrire et patienter. Ils finiront bien par s'accoutumer aux nouvelles conditions et peut-être alors..."

Ardından İstanbul'a nakil, cenaze töreni, Ankara'ya dönüş. Ankara'dan birkaç arkadaşıyla İstanbul'da Turhan bana yapacak iş bırakmadılar. Yağmur ya da kar altında bir cenaze fikri hep içimi ürpertiordu. İki gün boyunca ne kar yağdı, ne de yağmur. Sonrasında korkunçlaştı kış. Turhan en az bir hafta evinde, İstanbul'da kalmam için ısrar etti. Ben de öyle yaptım. Dönüşümden beri de yalnız bırakılmadım.

Bir hafta boyunca arkadaşım (gönül arkadaşım) benimledi, hastane tetkik ve testleriyle ilgilendim (genç ve ciddi derecede hasta). Ardından eski bir hanım arkadaşım geldi. Bugün yalnız rutinime döneceğim sanıyorum artık. Başka tür bir yalnızlığın başında olduğumu unutmadan. Arkadaşım Ankara'da bir iş bulabilse keşke! Beraber yaşar ve birbirimize bakarız çünkü ben de hastayım (hastalığım ciddileşebilir) ayrıca, on beş gün önce kırdığım kaburga kemiğime özen göstermekle meşgulüm. Kaburgam ağrıyor ama ciddi değil en azından.

Tekrar çalışmaya başlamak, okumak, yazmak ve düzenli bir şekilde bu defa. Artık sevdiklerimin bana 'verdiği geniş zamana' sahibim."

"Üniversite kapalı hâlâ. 3 Mart'ta açılabileceği söyleniyor. Isıtma olmayacağı kesin olduğundan pek neşeli görünmüyor durum. Doktorlar soğuk suyla yıkanmamam gerektiğini söylüyor; iki buçuk aydır ısıtılmayan, 3-4° bir büroda saatler geçirmenin üstümdeki etkisi ne olacak acaba?"

"Düşünün, Paris'e bir mektup iki kat pahalalandı. Pasaport yenilemenin bedeli de yakında 15.000 Türk Lirası olacak. Fakiriz ve ona göre yaşıyoruz, tamam. Söylenecek başka bir şey yok. Ama kâğıt bulmak da zorlaşıyor ve çok pahalı. Yayınevleri: 'Sizi artık yayımlayamayacağız. Pornografiyle (ya da macera-porno türü...) ayakta durmaya çalışıyoruz' diyorlar. Yazmaya devam edip sabretmemiz lazım. Yeni koşullara alışacaklar eninde sonunda ve o zaman belki..."

“Cher, très cher Jean,

Ta lettre est datée du 11 mars. Et aujourd'hui c'est déjà le 19 avril. Depuis 32 ou 33 jours je ne pense qu'à t'écrire et si j'arrive à le faire en ce moment, crois-moi, c'est avec un grand effort. Ce n'est certainement pas à toi que j'écirais à contre-cœur. Mais je refuse de voir, de faire, de dire ; je m'effrite. Quand ta lettre est arrivée, j'étais vraiment beaucoup mieux. J'attendais Mehmet, je faisais de petits projets d'écriture, j'attendais de recevoir mon bouquin qui venait de paraître. Le bouquin, ou plutôt mes 25 exemplaires d'auteur ne me sont pas parvenus, pas plus que les “droits d'auteur” ! J'oublie d'écrire, je n'arrive presque pas à lire (selon mon rythme, naturellement). Mehmet est venu, deux semaines plus tard il est parti pour Istanbul où il avait l'intention de rester quatre jours, il n'est pas arrivé hier comme je l'attendais, il n'est pas venu ce matin : cela m'inquiète. Il est malade mais n'a pas voulu prendre ses médicaments avec lui, je me demande si son retard est dû au plaisir ou à quelque indisposition. Inutile de vous ennuyer avec mes soucis. Seulement, quand je dis que je m'effrite, je parle d'autre chose. Quelques amis mis à part je ne veux voir personne, ou plutôt je fuis les gens. Écrire des lettres, ne serait-ce qu'aux amis les plus chers, c'est parler de soi-même. Je suis en train de le faire, évidemment, comme tu le vois. Mais je trouve cela aussi très désagréable.

Je veux te dire combien j'ai trouvé belle ta lettre ! Ton amitié, ton affection, ton art de dire de très belles choses !... Pardonne-moi cette page, désordonnée comme moi, en ce moment.

On m'invite. Ça me fait rire. Et quand je vais chez des amis je commence à avoir peur de moi-même. Tellement je me sens “loin”, indifférent. Je me couche, pour finir. Heureusement j'arrive à dormir un peu moins mal ces jours-ci.”

“J'ai reçu quelques lettres sur mon bouquin. Très flatteuses. Des gens qui ne me saluaient même pas sont venus me dire que j'avais écrit un très beau livre. Je sais qu'on prépare quelques articles. On verra. Oui, c'est beau, c'est gentil, ça me remonte un peu. Mais quand je ne me sens pas la force d'écrire deux nouvelles lignes, à quoi tout cela peut-il servir ?”

"Sevgili, Çok Sevgili Jean,

Mektubunun tarihi 11 Mart. Bugün ise 19 Nisan oldu bile. 32-33 gündür sadece sana yazmayı düşünüyorum ve şu anda bunu yapabilmek büyük çaba gerektiriyor, inan. Sen istemeden yazacağım biri olamazsın. Ama görmeyi, yapmayı, söylemeyi reddediyor; dağılıyorum. Mektubunun geldiği zaman gerçekten çok daha iyiydim. Küçük yazı projeleri şekillendiriyor, Mehmet'i ve henüz yayımlanan kitabımın elime geçmesini bekliyordum. Kitap, daha doğrusu 25 adet yazar kopyası da 'telif ücreti' de elime geçmedi! Yazmayı unutuyor, neredeyse hiç okuyamıyorum (kendi ritmime göre elbette). Mehmet geldi, iki hafta sonra dört gün kalmak üzere İstanbul'a gitti. Dün dönmesini bekliyordum ama gelmedi. Bu sabah da: endişelendim. Hasta olmasına karşın ilaçlarını yanına almak istemedi. Keyiften mi rahatsızlıktan mı geciktiğini bilemiyorum. Sizi endişelerimle sıkımdan anlamı yok. Dağılıyorum dediğimde sözünü ettiğim bu değil yalnız. Birkaç arkadaşımın dışında kimseyi görmek istemiyorum, daha doğrusu kaçıyorum insanlardan. Mektup yazmak, sadece en değerlilerine, kendinden söz etmek demek. Yapıyorum bunu gördüğün gibi ama çok tatsız bir şey olduğunu düşünerek.

Mektubunu ne kadar güzel bulduğumu söylemek istiyorum! Arkadaşlığın, sevgin, güzel şeyler söyleme sanatın!... Bu sayfanın kusuruna bakma, benim şu an olduğum kadar düzensiz o da.

Bir yerlere davet ediyorlar. Komik geliyor. Arkadaşlara gittiğimde ise kendimden korkmaya başlıyorum. Kendimi öylesine 'uzak', kayıtsız hissediyorum. Yatıyorum, bitsin diye. Neyse ki uyku biraz daha az kötü bugünlerde."

"Kitabımla ilgili mektuplar aldım. İltifat dolu. Selam bile vermeyen insanlar gelip çok güzel bir kitap yazmış olduğumu söylediler. Bazı makaleler yazılmakta olduğunu biliyorum. Göreceğiz. Evet, güzel bir şey, hoş davranışlar, biraz daha iyi hissettiriyor insanı. Ama iki satır bile yazacak gücü bulamadığımda, tüm bunların ne önemi var?"

le 04/06/1980

“Cher Jean,

Un gros “merci”, un peu en retard, pour ta lettre qui m’a fait grand plaisir au moment de sa réception. Attention ! Qu’il n’y ait pas malentendu. Tes lettres me font toujours plaisir, grand plaisir. De temps en temps ce plaisir se fait exceptionnel ; du fait je crois que certaines circonstances prêtent à tes lignes un sens assez en dehors de l’usuel.”

“Quant à Barthes [...] tu dis bien Son œuvre est ce qu’elle est. C’est vrai pour nous tous : Ce que nous aurions pu faire, ce que nous pouvons avoir projeté de faire et ce que, finalement, nous nous trouvons avoir fait au moment de notre mort...”

Side, le 19/07/1980

“Je t’écris, j’arrive à t’écrire une fois encore — ô surprise — de Side. C’est toujours très beau, mais les changements que j’ai pu observer depuis ce matin annoncent la fin du village que tu connais et que nous avons tant aimé. Il ne s’agit plus de petites modifications annuelles. C’est le début d’une transformation “sociologique”. Side est défigurée par l’argent.

J’ai tardé de t’écrire pour te remercier. Je devais le faire il y a une semaine. Mais j’étais abruti de travail et j’ai pensé que peut-être t’écrire d’ici aurait une signification de plus.”

le 12/08/1980

“Cher Jean,

Sentiment inexprimable (Joie ? oui, certainement, mais aussi autre chose...) : trouver une lettre de toi à ma rentrée de Side, et re-

"Sevgili Jean,

Mektubunu aldığımda çok mutlu oldum. Mektup için biraz gecikmiş de olsam kocaman bir 'teşekkür' etmek isterim. Dikkat! Yanlış anlaşılmasın. Mektupların her zaman bir zevk, büyük bir zevk kaynağı benim için. Bazen bu zevk daha da özel hale geliyor; sanırım bazı koşullar satırlarına alışlagelmişin dışında bir anlam katıyor."

"Barthes'a gelince [...] doğru söylüyorsun: eseri, neyse o. Hepimiz için geçerli bu: yapılabilecek ama yapılmamış olanlar, yapmayı düşünmüş olabileceklerimiz ve sonuçta öldüğümüz ana kadar yapmış olduklarımız..."

Side, 19/07/1980

"Sana yazıyor, sana bir kez daha –şaşırtıcı şekilde– Side'den yazabiliyorum. Hâlâ çok güzel ama sabahtan beri gözlemlediğim değişiklikler çok sevdiğimiz köyün, tanıdığın şekliyle sonunu ilan eder nitelikte. Söz konusu olan, yıllık küçük değişiklikler değil. 'Sosyolojik' bir değişikliğin başlangıcı. Side'nin çehresi parayla bozuluyor.

Sana teşekkürlerimi yazmakta geç kaldım. Bir hafta önce yapmalıydım bunu ama işten sersemlemiştim ve sana buradan yazmamın daha anlamlı olacağını düşündüm."

12/08/1980

"Sevgili Jean,

Anlatılması zor bir his (Sevinç? Evet kesinlikle ama başka bir şey de var...): Side'den dönüşte mektubunu bulmak ve birkaç

cevoir une autre lettre quelques jours plus tard ! Pourquoi parler de "sentiment" ? Difficile à dire. Pourtant c'est bien ce que je veux dire. Il y a de ces choses qui vous vont droit au cœur, pour des raisons certainement (mais très difficilement) exprimables (d'habitude on les appelle 'inexprimables' en ces cas-là!) ; tes lettres, c'était ça !"

"Il y a des rencontres où on a tant à se dire qu'on ne sait pas où commencer. Dire tout, au même moment, étant impossible, on commence par dire des sottises et par mettre un peu d'ordre dans ses paroles. C'est ce que je suis en train de faire.

Jean ! (dit d'un ton extrêmement solennel), si je t'ai donné l'impression de t'être trompé, au sujet de la cravate, si je suis responsable d'une telle impression, eh bien, je suis ce qu'il y a de plus mauvais au monde ! Surtout pas "trompé dans le choix" ! Loin de la "donner" comme tu m'en parles, je la porterai (comme je te l'ai écrit, et comme je l'ai dit à Michel) avec un petit air de dire "Vous voyez ça ? eh bien..." Mais comment te faire croire au fait, très simple après tout, que je ne m'habille presque plus ? À la faculté on m'a vu en cravate une seule fois au cours de l'année passée. Crois-moi, on est venu me demander (certains avec un petit sourire méchant, certains autres avec un petit sourire malin) pourquoi je m'étais mis en "grande tenue" ce jour-là. La secrétaire de Mme le doyen de la Faculté (il faut bien dire la doyenne, mais alors que dire de Mme le Recteur de l'Université ? Les Italiens disent bien "la professoressa". Pourquoi est-ce si difficile en français ? Donc, la secrétaire de la doyenne) était tellement surprise le jour où elle m'a vu en complet et cravate au dîner de sa patronne qu'elle en a parlé pendant une semaine. Tu vois donc ! Mon seul ennui est que je ne porterai pas ton cadeau aussi souvent que je le désirerais. Mais je t'ai déjà promis de m'habiller décentement un peu plus souvent cet hiver."

"Quand ma mère était là, la maison restait avec ses meubles, ses livres, ses vieilleries, son chat, là où elle était. Je m'en éloignais pour y retourner un jour. Maintenant ça n'a plus de sens. Je ne sais comment faire pour m'en débarrasser, dans une certaine mesure. Vendre mes fripes, mes bouquins. Me sentir aussi léger que possible... D'ailleurs, j'ai sérieusement pensé et je pense en-

[Michel Doillon, un ami de Jean Nicolas]

gün sonra bir tane daha almak! Neden 'his' diyorum? Bilmiyorum. Ama söylemek istediğim bu. Doğrudan insanı hislendiren şeyler var, bunlar elbette ifade edilebilir şeylerdir (ama bu çok zordur ve haliyle böyle durumlarda genellikle 'ifade edilemez' denir!); mektupların, böyleydi işte!"

"Bazı karşılaşmalarda söylenecek onca şeye karşın nereden başlayacağını bilemez insan. Her şeyi aynı anda söylemek mümkün olmadığından, saçma şeyler söylemek ve sözlerine biraz düzen getirmekle başlar insan işe. Benim şu an yaptığım da bu.

Jean! (aşırı gösterişli bir tonda) Seni kandırdığım izlenimini verdiğem, kravat konusunda, böyle bir izlenimden sorumluyusam, o halde dünyada var olan en kötü şeyim demektir! Kesinlikle 'yanlış seçim' değil! Dediğin gibi birine 'vermek' bir yana, (sana yazdığım, Michel'e* de söylediğim gibi) ufak bir 'görüyorsunuz değil mi, işte...' havasıyla takacağım kravatı. Aslında son derece basit olan, artık neredeyse giyinmediğim gerçeğine seni nasıl inandırmalı? Geçen sene, fakültede tek bir gün kravatlı gördüler beni. İnan, gelip bana (kimi kötücül bir gülümseme, kimi kurnaz bir gülümsemeyle) o gün neden 'özel giyindiğimi' sordular. Fakültenin kıdemlisi hanım (doyenne demek gerekir herhalde ama o zaman da Rektör Hanım'a ne diyeceğiz? İtalyanlar 'professoressa' diyor işte. Niye bu kadar zor Fransızcası? Rektör sekreteri yani) patronunun verdiği yemekte, beni takım içinde ve kravatlı gördüğüne o kadar şaşırdı ki bir hafta boyunca bundan söz etti. Görüyorsun ya! Tek sıkıntım hediyeni istediğim kadar çok takamayacak olmam. Ama sana, bu kış biraz daha düzgün giyinmek konusunda söz vermiştim zaten."

"Annem varken ev, mobilyaları, kitapları, eski püskü eşyaları, kedisiyle olduğu gibi duruyordu. Geri dönmek üzere uzaklaşıyordum evden. Artık bir anlamı yok. Nasıl kurtulacağımı bilemiyorum bir açıdan. Giysilerimi, kitaplarımı satmak. Kendimi mümkün olduğunca hafif hissetmek... Zaten Akdeniz sahilinde bir köye gitmeyi ve orada kalmayı ciddi olarak düşündüm ve hâlâ düşünüyorum. (Bu projeyle ilgili zorluk, evi tamamen boşalttığım takdirde, gerekli olursa Ankara veya İstanbul'a gidemeyecek olmam). Mali zorluklar da bir başka sorun. Belki de ha-

[Michel Doillon, Jean Nicolas'nın arkadaşı]

core à partir pour quelque village sur la côte méditerranéenne, pour y rester. (Quant à ce projet, ce qui est difficile c'est qu'après avoir liquidé complètement la maison je ne pourrais plus retourner à Ankara ou Istanbul si cela devenait nécessaire. Les difficultés financières constituent un autre problème. Je devrai peut-être traîner ma vie jusqu'à la fin entre bureau et maison, voulant toujours "autre chose". Quand je pense que cette "autre chose" n'est point la lune, je me demande où, exactement, je me trompe dans mes supputations ; où je ne fais pas le "saut" ?) Revenons au voyage. Donc maintenant je peux m'absenter plus longtemps ; mais alors la maison devient un poids inquiétant."

le 07/09/1980

"Cher Jean,

Ceci ne sera pas une "lettre" ; mais quelques simples lignes pour te dire bonjour et autres petites choses constitueront toujours, pour moi, une occasion à ne pas manquer."

"Ah le *Gai-Pied* ! J'ai lu tout. J'ai trouvé plusieurs choses très intéressantes. Un certain ton agressif est nécessaire, peut-être, mais j'ai eu l'impression que plusieurs fois, en plusieurs endroits, il ne s'agissait pas tellement d'une politique arrêtée par la rédaction mais d'une "flambée" individuelle, particulière. Sommes-nous tous les victimes d'un système qui finit par faire de nous des monstres de modération ? En ce cas-là, ces "flambées", comme je les appelle, ne seraient que des réactions normales, nécessaires, salubres. Mais si ces réactions, dont j'arrive à imaginer le ton parlé, n'étaient que les véritables conséquences et produits du système ? La modération ne serait-elle pas alors une arme beaucoup plus efficace ? Je sais bien qu'une telle discussion "philosophique" à des centaines de kilomètres de distance n'a aucun sens. Serais-je là que ma culture en la matière (inévitavelmente orientale, du moins sur certains points + comme -) m'empêcherait toujours de discuter en donnant aux choses exactement le même sens que les collaborateurs du *Gai-Pied*."

yatımı, sonuna kadar, hep 'başka bir şey arzulayarak' evle büro arasında sürüklemeliyim. Bu 'başka şey'in atla deve olmadığını düşününce hesaplarımın tam olarak neresinde hata yaptığımı merak ediyorum; nerede 'sıçrayamadığımı'). Yolculuğa dönelim. Artık daha uzun süreli ayrılabilirim yani buradan; ancak evin ağırlığı endişe verir hale geliyor."

07/09/1980

"Sevgili Jean,

Bu bir 'mektup' olmayacak; ama sana merhaba demek için basit birkaç satır ve öbür küçük şeyler benim için daima, kaçırılmaması gereken bir fırsat anlamını taşıyor."

"Ah, *Gai-Pied!*" Tamamını okudum. Çok ilginç bulduğum bir sürü şey var. Saldırgan bir ton gereklidir belki ama bana pek çok kez, pek çok bölümde, yazı işlerinin önceden belirlediği bir politika olmaktan çok kişisel, özel 'patlamalar' söz konusu gibi geldi. Hepimiz, sonunda bizi ılımlı canavarlara dönüştüren bir sistemin kurbanları mıyız? Bu durumda, bu 'patlama' diye adlandırdığım şeyler, normal, gerekli, sağlıklı tepkilerdir sadece. Peki ya, tonunu tahmin edebildiğim bu tepkiler sistemin gerçek ürünleri ve sonuçlarıysa? İlimlilik çok daha etkili bir silah olmaz mı? Böyle 'felsefi' bir tartışmayı yüzlerce kilometre uzaktan yapmanın bir anlamı olmadığını biliyorum. Bazı şeyleri, *Gai-Pied* çalışanlarıyla tam olarak aynı anlamları yükleyerek tartışmamı engelleyen (en azından, olumlu ve olumsuz bazı konularda, kaçınılmaz şekilde Doğulu olan) kültürümün özüdür belki."

[Adı türlü kelime oyunlarının birleşiminden oluşan ve Michel Foucault tarafından konulan, 1979-1992 yılları arasında önce aylık, sonra haftalık olarak yayımlanan, basitçe "Keyifli Gay" olarak çevrilebilecek Fransız eşcinsel dergisi.]

"Cher, cher Jean,

Matinée dominicale pluvieuse et maussade. J'éternue de temps en temps sans être enrhumé. Le soleil voudra peut-être se montrer vers midi. Et je t'écris avec un certain retard, car ta lettre tendre et drôle que j'ai reçue deux jours après son expédition — record postal ! — méritait certainement une réponse plus prompte."

"Le lendemain... Oui, les jours passent vite après un certain âge. Comme les années. Et tout ce qui a pu vous faire mal, ce jour-là, est entraîné dans cette course. Les "rythmes intérieurs" en sont tenus responsables, de nos jours : La grande découverte des dernières années ! (et pourtant cela s'appelle la "loi de Janet", vieille de près d'un siècle !). Qu'ai-je fait hier ? Le soleil s'est montré. J'ai interrompu la lettre afin de courir après certaines petites choses quotidiennes. Ceci et cela, dîner chez Sıtkı [Erinç] — qui te fait ses amitiés — et enfin le sommeil, la chose la plus précieuse ces derniers temps... J'ai aussi déterré (juste, presque exacte métaphore) deux vieux poèmes de moi que me demandait depuis assez longtemps un des assistants de l'Institut d'Études Françaises de l'Université ; il est en train de préparer une étude sur moi, mon dernier bouquin surtout, concentrant son attention sur le thème de l'eau. Et il y en a plein, d'eau. Il dit, un peu pour rire, que je n'écris pas une page sans des tas d'eau se faufilant un peu partout. On verra ce qu'il en fera, de toute cette eau. Naturellement, il y aura l'interprétation psychanalytique, maternité, etc. (tiens, mon dernier poème date de 1958. Je t'en fais un tout petit, en français, à la mode japonaise (pourquoi ? C'est l'Orient, bon, mais pas du tout notre Orient.) pour ton anniversaire, puisque tu ne seras pas à Paris à cette date-là ; j'y mets tous mes sentiments du moment. Si tu veux bien l'accepter, on en reparlera peut-être un jour. Le voici :

Toutes les fleurs de l'esprit
cueillies, flétries
dans la nuit du sommeil."

"Sevgili, Sevgili Jean,

Tatsız ve yağmurlu bir pazar sabahı. Nezle olmamakla beraber hapşıırıyorum arada. Öğlene doğru güneş yüzünü göstermek ister belki. Gecikmiş sayılırım çünkü gönderildikten iki gün sonra elime geçen –posta rekoru– sıcak ve komik mektubun kesinlikle daha hızlı bir yanıt hak ediyordu."

"Ertesi gün... Evet, belli bir yaştan sonra günler de seneler gibi çabuk geçiyor. O gün sizi üzmüş olabilecek her şey bu yarışın içinde gelişti. Günümüzde, 'iç ritimler' sorumlu tutuluyor: Son yılların büyük keşfi! (Oysa, neredeyse yüzyıllık geçmiş olan 'Janet Kanunu'dur bu). Dün ne mi yaptım? Güneş göründü. Mektuba ara verip küçük günlük şeylerin peşinden koşmak için çıktım. Şu, bu, Sıtkı'da [Erinç] –sana sevgilerini söyledi– akşam yemeği ve nihayet uyku, son zamanların en değerli şeyi... Üniversitenin, benimle, özellikle son kitabımla ilgili, su teması üstünde yoğunlaşan bir araştırma hazırlamakta olan, Fransız Araştırmaları Merkezi'ndeki bir asistanın, uzun zamandır istediği iki eski şiirimi kazıp çıkardım (doğru, neredeyse birebir eğretileme). Çok var. Su. Biraz da eğlenelim diye, her yere saçılan su olmaksızın tek bir sayfa bile yazmadığımı söylüyor. Bakalım ne yapacak o kadar suyla. Doğal olarak psikanalitik bir analiz de olacak, annelik, vs. (bak sen, son şiirimin tarihi 1958. Sana küçük bir tane, Fransızca, Japon modasına uygun (Neden? Doğu tabii ama bizim Doğu'yla hiç ilgisi yok) şiir yazayım. Doğum günün için çünkü o tarihte Paris'te olmayacaksın. Tüm anlık duygularımı aktaracağım. Şiiri kabul edersen, üstünde konuşuruz belki bir gün. İşte:

Tüm çiçekleri zihnin
toplanan, solan;
uykunun gecesinde.

"Ne güzel sürpriz! Evinizde bir kedigil! 'In progress' kitabımın bir yerinde 'kedi babaları' diye adlandırdıklarımın tüm sorunlarını öğreneceksiniz! Tasarladığım, çok uzun olacak ve

“Quelle belle surprise ! Un félin chez vous ! Vous connaîtrez donc tous les problèmes des “pères de chats” ! comme je les appelle quelque part dans mon livre “in progress”... Ce fameux texte qui sera très long, qui a comme sujet Beyoğlu (le Péra des Occidentaux) et qui, je l'espère, pourra devenir le roman— légèrement autobiographique, très légèrement... — que j'imagine. Seulement l'écriture étant le facteur déterminant absolu, je ne pourrai savoir ce que j'ai fait que lorsque j'aurai fini. Et ce n'est pas pour demain !”

“Dis Jean, comment peux-tu penser que ta lettre serait frivole ? Tu serais le dernier à l'être ! En revanche tu fais l'éloge de mes lettres et je dirai seulement que j'aurais bien voulu en être vraiment digne. Mon œuvre complète ? Ça me ferait rire ! Mais, sait-on jamais ? Peut-être on voudra bien publier mes deux prochains livres. On verra ça.”

le 13/12/1980

“Tiens ! Pour rire ! On m'a demandé un texte à l'occasion de mes cinquante ans, qui paraîtra dans la publication annuelle d'Aziz Nesin. Quelque rubrique comme “Ceux qui ont eu 30, 40, 50 ans en 1980”... J'ai préparé quelque chose que j'élaborerai pour être publié plus tard dans mon recueil de “textes” (libres, fous, tout ce que tu veux !) Ce n'est pas très gai, mes 50 ans !”

umarım bir romana –hafifçe otobiyografik, çok hafifçe– dönüşecek, bu meşhur metnin konusu Beyoğlu (Batılıların Pera’sı). Yalnız, kesin belirleyici etmen yazının kendisi olduğundan ne yapmış olduğumu ancak bitirdiğim zaman bileceğim. Zamanı var yani!”

“Bana bak, nasıl olur da mektubunun önemsiz olduğunu düşünürsün? Önemsiz olabilecek son kişi sensin! Buna karşın, benim mektuplarımı övüyorsun. Bu övgülere gerçekten layık olmayı isterdim demekle yetineceğim. Tüm eserlerim mi? Gülerim herhalde! Ama belli mi olur? Sıradaki iki kitabımı yayımlamak isterler belki. Göreceğiz.”

13/12/1980

“Dur bak, gülelim biraz! Elli yaşında olmam nedeniyle Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı’nda yer almak üzere metin istediler benden. ‘1980’de, 30, 40, 50 yaşına girenler’ gibi bir başlığı olacak... Daha sonra ‘metin’ derlememde yer almak üzere ele alacağım bir şey hazırladım (özgür, delice, ne arasan var!). 50 yaşım pek neşeli bir yaş değil!”

1981

le 31/01/1981

“Maintenant en attendant de nouveaux soucis (les dents ? autre chose ?... Et je tâche de me soigner un peu... Gino a raison.) (mais aussi une nouvelle loi relative à l'organisation de l'éducation supérieure qui sera peut-être l'occasion d'un très grand nettoyage parmi les cadres enseignants) je travaillerai à mon petit jeune homme qui, un peu comme Salammbô était morte pour avoir touché le voile de Tanit, mourra (peut-être) pour avoir touché les panthères. Non, je ne dérape pas ; mais je ne vous en ai pas parlé encore je crois ; mon petit “gardien des panthères” n'a rien d'exotique. Je le vois plusieurs fois par jour, il habite en face, et il y a vraiment deux panthères à l'étage supérieur qui prennent l'air, deux fois par jour, sur le balcon. Mais le reste sera écrit et, pourquoi pas, peut-être en français aussi. Si c'est assez bien comme français, vous me le direz vous, Français !

Les critiques n'ont pas dit grand'chose encore sur mon livre. J'y suis habitué. Ça vient plus tard. Les “études”, les articles longs etc. Pour le moment deux articles pleins d'éloges disant à peu près “n'ayez pas peur, lisez-le, il ne mord pas, mais soyez prudents quand même !...”

Ezher m'a envoyé le dernier livre de Navarre* que j'ai lu pendant ma maladie. La seule chose que j'ai pu faire. Et ça m'a fait

[Yves Navarre, *Le jardin d'acclimatation*]

1981

31/01/1981

“Yeni endişe kaynaklarını (Dişler? Başka bir şey?... Kendime bakmaya çalışıyorum biraz... Gino haklı) (ve eğitmen kadrolarında büyük bir temizlik yapmayı sağlayacak Yüksek Öğretim düzenlemesiyle ilgili yeni yasayı) beklerken, biraz Tanit’in örtüsüne dokunduğu için ölen Salammbô gibi, panterlere dokunduğu için (belki) ölecek olan küçük genç adamım üstünde çalışıyorum. Yok, saçmalamıyorum; ama size henüz bahsetmedim sanırım; küçük ‘panter bekçimin’ egzotik bir yönü yok. Gün içinde pek çok kez görüyorum kendisini. Karşı evde oturuyor ve üst katında, günde iki kez balkona, hava almaya çıkan iki panter var gerçekten.

Ancak, devamı yazılacak. Belki Fransızcası da olur, neden olmasın? Fransızcası yeterince iyi olursa, siz Fransızlar söylersiniz bana!

Eleştirmenler kitabım hakkında pek bir şey söylemedi henüz. Alışkınım buna. Zaman gerekiyor. ‘Araştırmalar’, uzun makaleler, vs. Şimdilik, yaklaşık olarak ‘Korkmayın, okuyun, ısırmıyor ama yine de temkinli olun!’ diyen, övgü dolu iki makale yazıldı.

Ezher’in gönderdiği Navarre’ın son kitabını* hastalığım sırasında okudum. Bir tek bunu yapabildim zaten. Beni Fransa’da,

[Yves Navarre, *Le jardin d’acclimatation*]

vivre en France, et surtout dans Paris, si intensément que j'en ai été surpris. Ce n'est pas peut-être le livre lui-même, seulement, j'ai tant envie de revoir, de traîner par les rues de, de respirer cette odeur (qui m'a souvent fait penser à Istanbul) de pierre moisie de, Paris."

"Noyan, plein de gentillesse, m'a envoyé quelques catalogues de livres de poche. Combien de titres alléchants ! Mais quand je n'arrive presque plus à lire avec mon train-train quotidien, que je dois me déchirer pour pouvoir écrire (et au Diable tout le reste !) (ah, une nouvelle loi, encore ; elle peut très bien mettre la majorité de ceux qui écrivent dans l'impossibilité de publier, si on n'y apporte pas certains amendements. Une nouvelle méthode de perception d'impôts. Pour le moment rien n'est décidé. On saura sous peu...) et que je regarde les montagnes de livres qui m'entourent, je me dis qu'un nouveau livre pourrait très bien attendre quelques mois ou quelques années."

"Nos lettres, qu'ont-elles été d'autre que "des bouts de conversation" ? Et c'est peut-être ce qu'elles ont de meilleur, de plus vivant ! Nous y parlons, et tellement bien qu'à toutes nos rencontres, si rares, nous savons presque parfaitement qui nous allons rencontrer après tant d'années. Tandis que les interruptions de contact, très souvent, n'occasionnent que des "désillusions". Oui, j'y crois fermement, nous parlons comme si nous nous étions rencontrés tout le temps... Ne penses-tu pas comme moi que c'est très bien comme cela ?"

le 06/04/1981

"Quant au livre de Navarre... Je pense exactement comme toi, Jean, au sujet de Navarre. Le livre, comme je crois te l'avoir déjà écrit, m'a surtout fait revivre Paris — je n'arrive toujours pas à dire pourquoi —. Ce qui n'a rien à voir avec les qualités littéraires du livre. C'est même très bien, dirais-je, mais sur la ligne de l'ordinaire."

özellikle de Paris'te öylesine yoğun şekilde yaşattı ki şaşırdım. Belki sadece kitapla ilgili değildir. Paris'i tekrar görmeyi, sokaklarda dolanıp, o küflü taş kokusunu (ki bana sıkça İstanbul'u anımsatmıştır) içime çekmeyi o kadar istiyorum ki!"

"İyi kalpli Noyan, bana cep kitabı katalogları gönderdi. Ne çok ilgi çekici kitap var! Ama günlük koşturmaca içinde neredeyse hiç okuyamadığımı, yazabilmek için kendimi paralamam gerektiğini (gerisini de cehenneme havale ediyorum!) (ah, yeni bir kanun, yine; bazı düzeltmeler yapılmazsa, yazarların çoğunun yayımlanmasını imkânsız hale getirebilecek bir kanun. Yeni bir vergi algısı. Henüz bir karar alınmadı. Yakında anlayacağız...) ve etrafımın kitap dağlarıyla çevrili olduğunu düşününce yeni bir kitabın daha birkaç ay veya birkaç sene bekleyebileceği kanısına varıyorum."

"Mektuplarımız 'parçalı sohbetler' değildir de nedir? En güzel, en canlı tarafları bu belki de! Mektuplarda konuşuyoruz ve öyle güzel konuşuyoruz ki, ender buluşmalarımızda, her defasında, onca yıl sonra kiminle karşılaşacağımızı neredeyse kursesiz biçimde biliyoruz. Oysa ilişki kesintisi çoğunlukla sadece 'düş kırıklıklarına' neden olur. Evet buna, hep görüşüyormuşuz gibi konuştuğumuza yürekten inanıyorum. Sen de benim gibi bunun çok güzel olduğunu düşünmüyor musun?"

06/04/1981

"Navarre'ın kitabına gelince... Navarre'la ilgili, aynı senin gibi düşünüyorum Jean. Kitap, sanırım sana daha önce söylemiştim, tekrar Paris'te yaşattı beni –hâlâ neden olduğunu bilmiyorum–. Bunun kitabın yazınsal özellikleriyle hiçbir ilgisi yok. Çok iyi olduğunu söyleyebilirim ama sıradanlık çizgisi üstünde."

“Les panthères ont disparu. Si, avec le beau temps elles réapparaissent, je vous l’écrirai. Sont-ce des guépards ? Tu m’y fais réfléchir. La distance peut me tromper ; d’ailleurs si je ne les vois pas de près il est difficile de décider. Mais je crois leur trouver un air plutôt “panthère”. Quant aux animaux de la nouvelle, ce sont des panthères, tout court. Je crois toutefois pouvoir apprendre, par quelques détours, la vérité sur les animaux réels et je vous dirai ce que j’aurai appris. Le dompteur ? Pas mal du tout. Mais le héros sera le petit garçon, au visage vraiment poupin, très bien habillé sans savoir encore porter ce qu’il endosse.”

le 11/06/1981

“Mon messenger de l’automne, comme tu l’appelles, a nom Akın. Je sais qu’il a rencontré Michel et Philippe [Jouannais] et je sais aussi qu’il a rencontré mon vieil ami François [Fillâtre] qui fait le tour du monde et ne se trouve que rarement à Paris. Cette rencontre, paraît-il, a eu lieu à... Alexandrie !”

“(Il y déjà 9 ans j’avais écrit une vraie lettre-feuilleton, pendant plus de deux mois, à un certain petit personnage dont je ne connaissais pas l’adresse. Il l’avais lue à son retour. Elle était belle et très expressive. Il avait compris et il a su me faire souffrir très finement dans les mois qui avaient suivi. Je m’en souviens encore avec une petite douleur au cœur.)

Parlant de cœur... J’ai écrit, au début de la présente, “désert du cœur...” La belle histoire dont je t’avais parlé il y a quelques mois a été brusquement interrompue. Pourquoi, comment, par qui ? Je n’en sais rien. Il a tout simplement disparu. On se rencontrait assez souvent (par hasard) auparavant. On dirait qu’il s’est volatilisé. J’en suis inquiet, car rien, mais absolument rien, n’annonçait, ou prédisait, ou pouvait même faire imaginer une rupture. Un accident ? Une maladie ? Je ne tâche pas de me consoler en pensant à des malheurs. La plus simple explication, penser qu’il n’en voulait plus, paraît vraiment trop simple quand, même pour

“Panterler yok oldu. Eğer havalar güzelleştiğinde tekrar ortaya çıkarlarsa haber veririm. Çita olabilirler mi? Söylediğin düşündürdü beni. Uzaklık nedeniyle yanılıyor olabilirim; yakından görmeden karar vermek zor. Ama bence daha ‘panter’e özgü bir havaları var. Öyküdeki hayvanların panter olduğu ise kesin. Sağa sola sorup, canlı olanlarla ilgili gerçeği öğrenip, size söyleyebileceğimi düşünüyorum. Terbiyeci mi? Hiç fena değil. Ama öyküdeki kahraman, tam bebek yüzlü, henüz üstündekileri taşımayı bilmemesine karşın çok iyi giyimli, küçük bir oğlan olacak.”

11/06/1981

“Senin sonbahar habercim olarak adlandırdığın Akın’ın, Michel ve Philippe’le [Jouannais] tanıştığını biliyorum ve dünya turu yaptığından nadiren Paris’te olan eski dostum François’yla [Fillâtre] da. Bu buluşma... İskenderiye’de gerçekleşmiş!”

“(Adresini bilmediğim küçük kişiye, iki ay boyunca, gerçek bir tefrika-mektup yazmıştım. 9 sene olmuş bile. Döndüğünde okumuştı. Güzel ve çok manidardı. Anlamış ve sonraki aylarda bana incelikle acı çektirmeyi bilmişti. Hâlâ yüreğimde küçük bir acıyla hatırlıyorum).

Yürek demişken... Bu mektubun başında ‘gönül ıssızlığından’ söz etmiştim. Sana birkaç ay önce anlattığım güzel hikâye aniden sonlandı. Neden, nasıl, kim? Bilmiyorum. Yok oldu işte. Önceden sıkça karşılaşıyorduk (tesadüfen). Buharlaştı sanki. Endişeleniyorum çünkü ortada ayrılık sözcüsü, öncüsü hatta hayal edilmesini sağlayacak hiçbir şey yoktu. Kaza? Hastalık? Felaketler düşünerek kendimi avutmaya çalışmıyorum. En basit açıklama, artık istemiyor olması, fazla basit kaçıyor. Aşırı hassas ve bazen kendini-suçlayıcı antenlerim için bile, daha çok çok uzun süre olmaması gereken bir şey gibi görünüyordu bu. Beraber gerçekten iyiydik. Tanrım! Neden böyle şeyler olmak zorunda?...

mes antennes hyper-sensibles et auto-accusatives à souhait, cela ne paraissait pas devoir arriver avant très très longtemps. On était vraiment bien ensemble. Mon Dieu ! Pourquoi ces choses doivent-elles arriver ?... Je ne peux m'empêcher d'espérer encore : Un jour il sonnera à la porte et il entrera, très simplement. Peut-être un peu fatigué. Un bon moment passera avant qu'il ne dise ce qu'il s'est passé... Bon, c'est ça, après avoir écrit des contes, je les fabrique maintenant pour consommation personnelle.

Je pense pouvoir terminer ma "Recherche du temps perdu (!)" dans un an. Là, je me tiens bien ; j'écris, je ne rêve pas. Ah ! Mes léopards... J'ai pu me libérer de la dernière scène* qui m'avait fait penser à Flaubert. Il ne mourra pas "pour avoir touché etc..." Il va toucher et ne mourra point. Il mourra ailleurs et autrement. Mais ses léopards, il les aura gardés."

le 29/10/1981

"Je suis sottement — mais très réellement — occupé. Je devrais plutôt dire que je suis "sous occupation" comme le serait un pays."

le 22/11/1981

"J'ai passé une semaine on ne peut plus française ! Je pensais à toi, tout le temps et me disais "s'il était là, comme on aurait bien rigolé !" Le directeur de l'Institut d'Études Françaises, avec lequel nous avons quelques amis communs, me fait sa cour très gentiment. Il voudrait que j'aille faire des causeries à l'Institut. À l'occasion de la visite de Raymond Jean à Ankara, j'ai été invité à un dîner que j'ai accepté pour forcer un peu ma sauvagerie et pour ne pas paraître plus grossier que je ne le suis. Avec R. Jean on n'a échangé que des saluts. Sa conférence avait été assez agréable et quelques uns de ses propos étaient vraiment intéressants. Il a

[Allusion explicite à la dernière phrase de *Salammbô*]

Hâlâ umut beslemekten geri duramıyorum: bir gün kapıyı çalıp girecek, o kadar. Belki yorgun olacak biraz. Neler olduğunu anlatmadan önce zaman geçecek... Evet, işte, masalı önce yazdım, şimdi de kişisel tüketim için uydurmaya başladım.

Kendi 'kayıp zaman arayışımı (!)' bir seneye kadar sonlandırabileceğim sanırım. Şu an iyiyim, yazıyorum, hayallere dalmıyorum. Ah! Leoparlarım... Bana Flaubert'i hatırlatan son sahneden* kurtuldum. 'Bilmem neye dokunduğu için' ölmeyecek. Dokunacak ve ölmeyecek. Başka yerde ve başka şekilde ölecek. Ama leoparlarını bırakmayacak."

29/10/1981

"Aptal bir biçimde –ama gerçek anlamda– meşgulüm. Bir ülkenin başına gelebileceği gibi 'işgal altındayım' demem gerek aslında."

22/11/1981

"Tam bir Fransız haftası geçirdim! Sürekli seni düşündüm ve kendi kendime 'Burada olsa ne gülerdik!' dedim. Birkaç ortak arkadaşımız olan Fransız Araştırmaları Merkezi'nin Müdürü bana hoşça kur yapıyor. Merkez'de konuşmalar yapmamı istiyor. Raymond Jean'ın Ankara ziyareti nedeniyle yapılan yemek davetini, hem yabaniliğimi zorlamak, hem de olduğumdan daha kaba görünmemek için kabul ettim. R. Jean'la sadece selamlaştık. Konferansı güzeldi ve söylediklerinin birkaçı gerçekten ilginçti. Tarifi imkânsız bir kadın romancı ile bir gazetecinin 'saldırısına' uğradı. Romancı küçük bir dergi adına röportaj (Queneau gibi)

[*Salammbo'*'nun son cümlesine açık gönderme]

été pris "d'assault" par une romancière que je ne pourrai jamais te décrire et un journaliste. La romancière faisait son interview (comme Queneau) au nom d'une petite revue, le journaliste appartenait à un grand journal quasi-socialiste. Mais la scène, pour ceux qui connaissaient les personnages, était plus qu'intéressante. R. Jean avait parlé d'un de ses livres intitulé *La Conférence*. J'ai une furieuse envie de faire un texte que j'intitulerai *La Soirée* ; le texte, naturellement en turc, mais le titre, probablement, en français. Une blague peut-être, mais... Et nous serons tous dans cette "Soirée", aussi "véridiques" et drôles que possible."

le 29/12/1981

"Je modifie le compliment de Gino. Tu écris des lettres ravissantes et ce qu'il appelle "ne rien dire" je le trouve plein d'information (au sens que le mot acquiert en informatique) car c'est justement la vie de tous les jours, telle que vous la vivez, qui m'intéresse en tant qu'ami qui vous aime vraiment, et qui ne cesse de découvrir à chaque lettre quelle affection il a pour ces lointains parisiens."

"Tu me fais là un gentil compliment en croyant que je pourrais écrire *La Soirée* en français, en "première version". Je n'avais parlé que du titre, en français ; comment pourrais-je manier, manipuler, triturer mon français livresque afin d'écrire l'équivalent de ce que je ferais en turc ? Il faut bien commencer par la version turque."

"Tiens ! Un nouveau livre* va pouvoir paraître sous peu : des textes un peu fous et pas peu érotiques, à notre façon. espérons qu'on se se mettra pas à crier après moi. Nous traversons une période un peu puritaine. Je dis bien "érotiques", suggérant, donnant un certain sentiment diffus de la chose, pas de descriptions évocatrices en tout cas."

yapıyordu, gazeteci ise sosyalist görüşlü sayılabilecek büyük bir gazete adına oradaydı. Ancak durum kişileri tanıyanlar için çok ilginçti. R. Jean *Konferans* adlı kitabından söz etmişti. Ben de *Akşam Daveti* adlı bir metin yazmak için dayanılmaz bir istek duyuyorum; kendisi Türkçe, başlığı büyük olasılıkla Fransızca. Şaka belki ama... Hepimiz bu Davet'te mümkün olduğunca 'gerçekçi' ve komik şekilde yer alacağız."

29/12/1981

"Gino'nun iltifatını biraz değiştiriyorum. Çok güzel mektuplar yazıyorsun ve onun 'hiçbir şey söylememek' dediği şeyin çok bilgi (kelimenin bilişim alanındaki anlamıyla) içerdiğini düşünüyorum çünkü işte, bu uzaktaki Parizyenlere duyduğu sevgiyi her mektupta yeniden keşfeden ve sizi gerçekten seven bir arkadaş olarak beni ilgilendiren yaşadığınız haliyle, günlük hayatınız."

"*La Soirée*'yi 'doğrudan' Fransızca yazabileceğimi düşünerek tatlı tatlı iltifat ediyorsun. Ben sadece başlıktan Fransızca söz etmiştim; köşeli Fransızcamın neresinden tutup, yoğurup, işleyip de Türkçe yazdığımı denk bir iş çıkarırım? Türkçeden başlamak gerekir."

"Hah! Yeni kitabım* yakında basılacak: bizim tarzda, biraz deli ve bir o kadar erotik metinler. Umalım ki arkamdan sövmeye başlamasınlar. Biraz tutucu bir dönemden geçiyoruz. 'Erotik' derken kastettiğim, önermekle yetinen, konuyla ilgili saklı bir duygu uyandıran bir şey. Doğrudan betimleme yok yani."

1982

le 26/01/1982

“Et avant tout je viens d’apprendre la mort d’une dame que j’aurais tant voulu pouvoir appeler “mon amie” ! Mère d’une de mes amies, elle était une de ces femmes qui, les soixante-dix ans passés, sont aussi vivaces et jeunes, pleines de vie, aimant la vie, qu’une jeune femme de trente ans. Nous nous voyions très rarement. Nous nous envoyions des “salutations” très à la turque et ça nous rendait heureux. Elle avait été renversée par une auto il y a six jours. Elle commençait déjà à aller mieux après avoir passé quelques jours très critiques et voilà qu’elle part comme ça d’un infarctus inattendu. Un mardi, comme ma mère ; deux ans et quatre jours après ma mère. J’avais appris qu’elle avait eu cet accident justement le jour anniversaire de la mort de ma mère. Tu comprends par quels détours — très directs pour la psyché humaine — cela me bouleverse.

Et trouver dans ta lettre ce souvenir-image si vif de ma mère ! [ou alors il faut dire que tu exprimes cela dans le même registre faisant coïncider une certaine forme de langage et une série d’images parlées — puisque c’est elle qui nous racontait cela — que moi.] Voilà. Suis-je pédant à tout casser ! Quand ton expression d’un souvenir était si fine, si sincère, si pleine de chaleur ! Ce que tu m’écris me fait sentir un léger pincement au cœur. Dans mon livre, qui n’en finit pas d’être en état d’écriture, je “parlerai”

1982

26/01/1982

“Öncelikle, ‘arkadaşım’ demeyi çok isteyeceğim bir hanımın ölüm haberini aldım! Arkadaşlarımdan birinin annesiydi ve yetmiş yaşını aşmasına karşın otuz yaşındaki bir kadın kadar canlı ve genç, hayat dolu, hayatı seven o kadınlardandı. Çok ender görüşüyorduk. Birbirimize tam Türk usulü ‘selamlar’ gönderiyor ve bundan mutluluk duyuyorduk. Altı gün önce araba çarpmıştı kendisine. Çok kritik birkaç günün ardından iyiye gitmeye başlamıştı bile, ama işte böyle, bir anda, beklenmedik bir kalp kriziyle gidiverdi. Bir Salı günü, annem gibi; annemden iki yıl dört gün sonra. Kaza geçirmiş olduğunu annemin ölüm yıldönümünde öğrendim zaten. Bunun hangi dolambaçlı yollarla –insan ruhu açısından dolambaçsız– beni yıktığını anlıyorsundur.

Mektubunda da annemle ilgili o denli canlı o anı-imgeyi bulmak! (Ya da bunu benim gibi bir çeşit konuşma biçimiyle, sözlü bir imge dizisini bir araya getiren şekilde –çünkü bize anlatan Annemdi– ifade ediyorsun demek gerek). İşte. Fena halde ukalayım! Senin anıyı anlatışın ise ne kadar ince, içten, sıcacıktı! Yazdıkların yüreğime atılan hafif bir çimdik gibi. Yazılma aşaması bitemeyen kitabımda, beşinci bölüme doğru veya biraz daha ilerisinde annemin gençliğinden, bana benim de artık genç olmadığım zamanlarda anlatmaktan hoşlandığı biçimde

vers la cinquième partie ou un peu plus loin, de la jeunesse de ma mère, telle qu'elle aimait me la raconter quand moi-même je n'étais plus jeune, et tu seras une fois de plus (puisque tu l'es déjà dans *Le Livre des Bêtes*) l'ami avec qui on partage la page et la vie de l'écriture... Soit dit entre parenthèses, que le *Livre des Bêtes*, ou *Le Bestiaire*, puisque le titre n'est pas officiellement traduit, fait partie d'une trilogie dédiée à Side. Quand cela paraîtra, j'espère..., tu devras malheureusement te contenter de voir ton nom dans le texte turc."

"Le lendemain de la réception de ta lettre, je recevais le texte français (fait par Anne-Marie Toscan du Plantier, traductrice de Nedim Gürsel) du *Pélerin du Moyen-Âge* [*Bir Ortaçağ Abdalı*]. J'y ai apporté quelques corrections, j'ai écrit et renvoyé le tout à Paris."

"En ce moment, après avoir livré un article et quelques chapitres extraits de *La Nuit*, mon "roman" qui végétait depuis six ans, pour publication dans des revues littéraires, je m'attelle à *La Nuit* afin d'en préparer et taper le texte définitif avant que ne recommencent les cours. C'est un texte franchement "schizophrénique" et si le livre me paraissait impubliable il y a quelques années, il me paraît maintenant avoir plus de chance. Ça ferait quand même un petit bruit assez désagréable."

le 12/04/1982

"Je ne sais pas comment tu vas prendre cela, mais (et je te le dis pour la quantième fois) (sonnerie hésitante à la porte : un jeune homme assez agréable tente d'entrer mais ne reconnaît pas le décor. C'est en face qu'il veut aller. Dommage !) je te sens si près de moi que ça devient surprenant. C'est comme si je me disais 'quand il viendra on va bien rigoler, je vais lui raconter ceci et cela' ou 'pourquoi se tait-on de part et d'autre ? il est là, pourquoi ne parle-t-on pas ?' Remarque, je ne perds pas encore le sens de la réalité. Et pourtant..."

‘söz edeceğim’ ve sen de bir kez daha (Hayvanlar Kitapçığı’nda olduğu gibi) sayfa ve yazı hayatının paylaşıldığı arkadaş olacaksın... Henüz resmi başlığı belli olmadığından *Hayvanlar Kitapçığı* veya *Hayvan Öyküleri*’nin de Side’ye adanacak bir üçlemeye dahil olacağını parantez içinde söylemiş olayım. Yayımlandığında, umarım... Türkçe metinde ismini görmekle yetinmek durumunda kalacaksın ne yazık ki.”

“Mektubunu aldığımın ertesi günü, *Bir Ortaçağ Abdalı*’nın Fransızcası (Nedim Gürsel’in çevirmeni Anne-Marie Toscan çevirdi) geldi. Bazı düzeltmeler yapıp yazdım ve tamamını geri gönderdim Paris’e.”

“Şu ara, altı yıldır sürünen kitabım *Gece*’yle ilgili bir makaleyi ve kitaptan birkaç bölümü edebiyat dergilerine yayımlanmak üzere verdikten sonra, dersler başlamadan, metne son halini verip daktilo etmek üzere kitap üstünde çalışmaya koyuluyorum’. Gerçekten ‘şizofrenik’ bir metin ve her ne kadar kitap birkaç sene önce bana yayımlanamaz gibi görünüyorduysa da, artık daha fazla şansı olduğunu düşünüyorum. Yine de tatsız, küçük bir gürültü koparacaktır.”

12/04/1982

“Bunu nasıl karşılayacaksın bilmiyorum ama (ve kırkıncı keredir söylüyorum bunu sana) (kapı tereddütle çalınıyor: hoşça genç bir adam girmeye davranıyor ama etraf yabancı. Karşı tarafa gelmiş. Yazık!) seni o kadar yakınımda hissediyorum ki şaşırtıcı hale geliyor. ‘Geldiğinde gülüp eğleneceğiz, şunu, bunu anlatacağım’ veya ‘Niye her ikimiz de susuyoruz? Burada olmasına karşın neden konuşmuyoruz?’ dermiş gibi. Aslında henüz gerçeklik algımı kaybetmedim. Yine de...”

"J'ai reçu une très gentille lettre de ma traductrice en français. Elle parle de donner le texte du conte qu'elle a traduit pour l'anthologie à *Le Monde-Dimanche*.

le 19/10/1982

"Şer pötibrütüs, pötifrer,*

Ne sois point horrifié de me voir écrire le français "en turc". Il est vrai qu'aux premiers mois de ma vie j'entendais parler les gens cette langue que je tâchais de "filtrer" à travers mes connaissances, assez rudimentaires, il faut le dire, de ma propre langue ; enfin, je veux dire de la langue qui s'imposait à mon parler de chat et qui, finalement, est devenue la mienne. Nous les chats, sommes obligés de parler chat et comprendre dans ses plus menus détails la langue qu'ils nous parlent. J'ai appris à lire par-dessus Ses mains (sinon Sa tête). Je sais maintenant que le français s'écrit en français et qu'il ne faut jamais confondre les langues. Quelle colonisation ! J'ai été polyglotte, je ne le suis plus. Réduit que je suis au français comme seule langue étrangère. Mais je le répète : Quelle colonisation ! Je dois t'écrire non en chat mais dans la langue du Tien. D'ailleurs, Lui aussi écrit au Tien en français. Il n'apprend pas le turc, ce Tien. Pourtant je l'ai aimé tu sais. Il m'a toujours apporté de très bonnes choses et les pilules que je n'aime point avaler mais qui m'ont toujours fait grand bien, c'est le Tien qui les a découvertes. Il t'en donne aussi ? Tu parles de Son langage puéril avec nous... Je ne m'en plains pas, tous comptes faits. C'est une manière comme une autre de nous montrer Leur affection. D'ailleurs le Mien fait exactement la même chose en me disant de "presque obscénités" dans notre intimité, d'une voix très douce et sur un ton, justement, puéril : Il m'appelle "chien" par exemple !

[de Bibik à Brutus]

“Fransızca çevirmenimden çok tatlı bir mektup aldım. Antoloji için çevirdiği masal metnini *Le Monde-Dimanche*’a vermekten söz ediyor.”

19/10/1982

“Şer Pötibrütüs, Pötifrer,*

Fransızca’yı ‘Türkçe’ yazmam dehşete düşürmesin seni. Hayatımın ilk aylarında insanların, kendi dilime dair –yani, kedi dilimle ilgili maruz kaldığım ve sonunda benim dilim haline gelen dil demek istiyorum– epey ilkel olduğunu belirtmem gereken bilgilerimle ‘süzmeye’ çalıştığım bu dili konuştuğunu duyuyordum. Biz kediler kedice konuşmak ve bizimle konuştukları dili en ince ayrıntılarına kadar anlamak zorundayız. Onun elleri (ya da Onun başı) üstünden okumayı öğrendim. Artık Fransızcanın Fransızca yazıldığını ve dilleri asla karıştırmamak gerektiğini biliyorum. Ne sömürgeleştirme ama! Çok dilliydim, artık değilim. Tek yabancı dilim Fransızca artık. Tekrar ediyorum: Ne sömürgeleştirme! Sana kedice değil Seninkinin dilinde yazmam gerekiyor. Zaten, O da Seninkine Fransızca yazıyor. O Seninki öğrenmiyor Türkçeyi. Oysa, sevmiştim onu biliyor musun. Bana hep çok güzel şeyler getirdi, bir de içmeyi sevmediğim ama bana hep çok yararı dokunan hapları Seninki keşfetti. Sana veriyor mu onlardan? Bizimle konuşurken kullandığı çocukça dilden söz ediyorsun... Şikâyetim yok sonuçta. Bize duydukları sevgiyi göstermenin bir yolu işte. Benimki de hemen hemen aynı şeyi yapıyor, yalnızken bana yumuşak bir ses ve o çocuksu tonla ‘Neredeyse pis’ şeyler söylüyor: örneğin ‘Köpek’ diyor!

Biliyor musun, sizin dile bir şeyler çeviren bir hanımdan telgraf aldı. Memnun oldu. İki üç gün önce masalı basılmış ol-

[Bibik’ten Brutus’e: “Sevgili Küçük Brütüs, Sevgili Erkek Kardeş”]

Figure-toi qu'Il vint de recevoir un télégramme d'une dame qui traduit des choses en votre langue. Il a l'air bien content. C'est son conte qui a dû paraître il y a deux ou trois jours. Dommage, cette dame devrait apprendre aussi le chat. Il y aurait bien des choses à traduire. Après tout, la majorité des chats, chez vous comme chez nous, ne connaît qu'une seule langue. Mais nous, naturellement... (Je sais que tu parles aussi américain, voyons pourquoi toute cette modestie ?) Il lui écrira ce soir, à cette dame, c'est ce qu'Il marmonnait, il y a quelques instants !

Ah, Son fils, comme il l'appelle, tâche de remplir tous les trous qui l'empêchent de partir pour Bruxelles. Il viendra certainement vous voir peu après son arrivée à Bruxelles et vous apportera des serviettes (Je les ai vues. L'une est toute rouge. Il a dit que c'était parce que votre salle de bains est bleue. Je n'ai pas très bien compris. L'autre est de toutes les couleurs. Ça aussi parce qu'il y a du bleu partout ? Mystères ! Allez Les comprendre, le Tien et le Mien !), du sumac et une boîte en carton. J'ai flairé ; ça ne donnait rien de particulier. Une toute petite boîte dans un mauvais papier. Tu me diras ce que c'est ; n'est-ce pas, entre chats... Mais Il cherche quelqu'un d'autre, qui "n'aura pas beaucoup de poids", pour vous envoyer autre chose encore. Là je m'y perds. Tu me diras ça aussi.

Il est malade, Il tousse, Il éternue. Son épaule va un peu mieux ces jours-ci mais Il a beaucoup souffert après qu'Il est revenu à la maison (Il en était parti avec le Tien). Le médecin (j'aurais bien dit la médecine si je ne savais pas que cela signifie tout autre chose) n'a rien trouvé mais n'a pu rien faire non plus. J'avais pitié de Lui, Il avait l'air d'un crabe. Tu sais, on dit que les crabes avancent d'un côté qui n'est pas le bon, paraît-il. Je n'ai jamais vu de crabe mais en turc on dit cela pour exprimer justement ce qui était Sa démarche. Enfin je crois."

"Il parle du Tien tous les jours. Il était vraiment heureux de Le voir, Le recevoir et partir avec Lui. Maintenant Il est tout seul. Avec moi ! Vois-tu, je ne Lui ai jamais demandé d'être seul avec moi. Il sait que cela me rend heureux. Mais je sais aussi qu'Il veut quelqu'un d'autre que moi. Nous Les aimons et pourtant n'arrivons jamais à les satisfaire. Ils veulent être tout pour nous mais ne se contentent pas de nous."

malı. Yazık, o hanım kedice de öğrenmeli. Çevrilecek bir sürü şey var. Sonuçta, sizde de bizde de kedilerin çoğu tek dil biliyor. Ama sen ve ben, doğal olarak... (Amerikanca da konuştuğunu biliyorum, neden alçakgönüllülük ediyorsun?) Yazacakmış bu akşam o hanıma, biraz önce öyle bir şey geveliyordu!

Ha, oğlu, öyle diyor ona, Brüksel'e gitmesini engelleyen gedikleri kapamaya uğraşıyor. Brüksel'e geldikten kısa bir süre sonra sizi görmeye gelecektir mutlaka ve size havlu getirecek (Gördüm havluları. Biri kıpkırmızı. Banyonuz mavi olduğu içinmiş öyle dedi. Pek anlamadım. Öbürü rengârenk. O da her yer mavi olduğundan mı acaba? Çeşitli gizemler! Gel de anla Bunları, Seninkini, Benimkini!) bir de sumak ve karton bir kutu. Kokladım; özel bir şey yok. Kötü kâğıda sarılı küçücük bir kutu. Ne olduğunu söylersin bana; değil mi yani, kedi kediye... Yalnız, size başka bir şey daha yollamak için 'çok yükü olmayan' birini arıyor. Hiçbir fikrim yok. Onu da söylersin.

Hasta. Öksürüyor, hapsiriyor. Omzu bugünlerde daha iyi ama eve döndükten sonra (Seninkiyle gitmişti) çok ağrısı oldu. Doktor ("Médecine" derdim tamamen başka bir anlama geldiğini bilmesem) hiçbir şey bulamadı ama bir şey de yapamadı. Acıdım Ona. Yengece benziyordu. Yengeçler yanlış tarafı kullanarak ilerliyormuş biliyor musun? Hiç yengeç görmedim ama Türkçede Benimkinin o zamanki yürüme şeklini anlatmak için kullanılıyor. Yani, sanırım."

"Seninkinden söz ediyor her gün. Onu gördüğüne, onu ağırladığına ve Onunla gittiğine gerçekten sevindi. Şimdi yapayalnız. Benimle! Benimle yalnız kalmasını hiç istemedim On- dan. Bunun beni mutlu ettiğini biliyor. Ama ben de benden başka birisini de istediğini biliyorum. Seviyoruz Onları ama asla tatmin etmeyi başaramıyoruz. Bizim her şeyimiz olmayı istiyor ama bizimle yetinmiyorlar."

"Şimdi sana, Onların arkadaşlarına bizim hikâyelerimizi anlatması gibi, Benimkinin bir hikâyesini anlatmaya çalışacağım. Canımı sıkan şey, zarfın üstüne senin değil Onun adını yazmam gerekmesi. Huzur içinde okumana izin verir mi? Neyse, şöyle: güzelce, Ona göre yeterince güzel giyinip dışarı çıktı

“Et maintenant je vais tâcher de te raconter une histoire du Mien, comme Ils font en racontant nos histoires à Leurs amis. Ce qui m’ennuie, c’est que je devrai mettre sur l’enveloppe Son nom et pas le tien. Te laissera-t-il seulement lire cette lettre en paix ? Bon, voilà : Il est parti un soir après s’être mis en tenue élégante, assez élégante pour Lui. Il parlait d’une “première”, la “première de la pièce de Yıldırım”. Il était comme toujours. Il est rentré très tard ce soir-là et avait l’air tout drôle. Le lendemain Il est venu à la maison avec un garçon très brun qui savait assez bien me caresser. Ensuite sont venus Yıldırım et Ömer. Puis quand ils sont repartis le garçon est resté encore un très long moment. Le Mien paraissait de plus en plus étrange. Je n’ai plus revu le garçon brun. Mais je suis sûr que Lui l’a revu. On peut le dire à Le voir. Et ce soir (je t’écris depuis hier) Il attend quelqu’un. Je parie que c’est le garçon brun. Il a Son air des grandes attentes. J’ai vu cela assez souvent dans le passé ; cinq fois je crois. Je me demande ce qui arrivera, ce qui peut se passer. Le garçon brun est un acteur qui joue justement dans cette pièce. Je sais qu’Il est allé revoir la pièce et Il m’a avoué silencieusement avoir surtout regardé les mains et les yeux (les pieds aussi) du garçon brun. Il délire en pensant à ces mains et ces yeux. Entrons-nous dans une période de bonheur pour Lui, de jalousie pour moi ? Devrai-je adopter, me laisser caresser par, aimer ce garçon brun ? Ou alors sera-ce une période de défaite pour le Mien, de tension pour tous les deux ? Je t’écirai peut-être la suite un jour...

Dans un des journaux “intellectuels” aujourd’hui il y avait un tiers de colonne sur cette traduction du Mien. Il était en colère ; plein d’erreurs paraît-il ; il a dit “Quel journalisme !” Eh... Quand on est méticuleux comme Lui, les erreurs d’information paraissent encore plus grandes. Il devrait bien savoir combien éphémères sont ces erreurs-là !”

bir akşam. Bir 'Prömiyer'den söz ediyordu, Yıldırım'ın oyununun prömiyerinden'.* Her zamanki gibiydi. O akşam geç döndü ve bir tuhaf görünüyordu. Ertesi gün, beni okşamayı epey iyi bilen, çok esmer genç bir çocukla geldi eve. Ardından Yıldırım'la Ömer geldi. Onlar gittikten sonra çocuk çok uzun bir süre daha kaldı evde. Benimki giderek tuhaflaşıyordu. Esmer çocuğu görmedim bir daha. Ama Onun gördüğünden eminim. Görünüşünden anlaşılıyor. Ve bu akşam (sana dün yazmaya başladım) birini bekliyor. Esmer çocuk olduğuna iddiaya girerim. O büyük beklentiler havasını takındı. Geçmişte sıkça gördüm bunu: beş kere sanıyorum. Ne olacağını, olabileceğini merak ediyorum. Esmer çocuk o oyunda yer alan bir oyuncu. Oyunu görmeye gitti tekrar ve bana, daha çok, esmer çocuğun ellerine ve gözlerine (ayaklarına da) baktığını sessizce itiraf etti. O el ve gözleri düşünerek saçmalıyor. Onun için mutlu, benim için kıskançlık dolu bir döneme mi girmekteyiz? Bu esmer çocuğu sevmeli, sahiplenmeli, kendimi ona okşatmalı mıyım? Yoksa, Benimki için bozgun, her ikimiz için gergin bir dönem mi olacak? Belki yazarım sana devamını bir gün...

Bugün, 'entelektüel' gazetelerden birinde Benimkinin çevirisiyle ilgili üçte bir sütun uzunluğunda bir yazı vardı. Kızdı; bir sürü yanlış varmış; dedi ki: 'Ne gazetecilik ama'! Eh... Onun gibi titiz olunca bilgi yanlışları daha büyük görünüyor göze tabii. Bu yanlışların kalıcı olmaktan ne kadar uzak olduğunu bilmesi gerekir!"

“Je dirai, comme toi, que le “lieu”, gothico-fantaisiste comme tu l’as si bien dit, n’est point ce que je décris. Mais mon image, assez familière à tout lecteur turc qui en aura vu au moins un de sa vie, ne pouvait avoir presque aucune réalité pour un illustrateur français qui probablement n’a jamais vu un caravansérail. Le moyen-âge y est certainement, mais la hauteur européenne (l’élan vers le haut, comme l’histoire de l’art allait l’interpréter) est totalement différente de l’étendue strictement horizontale, intentionnellement horizontale, de nos structures (on pourrait bien dire l’expression de l’humilité de l’homme sous le ciel, favorisée par l’étendue du terrain aussi peut-être...) Le tragique

ne serait donc pas dans la chute mais dans l’écrasement à fleur de terre, à l’échelle humaine. Naturellement la petite tache rouge, au fond du “puits” que regarde la bête, et qui n’est qu’une tache d’encre malheureusement dans les photocopies, ajoute une note bien expressive. Remarque je n’ai rien contre l’illustration, tout au contraire, c’est une image qui “domestique” un texte un peu exotique. Qu’elle ne corresponde pas à mon “image” est assez naturel. Qu’elle ne corresponde pas à la tienne ne l’est pas moins tu connais la Turquie et cela doit certainement avoir une influence sur les images que tu te fais en lisant un texte turc.”

[sur l’illustration d’*Un Pèlerin du Moyen-Âge* dans *Le Monde-Dimanche*]

“Ben de senin gibi, çok güzel ifade ettiğin gibi, gotik-fantezi ‘yerin’ benim betimlediğim şey olmadığını düşünüyorum. Ancak, Türk okurunun hayatında en az bir kez gördüğü ve aşına olduğu imgemin, büyük olasılıkla hiç kervansaray görmemiş Fransız illüstrasyon sanatçısı açısından (neredeyse hiçbir) gerçekliği olamazdı. Ortaçağ var, ancak Avrupalı yükseklik (sanat tarihi açısından yorumlanacağı haliyle yukarı doğru hareket), bizim yapıların özellikle tercih edilen ve bütünüyle yatay olan yayılımımızın (bu yatay yapılaşmanın insanın gökyüzü altında ki alçakgönüllü duruşunun altını çizdiği de söylenebilir belki) tamamen farklı... Trajik unsur yüksekten düşüşte değil, insani boyutta, yere yakın ezilişte olacaktır. Fotokopilerde, ne yazık ki, mürekkep lekesine dönüşen, hayvanın baktığı kuyunun dibindeki kırmızı leke, çok anlamlı bir hava katıyor elbette. Aslında bu illüstrasyona karşı değilim hiç, aksine, biraz egzotik bir metni ‘evcilleştiren’ bir imge. Benim ‘imgeme’ uygun olmaması da doğaldır. Seninkine uymaması da öyle: Türkiye’yi tanıyorsun, bunun, Türkçe yazılmış bir metni okurken hayalinde oluşan imgeler üstünde etkisi oluyordur mutlaka.”

1983

le 30/01/1983

“Chez nous il fait un froid atroce. Neige, glace et pluie (rapidement changeant en neige) ne sont que les “accidents” (au sens philosophique) de ce froid concret, implacable.”

“Je suis en train de préparer un article sur le “roman en tant que machine productrice d’images” (ça me donnera l’occasion d’exposer un autre aspect de ma théorie ; tu connais un peu ça...) et de marier l’un de mes plus anciens projets (vieux de presque 24 ans) avec le plus récent (mon “Don-Juan-à-l’envers”). Si je pense que ça fera un bon mariage, je m’y mettrai très sérieusement et je tâcherai d’organiser ma vie selon ce travail qui sera très sérieux, peut-être pas excessivement difficile, mais qui demandera toute ma force et ma volonté. Ce sera grand sans être énorme. J’ai le sentiment que j’aurai le temps de le finir. C’est déjà bien pour un début. Tous les “morceaux” épars finiront par y prendre place. C’est maintenant ou jamais. On parlera donc bien longtemps, entre nous, de “work in progress” à ma manière.

Je suis en train de lire le roman du philosophe Umberto Eco, *Il nome della rosa*.^{*} Cela a été traduit en français. L’as-tu lu ? J’y prends un plaisir multi-dimensionnel. Si tu le lisais tu verrais bien ce que je veux dire. C’est très bien fait et très intelligent ! En français aussi, c’est *Le nom de la rose*.”

Les bons philosophes finissent par écrire des romans et les mauvais écrivains deviennent philosophes... Serait-ce vrai ?

1983

30/01/1983

“Burada korkunç bir soğuk var. Kar, buz ve yağmur (hızla kara dönüşen) bu somut, amansız soğukun ‘kazaları’ (felsefi anlamıyla) sadece.”

“Bu aralar, ‘İmge üreticisi makine olarak roman’la ilgili bir makale hazırlıyor (teorimle ilgili bir başka unsuru göz önüne sermemi sağlayacak; biliyorsun sen biraz...) ve en eski projelerimden biriyle (neredeyse 24 yıllık) en yenisini (‘Tersine Don-Juan’ım) birleştiriyorum. İyi bir birleşme olduğunu düşünürsem ciddi olarak üstüne eğilip, hayatımı bu çok ciddi, belki aşırı zorlukları olmayan ama tüm istek ve gücümü talep edecek çalışmaya göre düzenleyeceğim. Muazzam değil ama büyük olacaktır. Bitirecek zamanım olacak gibi geliyor bana. Bu da iyi bir başlangıç sayılır. Ayrık ‘parçaların’ tamamı yerlerini bulacaktır. Ya şimdi ya asla. Yani, aramızda uzunca bir süre benim tarzımda ‘work in progress’ten söz edeceğiz.”

Filozof Umberto Eco’nun, *Il nome della rosa* [Gülüm Adı] adlı romanını okuyorum.* Fransızcaya çevrilmişti. Okudun mu? Çokboyutlu bir zevk alıyorum romandan. Okusan ne demek istediğimi anlardın. Çok iyi ve zekâ dolu! Fransızcası *Le nom de la rose*.”

İyi filozoflar sonunda roman yazar, kötü yazarlar da filozof olur... Doğru olabilir mi?

“Cette année nous fêtons nos vingt ans d’amitié Jean. Vingt ans d’une très bonne amitié. Il faut faire quelque chose de très particulier pour nos vingt ans. Mettons-nous y très sérieusement. Une rencontre. Et une double rencontre pour mieux faire. Ici, et à Paris. Comment ? On verra bien. L’idée seulement m’émeut.”

“Ce dialogue quotidien, imaginaire et presque ininterrompu avec toi (le t’en avais parlé) que je poursuis depuis des années, est dangereux pour notre correspondance. Je crois à tort t’avoir déjà raconté tant de choses...”

le 25/03/1983

“Je me sens au début d’une mauvaise période, d’une crise, d’une dépression, si tu veux. J’ai le sentiment, pressentiment, de quelque chose, d’une série de choses qui va s’abattre sur moi. Pas nécessairement quelque chose de mauvais ; ce n’est pas exactement mon “angoisse du mal” qui me prend. Mais l’attente de quelque chose qui viendra me troubler profondément, me mettre sens dessus dessous. La chose peut être bonne, mais la perturbation me coûtera beaucoup. Tu vas dire “Il raconte toujours ses histoires”, peut-être. Mais mon sentiment est celui des choses exceptionnelles. [...] Tiens remarque combien mes “lettres” sont miniaturisées aujourd’hui. Je me fais tout petit, je rentre ma tête... Ce qui m’ennuie c’est que je ne trouve rien de concret comme “déclencheur” de cette dépression. Plusieurs causes probablement.

Je ne vais quand même pas te parler de cela tout l’espace de ma lettre. Accepte un texte à bâtons rompus qui tiendra lieu d’une belle lettre, hélas, théorique.”

“Météo Après une période de neige et de froid, épouvantable en plein milieu du mois de mars, nous voici depuis quelques jours au printemps. Il fait beau, chaud, et les corps et les visages sont douloureusement beaux dans les rues. Tout le monde se dévêt. Tu peux t’imaginer ça ! Les jeunes sont-ils plus beaux à chaque nouveau printemps ?”

“Culture (!) Il arrive des choses. Le directeur de l’Institut

“Bu sene dostluğumuzun yirminci yılını kutluyoruz Jean. Çok iyi bir arkadaşlığın yirminci yılını. Yirminci yıl için çok özel bir şey yapmalıyız. Ciddi olarak planlamaya koyulalım. Bir buluşma. Hatta, daha da iyi olması için çifte buluşma. Burada ve Paris’te. Nasıl mı? Bakarız. Düşüncesi bile heyecan veriyor.”

“Seninle aramda, yıllardır sürdürdüğüm günlük, hayali, neredeyse kesintisiz diyalog (sözünü etmiştim) yazışmalarımız açısından tehlikeli. Sana bir sürü şeyi anlatmış olduğumu sanmama neden oluyor...”

25/03/1983

“Kötü bir dönemin, bir krizin ya da tercih edersen bir depresyonun eşiğinde olduğumu hissediyorum. Bir şeyle ilgili, üstüme çullanacak bir dizi şeyle ilgili bir his, bir önsezi. Kötü bir şey olması şart değil; tam olarak ‘kötülük endişem’ değil söz konusu olan. Beni derinden etkileyecek, altüst edecek bir şeyin beklentisi. Şeyin kendisi iyi olabilir ama etkisi pahalıya mal olacak. ‘Hikâye anlatıyor yine’ diyeceksin. Belki. Ama hissim olağanüstü bir şeylerle ilgili [...] Bak, bugün ‘harflerimin’ ne kadar minyatürleştiğinin farkına var. Ufalyor, başımı omuzlarımla arasına gömüyorum... Canımı sıkan, bu depresyona neden olabilecek somut bir ‘tetikleyici’ bulamıyor olmam. Birden çok nedeni var herhalde.

Mektubun tamamında bunlardan söz edecek halim yok herhalde. Ne yazık ki teoride kalan, güzel bir mektup yerine, bu bölük pörçük mektubu kabul buyur.”

“Hava durumu: Mart ayının orta yerinde, korkunç bir kar ve soğuk dönemi geçirdikten sonra, birkaç gündür ilkbaharı yaşıyoruz. Hava güzel, sıcak ve sokaktaki beden ve yüzler acı verecek kadar güzel. Herkes soyunuyor. Düşünebiliyor musun! Gençler her ilkbaharda daha mı güzel oluyor?”

“Kültür (!): bir şeyler oluyor. Ankara Fransız Kültür Merkezi Müdürü, (yaklaşık) iki hafta önce beni çağdaş Türk romanıyla il-

français d'Ankara m'a invité, il y a deux semaines (presque) à faire une causerie, vers la fin du mois d'avril, sur le roman turc contemporain. J'ai accepté, et me voilà embarqué ! Je commence à ressentir les inquiétudes et angoisses qui, chez moi, sont les suites on ne peut plus naturelles de telles promesses. Je pense à dix textes différents (car je ne peux pas parler sans lire un texte qui feint d'être parlé !) et je ne sais comment je finirais par fourrer tout ce que j'ai à dire dans des phrases aussi claires et concises que possible. En français, par dessus le marché. Qui va corriger mon texte ? Le directeur, sans doute. J'aurais été bien heureux de t'avoir chez moi en ce moment. Remarque que parler d'un livre qu'on n'a pas lu, d'une littérature qu'on ne connaît pas, n'a pas de sens pour le public (comme pour le conférencier). Donc (le public étant théoriquement composé de Français qui auront lu, dans le meilleur des cas, les livres qu'on a traduits et publiés en français) je dois parler des problèmes plutôt "philosophiques" de la connaissance d'une littérature ; pour être conséquent. On verra bien. [...]

Mon programme de lectures a (de par ce fait) dû être remanié pour la je-ne-sais-plus quantième fois. Décidément je ne lirai jamais le livre que je désire lire. En ce moment je dois lire certains bouquins qui attendent depuis des années et qui auraient pu attendre bien encore un peu. Parmi eux, "L'Écharpe d'Iris" publié il y a sept ans chez Gallimard ; par l'écrivain (tiens !) turc Osman Necmi Gürmen. Écrit en français. L'avais-tu lu ? Je me demande ce que les lecteurs français ont pu penser de ce livre. Dis-moi ce que tu en penses, si tu l'as lu. (Très précieux, prétentieux et échevelé, pour moi...)*

Bon. Je dois m'arrêter et me remettre à travailler à mes textes. Trois textes conduits simultanément. C'est, pour moi, l'équivalent d'une explosion nucléaire. Et ce n'est qu'après qu'ils seront terminés que je pourrai me mettre à "mon œuvre"..."

[Les quatre dernières lignes sont en post-scriptum à la lettre] Pour ne pas dire encore "folklorique", exotique, et un bon nombre d'autres choses... Du "bon pour l'Occident" en un sens... Je n'ai point l'intention de "critiquer" au cours de cette causerie ; je ne vais donc parler de ce livre, s'il le faut, que comme exemple d'une certaine tendance...

gili nisan ayı sonunda yapılacak bir konuşmaya davet etti. Kabul ettim ve yola çıkmış oldum! Bu tip sözleri verdikten sonra bende kendiliğinden beliren sıkıntı ve endişeleri hissetmeye başladım. On ayrı metin düşünüyorum (konuşulmayı başaramamış bir metni okumadan konuşamadığımdan!) ve tüm söyleyeceklerimi mümkün olduğunca açık ve keskin cümlelere nasıl sıkıştıracağımı bilemiyorum. Üstelik Fransızca. Kim düzeltecek metnimi? Müdür herhalde. Şu an bende kalıyor olsaydın çok mutlu olur-
dum. Okunmamış kitaplar, bilinmeyen bir edebiyat hakkında konuşmanın, izleyenler açısından bir anlamı yok (konferansı veren açısından da) aslında. Demek ki (teorik olarak, izleyiciler, en iyi olasılıkla Fransızcaya çevrilip yayımlanmış kitapları okumuş olan Fransızlardan oluşacak) bir edebiyatı tanımaktaki daha çok 'felsefi' sorunlar hakkında konuşmalıyım; mantıklı olanı bu. Göreceğiz [...]

Okuma programımı (anlattığım nedenle), kim bilir kaçın-cı kez değiştirmem gerekti. Anlaşılan, okumak istediğim kitabı asla okuyamayacağım. Şu aralar, yıllardır bekleyen ve biraz daha bekleyebilecek olan bazı kitapları okumam gerekiyor. Biri yedi yıl önce Gallimard'ın yayımladığı (bak sen şu işe) Türk yazar Osman Necmi Gürmen'in kitabı 'İris'in Eşarbi' [*L'Écharpe d'Iris*]. Fransızca yazmış. Okumuş muydun? Fransız okuyucuların bu kitap hakkındaki düşüncelerini merak ediyorum. Okuduysan, görüşünü söyle (bana göre çok değerli, iddialı ve düzensiz...).

Evet. Durmalı ve metinlerim üstünde çalışmaya devam etmeliyim. Aynı anda üç ayrı metin. Bu benim için nükleer patlamaya denk. Ve ancak bunları bitirdikten sonra 'eserim' üstünde çalışmaya başlayabileceğim..."

[Mektuba sonradan eklenmiş bölüm] Çok 'folklorik', 'egzotik' dememek ve söy-lenebilecek daha pek çok şeyi söylememek için. 'Batiya uygun' bir açıdan... Bu konuşma sırasında 'eleştiri yapmaya' niyetim yok; kitaptan, eğer gerekirse, sa-dece bir eğilimin örneği olarak söz edeceğim...

le 16/05/1983

"Pour commencer par la fin J'ai beaucoup aimé mon nom français à la manière de "fermier général ennobli..." Je signerais volontiers "Lesage de Nègrefont" (bien que "karasu" signifie, en tant qu'unité lexicale, glaucome et ruisseau, ou fleuve lent. L'un des tributaires de l'Euphrate porte justement ce nom.) la traduction de mon "Cahier secret" si jamais il venait à être terminé, publié et traduit. Ce nom de "Cahier secret" n'est naturellement qu'un titre-adresse provisoire pour un manuscrit qui, si je n'accélère pas le rythme de sa composition, restera, je le crains, un "texte inachevé"...D'ailleurs depuis des siècles, entre les orientaux et les occidentaux il y a toujours eu de ces "traductions" de noms... Pourquoi pas ? Ce qu'il faut, c'est trouver une traduction de ton nom. Jean Bey, n'est rien dire. Malheureusement, Jean n'est pas traduisible au niveau français. Ou alors je devrai penser aux traductions "manière XIXe..." Et au lieu d'un Dupont qui donnerait un des glorieux noms de l'histoire ottomane, je dois trouver quelque équivalent culturel pour Nicolas. Au XIVe, les "Jean" s'appelaient "Yanko", à la manière balkanique ; c'étaient les temps de l'expansion vers le Danube. Plus tard allaient venir les "Yanoş" (hongrois) et "Yani" (grecs). Je crois préférer "Yanko". Mais une vraie traduction... Je dois penser longuement à cela..."

le 04/08/1983

"Lectures ? Archives du Nord. Tante Guiguite* ne cesse pas de m'enchanter. Que de préoccupations communes avons-nous ! J'ai pensé à lui écrire. J'ai aussi sous les mains une étude sur le palais d'Ibrahim Pacha ; quelques Thomas Mann et une thèse d'habilitation."

[Diminutif pour Marguerite Yourcenar]

“Sondan başlayayım: ismimin Fransızcasını ‘asilleştirilmiş mültezim’ anlamıyla çok sevdim. Olur da ‘Özel Günlük’üm biter, yayımlanır ve çevrilirse, çeviride seve seve ‘Lesage de Nègrefont’ (gerçi Karasu’nun tam karşılığı glokom ve çay veya ağır nehir anlamı taşıyor. Fırat’a bağlanan kollardan birinin adı zaten aynı zamanda) adını kullanırım. Bu ‘Özel Günlük’ oluşum ritmini artırmazsam ‘bitirilmemiş’ olarak kalacağından korktuğum metin için, geçici bir adres-başlık elbette... Zaten yüzyıllar boyunca Batılılarla Doğulular arasında isim ‘çevirisi’ hep yapılmış... Neden olmasın? Senin ismine de uygun bir çeviri bulmalı. Jean Bey demekle olmaz. Ne yazık ki Jean Fransızca nedeniyle çevrilebilir bir şey değil. Ya da ‘19. türü’ gibi bir çeviri düşünmeliyim. Osmanlı tarihinin şanlı isimlerinden ‘Dupont’* yerine de, Nicolas’nın kültürel dengini bulmalıyım. 14. yüzyılda, Jean’lara Balkan tarzı ‘Yanko’ deniyordu; genişlemenin Tuna’ya doğru yapıldığı dönemdi. Sonraları, sıra Yanoş’lara (Macar) ve Yani’lere (Yunan) geldi. ‘Yanko’yu tercih ediyorum galiba. Ama tam bir çeviri... Bunu uzun uzadıya düşünmem gerek...”

04/08/1983

“Okumalar? Kuzey Arşivi. Gigit Ablâ” hep çok hoşuma gidiyor. Ne çok ortak uğraşımız var! Yazayım kendisine diye düşündüm. Elimin altında ayrıca İbrahim Paşa Sarayı ile ilgili bir araştırma; birkaç Thomas Mann ve bir doçentlik tezi var.”

[Muhtemelen “Köprülü”]

** [Marguerite Yourcenar için yakıştırma.]

1984

le 24/01/1984

“Ce que tu dis à propos de “chacun trouvant son chat exceptionnel” est bien vrai, naturellement. Parce que nous l’aimons, notre chat ; nous vivons ensemble, nous le voyons sous tous ses aspects, nous sommes prêts à lui pardonner ses bêtises en pensant que ce n’est point un homme, qui serait censé être responsable de tous ses actes, et nous sommes ravis dès que nous voyons la “bête”, dépassée ; quand nous lui voyons faire des choses qui côtoient le champ “anthropologique” ! Curieuse attitude que la nôtre : Nous évitons, tâchons d’éviter l’anthropomorphisme ; nous savons et acceptons que ce n’est qu’une “bête” ; notre connaissance intime nous montre qu’une bête (au moins celles qui vivent avec nous, chez nous, à la “manière” humaine) est beaucoup plus près de nous que nous ne le croyons d’habitude et, finalement, nous nous retrouvons avec elle à un point intermédiaire où, si la bête a fait quelque pas vers nous, nous n’en avons pas moins fait vers elle.”

“Merci pour l’article d’Yves Navarre. C’est une des facettes de la nouvelle mode qui régit les relations entre les bêtes et les hommes, à savoir, la nouvelle attitude “écologique ; droits des bêtes ; objectivité etc.” qui escamote — me trompé-je ? — un peu l’affection très directe et, psychanalytiquement, terriblement complexe que nous portons à nos bêtes et qu’elles nous portent ? Kedi Bey* est émancipé au moins. Que dire de Bibik, cas extrême de maternité humaine et d’indifférenciation ontologique ?”

[Le nouveau chat de J et G, après la chute mortelle de Brutus].

1984

24/01/1984

“Herkesin kendi özel kedisini bulduğuyla’ ilgili söylediklerin doğru elbette. Kedimizi seviyoruz çünkü; beraber yaşıyor, onu her haliyle görüyor, tüm davranışlarından sorumlu olması beklenen bir insan olmadığını düşünerek yaptığı saçmalıkları affetmeye hazır oluyor ve ‘hayvanı’ aşan; ‘antropolojik’ alanın yakınında bir şeyler yaptığını görünce de seviniyoruz! Tuhaf davranış bizimkisi: İnsanbiçimcilikten uzak duruyor, durmaya çalışıyor; sadece bir ‘hayvan’ olduğunu biliyor ve kabul ediyoruz; özel ilişkimiz hayvanın (en azından bizimle, evimizde, insan ‘usulüyle’ yaşayanların) bize sandığımızdan çok daha yakın olduğunu gösteriyor ve sonuçta kendimizi, hayvanın bize doğru attığı adımlara aynı oranda kaşılık verdiğimiz için ulaştığımız bir orta yolda buluyoruz.”

“Yves Navarre makalesi için teşekkür ederim. İnsanlarla hayvanlar arasındaki ilişkiyi yani, yeni ‘ekolojik’ tutumu; hayvan haklarını, nesnelliği vs düzenleyen ve hayvanlarımıza duyduğumuz ve onların da bize duyduğu dolaysız, psikanalitik açıdan son derece karmaşık sevgiyi biraz çalıveren –yanılıyor muyum?– yeni modanın yüzlerinden biri sanki. Kedi Bey* özgür hiç değilse. İnsani anneliğin ve ontolojik kayıtsızlaştırmanın uç örneği Bibik’e ne demeli?”

[Brutus’ün düşüp ölmesinden sonra J. ve G.’nin yeni kedisini.]

“Ah, maintenant (que tu dois être bien fatigué de me lire) je réponds, enfin, à tes questions sur mon ami. Comment l'appeler autrement ?

Je l'ai vu pour la première fois il y a deux ans quand, étudiant en géologie, il était venu écouter l'un de mes cours. Aujourd'hui je sais qu'il me connaissait déjà sans que je le connaisse. Je n'ai pas eu le courage nécessaire d'aller le rejoindre pendant un stage qu'il faisait en été, au bord de ma mer ; il m'avait presque convaincu pourtant de le faire. Ensuite j'ai perdu — ou presque — sa trace pendant plus d'un an. Je n'arrivais pas à croire qu'il s'intéressait à moi “autrement”. En novembre dernier une rencontre fortuite (ou presque ; pour moi, elle était absolument inattendue !) chez un ami où l'on se réunit tous les mois, surtout pour écouter de la musique, a décidé ... de notre prochaine rencontre. (J'y suis allé bien lentement, presque sans trop le vouloir. Tu me comprendras, j'en suis certain : cette crainte, cette timidité, cette difficulté à croire qu'on est aimé, que ce dévouement est sincère... Cette immense différence d'âge qui transforme en loup-garou un Bilge prêt à aimer...) La “prochaine rencontre” eut lieu chez moi. Depuis... Bon, pour tout dire, il m'a apporté espoir et confiance ; est-ce trop abstrait ? Point ! Je lui fais connaître mes amis, il me fait connaître les siens. Naturellement, il y a sa famille ; je n'y suis connu que comme l'écrivain ; on ne s'est jamais vus. Problème ! Deux ou trois de ses amis paraissent savoir ; en toute élégance. (Attention ! Le garçon qui viendra vous apporter mon “petit rien” le connaît mais ne “sait” pas, du moins officiellement. Donc, ne faire aucune mention ou allusion à “un ami de Bilge...” s.v.p.)

Comment le décrire ? Parfaite tête bouddhique des Indes. D'une bonne tête plus grand que moi. Poil noir jais, ondulé. Sourire très rare mais magnifique ; en revanche un tout petit sourire, un demi-sourire, très fréquent empêche qu'il ne paraisse maussade.”

“Eh, artık (yazdıklarımı okumaktan yorulmuş olmalısın) nihayet, arkadaşım hakkındaki sorularına yanıt vereyim. Başka nasıl adlandırabilirim ki onu?

İlk kez iki sene önce gördüm onu. Jeoloji öğrencisi olarak dersimi dinlemeye gelmişti. Artık, ben onu tanımadan onun beni tanıdığını biliyorum. Yazın, deniz kenarında yaptığı staj sırasında yanına gitme cesaretini gösteremedim; oysa neredeyse ikna etmişti beni bunu yapmaya. Sonra, bir seneden uzun süre izini neredeyse tamamen kaybettim. Benimle ‘başka türlü’ ilgilendiğine inanamıyordum. Geçen kasım, bir arkadaşın, her ay, özellikle müzik dinlemek üzere bir araya geldiğimiz evinde, tesadüfen karşılaştık (neredeyse tesadüfen; benim için tamamen beklenmedik bir karşılaşmaydı!) ve bu karşılaşma... bir sonraki görüşmeye neden oldu. (Ağır ağır gittim, sanki pek istemez gibi. Eminim anlıyorsundur beni: endişe, çekingenlik, sevildiğine, bağlılığın samimiyetine inanmakta zorlanma... Sevmeye hazır Bilge’yi gulyabaniye çeviren inanılmaz yaş farkı...) ‘Sonraki buluşma’ benim evimde gerçekleşti. O zamandan beri... Açıkça söylemem gerekirse, bana umut ve güven verdi; çok mu saçma? Hayır! Onu arkadaşlarımla tanıştırdım, o da beni kendininkilerle. Ailesi var elbette; onlar beni sadece yazar olarak biliyorlar; tanışmadık. Sorun! İki üç arkadaş bilirdi görünüyordu: zarıfçe. (Dikkat! Size ‘önemli bir şey değil’imi getirecek çocuk onu tanıyor ama ‘haberi yok’. Resmi olarak en azından. O nedenle, ‘Bilge’nin bir arkadaşıyla’ ilgili bir şey söylemeyin, adı geçmesin lütfen).

Nasıl tarif edeyim? Mükemmel Hint Buddhası yüzlü. Benden, rahat bir baş uzun. Saçlar karakehribar, kıvrırcık. Ender ama enfes bir gülüş; bununla beraber, sıkça görülen küçük, yarım gülümseme somurtkan olmasını engelliyor.”

le 18/03/1984

"Je saurai, espérons-le, jusqu'en avril, la décision de la maison d'édition à propos de mon bouquin.* (La thèse de doctorat qui sera soutenue (sur Bilge Karasu) à Aix-en-Provence sera prête dans deux ans, je crois. Mais voici qu'on pense à traduire en français (publication chez Gallimard ?) *Kismet Büfesi*.) Celui auquel j'avais travaillé à Side, pour lui donner son "visage" final. Je travaille comme un fou, toujours, à ce cours de sémiotique. Mais dès que j'aurai terminé ce travail, mon moteur ayant été bien chauffé, je continuerai sans transition à travailler pour mes nouveaux livres."

le 11/05/1984

"Au moment où tu m'écrivais, me disant que le printemps était arrivé depuis trois jours à Paris, il neigeait à Ankara. À gros flocons. Et nous étions en train de geler, chez nous, faute de charbon. En tant que gérant je n'avais aucun sentiment de culpabilité. Mais il a fallu essuyer les "attaques" d'un locataire qui, justement, est le plus mauvais payeur de tous. Nous avons tous gelé deux fins de semaine. Depuis hier cependant il fait chaud. Mais pendant les cours nous gelons quand même, des pieds à la tête. Les arbres sont en travail depuis bien longtemps avec cet hiver qui n'en était pas un, et qui a traîné jusqu'au 8 mai. Quant à la verdure, je m'en suis gavé, littéralement, pendant les trois jours que j'ai passés à Antakya, les 14, 15 et 16 avril. Excursion assez agréable. J'ai dit "assez agréable" parce que j'ai eu une "mauvaise" demi-journée, mais le reste s'est très bien passé."

"Tiens, quelque chose qui te fera plaisir : Mon téléphone est enfin branché. Le numéro est 26 99 08. Il est bon de savoir qu'on peut s'atteindre l'un l'autre par ce fil, assez ténu après tout. Mais il faut réserver quand même ces envies de se parler aux grandes

[Gece]

"Nisana kadar, yayınevinin kitabımla* ilgili kararı, umarım, belli olacak. (Aix-en-Provence'ta savunulacak (Bilge Karasu hakkındaki) doktora tezi iki sene sonra hazır olacak sanırım. Bu arada, *Kısmet Büfesi*'nin Fransızcaya çevrilmesi düşünülüyor (Gallimard mı?). Side'de 'yüzünün' son şeklini verdiğim kitap hani. Hâlâ, o göstergebilim dersine çalışıyorum deli gibi. Biter bitmez de, motorum hazır ısınmışken, ara vermeden, yeni kitaplarım üstünde çalışmaya başlayacağım."

11/05/1984

"Paris'te üç gündür bahar olduğunu yazdığın sırada Ankara'da kar yağıyordu. Lapa lapa. Evde, kömür olmadığından, donuyorduk. Yönetici olarak en ufak bir suçluluk duymuyordum ama bir kiracının, hem de en kötü ödeme yapanının 'saldırılarına' katlanmak gerekti. Hepimiz, iki hafta sonu boyunca donduk. Dünden beri hava ısındı ama derslerde ayakucumuza kadar donuyoruz hâlâ. Bu kışa benzemeyen ve 8 Mayıs'a kadar süren kışta, ağaçlar uzun zamandır çalışma içerisindeler. 14, 15, 16 Nisan'da, Antakya'da geçirdiğim üç gün boyunca ise kendimi gerçek anlamda yeşillığe boğdum. Fena olmayan bir gezi oldu. 'Kötü' bir yarım gün geçirdiğim için 'fena olmayan' diyorum, gerisi güzel geçti."

"Dur bak hoşuna gidecek bir haber: telefonum bağlandı nihayet. Numarası 26 99 08. Sonuçta epey ince bu kablo sayesinde birbirimize ulaşabileceğimizi bilmek güzel. Yine de birbirimizle konuşma isteğimizi büyük olaylarla sınırlandırmak gerek. Telefonun ucundayken kendimi öyle salak hissediyorum ki! Konuştuğumdan daha iyi yazdığımı şüphe yok!"

[Gece]

occasions. Je me sens si bête au bout du fil ! Décidément, j'écris mieux que je ne parle !"

le 06/07/1984

"Le "charme essentiel de la Capitale de l'Empire" ne le serait-il que pour vous, de par sa tension artérielle, qui fout le camp tout le temps, ne se sent point en état de vous accompagner pendant le fatigant voyage qui vous mènera jusqu'aux confins de l'Asie. (Tu te souviens de mon état à Edirne, mon cher Jean ? Tu ne paraissais pas trop y croire, tu te disais peut-être que cela était un "effet" psychologique). Pendant une dizaine de jours, avant, durant et après Istanbul j'étais absolument patraque, avec un mal de tête opiniâtre, je cognais contre les portes. Eh bien j'avais 7 à 4.5 de T. A. Depuis une semaine je tiens un peu mieux debout. Mais toute fatigue, toute émotion ou toute vague de chaleur me met instantanément en état d'indisponibilité. Je vous rejoindrai sur la côte, pour la mer. On en reparlera. Mais même le voyage de nuit en bus promet d'être assez tragique."

le 03/09/1984

"Mon travail avance, bien que moins régulièrement qu'à Side. Il y a un "point" difficile qu'il faut dépasser. Ensuite ça pourra avancer plus facilement pendant deux ou même trois chapitres. Il est possible que mon prochain bouquin paraisse après le mois de décembre ; en janvier ou février. Un autre éditeur pense à des rééditions des anciens livres. Voyons ce que ça va donner. Il y a bien longtemps que je ne me laisse plus bercer par les promesses. (Le livre auquel je travaille ne me paraîtra "viable" qu'une fois le deuxième cahier terminé. Jusqu'alors, ce

06/07/1984

“İmparatorluk Başkenti’nin kendine has çekiciliği’ sadece size özel olacak. İkiye bir defolup giden tansiyonunun yanı sıra, sizleri Asya’nın sınırlarına taşıyacak yolculuğu yapabilecek durumda hissetmiyor. (Edirne’deki halimi hatırlıyor musun Sevgili Jean’cığım, pek inanmış görünmüyor, belki de psikolojik bir ‘etki’ olduğunu düşünüyordun). On gün kadar, İstanbul öncesi, sırası ve sonrası çok fenaydım. İnatçı bir baş ağrısıyla kapılara çarpar durumda. Tansiyonum 4,5’a 7’ydi. Bir haftadır biraz ayaklandım. Ancak her tür yorgunluk, duygu yoğunluğu veya sıcak dalgası anında işgörmez duruma gelmeme neden oluyor. Sahilde, deniz kenarı kısmında buluşurum sizinle. Konuşuruz tekrar ama otobüsle gece yolculuğu bile trajik olacağı benzer.”

03/09/1984

“Side’ye göre daha az düzenli olmakla beraber, iş ilerliyor. Aşılması gereken zor bir ‘nokta’ var. Sonraki iki veya üç bölüm daha rahat ilerleyecektir. Yeni kitabımın aralık ayından sonra; ocak-şubat gibi yayımlanması olası. Bir başka yayınevi de eski kitapları yeniden basmayı düşünüyor. Bakalım ne olacak. Uzun zamandır sözlere aldanmıyorum. (Üstünde çalıştığım kitap ancak ikinci defter bitince belli bir ‘geçerlilik’ kazanacak. O zamana kadar ‘ana hatları belli bir proje’, ancak o zamandan sonra ‘hazırlamakta olduğum bir kitap’ olacak...)”

ne sera qu'un "vaste projet". Ensuite, ce sera "un livre que je pré-
pare"...)"

le 13/09/1984

"Je t'écris immédiatement afin d'accuser réception de ta lettre qui, écrite un jour avant la mienne ne m'est parvenue qu'hier, et je veux croire que la mienne aussi est entre tes mains en ce moment. Si, de ton côté, tu m'écris aussi, ces deuxièmes lettres vont, comme les premières, se croiser. Situation assez drôle !"

le 09/10/1984

"Ceci ne sera point une lettre, mais un "rapport postal"

J'ai reçu, il y a quelques heures, ta carte du 30/09. Comme j'attendais ta lettre depuis assez longtemps, l'expression* m'a paru pertinente. Mais en continuant à lire j'ai eu l'impression que tu voulais me demander (sans le faire explicitement) pourquoi je n'écrivais pas. Je peux bien m'être trompé, mais je serais vraiment très peiné d'apprendre que tu n'as pas reçu mes deux lettres. Est-ce cela ?

J'ai reçu le livre d'Edmund White au début de septembre et t'ai écrit immédiatement. J'ai reçu ta lettre un peu plus tard et, ayant compris que nos lettres s'étaient croisées, je t'ai écrit encore une fois. Je ne me souviens plus exactement mais je crois que les deux lettres étaient assez longues et je t'écrivais un bon nombre de choses. J'exprimais aussi la crainte que ma deuxième lettre aussi ne croise encore la tienne ; nous maintenant ainsi dans un "dialogue de sourds" Mais en ce moment cela devient

["tromper" mon attente]

13/09/1984

“Sana, benimkinden bir gün önce yazmış olduğun mektubun bana ancak dün ulaştığını bildirmek için hemen yazıyorum ve benim mektubumun da şu anda senin ellerinde olduğunu umuyorum. Eğer sen de benim gibi yazıyorsan şu an, bu ikinci mektuplar da birinciler gibi karşılaşacaklar yolda. Epey komik bir durum.”

09/10/1984

“Bu bir mektup değil bir ‘posta raporu’ olacak.

Birkaç saat önce 30/09 tarihli kartını aldım. Mektubunu uzun zamandır beklediğimden ifade* bana uygun göründü. Ancak okumaya devam ettikçe, neden yazmadığımı soruyormuşsun (açıkça olmamakla beraber) gibi geldi. Yanılmışımdır belki. Son iki mektubumu almadığını öğrenirsem çok üzülürüm. Durum bu mu?

Edmund White’ın kitabı eylül başında geldi ve hemen yazdım sana. Mektubun biraz daha geç ulaştı ve mektuplarımızın eşzamanlı olduğunu anlayınca bir tane daha yazdım. Tam olarak hatırlayamıyorum ama sanırım her iki mektup da uzuncaydı ve epey bir şey yazmıştım sana. İkinci mektubumun da seninkiyle çakışmasından endişe ettiğimi de ifade etmiştim; işte böylece bir ‘sağırılar diyalogu’ içinde bulduk kendimizi. Yalnız, biraz endişe verici bir hal aldı. 21 yıllık yazışmamızda yaklaşık olarak aynı dönemde, sadece birer mektubumuzun, bir yıl ka-

[Beklentimi boşa çıkarmak]

inquiétant. Pendant ces 21 ans de correspondance une lettre de moi et une de toi, seulement, avaient battu le record du retard, presque à la même époque, en nous parvenant environ un an plus tard. Mais la suite (dans nos lettres) n'avait pas été trop perturbée alors. Je dirai t'avoir écrit, très approximativement, vers le 5-6 septembre et une autre, une dizaine ou une douzaine de jours plus tard. Rassure-moi, je t'en supplie !"

le 12/12/1984

"Le soir du jour où nous avons appris le meurtre des Turcs en France, nous parlions avec Alain et je lui disais que votre gouvernement avait une dernière chance pour ne pas perdre à jamais l'amitié des Turcs. J'ai l'impression qu'il (le gouvernement) s'est rendu compte de la situation. Espérons que les choses pourront aller un peu mieux dans l'avenir. De part et d'autre, mais surtout de la part de la France, il faudra abandonner certaines habitudes qui ne prennent nullement en considération le monde, totalement différent, de l'autre."

dar sonra yerine ulaşarak gecikme rekoru kırmışlığı var. Öteki-
ler (öteki mektuplarımız) pek sekteye uğramadı. Sana yaklaşık
5-6 Eylül civarı yazdığımı ve bir on-on iki gün sonra bir mektup
daha yazdığımı söyleyebilirim. Rahatlat içimi, lütfen!”

12/12/1984

“Fransa’daki Türklerin öldürüldüğü haberini öğrendiğimiz
günün akşamı Alain’le konuşuyorduk ve ona hükümetinizin,
Türklerin dostluğunu sonsuza dek kaybetmemek için son bir
şansı olduğunu anlatıyordum. Sanırım durumun farkına vardı-
lar (hükümettekiler). Umalım da gelecekte işler biraz düzelsin.
Her iki tarafın, ama özellikle Fransa’nın, karşı tarafın tamamen
farklı dünyasını hiçbir şekilde göz önünde bulundurmamakla
ilgili kimi alışkanlıklarını terk etmesi gerekiyor.”

1985

le 30/01/1985

“Cher Infidèle ! (Puisque c’est un adjectif parfaitement réversible, et réciproque quand il s’agit de nous...) Ta lettre m’a fait grand plaisir. Elle est venue juste au moment où je me disais que je devais t’écrire dans les 24 heures. J’ai laissé passer quand même 24 heures de plus afin de me renseigner sur ce que tu me demandais. Seulement, avant d’en parler, je tiens à exprimer ma peine à Gino. Je ne savais pas qu’il avait perdu sa mère. Tu ne me l’as pas écrit. Je comprends très bien sa nervosité et son agressivité ; j’espère qu’il saura se remettre avant trop longtemps. Ta présence doit lui être (je crois cela pour l’avoir vécu) un grand réconfort. Kedi aussi jouera son petit rôle ; car l’être insouciant, ignorant tout, enfant ou bête, même agaçant, sera un divertissement, dans le sens le plus pur du mot. Dis-lui tout ça de la manière que tu jugeras la plus opportune !”

le 19/02/1985

“Me voilà vous écrivant une lettre à la volée, un “trompe-atte” comme tu dis, Jean, pour vous remercier et de la lettre et de ce tas de belles choses qui viennent égayer notre sombre

1985

30/01/1985

“Sevgili Kâfir! (Bizim durumumuzda tamamen çift taraflı kullanılabiliyor nasıl olsa...) Mektubun beni çok mutlu etti. Tam da sana 24 saat içinde yazmam gerektiğini düşünürken geldi. Bana sorduğun konu hakkında bilgi edinebilmek için bir 24 saat daha geçmesine izin vermem gerekti. Yalnız bu konuya geçmeden önce Gino’ya üzüntümü ifade etmek isterim. Annesini kaybettiğini bilmiyordum. Bana yazmamıştın. Sinirliliğini ve saldırganlığını çok iyi anlıyorum; umarım kısa sürede atlatır. Varlığın onu çok rahatlatıyordur (yaşadığım bir şey olduğundan bildiğimi düşünüyorum). Kedi de küçük rolünü üstlenecektir; gamsız, her şeyden habersiz varlıklar, çocuk ya da hayvan olsun, sinir bozucu bile olsalar, kelimenin en keskin anlamıyla oyalayıcı olacaklardır. En uygun bulacağın şekilde söyle ona tüm bunları!”

19/02/1985

“Size hızlıca, hem mektup, hem de karanlık kışımızı neşelendiren öbür şeyler için teşekkür etmek üzere senin ‘beklentileri boşa çıkarıcı’ dediğin türden bir mektup yazıyorum işte

hiver. Depuis hier, 30 centimètres de neige, une température qui varie entre -2 et -12, et notre charbon qui est presque épuisé... Nous faudra-t-il endurer une période de 4 à 6°, à la maison, ou allons-nous être ravitaillés à temps ? La vie n'est pas chiche en émotions et angoisses."

le 05/06/1985

"Laisse-moi commencer par ta gentille façon de me reprocher mon silence : Les dernières vingt-deux années nous ont apporté la preuve que nos rares retards n'ont jamais donné lieu à des prises de position du genre "Je n'écris pas tant qu'il ne m'écrit pas" Il est très vrai que tandis que j'attendais qu'une lettre vienne s'ajouter aux cartes que tu m'as si gentiment écrites de Rio et de Prague, je n'ai pas écrit et je ne suis point fier de ce silence. Mais si je me plaignais de ton silence c'est parce que tu m'écrivais justement pour me promettre cette lettre qui ne venait pas, et aussi un peu parce que je désirais recevoir de toi quelque chose de plus. Depuis presque vingt jours je me promettais de t'écrire tous les matins et tous les soirs je me rongais le cœur en pensant que je ne l'avais pas fait. Le jour que j'ai écrit à Philippe, dont la lettre attendait depuis longtemps une réponse, j'allais t'écrire aussi. J'en ai été empêché par je ne me souviens plus qui, venant me voir à l'improviste. Ceci constituant la justification "matérielle", si tu veux, de mon silence. Il y a eu aussi les maladies, les ennuis, les contrariétés...

L'appartement pour commencer. Il nous a été annoncé un soir que l'immeuble avait été vendu. Les nouveaux propriétaires nous ont demandé de quitter l'immeuble aussitôt que possible car ils désiraient le démolir (On ne va quand même pas parler de destruction !) pour y faire construire le siège de leurs compagnies (ou sociétés). Ils allaient m'envoyer, par notaire, une notification légale à cet effet. Cette notification, si d'autres l'ont reçue, moi je ne l'ai pas reçue. Ils ont changé d'avis entre temps et ont

Jean. Dünden bu yana, 30 santimetrelik kar, -2 ile -12 arasında değişen sıcaklık ve bitmek üzere olan kömürümüz... Evde, 4-6 derece arası değişen bir dönem mi geçireceğiz yoksa ikmal zamanında gelecek mi? Hayat duygu ve endişeler konusunda cimri davranmıyor.”

05/06/1985

“İzin ver sessizliğimi tatlılıkla eleştirme şeklinden başlayayım: Son yirmi iki sene, ender gecikmelerimizin hiçbir zaman ‘o yazmadıkça ben de yazmayacağım’ gibi tavırlar takınmamıza neden olmadığını kanıtladı... Rio ve Prag’dan tatlılıkla gönderdiğin kartlara bir mektubun eklenmesini beklerken yazmadığım çok doğru ve bu sessizlikten gurur duyduğum söylenemez. Senin sessizliğinden şikâyet etmemin nedeniyse gelmeyen mektubun sözünü vermek için yazmış olman ve biraz da senden biraz daha fazla bir şey almayı istemem. Neredeyse yirmi gün boyunca her sabah sana yazacağıma dair kendime söz verip her akşam da bunu yapmadığım düşüncesiyle içim içimi yedi. Mektubu uzun zamandır yanıt bekleyen Phillipe’e yazdığım gün, sana da yazacaktım. Beni haber vermeden görmeye gelen kim olduğunu hatırlamadığım biri nedeniyle yapamadım. Sessizliğimin, diyelim ki ‘maddi’ gerekçesi bu. Hastalıklar, sıkıntılar, terslikler de oldu...

Öncelikle daire. Bir akşam, binanın satıldığı bildirildi bizlere. Binanın yeni sahipleri, yerine kuruluşlarının (ya da şirketlerinin) merkezini inşa etmek üzere yıkacakları binayı (yok etmek diyecek halimiz yok!) en kısa sürede terk etmemizi istediklerini belirttiler. Bununla ilgili yasal tebligatı noter aracılığıyla göndereceklerdi. Ötekileri bilmem ama bana tebligat gelmedi. Arada, fikir değiştirip, avukatıma bildirdiklerinden farklı şekilde davrandılar. Daha sonra, binanın yeni sahiplerinden biri, yıkıma kadar kalacağını söyleyerek kiracılardan biri tarafından boşaltılan daireye yerleşti. Şu an, kimse taşınmayı düşünür görünmü-

agi de manière contraire à ce qu'ils avaient dit à mon avocat. Plus tard, l'un de ces nouveaux propriétaires est venu s'installer dans l'appartement évacué par l'ancien propriétaire en disant qu'il y resterait jusqu'à la démolition. En ce moment personne n'a l'air de penser à déménager. Je ne peux pas le faire moi-même avant la fin des cours et des examens, c'est-à-dire en juillet."

"Mes crises vont et reviennent, fortes ou faibles, selon leur gré. J'ai le sentiment de glisser, de me déplacer vers... je ne sais quoi, exactement, mais je glisse, lentement, comme une banquise. Et l'idée d'un déménagement "dedans" Ankara ou vers Istanbul (ça ne fait presque aucune différence) m'angoisse — comme tu le comprends si bien — outre mesure. Et quand je pense à Bibik les choses se compliquent encore plus. Je saurai survivre à ça, mais ça ne sera pas facile."

"Je me pose la question est-ce que je désire, vraiment, un retour à Istanbul ? Plusieurs amis d'Ankara sont là, déjà. Je n'ai jamais vraiment quitté la ville, du point de vue "sentimental" si tu veux. Pourtant j'envisage difficilement une vie quotidienne à Istanbul. Vivre à Ankara me paraît de plus en plus agréable (étrange, tu ne trouves pas ?) Et certaine liaison, etc... ? Voilà mes conflits internes. Mon "traitement" puisqu'il faut bien l'appeler par son nom, bien qu'il me paraisse plus que vague, en ce moment, exigera de périodiques visites à ce professeur qui s'est vraiment spécialisé en maux de "tête" Quel progrès quand même ! Enfin depuis 28 ans je trouve pour la première fois un bonhomme qui reconnaît mon mal, qui le nomme, et qui est en état d'essayer un traitement."

"Ce que tu m'écris a toujours été de grand intérêt. Après tant d'années nous devons bien connaître cette affection qui nous lie. Si seulement tu pouvais m'écrire un peu plus souvent ! Sois certain que j'écirai aussi plus régulièrement."

yor. Benim de ders ve sınavlar bitmeden, yani temmuzdan önce taşınmam olarak dışı.”

“Krizlerim gelip gidiyor, keyiflerine göre hafif ya da ağır şiddette oluyorlar. Sanki yer değiştiriyor, kayıyorum bir şeye... Neye doğru olduğunu tam bilemiyorum ama kayıyorum, yavaşça, buzul gibi. Ankara ‘içinde’ ya da İstanbul’a taşınma fikri (neredeyse hiçbir fark yok ikisi arasında) beni –tahmin edeceğin gibi– çok sıkıyor. Bibik’i düşündüğümde ise işler daha da karışıyor. Üstesinden geleceğim ama kolay olmayacak.”

“Kendime soruyorum: İstanbul’a dönmeyi gerçekten istiyor muyum? Ankara’dan arkadaşlarımla birçoğu çoktan orada. Şehri ‘duygusal’ açıdan hiç gerçekten terk etmedim bir bakıma. Yine de, İstanbul’da günlük hayatı göze almakta zorlanıyorum. Ankara’da yaşamak giderek daha hoş geliyor (tuhaf, değil mi?) Bir de bazı ilişkiler, vs...? İşte, iç çatışmalarım bunlar. Öyle den-
diğine göre söyleyelim ‘tedavim’, şu an bana çok havada görünmekle beraber, ‘baş’ ağrısı konusunda tamamen uzmanlaşmış profesörü düzenli olarak ziyaret etmemi gerektiriyor. Ciddi bir ilerleme değil mi! 28 yıldır ilk defa, ağrımı anlayan, adını koyan ve bir tedavi deneme aşamasında bulunan birini buldum hiç değilse.”

“Yazdıkların benim için her zaman çok önemli oldu. Bunca seneden sonra bizi bir arada tutan sevgi bağını kabul etmek gerekir. Bir de daha sık yazabilsen! Ben de daha düzenli yazacağım, emin ol.”

"Gino a certainement pensé à Kedi Bey. Comme je pense à Bibik, et j'attends que quelque ami puisse se charger de lui pour partir vers Bodrum et me rendre en ce coin tranquille de la presqu'île où la mer m'a toujours fait penser au Bosphore. Deux de mes élèves y ont trouvé un travail pour l'été et insistent pour que j'y aille. Je bousculerai même un peu l'un d'eux pour qu'il fasse avancer sa thèse. Il la mijote depuis longtemps, ça suffit. Remarque que ce n'est pas avec moi qu'il la fait. J'ai l'intention de préparer (relire, corriger si cela me paraît nécessaire) mon livre (qui avait eu le prix, en 1970) pour la réimpression qui se fera en automne. Et, aussi, terminer un essai "philosophique". Tu sais combien je peux travailler en vacances... pourvu que Bibik ne crée pas de problèmes. Je rentrerai à Ankara et repartirai après la fête "du Mouton" pour Side, où j'espère pouvoir terminer un cahier du "gros roman". Je rentrerai le 11 ou le 12 et ce sera le moment où il faudra affronter examens de réparations, et très probablement le déménagement, si d'autres problèmes ne surgissent pas.

"Ils* vont traduire en français mon dernier bouquin." (Celui que je corrigeai pour l'"enième" fois à Side, quand nous y étions il y a trois ans. On vient me trouver pour me dire qu'on l'a lu, etc. Un article absolument "fou" vient de paraître ; c'est quand même mieux que le silence auquel je parais être condamné depuis quelques années. J'ai entendu que le livre s'épuise ; mes lecteurs n'attendent pas qu'on fasse des articles. Réconfortant !)"

"La vente de votre appartement m'a vraiment surpris. Je suis content, naturellement, de vous savoir encore plus confortablement installés, mais pour moi qui ai toujours été à la merci des propriétaires il est inconcevable qu'un propriétaire vende et déménage ! C'est mon cauchemar, ma représentation du plus parfait enfer. Tu ne parais pas aimer particulièrement les déménagements toi-même. Je vous souhaiterai donc un prompt "passage" et espère pouvoir venir vous voir un jour là-haut (dernier

* [Alain et une amie commune]

** [Gece]

"Gino Kedi Bey'i düşünmüştür mutlaka. Benim Bibik'i düşündüğüm gibi. Bodrum'a, denizi bana hep Boğaz'ı hatırlatan o yarımada gidebilmek için, birinin onunla ilgilenebilecek durumda gelmesini bekleyeceğim. Öğrencilerimden ikisi orada yazlık iş buldu ve yanlarına gitmem için ısrar ediyorlar. Birini tezini bitirmesi için biraz itip kakmam gerekecek. Uzatıkça uzatıyor, yeter. Gerçi benimle hazırlamıyor tezi. Kitabımı (1970'te ödül alanı) sonbahardaki yeniden basım için hazırlamak (yeniden okuyup, gerekli görürsem düzeltmek) niyetindeyim. Tatilde nasıl çalıştığımı bilirsin... Yeter ki Bibik sorun çıkartmasın. Ankara'ya dönüp 'koyun' bayramından sonra Side'ye gideceğim. Oradayken 'uzun romanın' defterlerinden birini bitirmeyi umuyorum. Ben 11'i veya 12'sinde dönüp başka sorun çıkmazsa, bütünleme sınavları ve taşınma ile uğraşmak durumunda kalacağım.

Son kitabımı* Fransızcaya çevirecekler.** (Üç sene önce, beraber Side'deyken bilmem kaçınıcı kez düzelttiğim kitabı. Gelip, okuduk, vs filan dediler. Tamamen 'delice' bir makale yayımlandı yeni; yine de birkaç yıldır mahkûm edildiğim sessizlikten iyidir. Bitiyormuş kitap stoku; okuyucularım makaleleri beklemiyorlar. Rahatlatıcı!)."

"Dairenizin satışı beni şaşırttı gerçekten. Artık daha rahat bir yerde oturduğunuz için sevindim doğal olarak ama benim gibi, her zaman ev sahiplerinin merhametine bağlı kalmış biri için bir ev sahibinin evini satıp taşınması anlaşılır şey değil! Benim kâbusum, mükemmel cehennem tarifim. Sen de taşınmaktan genel olarak hoşlanır görünmezsin aslında. Sizlere 'hızlı' bir geçiş diliyor ve bir gün oraya, yukarıya (en üst kat, biliyorum. Ama benim için esas Barbès gerçekten yukarıda! Ben de şehir dışına, soyutlanmış bir 'site'ye taşınır mıyım bir gün acaba?) gelmeyi umuyorum. Siz de gelip beni an itibariyle bilinmeyendeki yeni dairemde ziyaret etmelisiniz."

[Gece]

** [Alain ve ortak bir kadın arkadaşımız]

étage, je connais déjà. Mais Barbès, pour moi, c'est vraiment là-haut ! Je me demande si je ne finirai pas par m'installer moi-même hors de la ville, dans une "cité" isolée !..) Vous devez aussi venir me voir dans ce nouvel appartement situé pour le moment dans l'inconnu. "

le 31/10/1985

"Me voilà, depuis le 26 octobre, dans un nouvel appartement, bien plus petit que celui que vous connaissez. La tour qu'avaient formée les cartons pleins de bouquins s'effrite bien lentement. Mes amis m'ont beaucoup aidé mais j'aurai encore beaucoup à faire et tout seul, et avec eux, avant de pouvoir me croire un peu "installé". Suis-je certain au moins que le plus difficile est passé ?"

"J'écris ces lignes en toute hâte. Ceci n'est point une lettre (que je te dois d'ailleurs depuis bien longtemps) mais une simple "notice" sur mon état actuel. J'ai installé mon bureau et j'espère pouvoir écrire lettres et textes en travaillant très régulièrement, dans un très proche avenir. Si j'attendais que tout ce fatras dont je suis assiégé (littéralement) aille se ranger dans les inexistants recoins de cet appartement j'attendrais bien quelques semaines. Inacceptable !"

le 06/12/1985

"Le "sinistre quotidien" comme tu dis si bien me ronge aussi et je n'arrive pas à m'installer complètement. Ma "petite chambre" a toujours l'air d'un entrepôt ainsi que mon "entrée". Enchaînement causal. Il faut commencer par un objet (une grande malle à la turque ou à l'italienne) qui manque pour le

31/10/1985

“26 Ekim’den beri, eskisinden epey daha küçük, yeni dairemdeyim. Kitap dolu kutulardan oluşan kule yavaş yavaş küçülüyor. Arkadaşlarım çok yardım etti ama biraz ‘yerleşmiş’ hissedebilmek için hem onlarla, hem de yalnız olarak yapmam gereken çok şey var. En azından en zorunun atlatıldığından emin miyim acaba?”

“Aceleyle yazıyorum bu satırları. Bu güncel durumumla ilgili bir ‘özet’, mektup değil (ki uzun zamandır mektup borcum var). Masamı yerleştirdim ve çok yakın bir gelecekte, çok düzenli bir çalışmayla mektup ve metinlerimi yazmayı umuyorum. Üstünde oturduğum (gerçekten) bu yığının, dairenin olmayan köşelerine yerleşmesini beklesem birkaç hafta geçmesi gerekir. Kabul edilemez!”

06/12/1985

“Çok güzel ifade ettiğin ‘sinsi’ günlük hayat, beni de kemiyor ve tamamen yerleşemiyorum bir türlü. ‘Küçük oda’m da, ‘giriş’im de depo gibi hâlâ. Nedensel zincir. Bir eşyayla başlamak gerekir (İtalyan veya Türk işi büyük bir sandık) ki şu anda yok öyle bir şey. Sandık her şeyi alır. Ya siz? Kedi yeni evinden

moment. Avec la malle tout pourra être rangé. Et chez vous ? Kedi s'est-il fait à son nouveau logis ? Ne le laissez pas partir ! Même Bibik, à son âge, a tenté de grandes aventures, choses qu'il n'avait jamais faites jusqu'ici : Par exemple, il a essayé de faire le tour de l'immeuble. Figurez-vous ! Je l'ai rattrapé à temps ! Le soleil nous manque, à lui surtout. J'espère que vous ne tarderez pas à venir me voir dans mon nouveau logis. Vous pourriez même le trouver assez sympathique. Il a bien son côté "grand luxe" pour le moment, à Ankara bien chauffé, eau courante pendant 24 heures, eau chaude 3 fois par semaine... Mais aussi ses défauts sont "grands" : manque de soleil, sombre à souhait (!)... Les réparations m'ont coûté une petite fortune, et il y a toujours un truc qui ne marche pas. Et cela me coûte 92 % de mes appointements. Phynancièrément je dois vivre comme un moine, voilà !

La santé non plus ne va pas très bien. Tension qui baisse bien souvent et me tient, depuis quatre semaines, dans un état de semi-infirmité + un petit ennui qui ressemble fort au zona, entre mon sourcil et l'arrière-crâne... Que dire ?"

"Depuis hier Ankara est plongé dans une purée de pois. Hier soir il était presque impossible d'apercevoir quoi que ce soit à une distance de dix mètres. Ce soir, une vingtaine de mètres étaient assez visibles. Et nous sentons tous, humains et tissus, le feu de charbon. Un brouillard très "fin de siècle", londonien, très littéraire, s'il n'était mêlé de fumée. Smog parfait. Maux de tête, toux et je t'en passe."

memnun mu? Sakın gitmesine izin verme! Bibik bile, o yaşıta, büyük maceralara kalkıştı ki bugüne kadar hiç öyle bir şey yapmışlığı yoktu. Binayı gezmek istedi örneğin. Düşünün! Zamanında yakaladım! Güneşi özlüyoruz. O özellikle. Umarım, yakında, yeni evimde görmeye gelirsiniz beni. Sevimli bile bulabilirsiniz. Şimdilik, Ankara için 'büyük lüks' sayılan özellikleri var: iyi ısıyor, 24 saat suyu, haftada üç gün sıcak suyu var... Yalnız kusurları da 'büyük': güneş almıyor, hatta karanlık(!)... İçerideki işler küçük bir servete mal oldu ve hâlâ çalışmayan bir şey var. Bedeli maaşımın %92'si kadar. Mali açıdan, bir aziz gibi yaşamam gerekiyor, o kadar!

Sağlık durumum da pek iyi gitmiyor. Tansiyonum düşüyor sıklıkla. Dört haftadır yarı-sakat bir hale sokuyor beni + kaşımla başımın arkası arasında, zonaya çok benzeyen küçük bir sıkıntı... Ne diyeyim?"

"Ankara, dünden beri, püreye daldırılmış durumda. Dün akşam on metre mesafede herhangi bir şey görmek imkânsızdı. Bu akşam görüş mesafesi yirmi metre kadardı. Hepimiz, insan ve kumaş, kömür ateşi gibi kokuyoruz. İslî olmasa çok 'yüzyıl sonu', Londralı, çok edebi bir sis olacaktı. Kusursuz smog. Baş ağrısı, öksürük ve gerisini boşver."

1986

le 09/02/1986

“Alain vous a laissé une copie de la moitié de *Gece*. Tu vas me dire ce que tu en auras pensé, Jean. Mes confrères paraissent avoir créé un mythe qui n’a rien à voir avec le bouquin. Le thème le plus courant est celui des espérances déçues. J’aurais fait espérer à ces messieurs autre chose, et ce que j’ai fini par publier ne serait qu’une pâle ombre de la “première version”. C’est totalement faux, inventé, imaginé. Il y a aussi le thème majeur “c’est absolument de la merde” et le thème mineur “ce n’est pas ce que Bilge a fait de meilleur”. Mais c’est aussi le bouquin qui, pour la première fois, a été reçu par des personnes de tendances très diverses comme un livre très “attractif”, “important”, “à ne pas manquer”, “inquiétant”, “difficile mais...”, “absorbant” etc. (Naturellement, il a été dit des choses beaucoup plus sérieuses...).

Tu te souviendras des après-midi où tu partais pour la mer et où je venais te rejoindre plus tard, en 1982...”

le 18/04/1986

“Je veux bien savoir ce que tu as pensé de la première moitié de cette “œuvre de surprise”, comme tu la nommes... Tu me pa-

1986

09/02/1986

“Alain Gece’nin ilk yarısının bir kopyasını bıraktı size. Nasıl bulduğunu söylersin, Jean. Meslektaşlarım kitapla ilgisi olmayan bir mit oluşturmuşa benzer. Ana tema hayal kırıklığıyla sonuçlanmış umutlar: bu beylere başka bir şey umut ettirirdim ya neyse. Sonuçta yayımlanan şey ‘ilk versiyonun’ soluk bir gölgesi olacakmış yalnızca. Tamamen yanlış, uydurma, hayal ürünü. Temel ‘boktan bir iş’ ile ikincil ‘Bilge’nin en iyi işi değil’ temaları var bir de. Yalnız, aynı zamanda kitap, çok farklı eğilimde insanlar tarafından ‘çok çekici’, ‘önemli’, ‘kaçırılmaması gereken’, ‘endişe verici’, ‘zor ama...’, ‘içine çeken’, vs. bulundu. (Elbette çok daha ciddi şeyler de söylendi...).

1982’de, senin denize gittiğin, benim yanına daha geç geldiğim öğleden sonralarını hatırlarsın...”

18/04/1986

“Senin ifade ettiğin şekliyle ‘sürpriz eser’in ilk yarısıyla ilgili düşünceni merak ediyorum... ‘Bir dahaki sefere söz etme’

rais un peu mal à l'aise en me promettant de m'en parler "la prochaine fois". Nous sommes de vieux amis Jean ; tu dois savoir que non seulement tu peux, mais tu dois parler franchement... Que je ne fréquente pas beaucoup les sentiers trop battus, je le sais. Qu'un lecteur qui ne lit que la première moitié de *Gece*, et qui n'a lu de moi que *Le Pèlerin...* se sente un peu "flotter", ne serait qu'un peu trop prévisible. Mais si jamais cette traduction était publiée, le lecteur français ne lirait que ce livre, ignorerait totalement votre ami l'auteur et, presque totalement, la nouvelle publiée dans *Le Monde*. Donc à un moment précis, il aura lu (espérons-le !) jusqu'au point où tu es toi-même. (En revanche il ne connaîtra pas l'auteur ou un autre texte de celui-ci. Question Comment penses-tu va-t-il jurer, pester, exprimer sa réaction ? Si je te demande ce que peut penser un lecteur quelconque, c'est pour que tu me dises ce qu'en pense Jean Nicolas. Tu dis aussi dans ta lettre "merci de cette...preuve de confiance." Je veux bien, mais confiance en quoi, en qui ? En toi comme lecteur, en toi en tant qu'ami ? En pourrait-il être autrement ? Avions-nous besoin de "preuve" ? L'avantage qu'aurait ce lecteur théorique serait de pouvoir continuer sa lecture. Tandis que toi, tu dois attendre assez longtemps pour connaître la suite... qui défait, refait et défait définitivement tout ce qui a été dit jusqu'alors. Voilà. J'attends."

le 22/11/86

"Cher petit cousin, Kedi Bey au grand nom ! Salut ! (J'écris sous la dictée de Bibik, ton grand'oncle, qui n'a point envie de tenir le stylo aujourd'hui. Mais il grogne et me fait remarquer que j'aurais dû écrire "petit neveu" et pas "cousin". Je corrige et lui passe la parole.)

J'ai bien reçu ta carte. Cela m'a fait grand plaisir de constater que tu as assez grandi pour faire de si belles phrases et que tu as bon goût. Nous sommes beaux, décidément ; quelle que soit notre race. Il est vrai que je ne connais pas ce type élancé. Vous

sözü verirken rahatsız gibisin. Biz eski arkadaşız Jean; sadece açık konuşabileceğini değil, açık konuşmak zorunda olduğunu bilmelisin... Aynı yoldan ikinci kez geçmeyi sevmediğimin farkındayım. Sadece *Gece*'nin yarısını okuyan, daha önce de yalnızca *Abdal*'ı okumuş olan birinin kendini... 'havada' hissetmesi son derece öngörülebilir bir şey. Yalnız bu çeviri yayımlanırsa, Fransız okuyucusu sadece bu kitabı okuyacak ve yazarı arkadaşınızı da tanımıyor olacak. Ayrıca çoğu, *Le Monde*'da yayımlanan öyküden de habersiz olacak. Yani, bir aşamada, senin olduğun yere kadar okumuş olacak (umarım!). (Yalnız yazarı tanımıyor, başka bir metnini bilmiyor olacak. Soru: Tepkisini nasıl ifade edeceğini düşünüyorsun? Sayacak, sövecek mi? Sana herhangi bir okuyucunun ne düşünebileceğini, Jean Nicolas'ın ne düşündüğünü söyleyesin diye soruyorum. Mektubunda ayrıca 'Bu... güven işareti için teşekkür ederim' demişsin. Tamam da, kime, neye güven? Arkadaş olarak mı, okuyucu olarak mı? Başka türlü mü mümkün mü? 'Kanıt'a ihtiyacımız mı vardı? Teorik okuyucunun avantajı okumaya devam edebilecek olmasında. Seninse devamını okumak için epey beklemen gerekecek... Yani, şimdiye kadar söylenen her şeyi çözüp, örecektir, sonra tekrar çözecek olan devamını okumak için. İşte böyle. Bekliyorum."

22/11/86

"Sevgili büyük isimli küçük kuzenim Kedi Bey! Selam! (Bugün eline kalemi alması olmayan Büyük Amcan Bibik'in bana söylediklerini yazıyorum. Homurdanıyor ve bana 'kuzen' değil 'yeğen' yazmalıydın diyor. Düzeltiyor ve sözü kendisine bırakıyorum.)

Kartın geldi. Ne kadar zevkli ve bu kadar güzel cümleler kuracak kadar büyümüş olduğunu görmekten büyük mutluluk duydum. Güzeliz biz anlaşılan; soyumuz ne olursa olsun. O ince uzun türü bilmiyorum ben. Sizde çok var mı? Ben sadece bana

en voyez souvent chez vous ? Moi, je ne connais que mes semblables et ils sont bien nombreux dans mon jardin. Le Mien dit souvent que ce n'est même pas un sentier ; seulement, il le dit toutes les fois qu'il a déjà dit "jardin". Il corrige, comme toujours. Il ne fait que lire et corriger, écrire et effacer, biffer, corriger. Il dit que son livre avance très lentement. On verra bien comment ça va sentir quand il sera publié, ce livre. Il dit même qu'il ira à Istanbul la semaine prochaine pour voir son éditeur. Tu sais, les nouveaux livres sentent très bon parfois...

Tu dis que le Tien est invivable. Le Mien aussi est assez désagréable. Il avait écrit au Tien pour son anniversaire et allait attendre qu'il écrive. Mais Alain est venu l'autre jour (je l'ai boudé un peu, comme ça ; je trouve qu'il disparaît trop souvent. Je suis content quand il vient, parce qu'il sait comment on doit se comporter avec nous...) et lui a apporté un livre énorme avec dessus la photo d'un cousin inconnu. Il ne l'a pas lu encore ; je ne sais pas ce qu'il y a dedans. Alain a dit que ça venait du Tien. Le Mien a paru très content. Il a dit qu'il allait écrire au tien pour lui dire un très grand MERCI, comme ils font toujours quand ils se donnent des choses. Pourquoi ne se frottent-ils pas ? Ils n'ont aucun sens du sensuel et ils parlent toujours de ça !

Tu dois faire attention, mon petit. Trois poils de moustache, c'est presque grave. Dis à cette petite Pamuk qu'elle est une impolie ! Et ignorante, avec ça ! Sait-elle seulement à quoi ça sert, les moustaches ?

Il fait très froid, dehors. Mes pauvres semblables qu'il nourrit par la fenêtre en croyant que je ne m'aperçois de rien, sont devenus d'énormes rouleaux de poils. Chez nous il fait chaud. Il se lève très difficilement le matin. Je sais qu'il a ses crises, de nouveau. Il ne dort pas bien. Mais quand même j'attends qu'il se lève quand moi, je suis levé. Eh bien, non ! Pour qu'il se lève je dois grogner toute ma gamme. Il compte ses crises de la nuit. Pour le moment Il en est à 2 ou trois. Il prend sa pilule tous les soirs. Elles sont plus courtes et moins douloureuses, dit-il. L'effet des pilules, peut-être. L'autre jour Il a dîné dehors. Il en était malade pendant trois jours.

Va te frotter contre le Tien et son Sien pour leur faire com-

benzeyenleri biliyorum ve bahçede çok var onlardan. Benimki patika bile denilemeyeceğini söylüyor; yalnız, 'bahçe' dedikten sonra söylüyor bunu. Düzeltiyor, her zamanki gibi. Okuyup düzeltiyor, yazıp siliyor, çizip düzeltiyor sürekli. Kitabı çok yavaş ilerliyormuş. Yayınlanınca nasıl koktuğunu göreceğiz bakalım bu kitabın. Yayıncısını görmek için haftaya İstanbul'a gideceğini bile söylüyor. Bazen yeni kitaplar çok güzel kokar, bilirsin...

Seninkinin katlanılmaz olduğunu söylüyorsun. Benimki de çok tatsız. Doğum günü için yazmıştı Seninkine ve yanıtını bekleyecekti. Ama Alain geldi geçen gün (biraz surat astım, öyle; ortadan yok oluyor sıkça. Geldiğinde seviniyorum çünkü bize nasıl davranılması gerektiğini biliyor...) ve ona üzerinde tanımadığım bir kuzenin fotoğrafı olan kocaman bir kitap getirdi. Okumadı henüz; içinde ne olduğunu bilmiyorum. Alain Seninkinden geldiğini söyledi. Benimki çok sevindi. Birbirlerine bir şey verdiklerinde hep yaptıkları gibi, Seninkine çok MERSİ demek için yazacağını söyledi. Neden sürtünmüyorlar ki birbirlerine! Duyulardan hiçbir şey anlamıyor ama sürekli onlardan söz ediyorlar!

Dikkat etmelisin, yavrum. Üç bıyık teli, vahim sayılır. O küçük Pamuk'a terbiyesizin teki olduğunu söyle! Ve cahil! Bıyıkların ne işe yaradığını biliyor mu acaba?

Dışarısı soğuk. Fark etmediğimi sanarak pencereden beslediği zavallı türdeşlerim koca kıl yumaklarına dönüştüler. Ev ise sıcak. Sabah çok zor kalkıyor. Yine kriz zamanı, biliyorum. İyi uyumuyor. Ben kalkınca, kalkmasını bekliyorum yine de. Hayır efendim! Kalkması için bildiğim tüm sesleri çıkarmam gerekiyor. Gece krizlerinin hesabını tutuyor. İki ya da üç etti. Her akşam ilacını alıyor. Daha kısa ve daha az acı verici olduklarını söylüyor. İlacın etkisidir belki. Geçen akşam dışarıda yedi. Üç gün hasta yattı.

Git Seninkine ve Onunkine sürtün ki iyi dileklerimi anlasınlar. Söylediklerimi düzeltme isteğine yenik düşmeden, tatlı tatlı yazan Benimki seni güzelce (hepsinin değil ama benim tanıdıklarımın çoğunun yapmayı bildiği gibi) okşuyor. En güzel büyük amca okşamalarımla, yavrum. Ah anladım, Seninkini ve Onunkini ne kadar çok sevdiğini söylememi istiyor. Söyledim

prendre que je leur veux du bien. Le Mien qui a si gentiment écrit tout ce que j'ai dit sans trahir la moindre tentation de corriger te caresse aussi gentiment qu'ils savent le faire (enfin, pas tous, mais la plupart de ceux que je connais). Mes meilleures caresses de grand'oncle, mon petit. Ah, je comprends qu'Il veut que je dise combien il aime le Tien et son Sien. Voilà, je l'ai dit. Si ceci est ma lettre, il n'y a aucune raison pour qu'il se mette à écrire pour Lui-même. Je sais que le Sien du Tien fêtera son anniversaire dans 20 jours. Pour faire les choses plus simplement, tu lui diras que nous lui souhaitons tous un joyeux anniversaire et un nouvel âge heureux. Puisque tu dis qu'Il est si bon pour toi, nous lui faisons de très beaux ronrons. Lui aussi naturellement ; Il est assez maladroit quand Il ronronne pour me faire plaisir mais il fait de son mieux.

Tu sais, quand on a mon âge on oublie parfois ce qu'il y a de plus important à dire. J'espère cependant avoir tout dit. Dis au Tien d'écrire sans trop tarder. Mon pauvre Mien attend toujours une lettre de lui. Passe nos salutations à Pamuk l'écervelée et aussi aux Siens. Voilà. J'ai dit. Avec grande affection, mon petit, ton grand oncle ***** Bibik."

işte. Bu benim mektubumsa, Kendi adına yazmaya kalkışması lazım. 20 gün sonra Seninkinin doğum günü, biliyorum. İşleri kolaylaştırmak için, hepimizin doğum gününü kutladığımızı ve mutlu bir yaş dilediğimizi söylersin. Sana bu kadar iyi geliyor kendisi madem, ona güzel mırılamalar yolluyoruz. O da tabii; beni memnun etmek için mırılamaya çalışırken pek bir ace mi ama elinden geleni yapıyor.

Benim yaşımda bazen, söylenecek en önemli şey unutulabiliyor. Her şeyi söylediğimi umuyorum. Söyle Seninkine, çok geçmeden yazsın. Zavallı Benimki, ondan hep mektup bekler halde. Beyinsiz Pamuk'a ve Onunkilere selamlarımızı ilet. İşte böyle. Diyeceğimi dedim. Sevgilerimle küçüğüm, Büyük Amcan ***** Bibik."

1987

le 20/01/1987

“En ce moment je dorlote mon poignet un peu abîmé par une chute, tandis qu’il neigeait chez nous et qu’il faisait beau chez vous. En ce moment chez vous l’hiver est terrible, dit-on ; nous, nous pourrions nous considérer aux portes du printemps. Nous nous attendons quand même à ce que vos froids viennent nous trouver. Question d’égalité ! Il est vrai que tous nos problèmes ne sont pas partagés de la même façon ; heureusement pour vous, dois-je dire !”

le 22/02/1987

“Bibik vous salue avec son plus grand sérieux de sage oriental. Il va dormir sur toutes les surfaces recouvertes d’un tissu quelconque, méthodiquement, méticuleusement. Est-ce une façon d’essayer tous les plaisirs que peut lui offrir la maison ? (la vie ?)”

1987

20/01/1987

“Hava sizde güzel bizde karlıyken düştüğüm için biraz incinen bileğimi hafifçe çalıştırıyorum bu aralar. Söylenene göre sizde kış korkunçmuş şu an; biz ise ilkbaharın eşiğinde kabul edebiliriz kendimizi. Yine de soğuklarınızın buraya gelmesini de beklemiyor değiliz. Eşitlik meselesi! Tüm sorunları eşit şekilde paylaşmadığımız bir gerçek; bunun sizin için iyi bir şey olduğunu söylemeliyim!”

22/02/1987

“Bibik Doğulu bilgeliğın tüm ciddiyetiyle selamlıyor sizi. Gidip sistemli, özenli bir şekilde, herhangi bir tür kumaşla kaplı her yüzeyde uyuyor. Evin (hayatın?) sunabileceğı tüm zevkleri denemenin bir şekli midir bu?”

“Je travaille presque sans cesse, je travaille véritablement ! C’était d’abord la traduction de quelques pages de Julien Gracq (horreur ! J’avais tout ce qu’il me fallait sauf *La Presqu’île* ! Tant pis ! C’est fait sans cela) pour un numéro spécial sur le Surréalisme de la revue la plus belle et luxueuse (et pleine de coquilles !) du pays. J’ai aussi terminé un essai qu’on me demandait pour une autre revue (idem coquilles, beaucoup moins de luxe, bonne qualité) et me voilà de retour à mes “projets” deux essais, le bouquin à paraître, travailler au dinosaurien “work in progress”, retaper un livret d’opéra que j’avais tiré de *La Métamorphose* de Kafka, en 1955, pour B. Arel qui s’étant depuis lancé en pleine musique électronique aux USA n’a jamais terminé l’opéra, et quelques autres menus travaux. Assez pour me tenir en train pendant plusieurs mois.”

le 04/06/1987

“Il y a deux mois je n’écrivais pas en attendant que tu m’écrives. Depuis presque un mois, après ta carte et ta lettre, c’est moi qui n’arrive pas à faire ce que je devais faire. Et pour une raison que nul autre que toi ne comprendrait si bien ! Beaucoup plus de travail (et pas mal de bobos-tracasseries) qu’il ne m’en faut vraiment ! En ce moment, après panne d’électricité et dîner trop retardé, je t’écris parce que aller (encore une fois) dormir sans t’avoir écrit me paraît intolérable. Simplement.

Je ne me plains pas d’avoir trop à faire. Mais comment ne pas se sentir ennuyé de ne plus pouvoir écrire une lettre à temps ? D’être toujours en retard pour presque tout ?

Nous nous portons assez bien, sois tranquille. Bibik se plaint tout le temps et m’inquiète assez fréquemment. Mais il mène une vie presque normale et, tu ne le croiras pas, après une vie passée dans l’ignorance de ses frères, il sait maintenant les chasser

“Gerçek anlamda ve neredeyse aralıksız çalışıyorum! Önce, ülkenin en güzel ve en lüks (ve bol baskı hatalı) dergisine Gerçeküstücülük özel sayısı için birkaç sayfa Julien Gracq çevirisi (Felaket! *La Presqu’île* hariç her şey vardı! Ne yapalım! O olmadan yaptım). Başka bir dergiden (yine bir sürü baskı hatası, çok daha az lüks, kalitesi iyi) istedikleri denemeyi bitirdim ve yeniden ‘projelerime’ döndüm: iki deneme, çıkacak kitap, dinozorlaşan ‘work in progress’ ile ilgili çalışma, 1955’te, o zamandan beri ABD’de elektronik müzik işine soyunduğu için operayı tamamlayamayan B. Arel için Kafka’nın *Dönüşüm*’ünden alıntılarla yazılmış bir kardiğim metnin yeniden yazımı ve birkaç ufak iş daha. Beni aylarca oyalamaya yeter.”

04/06/1987

“İki ay önce senin bana yazmanı bekleyerek yazmıyordum. Bir aydır, kart ve mektubundan beri, yapmam gerekeni yapamayan benim. Senin başka kimsenin anlayamayacağı kadar iyi anlayacağın bir nedenle! Gereğinden çok iş (ve bir o kadar küçük sıkıntı)! Şimdi, elektrik kesintisi ve çok geç yenilen akşam yemeğinin ardından yazıyorum çünkü sana yazmadan uyumak (bir kez daha) dayanılmaz geliyor. Bu kadar basit.

Çok işim olduğu için şikâyet etmiyorum ama bir mektubu zamanında yazamayacak hale gelmekten sıkıntı duymamak olanaklı mı? Neredeyse her konuda gecikmekten?

İyiyiz, merak etme. Bibik sürekli söyleniyor ve sıkça endişelendiriyor beni ama neredeyse normal bir hayat sürüyor ve inanmazsın, kardeşlerini tanımadan geçirdiği hayata karşın, onları kovalamayışı ve alanına çok yaklaştıklarında korkutmayı öğrendi artık. Tükürüyor, tehdit ediyor, dövüyor. Yine de fazla

et les terroriser s'ils approchent trop son territoire. Il crache, il menace, il bat. Je crains quand même qu'il n'en ait pas pour trop longtemps. Moi ? Fatigué, extrêmement nerveux, et irascible, plus impulsif, moins raisonnable. Depuis quelque jours, quelque chose qui m'agace à l'œil droit. En revanche les vieux maux se font oublier. Publications fréquentes (pour moi qui publie assez rarement). Je viens d'envoyer à Istanbul un texte qui sera publié en juillet (?). Nous avons traduit avec Alain un ancien texte qu'a demandé la revue *Autrement*, qui prépare un numéro spécial sur Istanbul. (Espérons qu'ils voudront bien le publier. Un "bain turc" qui a duré quatre jours ; dix heures (par jour) de travail, en moyenne !) Et pour finir voici la dernière nouvelle Je me suis remis au piano. Une amie me permet d'aller travailler chez elle. Pour le moment je ne travaille qu'un jour par semaine. Dans deux semaines je pourrai y aller trois ou quatre fois. Mais pendant ces deux semaines j'aurai quelque 120 "copies" à corriger : trois cours, trois examens ; plus une thèse (qui se fera attendre, et probablement, assez longtemps !). Mon bouquin et le piano vont bien remplir les vacances, pourvu que des ennuis inattendus ne se présentent pas !"

"Bon Dieu ! Je baïlle à me décrocher les lunettes ! Heureusement les questions pour l'examen de demain sont prêtes. je me lèverai un peu plus tard."

le 06/10/1987

"Je n'aurais pas pensé à Side cet été (tout à fait méconnaissable avec ses innombrables marchands de tapis et de vêtements et objets de cuir, ses millions de touristes germaniques — double occupation, envahissement, régional et international... Fini, le beau village tranquille où on était hébergé par les Sidéens et où il faisait plaisir de passer quelques jours. Les ruines même s'en ressentent.) si, au dernier moment, avec sur le dos plusieurs sujets d'inquiétude, je n'avais décidé qu'il valait mieux aller

zamanının kalmadığından endişe ediyorum. Ben mi? Yorgun, çok sinirli, huysuz, daha fevri ve daha az mantıklıyım. Birkaç gündür sağ gözümde rahatsız eden bir şey var. Eski ağrılsa yok uzun zamandır. Sık yayımlar (ben ki ender yayımlanıyım). Temmuzda (?) yayımlanmak üzere bir metin gönderdim İstanbul'a. İstanbul'la ilgili özel sayı hazırlamakta olan *Autrement* dergisinin isteği üzerine, Alain'le, eski bir metni çevirdik. (Umarım yayımlamak isterler. Ortalama on saatlik (günde) bir çalışmayla, dört gün süren bir 'Türk Hamamı'!). Ve son haber: yeniden piyanoya başladım. Bir arkadaşım evinde çalışmama imkân tanıyor. Şimdilik haftada bir tek gün çalışıyorum. İki hafta sonra, üç veya dört kere gidebileceğim. Bu iki haftada ise 120 'kâğıt' okumam gerekiyor: üç ders, üç sınav; bir de tez (büyük olasılıkla, uzunca bir süre bekleyeceğimiz!). Kitabım ve piyano tatili güzelce doluracak. Beklenmedik sıkıntılar çıkmasın da!"

"Tanrım! Esnemekten ağzım ayrılacak! Neyse ki yarınki sınavın soruları hazır. Biraz daha geç kalkabilirim."

06/10/1987

"Son anda, endişe verici konuların yüküyle, keşifte bulunmayı gerektirecek bir yere gitmemenin daha iyi olacağını düşünmesem, bu yaz Side'ye (sayısız halı, giysi ve deri eşya satıcısı, milyonlarca Alman turist -çifte işgal, istila, hem bölgesel hem uluslararası- ile tanınmaz halde... Sidelilerin evinde kaldığımız ve birkaç gün geçirmenin zevkli olduğu, sakın, küçük kasabanın sonu gelmiş. Durumdan harabeler bile etkilenmiş) gitmeyi düşünmezdim. Yanlış düşünmüşüm."

quelque part où je n'aurais pas à faire des découvertes. Je me suis trompé."

"La "consécration" étrangère est bien capricieuse et les hasards de cette "consécration" ne sont pas toujours bien calculés."

le 25/11/1987

"Bibik traverse en ce moment une de ses périodes "basses" J'espère qu'il se remettra comme il a su le faire tant d'autres fois. Moi, une fois de plus, je me sens tomber dans un état d'inquiétude latente ; c'est vraiment curieux on vit ensemble et il faut évidemment qu'il y ait cette empathie avec l'être vieillissant, se montrant arrivé au terme de la vie, que l'on aime !"

“Yabancı ‘kutsama’ kaprisli bir şey ve bu ‘kutsamanın’ içerdiği tesadüfleri hesap etmek her zaman mümkün olmuyor.”

25/11/1987

“Bibik ‘düşük’ dönemlerinden birini yaşıyor. Umarım bu sefer de, pek çok kez yapmayı başarmış olduğu gibi toparlanır. Bense, bir kez daha, için için endişelenme haline doğru kaydığımı hissediyorum; tuhaf şey: beraber yaşıyoruz ve yaşlanmakta olan, hayatının sonlarına geldiği anlaşılan, sevdiğimiz varlıkla aramızda empati olması şart elbette!”

1988

le 13/05/1988

“Cela n’était pas arrivé depuis que nous nous connaissons ; ce qui veut dire, depuis 25 ans ! Je ne sais comment expliquer, décrire, justifier, déplorer le passage, en avalanche, de ces derniers quatre mois. Je me sens, encore, emporté, englouti, anéanti. Même votre appel n’a pas pu me tirer de cet entonnoir, que je ne suis pas encore certain d’avoir, enfin, réussi à laisser derrière moi. Je crois pouvoir finalement avancer, progresser, bien que très lentement pour le moment.

Je veux parler de quoi, exactement ? D’un curieux état où je ne suis arrivé à faire que ce qui était nécessaire (à la faculté), strictement nécessaire ; ce qui m’a paru indispensable pour pouvoir dire que je vivais encore... D’un autre côté les “obligations sociales” allaient bon train. Mais tout cela était fait dans le sentiment que j’étais en train de me noyer. “Culture” ?... J’ai tout refusé jusqu’à la semaine dernière, où j’ai vécu une orgie en matière d’activités “culturelles” En février, une conférence dont je peux dire être satisfait. Depuis, rien de sérieux comme travail. La fête du Ramadan tombe bien : pour moi onze jours de vacances. On part de tous côtés. Je reste à Ankara (naturellement !) et je travaille. Pour moi, cette fois-ci ; et je soigne les chats des voisins qui partent.

Deux séjours à Istanbul en janvier et mars. Séjours de

1988

13/05/1988

“Tanıştığımızdan beri, bu demektir ki 25 senedir, olmamıştı böyle bir şey! Son dört ayın rüzgâr misali geçişini nasıl açıklayıp, tarif edip, haklı çıkaracağımı, bu geçişe nasıl yanacağımı bilmiyorum. Kendimi hâlâ ele geçirilmiş, şaşkın, sersemlemiş hissediyorum. Aramanız bile, nihayet arkamda bırakmayı başarmış olduğumdan henüz emin olamadığım tünelden çıkmamı sağlayamadı. Şimdilik çok yavaşça da olsa, sonunda ilerlemeye, aşama katetmeye başlayabildiğimi düşünüyorum.

Tam olarak neden söz etmek istiyorum? Sadece gerekli olanı, zorunlu olanı, yaşadığımı söylemeye devam edebilmek için şart olduğunu düşündüğümü yapmayı başardığım, tuhaf bir durumdan (Fakültede)... Öte yandan girila ‘sosyal zorunluluk’. Yalnız, tüm bunlar boğulma hissi içinde yapıldı. ‘Kültür’?... ‘Kültürel’ etkinlik açısından bir çeşit orji yaşadığım geçen haftaya kadar her şeyi reddettim... Şubatta, tatmin olduğumu söyleyemeyeceğim bir konferans. O zamandan beri işle ilgili ciddi bir şey yok. Ramazan Bayramı iyi denk geliyor: on bir gün tatil demek benim için. Herkes bir yerlere gidiyor. Ben Ankara’dayım (elbette!) ve çalışıyorum. Kendim için bu defa. Yan komşuların kedilerine bakacağım bir de.

Ocak ve martta iki İstanbul gezisi. İki üç günlük geziler. İlki hiç hoş değildi –kişisel nedenlerle– ve bir de cenaze töreni içer-

deux ou trois jours. Le premier a été extrêmement désagréable — pour des raisons personnelles — et triste parce qu'il y avait aussi des funérailles. En avril je suis allé à Bursa, invité par un "presque ancien" élève qui a réussi à occuper ma vie de plus en plus. (Occuper ; comme on occupe un pays. Étrange occupant, quand même ; audacieux et, en même temps, discret à l'extrême, dévoué et ponctuel (choses rarissimes !) il maintient entre nous une curieuse distance, tissée de mesure et de passion. Je ne joue pas avec les mots. Je tâche de décrire un rapport strictement spirituel, dont je suis absolument incapable d'imaginer la suite, et encore moins l'aboutissement.) Bursa donc, dans toute sa splendeur printanière : eaux (mortes ou vives), végétation luxuriante, ciel qui engloutit tout. Bel intermède. Ensuite, je me suis retrouvé plongé jusqu'au nez dans mon déprimant tourbillon.

Le printemps est là depuis bien longtemps mais nous traversons de brèves périodes hivernales ; dans l'appartement je grelotte souvent, dans la rue on est au seuil de l'été.

Bibik se prépare à entrer dans sa dix-neuvième année. Les mauvais jours sont maintenant beaucoup plus nombreux que les bons. Mais il est toujours prêt à faire comprendre à la pauvre petite Dracula (qui aime se tenir devant la fenêtre, ou sur le rebord de celle-ci, matin et soir, et réclamer très sobrement sa nourriture) qu'elle est, tout simplement, indésirable !"

le 26/06/1988

"Commence à noter ce dont tu veux parler avec moi. Nous aurons bien peu de temps et il ne faut pas que nous laissions passer ce que nous nous promettons de nous dire. Noter les sujets de conversation est une méthode dont je ne finis pas de découvrir les vertus, même entre Ankara et Istanbul. Surtout quand la rencontre sera brève."

diği için. Nisanda, hayatımda giderek daha çok yer kaplamayı başaran, 'neredeyse eski' bir öğrencim tarafından davet edildiğim Bursa'ya gittim (yer kaplamak: ülke istila etmek gibi. İlginç bir istilacı yalnız; atılgan ve aynı zamanda aşırı ölçülü, adanmış ve dakik (çok ender görülen şeyler!). Aramıza koyduğu, uzaklık ve tutkuyla örülü, ilginç mesafeyi koruyor. Kelime oyunu yapmıyorum. Devamını, hele ki sonucunu kesinlikle tahmin edemediğim, tamamen ruhani bir bağı tarif etmeye çalışıyorum). Bursa diyordum, bahar güzelliği içinde: sular (sodalı, sodasız), coşkun bitki örtüsü, her şeyi yutan gökyüzü. Güz el bir ara. Sonrasındaysa, kendimi yine, sinir bozucu girdabıma ağızıma kadar gömülmüş buldum.

İlk bahar geleli epey oldu ama kısa kış dönemleri geçiriyoruz; dairede genellikle soğuktan titriyorum, dışarıda ise yazın eşiğindeyiz.

Bibik on dokuzuncu yaşına girmeye hazırlanıyor. Kötü günleri iyilerinden çok daha fazla artık. Ama, (sabah-akşam, pencerenin önünde ya da kenarında durup basitçe yiyeceğini isteyen) zavallı küçük Drakula'ya 'arzulanmadığını' göstermeye her daim hazır."

26/06/1988

"Benimle konuşmak istediğ in şeyleri not etmeye başla. Az zamanımız olacak ve birbirimize söylemek istediğ imiz şeyleri atlamamalıyız. Sohbet konularını not almanın, Ankara-İstanbul arasında bile, yararlarını keşfediyorum sürekli. Özellikle de süre kısaysa."

le 11/09/1988

“La mystérieuse photo de Castor et Pollux m’a immédiatement fait glisser vers un indéterminé XVIIe et la très précise année de 1938 où, parmi les morceaux des classiques de l’Enfance, figurait aussi un extrait de C. et P. Cela paraissait encore trop compliqué pour moi ; je me contentais d’une mazurka de Chopin et de je ne sais quoi encore. Nous ne saurons jamais où, même la plus commune des choses, peut entraîner chacun de nous... Les noms m’avaient enchanté.”

“Bibik s’éteint lentement, traversant des crises d’ombre et revenant à la lumière. Pourvu qu’il ne souffre pas !

Dracula et Nez-Sale continuent de se présenter presque tous les jours, et entrent un peu comme chez eux. Bibik n’a plus pour eux qu’un froid dédain, qu’ils respectent d’ailleurs.”

le 30/10/1988

“Pourquoi ai-je laissé passer tout ce temps pour t’écrire ? Pas par paresse, absolument pas ! Mon travail, évidemment, devient de plus en plus envahissant. Après la cuisine et le dîner il me reste peu de temps et peu de “force” ; les dernières heures de la nuit sont d’habitude peu propices aux correspondances. En ce moment, par exemple, je profite de l’heure qui me reste avant mon cours.”

le 30/12/1988

“Bibik se portait assez bien jusqu’à la veille de Noël. Mon petit pensionnaire m’a appelé, vers 11 heures du soir, chez Fred [Stark] où je participais au dîner de Noël. J’ai couru à la maison.

“Castor’la Pollux’ün gizemli fotoğrafı beni hemen, genel olarak 17. yüzyıla ve Çocukluk’un klasik parçaları arasında C. ve P’nin bir bölümünün de yer aldığı, çok belirgin 1938 senesine götürdü. Benim için çok karmaşıktı; Chopin’in bir mazurkasıyla ve kim bilir başka neyle yetiniyordum henüz. En olağan şeyin bile, her birimizi nerelere götürebileceğini hiç bilemeyeceğiz... İsimler çok hoşuma gitmişti.”

“Bibik, karanlık krizleri geçirip tekrar ışığa dönerek, yavaş yavaş sönüyor. Acı çekmesin de!

Drakula’yla Kirli-Burun neredeyse her gün gelip, biraz kendi evleriymişçesine giriyorlar içeri. Bibik sadece soğukça hor görüyor artık onları. Onlar da saygı gösteriyorlar.”

30/10/1988

“Bu kadar zamandır neden yazmadım? Tembellikten değil, kesinlikle! İş elbette, giderek ele geçiriyor beni. Akşam yemeğini yapıp yedikten sonra az zamanım ve ‘gücüm’ kalıyor; gecenin son saatleri mektup yazmaya uygun olmuyor pek. Şu an örneğin, dersten önceki son saati değerlendiriyorum.”

30/12/1988

“Bibik, Noel arifesine kadar iyiydi. Akşam saat 11’e doğru küçük kiracım, Noel yemeğine kaldığım Fred’in [Stark] evinden aradı. O akşamdan beri yavaşça sönüşünü izliyorum. Onu ara-

Depuis cette nuit-là je le regarde s'éteindre lentement. C'est bien son lit de mort où je dois le retourner de temps en temps. Il a bu abondamment pendant deux jours. J'ai suivi la prescription du vétérinaire qui n'a pu être trouvée et qui n'a pu venir que le lendemain. L'âge, ostéoporose, etc... Il ne peut plus tenir debout. C'est à peine si, très rarement, j'arrive à le nourrir dans le creux de ma main.

Les bêtes de mon arche viennent, assez insouciamment, quémander leur part ; maintenant c'est la famille Dracula au complet qui se range à ma fenêtre. Bibik ne les voit presque plus. Il ne demande que moi, ne se plaint qu'à moi. Heureusement, mon pensionnaire est on ne peut plus affectueux à son égard, il le soigne quand je suis absent. Il vient de partir pour Istanbul en ce moment. Nous serons seuls avec Bibik jusqu'au 2 janvier. Je ne pourrai le quitter que pour quelques moments indispensables. Ce soir j'attends le vétérinaire qui n'est plus aussi optimiste qu'elle l'était le premier jour. Je ne demande qu'une seule chose qu'il puisse mourir sans souffrir , sans "torture médicale" et surtout qu'une "euthanasie" ne devienne pas le seul recours ; ça, je n'en veux absolument pas !

Notre rencontre pourra se faire, espérons-le, en cette nouvelle année dont le début promet d'être plus que pénible. Cette symbiose de 19 ans ne sera pas déchirée sans que j'y laisse une bonne part de moi-même."

da bir üstünde çevirdiğim döşek, ölüm döşeği belli ki. İki gün boyunca çok su içti. Bulunamayan ve ancak ertesi gün gelebilen veterinerin reçetesini uyguluyorum. Yaş, osteoporoz, vs... Ayakta duramıyor artık. Ender olarak, avcumun içinden azıcık besleyebiliyorum.

Benim geminin hayvanları, gelip paylarını istiyorlar yalvararak; Drakula artık tüm ailesiyle beraber yerleşiyor pencereme. Bibik ise neredeyse görmüyor onları. Sadece beni istiyor, sadece bana şikâyetle bulunuyor. Kiracım, ona karşı çok sevgi dolu çok şükür ve ben yokken ilgileniyor onunla. İstanbul'da şu an. 2 Ocak'a kadar yalnız olacağız Bibik'le. Ancak zorunlu olduğum ender zamanlarda ayrılabilceğim yanından. Bu akşam, artık ilk günkü kadar iyimser olmayan veterinerin gelmesini bekleyeceğim. Tek bir şey isteyeceğim: acı çekmeden ölebilsin, 'ilaç işkencesi' çekmeden ve özellikle de 'ötenazi' tek çözüm haline gelmesin; bunu kesinlikle istemiyorum!

Başlangıcı çok acı olacağı benzeyen bu sene içinde görüşebileceğimizi umuyorum. 19 yıllık ortak yaşamımızın, benden büyük bir parça koparıp almadan sona ermesi mümkün değil."

1989

le 22/02/1989

“Je me remets lentement à ma correspondance. Bibik m’avait enlevé tout désir d’écrire des lettres. J’ai pu, quand même, continuer à écrire mon livre. C’est déjà beaucoup.”

le 21/05/1989

“Je me sens coupable envers toi comme jamais je ne le fus pendant toutes ces vingt-six années. Il nous est bien arrivé, de part et d’autre, de tarder à écrire. Mais cette fois-ci je me sens au-delà de toute limite acceptable. Pourtant ce n’est certainement pas la bonne volonté ou l’application qui m’ont manqué. La semaine dernière je me suis rendu compte avec stupeur — et inquiétude — que, d’une certaine manière, je m’étais “figé” en février. A trois reprises j’ai dû, à grand peine, faire des comptes stupides pour me souvenir que nous étions en mai. Un blocage psychologique où Bibik a dû jouer la plus grande part (puisque les morts ne deviennent réelles, pour moi, que quelques semaines plus tard) mais où il y a aussi un peu de l’inquiétude que m’ont causée les maladies sérieuses (ou graves) de quelques amis. Pour

1989

22/02/1989

“Yavaşça dönüyorum mektuplara. Bibik mektup yazma isteğimi tamamen bitirmiştir. Kitabımı yazmaya devam edebildim ama. Çok bile.”

21/05/1989

“Sana karşı, yirmi altı yıl boyunca olmadığı kadar suçlu hissediyorum kendimi. İkimizin de yazmakta geciktiği zamanlar oldu. Ama bu defa, her tür kabul edilebilir sınırı aştığımı düşünüyorum. Oysa, istek veya özen eksik değildi. Geçen hafta, şaşkınlık –ve endişe– içinde, şubatta, bir bakıma ‘donmuş’ olduğumu fark ettim. Üç ayrı defa, mayısta olduğumuzu hatırlamak için aptal hesaplar yapmam gerekti. Bibik’in en büyük paya sahip olduğu (çünkü ölümler ancak birkaç hafta sonra gerçeğe dönüşüyor benim için) ancak bazı arkadaşlarımdan ciddi (veya vahim) hastalıklarının yarattığı endişenin de rol oynadığı, psikolojik bir tıkanma. Bazıları daha iyi şimdi; bense, eski ağrılara eklenen yenileriyle, kendini iyi hissetmenin uzağındayım.”

certains d'entre eux, ça va bien mieux maintenant ; pour moi, en revanche, petit bobo s'ajoutant à vieux bobos, je suis loin de me sentir en forme."

"Ma famille féline est toujours là ; malheureusement, je n'ai plus à donner autant qu'il leur faut, à tout moment du jour. Je vais souvent m'occuper des chats des amis absents. Mais... Tu comprends... L'affection, dont tu parles dans ta lettre, qui pourrait naître "pour l'un d'eux, ou un autre", en ce moment où je me sens de plus en plus "sec" (devrais-je dire "envahi par la sécheresse" ?) (Ma manière de me sevrer du monde, peut-être) me paraît très peu probable. Tout m'est étranger, même les chats ! (Sauf l'écriture, mais ce n'est pas le monde).

Et juste comme je venais d'écrire ces lignes, la porte sonne et on m'apporte un poste de télé. Un cadeau ! J'en suis bouleversé. On veut me relier au monde. Évidemment. Mais un tel cadeau n'est ni dans mes habitudes, ni dans mon "système de dons" ! Je ne sais vraiment pas que dire, que faire ! Posséder, au-delà d'une limite, m'a toujours paru terrifiant. Pourras-tu, voudras-tu me comprendre ?"

le 14/09/1989

"Rentrant de Datça, j'ai trouvé un pauvre petit chat, laid, maladif, affamé, dormant dans un coin de mon balcon. Une chatte, pour être précis. Elle a une grosse moustache noire, très fin de siècle, et un tout petit bouc. Je l'ai nommée Bıyık (Moustache). Je la nourris méthodiquement depuis trois jours. Elle a une patte qui nécessitera peut-être quelque traitement. Elle entre et sort régulièrement. Cette nuit elle couche certainement chez moi ; elle n'a pas quitté son petit coin sur le canapé. Je n'ose pas l'adopter (encore ?) mais elle semble contente de venir chez moi. Sa conjonctivite est déjà guérie (gouttes ophtalmiques, naturellement) et si, dans deux semaines, elle se porte vraiment bien, on peut continuer nos rapports 'demi-pension + liberté de

“Kedigil ailem burada hâlâ; ne yazık ki, onlara, günün her anında, yetecek kadar verecek bir şeylerim yok. Sık sık, burada olmayan arkadaşların kedilerine bakmaya gidiyorum. Ama... Biliyorsun işte... Mektubunda, ‘onlardan biri veya bir başkası’ için doğabileceğini söylediğin sevgi, kendimi giderek daha kuru (‘kuraklıkla ele geçirilmiş’ mi demeliyim?) (kendimi dünyadan çekme şeklim belki) hissettiğim şu anda, pek olası görünmüyor. Her şey yabancı bana, kediler bile! (Yazı dışında, ama dünya o değil ki).

Tam bu satırları yazmışken kapı çaldı ve bir televizyon getirdiler bana. Hediye! Çok şaşkınım. Beni dünyaya bağlamaya çalışıyorlar. Elbette. Ama böyle bir hediyenin ne alışkanlıklarım içinde, ne de ‘hediye düzenimde’ yeri var! Belli bir sınırın üstünde mal sahibi olmak hep korkutucu gelmiştir bana. Beni anlayabilir, anlamaya çalışabilir misin?”

14/09/1989

“Datça’dan dönüşte, balkonumun bir köşesinde uyuyan, aç, hastalıklı, çirkin, zavallı bir küçük kedi buldum. Dişi bir kedi. Yüzyıl sonu tarzında, koca siyah bıyığı ve küçücük bir keçi sakalı var. Adını Bıyık koydum. Üç gündür sistemli olarak besliyorum. Tedavi gerektirebilecek bir patisi var. Düzenli girip çıkıyor eve. Bu akşam evde yatacağı kesin; kanepedeki köşesini terk etmedi hiç. Sahiplenmeye (henüz?) cesaret edemiyorum ama eve gelmekten memnun görünüyor. Konjonktiviti geçti bile (göz damlasıyla tabii) ve iki haftaya kadar gerçekten iyi duruma gelirse ‘yarım-pansiyon + dolaşım serbestliği’ ilişkimizi sürdürebiliriz. Ama eğer o beni ‘sahiplenmeye’ karar verirse almış olacağım başıma belayı!”

circulation". Si, toutefois, elle m'adopte, je serai dans un gentil pétrin !"

"La peine que t'a faite la mort de ton amie brésilienne m'a fait de la peine. Je parle et j'écris bien souvent, depuis quelque temps, sur la mort des êtres qui nous sont chers. Accepter une mort est difficile ; en faire une partie de sa vie, la vivre et l'assimiler demande beaucoup de temps. On vit toujours avec ceux qu'on a aimés, mais dans une étrange absence qu'on n'arrive à "toucher" que beaucoup plus tard."

le 01/11/1989

"Ta lettre m'a été une fête : pour avoir été écrite et pour tout ce qu'elle me racontait ! Je crois, qu'après plus un quart de siècle, nous aimons toujours nous écrire et nous donner le plaisir de nous lire l'un l'autre."

"La petite Bıyık a organisé sa vie bien curieusement. Elle passe la nuit à la belle étoile et pendant mon absence, le jour, elle dort sagement. Son déhanchement nécessite, dit-on, une intervention chirurgicale. Mais à la voir sauter et courir follement après ses balles ou sa souris Joséphine, je n'ai point le courage de la soumettre à une torture qu'elle ne pourra jamais comprendre."

"Troisième séance épistolaire ! J'avais dû m'arrêter plus haut pour aller faire un cours de trois heures. Maintenant, à 22 h 50, ayant dîné (d'un plat de mon invention, plutôt "capricieux", que je vais parfaire avant d'en parler "officiellement") et fait entrer — pour la deuxième fois depuis ma rentrée à la maison — notre petite demoiselle, je me remets à écrire. À la radio, un "condensé" de *West Side Story* ; cela me reporte à Paris, en février 1963, alors qu'on passait le film sur les Champs-Élysées. Les rides sont plutôt de notre côté."

“Brezilyalı arkadaşının ölümünün sana verdiği acı üzdü beni. Sıkça, sevdiğimiz varlıkların ölümünün verdiği acıdan söz ediyor, bu konuda yazıyorum. Ölümü kabul etmek zor; hayatının bir parçası haline getirmek, bunu yaşamak ve hazmetmek çok zaman alıyor. Sevmiş olduklarımızla her zaman beraber yaşıyoruz ama ancak çok sonraları ‘dokunabildiğimiz’ garip bir yokluk içinde.”

01/11/1989

“Mektubun bayram ettirdi bana: yazılmış olduğu için ve bana anlattığı şeyler nedeniyle! Çeyrek asrın ardından, birbirimize yazmayı ve karşılıklı olarak yazdıklarımızı okumayı hâlâ seviyoruz sanırım.”

“Küçük Bıyık kendine ilginç bir hayat düzeni kurdu. Geceyi dışarıda geçirip, gündüz ben yokken gelip uslu uslu uyuyor. Kalça çıkığı cerrahi müdahale gerektiriyormuş. Toplarının veya faresi Josephine’in peşinde deli gibi koşup zıpladığını gördükçe hiçbir zaman anlayamayacağı bir işkenceye maruz bırakmaya cesaret edemiyorum.”

“Üçüncü mektup seansı! Üç saatlik bir ders vermek için yazmayı bırakmam gerekti. Şu an saat 22.50. Yemeğimi yiyip (kendi buluşum olan ‘kaprıslı’ sayılabilecek, ‘resmi’ olarak söz etmeden mükemmelleştireceğim bir yemek) küçük hanımı içeri aldıktan sonra –eve geldiğimden beri ikinci kez– tekrar yazmaya koyuldum. Radyoda *West Side Story*’nin kısaltılmış bir versiyonu var. Beni, filmin Champs-Élysées’de gösterildiği, 1963 Şubat’ına, Paris’e götürüyor. Kırışıklıklar yanı başımızda.”

Les lieux, les travaux, les évènements : années 80

par Alain Mascarou

87 lettres et cartes

Entre parenthèses, les dates des lettres où se trouve l'information, que ces lettres figurent ou non dans le choix proposé.

lieux, êtres, évènements :

hiver 79-80 le grand hiver, marqué par le froid exceptionnellement rigoureux à Ankara, les privations matérielles de toutes sortes (chauffage, gaz, électricité, produits de première nécessité) les actes terroristes, la mort de la mère au domicile de Füsün Akatlı le 22 janvier, telle un vieux chaman "après avoir chanté, oui, chanté, pendant 40 heures..." . B. a eu 50 ans le 5 janvier.

septembre 1982 : séjour de Jean (Side, Konya, Edirne)

avril 1983 rencontre à l'IEFA d'Alain Mascarou, futur traducteur en français de *Gece* et de *Kılavuz*.

début juillet 83 retrouve Jean à Istanbul, à l'occasion des expositions du Conseil de l'Europe "Anadolu Medeniyetleri"

branchement téléphonique, mais "il faut quand même

Yerler, alışmalar, olaylar: 80'li yıllar.

Hazırlayan: Alain Mascarou

87 mektup ve kartpostal

Parantez içinde söz konusu bilgiye kaynak olan mektubun –seçki içinde yer alsın ya da almasın– tarihi verilmiştir.

Yerler, insanlar ve hayvanlar, olaylar:

1979-80 Kış: Ankara'da istisnai sertlikte bir soğuk, çeşitli maddi eksiklikler (ısınma, gaz, elektrik, birincil ihtiyaç ürünleri), terörist eylemler, annesinin, 22 Ocak'ta, Füsün Akatlı'nın evinde "bir şaman gibi 40 saat boyunca şarkı, evet şarkı söyledikten sonra" gerçekleşen ölümünü içeren dolu bir kış. Bilge Karasu 5 Ocak'ta 50 yaşını doldurur.

Eylül 1982: Jean'ın gezisi (Side, Konya, Edirne).

Nisan 1983: Fransız Kültür Merkezi'nde gelecekte *Gece ve Kılavuz*'un Fransızca çevirmeni olacak Alain Mascarou'yla tanışma.

1983 Temmuz başı: Avrupa Konseyi *Anadolu Medeniyetleri* sergisi sayesinde Jean'la İstanbul'da buluşma.

Telefonu bağlanır, ancak "Yine de birbirimizle konuş-

réserver ces envies de parler aux grandes occasions”
(11/05/1984)

juillet 84 : retour de Jean en Turquie (passage à Ankara, séjour avec Bilge à Side)

11 novembre 1984 attentat du PKK à Paris (Strasbourg-St-Denis) : assassinat d’ouvriers turcs

26 octobre 1985 premier emménagement à Çankaya, Nilgün sokak 13/A/2

juillet 1986 : quelques jours de vacances en Turquie avec Jean

fin septembre 87 : quatre jours à Side (06/10/1987)

avril 1988 : à Bursa (13/05/1988)

24-27 juillet 1988 : retrouvailles avec Jean à Ankara (avec deux amis français), le même été, passe “une semaine à Kaş” avec Füsün Akatlı.

longue agonie de Bibik, mort le 8 janvier 89

fin de l’été, séjour à Mersin et à Datça ; au retour de Datça, adoption de Bıyık

juillet 1989, second emménagement Nilgün sokak 13/A/1 “la porte en face”, le dernier domicile.

publications :

avril 1980 : parution de *Göçmüş Kediler Bahçesi*

avril 81 : entretien avec Füsün Akatlı : “Her Yapıtı Tarihinde Ölü Noktalar Olabilir”, *Hürriyet Gösteri*, sayı 5
Bilge Karasu Adlı Birinin 50. Yaşı Üzerine Metin Taslağı
(*Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı* 1981 repris dans *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*, 1994, s. 85-94)

en 1982, publie 2 essais dans *Türk Dili: İletişimin Güçlükleri Üzerine Yerli Yersiz Sözler* et “*Dostlarım Üzerine*” *Diye Söze Girişerek...*

août 1982 : parution de *Kısmet Büfesi*

17 octobre 1982 : publication dans *le Monde-Dimanche* du *Pélerin du Moyen-Âge*.

1983 : essai “*İmge Üretiminde Roman Hâlâ İlk Sırada*”

ma isteğimizi büyük olaylarla sınırlandırmak gerek” (11/05/1984).

Temmuz 1984: Jean Türkiye’ye gelir (Ankara’ya uğrar, Bilge Karasu’yla Side’ye giderler).

11 Kasım 1984: PKK’nın Paris saldırısı (Strasbourg-St-Denis): Türk işçileri öldürülür.

26 Ekim 1985: Çankaya’ya taşınma: Nilgün sokak 13/A/2.

Temmuz 1986: Türkiye’de Jean’la birkaç günlük tatil.

1987 Eylül sonu: Side’de dört gün (06/10/1987).

Nisan 1988: Bursa (13/05/1988).

24-27 Temmuz 1988: Jean’la (ve iki Fransız arkadaşıyla) Ankara’da buluşma, aynı yaz Füsun Akatlı’yla “Kaş’ta bir hafta” geçirir.

Bibik uzun süren ölüm döşegi ve 8 Ocak 1989’daki ölümü.

Yaz sonu, Mersin ve Datça gezisi; Datça dönüşü Bıyık’ın sahiplenilmesi.

Temmuz 1989, ikinci taşınma Nilgün sokak 13/A/1 “karşı kapı.” Son evi.

Yayınlar:

Nisan 1980: *Göçmüş Kediler Bahçesi*.

Nisan 81: Füsun Akatlı’yla söyleşi: “Her Yapıtın Tarihinde Ölü Noktalar Olabilir”, *Hürriyet Gösteri*, sayı 5.

“Bilge Karasu Adlı Birinin 50. Yaşı Üzerine Metin Taslağı” (*Nesin Vakfı Edebiyat Yıllığı*, 1981. Sonradan *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*, 1994, s. 85-94’te yer alır).

1982’de, *Türk Dili*’nde iki denemesi yayımlanır: *İletişimin Güçlükleri Üzerine Yerli Yersiz Sözler* ve *Dostlarım Üzerine Diye Söze Girişerek...*

Ağustos 1982: *Kısmet Büfesi*.

17 Ekim 1982: *Le Monde-Dimanche*’ta *Bir Ortaçağ Abdalı* yayımlanır.

1983: Deneme: “İmge Üretiminde Roman Hâlâ İlk Sırada.”

avril 83 entretien avec Murathan Mumgan, "Karanlık Bir Yalının Karasularında", *Yazko Edebiyat*, sayı 30
 mai 1983 "Niye Masal" *Dediniz de...*, *Tan*, sayı 13.
 1985 : réimpressions : *Troyada Ölüm Vardı* ; traduction de D.H. Lawrence, *Ölen Adam*
 mars 1985 : parution de *Gece*
 1986 : réimpression de *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*.
 1986 : essai "Yeni" *Dediğimiz Üzerine* pour *Bilişim*
 septembre 1986 *Soruşturmanız Üzerine Ek Düşünceler*, *Adam Sanat*, sayı 10.
 1987 essai *Ne Kitapsız Ne Kitaplı* pour *Gösteri*, essai *Cinayetlin Azı Çoğu* pour *Şehir*
 10 décembre 1987 : *Çalınmış Fotoğraflar*, *Gergedan*, sayı 10
 mars 1988 "Texte pour une maison fermée" (co-traduction, avec Alain Mascarou, de "Karanlık Bir Yalı Üzerinde Metin" Autrement hors-série, no 29, Istanbul, gloire et dérives dirigé par Semih Vaner), extrait de "Au débit de la destinée", "Kısmet Büfesi"
 "deux réimpressions depuis juin" (14/09/1989) *Göçmüş Kediler Bahçesi* et la traduction d'*Une mort très douce*, de Simone de Beauvoir, *Sessiz Bir Ölüm*
 à l'occasion du Bicentenaire de la Révolution française, invité par Natacha Soraj (Éditions du Sixième Continent) parmi les "120 écrivains pour la liberté" à écrire un texte-affiche de 25 mots maximum sur ce qu'évoque pour eux "la liberté", initiative placée sous l'égide de l'UNESCO

tâches et travaux en cours :

"causerie sur 'la lecture des écrivains turcs'" "devant un public d'étrangers qui apprennent le turc". (11/06/1981)
 projet de ballet pour la chorégraphe Duygu Aykal (12/04/1982)
 reprise du projet de livret d'opéra de 1955 sur *La Métamorphose* de Kafka pour Bülent Arel (22/07/1987)

Nisan 1983: Murathan Mungan'la söyleşi: "Karanlık Bir Yalının Karasularında", *Yazko Edebiyat*, sayı 30.

Mayıs 1983: "'Niye Masal' Dediniz de...", *Tan*, sayı 13.

1985: Yeni baskılar: *Troyada Ölüm Vardı*; D.H. Lawrence çevirisi *Ölen Adam*

Mart 1985: *Gece*.

1986: Yeni baskı *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*.

1986: Deneme: "'Yeni' Dediğimiz Üzerine", *Bilişim*.

Eylül 1986: "Soruşturmanız Üzerine Ek Düşünceler", *Adam Sanat*, sayı 10.

1987: Deneme: "Ne Kitapsız Ne Kitaplı" (Gösteri), deneme: "Cinayetin Azı Çoğu," (*Şehir*).

10 Aralık 1987: "Çalınmış Fotoğraflar", *Gergedan*, sayı 10.

Mart 1988: *Texte pour une maison fermée* (Alain Mascarou'yla "Karanlık Bir Yalı Üzerine Metin" in çevirisi, *Autrement hors-série*, no 29, İstanbul, Semih Vaner yönetiminde *gloire et dérives*), 'Au débit de la destinée', *Kısmet Büfesi*'nden bir bölüm.

Haziran'dan bu yana iki yeni baskı (14/09/1989): *Göçmüş Kediler Bahçesi* ve Simone de Beauvoir çevirisi *Sessiz Bir Ölüm*.

Fransız İhtilali'nin 200. Yılı nedeniyle Natacha Soraj (*Sixième Continent Yayınları*) tarafından "Özgürlük İçin 120 Yazar" kapsamında yer alır. UNESCO himayesindeki girişim çerçevesinde, "özgürlüğün" kendileri için ne anlama geldiğini ifade eden, en fazla 25 kelimeden oluşan bir afiş-metin yazmaları istenir.

Devam eden görev ve çalışmalar:

"Türkçe öğrenmekte olan yabancılardan oluşan bir seyirci" karşısında söyleşi: *Türk Yazarları Okumak*. (11/06/1981)

Koreograf Duygu Aykal için bale projesi (12/04/1982).

1955'te, Bülent Arel'le başlanan Kafka'nın *Dönüşüm*'ü çıkışlı opera projesinin yeniden ele alınması (22/07/1987).

25 Nisan 1983, Fransız Kültür Merkezi Müdürü Claude

25 avril 1983, à l'invitation de Claude Tayon, directeur de l'IEFA, "causerie à l'Institut Français d'Ankara" "sur le roman turc contemporain"(25/03/1983), où il définira l'intérêt pour la littérature étrangère comme "le malaise d'un dépaysement vaincu".

année universitaire 83-84 donne un cours de sémiotique (Hacettepe) (18/03/1984)

17 février 1988 "Okurluk Üzerine", "une conférence dont je peux dire être satisfait" (13/05/1988)

traduction :

traduction de "quelques passages de "Mon Faust" de Valéry pour un numéro spécial sur Goethe d'une de nos principales revues littéraires".

traduit des fragments de Calvino, Bachelard, Tournier

écriture : le 'work in progress'

dans le premier semestre 1981, travaille à un projet inabouti, "Parslar" [cf. *Halûk'a Mektuplar*, s. 144, note]

travail sur Gece, le sujet Beyoğlu, la trilogie de Side ;

1989 achève *İnsanlar Kitabı*, dernier volet de la trilogie de Narla İncire Gazel (paraîtra en 1995)

Tayon'un "Çağdaş Türk Romanı" üstüne "Fransız Kültür Merkezi'nde Söyleşi" daveti (25/03/1983). Söyleşide yabancı edebiyata duyulan ilgiyi "altedilmiş rahatsızlığın" sıkıntısı" olarak tanımlar.

83-84 öğretim yılı: Göstergibilim dersi verir (Hacettepe) (18/03/1984)

17 Şubat 1988: 'Okurluk Üzerine', 'tatmin edici olduğunu söyleyebileceğim bir konferans' (13/05/1988)

Çeviri:

Valéry'nin *Mon Faust*'undan, en önemli edebiyat dergilerimizden birinin Goethe özel sayısı için, birkaç bölüm'ün çevirisi.

Calvino, Bachelard, Tournier küçük bölümler.

Yazı: 'work in progress':

1981'in ilk yarı yılında sonuçlanmayacak bir proje olan *Parslar* [*Halûk'a Mektuplar*, s. 144, notlar];

Gece, Beyoğlu ve Side Üçlemesi üstünde çalışır.

1989: 1995'te yayımlanacak *Narla İncire Gazel* üçlemesinin son kitabı olan *İnsanlar Kitabı*'nı bitirir.

1990

1e 25/03/1990

“En apparence je bats tous mes records d’infidélité. En réalité, j’arrive, une fois de plus, à me dégager d’une glu anti-épistolaire ! Que te dire pour me justifier — à un certain point — à tes yeux ? Que les préoccupations (dans tous les sens) des premiers mois de l’année, qu’elles aient été habituelles ou exceptionnelles, se sont ajoutées à une merveilleuse aventure amoureuse ; que la situation socio-politique, une fois de plus, se détériore de manière inquiétante ; que mon travail d’écriture souffre de tout cela ; que les petits ennuis, les petites déconvenues m’arrivent en nombre suffisant pour boucher certaines de mes fenêtres ...”

“Travailles-tu toujours comme un fou ? Pour moi le quotidien devient de plus en plus envahissant. Souvent, quand j’ai fini de dîner, il est presque 10 heures du soir. L’âge ? Je ne crois vraiment pas ! Mon rythme est un peu plus lent, peut-être, mais pas à ce point-là !

La petite Biyik est fort probablement enceinte. Elle n’est plus petite, certainement. Elle garde encore un petit côté chaton quand même. Il y a un moment, j’ai traversé la rue pour aller nourrir la chatte de mes amis (qui, en moyenne et au total, me la confient pendant presque quatre mois de l’année !...) et je vois arriver Biyik au grand galop, avec un superbe mrrrrr ! prête à m’accompagner. Elle passe le meilleur de sa journée à se balader dans

1990

25/03/1990

“Görünüşte tüm sadakatsizlik rekorlarımı kırdım. Gerçekte, mektuplaşma-karşıtı bir yapışkandan kurtulmayı başardım bir kez daha! Ne söylesem de –bir noktada– aklasam kendimi gözünde? Senenin ilk aylarına özgü uğraşların (her tür), alışlagelmiş ya da yeni olsun, harika bir aşk serüvenine karıştığını mı? Sosyo-politik durumun bir kez daha endişe verici şekilde kötüye gittiğini mi? Yazı konusundaki çalışmalarımın tüm bunlardan kötü etkilendiğini mi? Küçük sıkıntı ve hayal kırıklıklarının kimi pencereleri tıkamaya yetecek sayıda olduğunu mu?”

“Hâlâ deli gibi çalışıyor musun? Benim günlük hayatım giderek daha çok yer kaplıyor. Genellikle, akşam yemeğini bitirdiğimde saat ona gelmiş oluyor. Yaştan mı? Gerçekten sanmıyorum! Ritmim biraz düşmüş olabilir ama bu derece değil!

Küçük Bıyık büyük olasılıkla hamile. Aslında pek küçük de değil artık. Yine de küçük kedilere özgü bir parçası var hâlâ. Bir süre önce, arkadaşların kedisini beslemek için sokağın karşısına geçerken (kedinin sorumluluğunu yılda, ortalama ve toplamda, dört ay bana bırakıyorlar!) Bıyık şahane bir mırırır eşliğinde koşarak yanıma geldi! Bana eşlik etmek için. Onun için günün en güzel bölümü mahallede dolaştığı süre ama sokağımız giderek tehlikeli hale geliyor... Kucağıma alıp, eve gelip, onu da ‘kendi evine’ bırakmam gerekti. ‘Adımlarımı’ tanıyor. Takdire değer

le quartier, mais notre rue devient de plus en plus dangereuse... J'ai dû la prendre dans mes bras, revenir chez moi et la déposer "chez elle" Elle a reconnu mes pas. Chose fort appréciée, mais périlleuse. Elle vient d'apprendre à croquer des Friskies ; jusqu'à présent c'était un joujou magnifique pour elle, désastreux pour moi. Il devient difficile de satisfaire son appétit maintenant qu'elle grandit avec sa petite famille intra-utérine.

L'histoire d'amour ? Ça ne s'écrit pas, d'un coup, dans une lettre. Je te dirai seulement qu'après presque cinq mois j'ai toujours le sentiment que ce qui est exceptionnel dans cette histoire, ce que je me sens vivre pour la première fois, dépasse de beaucoup ce qui ressemble ou fait penser à mes expériences précédentes.

Je dois aller me coucher. Demain j'ai cours. La femme de ménage vient avant ; et après, il y aura une "réunion académique" qui fort probablement sera difficile et désagréable. Je dois tâcher au moins d'y participer sans excès de fatigue."

le 07/06/1990

"Ceci n'est pas une carte. Tu en trouves toujours de si belles ! Moi, je n'y pense même pas ! Le papier en feuilles me semble de plus en plus intéressant.

Ce ne sera pas non plus une lettre en toutes règles. Je ne sais si tu as reçu, enfin, la mienne, dépêchée au moment où tu étais au Brésil ; d'où tu m'as écrit, et, ce qui est plus grave, au moment où les postiers de Paris étaient en grève. C'est à dire que je n'ai pas manqué d'écrire. Mais je suis pressé. Depuis un bon moment. Pressé, parce que j'ai trop, beaucoup trop à faire (et j'essaie d'écrire autant que cela est possible, en négligeant toute autre tâche, comme si le temps qui me reste me faisait sentir ses trop étroites limites. Je suis pris par une fièvre de travail ; tu vas penser ce que tu veux...) et pressé, comme un citron ; de tous côtés. (Je ne parle pas de ce qui reste quand on a pressé un citron ; je parle de l'action de presser ce citron-là !)"

ama tehlikeli. Friskies ktırdatmayı öğrendi; şu âna kadar onun için harika benim için korkunç bir oyuncak bu. Karnının içindeki küçük ailesiyle beraber büyüdüğü için iştahını karşılamak zor olmaya başladı.

Aşk hikâyem? Öylece, bir mektupta anlatılacak gibi değil. Sana sadece, beş ayın sonunda, bu hikâyede özel olan şeyin, ilk defa yaşıyor olduğum hissini veren şeyin, önceki deneyimlerimde yaşadıklarına benzeyen ya da onları hatırlatanları katbekat aşması olduğunu söyleyeyim.

Gidip yatmam lazım. Dersim var yarın. Öncesinde temizlikçi kadın gelecek; sonrasında da zor ve tatsız olma olasılığı yüksek bir 'akademik toplantı' var. En azından fazla yorgun düşmeden katılmaya çalışmam gerek."

07/06/1990

"Bu bir kartpostal değil. Sen o kadar güzellerini buluyorsun ki hep! Benim aklıma bile gelmiyor! Kâğıt sayfaları giderek daha ilginç geliyor.

Kurallara uygun bir mektup da olmayacak yalnız. Brezilya'da olduğun zaman aceleye geleni, nihayet eline geçti mi bilmiyorum; bana oradan yazdığın sırada ne yazık ki Paris postası grevdeydi. Yani yazmamış değilim ama sıkışığım. Epey bir süredir. Yapmam gereken fazla, çok fazla şey olduğu için sıkıştım (ve öteki işlerin hepsini ihmal ederek mümkün olduğunca çok yazmaya çalışıyorum. Sanki kalan süre bana darlığını hissettirir gibi. Bir çalışma ateşi sardı beni; bu konuda ne düşünürsen artık...) ve ayrıca limon gibi sıkılıyorrum; her yönden. (Limon sıkıldığı zaman limondan artakalanı değil, limonun sıkılma işlemine kastediyorum!)"

"Mon nouvel "enfant"* qui après plusieurs ajournements devait paraître hier, n'est toujours pas annoncé dans le supplément du Livre du *Cumhuriyet* d'aujourd'hui. Espérons qu'il ne va pas trop tarder. Je dois terminer deux longs essais avant de me remettre à travailler au bouquin suivant (qui, en réalité, aurait dû le précéder d'un bon nombre d'années !)

Comment oublier cette soirée-là, à Mersin, où tous trois tâchions — sans aucun effet bien sûr — d'effacer les traces brûlantes des moustiques du bord de mer sous les douches de l'hôtel ? Moi, j'avais déjà visité Mersin l'année précédente...Eh bien, cette fois-ci, la ville portait toujours le même nom, mais c'était une autre ville. Enrichie, grandie, dotée du plus haut bâtiment de la Turquie entière, se préparant à un avenir commercial des plus brillants, ô miracle, elle est encore, du moins après 6 heures du soir, la ville méditerranéenne qu'on désirerait ! Surtout quand on a vu tomber toutes ces "forteresses" que nous avons tellement aimées, dans la province d'Antalya, sous les coups du tourisme ("plaies nécessaires", dis-tu dans ta lettre, en parlant aussi de la concentration urbaine...Oui je dirais — théoriquement — la même chose ; mais on a mal au cœur en voyant Side par exemple de nos jours...) et du commerce. L'attrait de Mersin est dû au climat (insupportable, dit-on, par les grandes chaleurs de juillet et d'août) qui ne m'effraie pas, à l'affabilité des gens qui ne semble pas avoir été touchée par l'affluence, et à la possibilité — en ce moment — de m'y acheter un petit appartement, même avec mes ressources bien maigres. À Ankara, pour le même prix, je n'aurais même pas un poulailler. Une chance a déjà été ratée. Espérons qu'il y en aura une deuxième ? Les beautés humaines ?... On y distingue quatre types, dont aucun n'est "beau" à proprement parler. (Un cinquième type commence à se faire voir.) Rien de particulier. Il y a quand même quelque chose qui "accroche".... Je n'ai été séduit ni par une maison ni par l'un ou l'autre des "types". Une certaine franchise, une certaine simplicité ?... Peut-être. Les poissons, les fruits, les légumes ? Certainement ! Je ne

[Kılavuz]

“Bir sürü düzeltmenin ardından dün yayımlanması gereken yeni ‘çocuğum’ *Cumhuriyet*’in bugünkü kitap ekinde yok hâlâ. Umarım fazla gecikmez. Tekrar bir sonraki kitabım (ki seneler önce bitmiş olmalıydı!) üstünde çalışmaya başlamadan önce iki uzun deneme bitirmem gerekiyor.

Mersin’de, uçümüzün, deniz kenarında bulunan sivrisineklerin izlerini otel odasının duşunun altında –boş yere elbette– silmeye çalıştığımız akşam unutulur mu? Ben önceki sene Mersin’e gitmiştim aslında... Sizinle gittiğimde ise şehrin ismi aynıydı ama kendisi başkaydı. Zenginleşmiş, büyümüş, tüm Türkiye’nin en yüksek binasına sahip olmuş, çok parlak bir ticari geleceğe hazırlanan ama mucize eseri, en azından akşam 6’dan sonra, hâlâ sevdiğimiz gibi bir Akdeniz şehri olma özelliğini koruyordu! Özellikle de, Antalya civarında, onca sevdiğimiz ‘kalelerin’ ticaret ve turizm darbeleriyle (mektubunda şehirleşmeye de değinerek ‘gerekli yaralar’ diye söz ediyorsun bunlardan... Ben de evet diyorum –teoride–; ama günümüz Side’sini görünce örneğin kalbi sızlıyor insanın...) yıkıldığını düşününce. Mersin’in çekiciliği beni ürkütmeyen ikliminden (temmuz ve ağustosta sıcaklığın dayanılmaz olduğu söyleniyor), insanların bolluktan etkilenmemiş görünen nezaketinden ve zayıf gelirimle bile küçük bir daire alma imkânını –şu an– sunuyor olmasından kaynaklanıyor. Ankara’da aynı miktara tavuk kümesi bile alamam. Bir tanesini kaçırdım bile. Umarım bir ikincisi olur. İnsan güzelliği?... Hiçbiri ‘güzel’ denemeyecek dört ayrı tip görülüyor. (Beşinci bir tip de ortaya çıkmaya başlıyor yavaş yavaş). Hiçbir özellikleri yok yani... Ama yine de ‘bağlayıcı’ bir şey var... Beni baştan çıkaran bir ev ya da ‘tip’ olmadı. Bir çeşit samimiyet, sadelik mi bağlayıcı olan? Belki. Balıklar, sebze-meyve? Kesinlikle! Yemekten değil yaşama biçiminden söz ediyorum. Akşam saat altıda, balık pazarına, iyice, (sanırım!) marka purolar satan bir oğlan, en az bir saattir masada olmasına karşın, çene çalmakla ve azar azar içtikleri küçük şişeleriyle meşgul olduklarından halen balığını ayıklamayı bitirmemiş insanlar düşün... Deniz,

[Kılavuz]

parle pas de la bouffe, mais de la façon dont on vit. Imagine un garçon qui vend des cigares d'assez bonne qualité (je crois !) à six heures du soir, dans le marché aux poissons, aux gens attablés depuis une bonne heure, et qui ne finissent pas de décortiquer leur poisson, occupés qu'ils sont à bavarder et boire à petits coups leur petite bouteille...La mer ne devient visible qu'après avoir traversé le parc. (Elle ne devient "nageable" qu'à une dizaine de kilomètres). Mais elle est là. Et on sait se regarder après avoir terminé sa journée de travail. (Il est vraiment surprenant de voir comme on travaille pendant la journée.)

Arrêtons-nous là. Si mes songes n'ont pas de suites, vous vous contenterez de ce "récit" ; s'ils viennent à aboutir, vous verrez tout cela de vos propres yeux."

"Vais-je terminer cette lettre sur ces sombres perspectives ? Je peux penser au travail, à l'écriture ; ou je pourrais m'attendre à quelque rayon qui percerait les nuages. Et je peux aussi dire que la petite Biyık, qui est devenue une grande chatte (adolescente toujours fille, capricieuse mais toujours affectueuse) connaît tous les moyens — féminins — nécessaires à l'occupation intégrale de la vie (de l'espace vital) de son "homme-à-tout-faire" ! Ça distrait, quand même, l'homme qui se sent être une erreur philosophique qui marche sur deux jambes !"

ancak parkı geçtikten sonra görülebiliyor. ('Yüzülebilir' olması içinse on kilometre uzaklaşmak gerekiyor). Ama yine de orada işte. Çalışma günü bitiminde nasıl bakılması gerektiği de biliniyor. (Gün boyu nasıl çalışıldığını görmek şaşırtıcı).

Burada durayım. Hayallerim sonuç vermezse bu 'anlatıyla' yetinirsiniz; sonuç verirlerse, tüm bunları kendi gözlerinizle görürsünüz."

"Mektubu bu karanlık bakış açısıyla mı bitireceğim? İş, yazıyı düşünebilirim; ya da bulutları delecek birkaç ışın görmeyi bekleyebilirim. Büyük bir dişi kediye dönüşen küçük Bıyık'ın (ergen, hâlâ kaprisli bir kız ama hâlâ sevgi dolu) 'ayak işlerine bakan adamın' hayatının tümünü (hayat alanının) kaplamayı sağlayan tüm gerekli yöntemleri –kadınısı– bildiğini de söyleyebilirim! Kendini iki ayak üstünde yürüyen felsefi bir hata olarak gören insan için oyalayıcı ama işte!"

1991

le 18/01/1991

“Ce n’est qu’aujourd’hui que j’arrive à t’écrire, parce que... je suis à Ankara et non à Istanbul comme prévu ; et que j’ai le temps que me laissent toutes les rencontres annulées, tous les rendez-vous manqués, toutes les invitations prévues et remises à plus tard. Y aura-t-il un “plus tard” ? Espérons-le. Pour le moment, nos “permissions” sont suspendues. (Politiquement, on pourrait peut-être le comprendre. Mais logiquement ça ne fait pas le moindre sens !) J’ai dû, en plus, cuisiner pour ne pas mourir de faim au début de la guerre ; ç’aurait été trop ridicule. Mais j’ai pu faire quelques lettres, et demain je pourrai mettre au propre une réponse à l’enquête d’une revue littéraire.”

“Même si les préparatifs du voyage ne se compliquent pas de problèmes bureaucratiques ou politiques — ce qui est tellement facile !— j’aurai à faire un tas de choses dont la pensée même me terrifie. Comment m’occuper de mes rêves mersin-iens ? Comment travailler décemment (je veux dire, écrire) quand, à commencer par la Fac, je suis tirailé de tous côtés. Et la guerre et l’après-guerre (qui sera peut-être encore plus redoutable) ne faciliteront point les choses. Les problèmes personnels sont encore “pensables” en ce moment. Il est assez probable qu’avec la crise installée, acceptée, devenue notre vie quotidienne, tous nos problèmes personnels deviennent moins que secondaires, à peine perceptibles ; des choses auxquelles on pensera, peut-être un jour, si jamais ce “jour”-là arrive pour nous.”

1991

18/01/1991

“Sana ancak bugün yazabiliyorum çünkü... beklendiği üzere İstanbul’da değil, Ankara’dayım; ve iptal edilen buluşmalar, gidilemeyen randevular ile öngörülüp ileri bir tarihe ertelenen tüm davetlerin boş bıraktığı zamana sahibim. ‘O ileri tarih’ gelecek mi? Umarım. ‘İzinlerimiz’ şimdilik askıya alındı. (Siyasi açıdan anlaşılabilir belki ama mantıken hiçbir tutar yanı yok!). Açlıktan ölmemek için yemek yapmam gerekti bir de savaşın başında; çok gülünç olurdu. Birkaç mektup yazdım ama ve yarın bir edebiyat dergisinin anketine verdiğim yanıtı temize çekebileceğim.”

“Yolculuk hazırlıkları bürokratik veya siyasi sorunlarla karmaşılaşmasa bile –ki bu kolayca olabilir!– beni düşüncesi bile dehşete düşüren bir dolu şey yapmam gerekecek. Mersin-li hayallerimle nasıl ilgileneceğim? Fakülte başta olmak üzere her yöne doğru çekştirilirken nasıl olup da düzgün çalışabileceğim (yani yazabileceğim)? Savaş ve (belki daha da korkunç olacak) savaş sonrası, işleri daha da zorlaştıracak. Kişisel sorunlar hâlâ ‘düşünülebilir’ durumda şu an. Yerleşen, kabullenilen, günlük hayatımız haline gelen krizle beraber, tüm kişisel sorunlarımızın ikincil, neredeyse algılanmaz olması olasılığı yüksek; bir gün belki bu şeyleri düşünecek duruma geliriz tabii eğer bizim için o gün gelirse.”

"Je commence à t'écrire, sachant toutefois que je dois sortir dans dix minutes. Mais j'aurais au moins entamé cette lettre que je n'arrive pas à t'écrire depuis si longtemps !"

"Reprenons le fil de la parole ! Donc, il faut tout d'abord te souhaiter une heureuse nouvelle vie ! Ta "vita nuova" n'aura rien de médiéval, cette fois-ci, puisque te voilà "attelé" au traitement de texte électronique. Félicitations ! Pour le cadeau que tu as reçu, et pour toutes tes années de travail. À quand ma retraite ? Quatre ans encore, si rien n'arrive qui me force à la demander ; et voilà que certaines intrigues dans notre département peuvent fort bien déclencher un mécanisme qui pourrait finir par me pousser à le faire. J'espère, quand même, que ce ne sera pas pour demain. Mais sait-on jamais ?

Tu dis bien "être maître de son temps", mais il est tellement facile de repeupler ce "temps" de façon à n'en être plus tout à fait le maître, tu dois bien le savoir ! Voyager — car tu aimes vraiment le voyage ! — pendant un certain temps, c'est très bien. Tu te re-crèeras de nouvelles routines, tu peindras ou écriras. Tu te trouves au début d'une toute nouvelle liberté, chaque choix viendra la limiter productivement. Cela sera ton gain réel !

Commence donc par la Turquie si le projet indien ne se réalise pas ! Mon projet "parisien-bruxellois-strasbourgeois" m'a effrayé par sa longueur et les difficultés d'itinéraires. Il y a toujours une petite probabilité d'être invité à Francfort et/ou Munich mais jusqu'en ce moment rien de précis. Donc ce sera (si je ne laisse pas tout tomber pour des raisons imprévues, mais prévisibles pour des gens de mon espèce) Berlin et Athènes, où je pourrai passer deux ou trois jours avec mes cousines en y incluant une visite à l'île de ma grand-mère (une lubie, peut-être réalisable), et je rentre chez moi."

"Comment vit Ankara ? Je dirai "comme toujours", mais ce sera faux. La population augmente à vue d'œil ; la circulation devient aussi désastreuse qu'à Istanbul. Tu imaginerais difficilement les soirées d'hiver. En été, il y a toujours un tiers de la ville "de moins" Les gens partent en vacances à partir de mai-

“On dakika sonra çıkmam gerektiğini bile bile yazmaya başladım sana. Çok uzun zamandır yazamadığım mektuba başlamış olurum hiç değilse!”

“Konumuza dönelim! Evet, öncelikle sana yeni hayatında mutluluk dilemek gerekir! Artık elektronik metne ‘koşulduğun’ düşünülecek olursa senin *vita nuova*’nın Ortaçağ ile hiçbir bağlantısı olmayacağı açık. Tebrik ederim! Aldığın hediye ve çalıştığın tüm o seneler için. Peki benim emekliliğim? Dört sene var daha. Erken istemeye mecbur bırakacak bir şey gelmezse başıma tabii; bölümde dönen bazı dolaplar sonuçta beni bunu yapmaya itecek bir düzeneği kolaylıkla tetikleyebilir. Umarım en azından hemen olmaz. Ama belli mi olur?”

‘Zamanının efendisi olmak’ diyorsun ama o zamanı pek de efendisi olamayacak şekilde tekrar ‘doldurmanın’ ne kadar kolay olduğunu gayet iyi biliyorsun! Bir süre yolculuk etmek –o kadar da seviyorsun!– çok iyi fikir. Yeni alışkanlıklar yaratıp yazabilir ya da resim yapabilirsin. Yepyeni bir tür özgürlüğün başındasın, duyacağın her ses bu özgürlüğü verimli şekilde sınırlandıracaktır. Gerçek kazancın da bu olacaktır işte!

Hindistan projesi gerçekleşmezse Türkiye’den başla! Benim ‘Parisli-Brükselli-Strasbourg’lu’ projemin uzunluğu ve rota zorlukları gözümü korkuttu. Frankfurt ya da Münih’e davet edilme olasılığım küçük olmakla beraber devam ediyor ama şu âna kadar netleşen bir şey yok. Yani, (eğer beklenmeyen ama benim cinsimde insanlar için öngörülebilir nedenlerle hepsinden vazgeçmezsem) Berlin ve anneannemin adasına bir ziyareti de ekleyeceğim (gerçekleştirilebilir bir çılgınlıktır belki) Atina’da, kuzenlerimle birkaç gün geçirip eve döneceğim.”

“Ankara’da hayat? ‘Her zamanki gibi’ diyeceğim ama doğru değil. Nüfus gözle görülür şekilde artıyor; trafik İstanbul’daki kadar korkunçlaşıyor. Kış gecelerinde durumu hayal etmekte zorlanırsın. Yazın şehrin üçte biri ‘eksiliyor’ hep. İnsanlar mayıs-haziran gibi tatile gitmeye başlıyor. Şu ara metro inşaatı için Kızılay’ı kazmaya başladılar. Birkaç sene sonra, trafiği çok rahatlatacağını umuyorum. Şimdilik –gece kazıp, gündüz büyük

juin. En ce moment on a commencé à creuser Kızılay pour la construction du métro. Cela facilitera beaucoup la circulation, espérons-le, dans quelques années. Pour le moment — comme on creuse la nuit et recouvre les grandes tranchées pendant le jour — ça ne nous ennuie pas trop ; mais les trajets les plus insignifiants deviennent de plus en plus longs. L'autre jour, même un taxi n'a pas pu m'emmener à l'Opéra à temps. J'ai raté l'ouverture et j'ai dû voir le premier acte debout, au balcon. En l'occurrence, il s'agissait de la sempiternelle Tosca, qui cette fois-ci m'a paru assez convaincante ; pour la première fois de ma vie peut-être ! Je ne vais presque pas aux spectacles. Un opéra, une pièce par saison, ou à la rigueur deux. Comment je vis ? En travaillant à la maison, ou à la Fac, faisant des courses-éclair, cuisinant aussi rarement que cela est possible. Je reçois peu, visite encore moins. J'ai des "difficultés de sommeil", de jeunes voisins parfois très bruyants. Peu de films, sélectionnés avec grande sévérité. Pas d'amour, pour le moment ; quelques très bons amis. Réunions musicales tous les vendredis (et samedis, quand cela est possible) ; on écoute les tout-nouveaux, surtout. Lectures... Ce que j'écris ? Tant que dure l'année scolaire je traîne pendant des semaines et des mois des essais qui avancent lentement. Mon dernier bouquin⁷ est presque épuisé après quatre mois et demi. Une réimpression est à espérer. On a beaucoup dit que ça ferait "un bon film". Mais qui le fera, ce film ? Des articles sur le bouquin, après les "rubriques", continuent à paraître. Il y en a de raisonnables, il y en a de farfelus ! Cela arrive pour la première fois. On n'arrête pas d'en parler. Intéressant ! Je dois m'atteler sérieusement au travail pour la parution d'un bouquin qui est prêt à 80% et pour continuer à travailler sur le "grand projet". Vaudrait-il mieux aller en retraite sur la côte méditerranéenne ? À Mersin, par exemple ? Y vivre et terminer ce que j'ai projeté ?

Ton Kedi Bey me semble aussi capricieux et attaché/attachant que ma Büyük. Elle a reçu de Paris une sorte de souris qu'elle a dédaignée au début, et qu'elle va tirer de sa boîte, maintenant, pour jouer pendant dix minutes. Elle préfère passer les nuits dehors et dormir pendant des heures quand il fait jour. Si

çukurları kapatıyorlar- çok sıkıntı çekmiyoruz; ama en basit gidiş-gelişlerin bile süresi giderek uzuyor. Geçen gün Opera'ya taksiyle bile yetişemedim. Uvertürü kaçırdım ve ilk perdeyi balkonda, ayakta seyretmem gerekti. Bitmek bilmez Tosca'ydı ve bu defa inandırıcı buldum; hayatımda ilk defa belki! Neredeyse hiç gitmiyorum artık temsillere. Sezon boyunca bir opera, bir oyun ya da en fazla iki. Nasıl mı yaşıyorum? Evde veya fakültede çalışarak, şimşek hızıyla alışveriş yaparak, mümkün olduğunca ender yemek yaparak. Az insan ağırlıyor, daha da azını ziyaret ediyorum. 'Uyku sorunu', bazen gürültü yapan genç komşularım var. Katılıkla seçilen az sayıda film. Aşk yok, şimdilik; birkaç çok iyi arkadaş. Her Cuma müzik buluşması (mümkün olduğunda cumartesi de); yenileri dinliyoruz daha çok. Okumalar... Yazdıklarım? Öğretim yılı devam ettiği sürece, yavaş ilerleyen denemeleri haftalar, aylar boyu sürüklüyorum. Son kitabım* dört buçuk ayın ardından neredeyse tükendi. Yeni baskısı olacak herhalde. Öyle umuyorum. İyi film olur diyen çok oldu. Ama kim yapacak filmi? Kitap hakkında 'başlıkların' ardından makaleler yayımlanmaya devam ediyor. Mantıklı olanları da var, tuhaf olanları da! İlk defa oluyor bu. Durmadan konuşuluyor hakkında. İlginç! %80'i hazır bir kitabı yayımlatmak ve 'büyük proje'ye devam etmek için ciddi şekilde çalışmaya koyulmalıyım. Emeklilikte Akdeniz'e gitmek daha mı iyi olur? Orada yaşayıp planladıklarımı bitirmek?

Senin Kedi Bey de, Bıyık'ım kadar kaprisli, bağlı görünüyor. Paris'ten gelen faresini önce hor gördü, şimdiyse gidip kutusundan çekip on dakika oynuyor. Geceleri çıkıp gündüz saatlerce uyumayı yeğliyor. Gecenin bir bölümünü, benimle, yatakta geçirmeyi kabul ederse, bu defa da beni uyandırıp, defalarca, kendisini dışarı çıkarmamı (veya içeri almamı) istiyor. Kedi Bey ve Bıyık gibi büyük krallar biraz zorlu ama saraylı bir kadıncığın gülünç uşağına dönüşmeleri söz konusu bile değil. Bıyık ameliyata karşın bir şey olmamış gibi davranıyor! Temizliğini ihmal etmemesine karşın kendini temiz tutmayı bile başaramıyor. Yazın siyah-beyaz görüntüsü etkileyici oluyor. Kışın ise beyazı grileşiyor, siyahı donuklaşıyor.

[Kılavuz]

elle accepte de passer une partie de la nuit avec moi, sur mon lit, c'est pour me réveiller et me demander à la faire sortir (ou entrer) un bon nombre de fois. Tu vois, les grands rois comme Bibik ou Kedi Bey sont difficiles mais il n'est pas question pour eux de devenir les valets bafoués de petites courtisanes. Bıyık, bien qu'opérée, fait comme si rien n'avait changé ! Elle n'arrive même pas à se tenir assez propre, bien qu'elle ne néglige point sa toilette. En été, son blanc et noir fait un certain effet. En hiver son blanc est gris, son noir terne.

Figure-toi j'ai promis à une petite revue pour la protection des animaux de petits articles que je dois commencer à écrire sans trop tarder. Comme si je n'avais pas assez à faire ! Mais pour nos bêtes... J'ai l'intention de faire une analyse (lisible, agréable) de de que nous appelons "aimer les bêtes"... Invitation à réfléchir."

le 16/06/1991

"J'ai choisi ce papier parce que je désire t'écrire une longue lettre. Je ne sais pas si je pourrai le faire. Depuis que mes crises ont repris, et surtout ces derniers mois, j'ai presque tout le temps la tête en bouillie. L'avant-crise devient assez reconnaissable une soudaine faiblesse... La crise, tu as dû voir ça un bon nombre de fois. Quant à l'après-crise c'est un état d'hébétude qui dure presque deux heures. Les crises nocturnes se passent un peu différemment. Le travail devient impensable. Même la correspondance en souffre. Et maintenant, avec les préparatifs pour aller en... Allemagne, comme dit Alain, les choses ne se font pas plus simples.

J'ai dû laisser la Grèce aussi de côté... Les démarches pour obtenir le visa hellénique pour un passeport "spécial" m'ont découragé. L'île de ma grand-mère ? Tinos. La Grèce aussi sera pour novembre. Si jamais... Mais le "poétique" que tu y as toujours trouvé, moi, je n'ai jamais pu le sentir à Athènes ou dans une autre ville. Les îles ? Qui sait ?"

Bu arada, hayvanları korumakla ilgili küçük bir dergiye fazla geciktirmeden yazmaya başlamam gereken küçük makaleler sözü verdim. Yapacak yeterince işim yokmuş gibi! Ama hayvanlarımız için işte... 'Hayvanları sevmek' dediğimiz şeyin (okunabilir, hoş) bir çözümlemesini yapmak niyetindeyim... Buyrunuz, düşününüz."

16/06/1991

"Sana uzun bir mektup yazmak istediğim için seçtim bu kâğıdı. Yapabilecek miyim bilmiyorum. Krizlerim yeniden başladığından beri, özellikle de son birkaç aydır başım neredeyse sürekli kazan gibi. Kriz öncesini tanır hale geldim: ani bir zayıflık hissi... Krizi kaç kez gördün kimbilir. Kriz sonrasında ise neredeyse iki saat süren bir sersemleşme oluyor. Gece krizleri ise biraz farklı. Çalışmak olanaksız hale geliyor. Mektuplar bile etkileniyor durumdan. Şimdi bir de, Alain'in deyişiyle... Germenya'ya gidiş hazırlıkları işleri zorlaştırıyor.

Yunanistan'dan da vazgeçmem gerekti... 'Özel' bir pasaportla Yunanistan vizesi alma girişimi cesaretimi kırdı. Anneannemin adası? Tinos. Yunanistan da kasıma kaldı. Olursa tabii... Senin her zaman gördüğün 'şiirselliği' ben ne Atina'da ne öbür şehirlerde gördüm. Adalarda belki. Kim bilir?"

"Artık Bibik'in boyutlarına ulaşan (ve şu anda tam olarak iki yaşını dolduran) 'küçük' Bıyık, üç hafta önce, sabahın dör-

“La “petite” Bıyık qui a presque atteint en ce moment (où elle a deux ans exactement) les dimensions de Bibik, a eu, il y a trois semaines, une crise au moment où j’étais attaqué par la mienne à quatre heures du matin. J’ai fait un grand effort pour la caresser, chose qui semble lui être utile à ce moment-là, et elle s’est remise assez rapidement, a pu monter d’elle-même sur le lit pour s’y coucher. Après cela j’ai dû attendre assez longtemps pour que ma crise passe. C’est comme ça que je vis... Les petites beautés, les petits soleils de la vie sont peu nombreux et encore moins “tangibles”... Des ailes de papillon, qui s’effritent au moindre contact. Naturellement la meilleure chose à faire, c’est travailler. Mais comment, en cette période de crise, qui peut bien durer jusqu’à la fin du mois d’août ? Je suis foisonnant de projets ; mais ce qui compte c’est bien le travail assidu, ininterrompu, à sa table de travail. Combien d’années ces crises m’auront coûté, depuis trente-quatre ans ? (Deux interminables essais, un nouveau bouquin, un tout nouveau, l’Autre !)

Hier soir j’ai vu le premier No de ma vie ; sur scène, naturellement ; au cinéma, ce n’est qu’une ombre de la chose. Même hier, c’était une représentation “pour l’étranger”. Soit ! Un projet que je dorlote depuis dix-huit ans a relevé sa tête, tout éveillé ; le Kyogen qui a précédé le No m’a donné un exemple concret de l’effet que je projetais théoriquement. Il s’agit de quatre textes différents, récités (déclamés), avec aussi peu d’effet théâtral que possible, simultanément, d’où émergera un (vague) cinquième texte, grâce aux accentuations et au “découpage” des textes qui vont s’entrecouper. Un “amuse-gueule”, voilà. Avais-tu écouté l’enregistrement d’une expérience précédente ? Le texte récité était “graphisé” d’une certaine manière (cf. la fin de mon livre *Kismet Büfesi*). La graphie, cette fois, sera très différente. (Ce sera dur !)”

dünde, ben kendiminkiyle uğraşırken bir kriz geçirdi. Okşamak için büyük çaba sarf etmem gerekti. Böyle zamanlarda okşamak işe yarıyor gibi görünüyor. Epey kısa sürede toparlanıp yatağa tek başına çıkarak yatabildi. Ardından uzun süre kendi krizimin geçmesini bekledim. Böyle yaşıyorum... Hayatın küçük güzellikleri, ışıkları zaten çok değil, 'elle tutulur' olanlarının sayısı daha da az... En ufak temasla dağılan kelebek kanatları. Yapılacak en iyi şey çalışmak elbette. Ama ağustos sonuna kadar sürebilecek bu kriz döneminde nasıl çalışılır? Projelerle dolup taşıyorum ama önemli olan çalışma masasında, sürekli, düzenli çalışma. Bu krizlerin otuz dört sene boyunca bedeli ne olmuştur? (İki tane bitmek bilmeyen deneme, yeni bir kitap, daha da yeni bir kitap, Öteki!)

Dün akşam hayatımın ilk No'sunu gördüm; sahnede elbette; sinemada ancak gölgesi görülüyor. Dün izlediğim temsil bile 'yurtdışı içindi'. Öyle olsun! On sekiz yıldır uyuklayan bir proje başını kaldırdı, cin gibi; No'yu takip eden Kyogen teorik olarak planladığım etkiye somut bir örnek oldu. Mümkün olduğunca az teatral öğeli, ezberden okunacak (dile getirilecek) dört ayrı metin söz konusu. Eşzamanlı okunacakları için, kesişen metinlerin 'kesimleri' ve vurguları sayesinde beşinci bir metin (taslağı) çıkacak ortaya. 'Abur-cubur' yani. Bir önceki deneyin kaydını dinlemiş miydin? Ezberden okunan metin bir nevi 'grafik-yazıya dönüştürülmüştü' (*Kısmet Büfesi*'nin sonu). Grafik kısım bu defa farklı olacak. (Zor olacak!)"

“Le temps à Berlin : Trois jours d’hiver, deux d’automne, et quatre d’été (presque caniculaire). La Grèce, ou plutôt Athènes, en novembre, si novembre il y a. Car de ce côté-là l’indécision ne sera levée qu’en une ou deux semaines. L’île de l’aïeule, comme tu l’appelles, ne pourra pas, je crois, figurer au programme. Le grand-père possédait vignes et vergers dans son village de Darica, sur la Marmara, aujourd’hui banlieue d’Istanbul (ou presque), à l’est de la ville. (Ça, c’est très XIXe !)”

le 16/10/1991

“Nous savons déjà avec quel raffinement nous arrivons à faire croiser nos lettres. Je te remercie deux fois, pour la lettre que j’ai eue juste avant mon départ pour Mersin (où je m’étais promis de n’écrire aucune lettre) et pour cette carte postale qui était un magnifique “salut” ! Nul doute, je me dois de vous écrire, et puisque — par bonheur — je ne suis pas réduit à le faire en Braille, je vous écris “en toutes lettres” ; mais avec un retard qui n’est dû qu’aux ennuis qui m’ont bombardé, et à l’ouragan déclenché par la reprise des cours. La rentrée, chez nous, est l’époque de l’année la moins propice à une vie quotidienne normale !

J’ai été surpris par la rapidité de la circulation des informations: tu savais que “j’avais dîné à Istanbul, en pleine forme”... Je ne peux pas dire que cela soit totalement exact, quant à la forme. Une tache (de sang) qui me reste (et restera) dans l’œil m’ennuie fort certains jours. En revanche, certains autres jours, je lis et écris presque comme par le passé. L’autre œil ? ... Pas encore. Tant mieux !

L’autre jour, je me suis dit que j’allais écrire à tous mes amis pour leur dire que j’allais interrompre toute correspondance pendant une année... Non, je ne le ferai pas. Mais il est vrai que j’écris moins souvent. Passons !... Je dévore mes bouquins, quand même.

“Berlin’de hava: üç gün kış, iki gün sonbahar ve dört gün yaz (neredeyse kavurucu). Kasımda Yunanistan, daha doğru-su Atina. Kasım olursa. Bu konudaki belirsizlik ancak bir iki hafta sonra kalkacak ortadan. Senin deyişinle anneanne ada-sı programda yer alamayacak sanırım. Dedenin Marmara’da, İstanbul’un Doğusunda, artık şehrin (neredeyse) banliyösü ha-line gelen Darıca’daki köyünde üzüm bağları, bahçeleri vardı. (Tam 19. yüzyıl işi oldu bu!)”

16/10/1991

“Mektuplarımızın kesişmesini sağlamak konusundaki be-cerimiz malumumuz. Sana iki kere teşekkür ederim. Mersin’e (ki orada hiç mektup yazmama sözü vermiştim kendime) git-mezden hemen önce ulaşan mektup ve muhteşem bir ‘selam’ olan kartpostal için! Size yazma ödevim olduğu şüphe götür-mez ve bunu –çok şükür– Braille alfabesiyle yapmak zorunda olmadığım için size ‘mektup harfiyle’ yazıyorum; ama sıkıntı bombardımanı ve derslerin başlamasıyla tetiklenen kasırgadan ötürü gecikmeli olarak. Bizde öğretim yılı başı, normal günlük hayata en elverişsiz dönem oluyor!

Haberlerin dolaşım hızına şaşırdım kaldım: İstanbul’da ‘formum yerinde, akşam yemeği yediğimi’ öğrenmişsin... Form konusuna tam katılamayacağım yalnız. Gözümdeki (kalıcı) leke (kan lekesi) bazı günler çok rahatsız ediyor. Yine de öbür günler eskisi gibi okuyup yazabiliyorum. Öteki göz?... Henüz iyi. Neyse ki!

Geçen gün, tüm arkadaşlarıma mektuplara bir sene boyun-ca ara vereceğimi yazacaktım... Ama yapmayacağım. Bununla beraber daha az yazdığım bir gerçek. Neyse! Kitaplarımı yalayıp yutuyorum yine de.

Ayrıca, “H.N.KB.’ evinin sunduğu ‘mütevazı ağırlama’ için

Merci aussi pour la "modeste hospitalité" que veut bien offrir la maison "H.N.KB." Vous ferez des jaloux ; vos vies seront en danger ! Mais que puis-je dire, en ce moment, de cette "arrivée" sur laquelle, du Ministère des Affaires Étrangères aux responsables de Strasbourg, règnent le plus complet silence et les ténèbres de l'ignorance. Je ne sais même pas si, finalement, je serai invité. Scandale ! Oui. Raison ? Inconnue. Mais depuis un certain temps je me suis presque habitué à vivre en suspens. Les lettres les plus importantes, les envois, les projets, les solutions aux problèmes, se figent dans le noir, là-bas, dans le lointain, et je ne peux rien faire d'autre qu'attendre. Si par miracle le mécanisme se déclenchait, tu le saurais immédiatement. Mais n'oublie pas que mon séjour à Paris sera on ne peut plus bref ; et que "mes mondanités" comme tu les appelles (comme si tu ne savais pas quel sauvage je suis !) ne sont le fruit que de ton imagination pleine d'affection. Mon séjour de deux mois chez vous avec Kedi Bey (et que faire de ma pauvre épileptique de Büyük ?) ce n'est certainement pas pour demain.

Je désire tellement te rencontrer ! Nous nous donnerions deux pleines heures de tête-à-tête pour échanger — ô combien inégalement — mon Berlin et ton Inde, mais...

Non, ne vous inquiétez pas, je ne me suis pas marié, et je ne pense pas le faire ! Mes amours sont en crise. Les projets attendent. Le travail souffre de "la rentrée"... Je t'ai déjà parlé du métro qu'on creuse. Je te dirai en revanche que nous traversons le plus bel octobre d'Ankara que j'aie jamais vu.

Hourra ! pour la reprise du dessin et de la peinture. Je verrai peut-être un jour un de ces petits frères de mon Saint-Sébastien ?

Nouvelle cartouche d'encre. Ça va mieux.

Ce soir... On a un peu re-noué après une certaine rupture. C'est déjà mieux. Les relations tendues me sont franchement désagréables. L'âge, peut-être... Ensuite, j'ai assisté à une conférence chez les Français (où votre serviteur s'est senti tout confus d'entendre le conférencier parler de lui en termes très flatteurs)... Ensuite, cette lettre, que je dois terminer pour aller me coucher. Un sommeil passablement paisible devient une rareté archéolo-

[Référence à une tableau de Jean Nicolas qui se trouvait chez Bilge Karasu]

de teşekkür ederim. Kıskananlar olacak; hayatlarınız tehlikeye girecek! Ancak, 'gelişle' ilgili, Dışişleri Bakanlığı'ndan Strasbourg'daki sorumlulara kadar, tam bir sessizlik ve karanlık bir bilgisizliğin hüküm sürmesi konusunda, ne diyebilirim ki şu an. Sonunda davet edilip edilmeyeceğimi bile bilmiyorum. Skandal! Evet. Neden? Belirsiz. Ancak bir süredir bilinmezlikle yaşamaya alıştım neredeyse. En önemli mektuplar, gönderiler, projeler, sorunların çözümleri, karanlıkta donup kalıyor, orada, uzakta ve ben beklemekten başka bir şey yapamıyorum. Mucize eseri düzenek çalışmaya başlarsa hemen haber veririm. Yalnız Paris gezimin çok kısa olacağını ve 'cemiyet etkinliklerimin' (nasıl yabani olduğumu bilmez gibi!) sevgi dolu hayal gücünün meyvesinden başka bir şey olmadığını unutma. Evinizde, Kedi Bey'le (ayrıca saralı Bıyık'ımı ne yaparım?) geçireceğim iki ay hemen gerçekleşecek gibi değil.

Seninle buluşmayı o kadar istiyorum ki! Başbaşa iki tam saat oturup benim Berlin'im, senin Hindistan'ın hakkında –bir-birinden farklı– görüşlerimizi paylaştık, ama...

Yok, merak etmeyin, evlenmedim ve düşünmüyorum da. Aşk hayatım kriz halinde. Projeler beklemede. Çalışmalar 'ders yılı başlangıcı' nedeniyle sürünüyor... Kazdıkları metro inşaatından söz etmiştim. Yalnız, Ankara'da gördüğüm en güzel ekimi geçirdiğimizi söyleyebilirim.

Heyyo! Çizim ve resme tekrar koyulduğun için. Saint-Sebastien'imin* erkek kardeşlerinden birini görebilir miyim acaba bir gün?

Yeni kartuş. Daha iyi oldu.

Bu akşam... Bir çeşit ayrılığın ardından tekrar bir araya geldik biraz. Hiç yoktan iyidir. Gergin ilişkiler gerçekten çok canımı sıkıyor. Yaştan belki... Fransızların bir konferansına katıldım ayrıca (hizmetkârınız konuşmacının kendisinden bol iltifatla söz ettiğini duyunca tuhaf hissetti)... Gidip yatmadan bitirmem gereken bu mektup var bir de. Orta karar rahatlıkta bir uyku, arkeolojik keşif kadar ender bulunur oldu. Dersim var yarın; çözümlmesi gereken iki sorun, alışveriş, yemek ve türlü küçük saçmalıklar da tüy dikmek üzere eklenecektir.

[Jean Nicolas'nın Bilge Karasu'nun evindeki illüstrasyonu.]

gique. J'ai cours demain ; deux problèmes à résoudre, des courses, la cuisine et autres petites sottises viendront garnir mon gâteau.

Tu vas remercier Gino pour son poème, et l'embrasser, et caresser Kedi Bey, après m'avoir tendu tes deux joues pour y recevoir mes meilleures bises. Salue Michel et Philippe.

Bonne nuit. Les élections de dimanche nous tiennent en état de très sérieuse angoisse. Sache-le. Nous saurons, peut-être, à quoi s'en tenir, vers mardi..."

le 03/12/1991

"Que le temps passe vite ! Oui, réjouissons-nous ; nos lettres ne se croisent pas et j'en ai reçu deux de toi ! Mais je ne sais pourquoi les lettres prennent de plus en plus de temps à parvenir à destination. Est-ce le commencement de la fin des "postes" telles que nous les avons connues ? Ce que me racontait l'autre jour le directeur du bureau de Kavaklıdere m'a semblé assez convaincant. Les nouvelles technologies ne respecteront pas très longtemps ce dinosaure de la communication qu'est la lettre. Essayons quand même, persévérons jusqu'à la fin. L'écrit recevra un bien mauvais coup !...

Depuis le prix* (non ! ce n'est pas une bourse !) je vis une vie assez bousculée, et les 21 lettres qu'il me fallait écrire aussi promptement que possible, ne sont arrivées à être réduites qu'à onze. Pendant bien longtemps j'ai très mal dormi et je n'arrive pas à me nourrir décemment la plupart du temps soit parce que le temps me manque pour les courses ou pour faire la cuisine, soit parce que je me sens épuisé au moment où il faut se mettre à faire ces choses-là. Depuis trois semaines j'ai lu très peu ; je n'ai rien écrit, à part cette correspondance qui reste toujours à finir ; radio-Ankara, radio-Belgique, le téléphone, des cours (routine) chez nous et (hors routine) ailleurs, des textes de conférences à préparer, remplissent mes heures. Ma vie a bien changé un peu

[Pegasus]

En güzel öpücüklerimin kabulü için iki yanağını uzattıktan sonra Gino'ya şiir için teşekkür edip öp ve Kedi Bey'i okşa. Michel ve Philippe'e selam söyle.

İyi geceler. Pazar günü yapılacak seçim nedeniyle çok endişeli bir durumdayız. Bilesin. Salıya doğru neyle karşı karşıya olduğumuzu anlarız herhalde..."

03/12/1991

"Zaman ne çabuk geçiyor! Evet, sevinçliyiz, mektuplarımız kesişmiyor ve iki mektup geldi senden! Yalnız, mektupların gönderildikleri yere ulaşma süreleri neden giderek uzuyor anlamıyorum. Bildiğimiz haliyle 'postanın' sonunun başlangıcı mıdır bu? Geçen gün, Kavaklıdere'nin müdürünün anlattıkları mantıklı geldi. Yeni teknolojiler iletişim dinozoru mektubu uzun süre barındırmayacaklar. Çabalayalım biz yine de, sonuna kadar dayanalım. Yazı için kötü bir darbe olacak!

Ödül'den* beri (Hayır efendim! Para ödülü değil!) hayatım epey dalgalandı ve mümkün olduğunca hızlı yazmam gereken 21 mektubun sayısını ancak on bire indirebildim. Uzun süre boyunca iyi uyuyamadım ve genellikle ya alışveriş ve yemek pişirme için zaman bulamadığımdan ya da bunları yapmak gerektiğinde kendimi bitik hissettiğimden doğru dürüst beslenemiyorum. Üç haftadır çok az okuyor, hep bitirilmek üzere bekleyen bu mektup dışında hiç bir şey yazmıyorum; Ankara Radyosu, Belçika Radyosu, telefon, fakülte dersleri (alışlagelen) ve başka yer dersleri (alışlagelmeyen), hazırlanması gereken konferans metinleri dolduruyor zamanımı. Hayatım biraz değişti ama ödül alındı diye nasıl olur da 'bir başkasına' dönüşülür? Yakında kitabın çeviri sorunları gündeme gelecek (ödül alan kitap *Gece*) ve buldukları çözüm haftalar, aylar sürecektir bir çalışma gerekti-

[Pegasus]

mais comment devenir "un autre" parce qu'on a eu un prix ? Sous peu il y aura les problèmes de la traduction du livre (le prix est allé à Gece) et, selon la solution pour laquelle ils auront opté, cela signifiera des semaines ou des mois de travail. Le tout (traduction et publication) prendra bien presque un an. Les U.S.A. ne seront visités qu'après. Naturellement, comme tu le dis, le chemin des U.S.A. passe par Paris, et même par Berlin (? si l'on force les choses un tout petit peu !)... Mais le Strasbourg-Paris de décembre a été reporté à la fin janvier-début février 92. Pourquoi en parler en ce moment ? Laissons les choses mûrir. On finira bien par se rencontrer, et même peut-être se voir un peu plus longtemps qu'escompté.

Depuis deux nuits nous "faisons" du -4°, c'est dire assez ce que le temps nous fait ces jours-ci.

Je m'empresse de souhaiter à Gino un bon anniversaire et une agréable "année d'âge". D'autre part acceptez mes meilleurs souhaits pour Noël et le Nouvel An : Santé, paix et bonheur !

Comment s'est passée cette soirée en l'honneur du mariage de nos amis ? Vous allez me raconter ça. En échange je vous raconterai la cérémonie durant laquelle le prix m'a été donné ; j'ai souvent pensé à toi, Jean, ce soir-là, car ta lettre précédente, tu te souviens, parlait (prophétiquement !) de mes mondanités. Eh bien ce soir-là c'était bien le cas de le dire !

Aucun "Merlin" ne m'a enchanté, mais la ville me plaît, et je peux te dire que les "Merlins" sont des gens qui connaissent assez bien "les choses de la vie"... On avait presque trouvé ce que je cherchais, mais en l'absence de message urgent m'appelant là-bas pour l'achat de l'appartement, je déduis que cette fois-ci aussi il s'agissait d'une fausse alerte.

Que vas-tu me dire de ta peinture ? Le hamam est-il complété ? Tu pourrais m'envoyer une photo d'icelui ? J'espère pouvoir le voir de mes yeux sans trop tarder. Autres scènes ?

J'ai été vraiment touché de la rapidité avec laquelle la nouvelle a circulé et ta lettre a été écrite. Merci.

Bon, je m'arrêterai là. Y a-t-il quelque chose que tu désires que je t'apporte ? Il me serait tellement plus agréable de t'apporter quelque chose qui t'intéresse. Et Gino ? Qu'aimerait-il ?

recek. Tamamı (çeviri ve yayım) neredeyse bir yılı bulacak. ABD ziyareti sonra ancak. Elbette, dediğin gibi ABD yolu Paris'ten geçiyor, hatta Berlin'den de (biraz zorlarsak bazı şeyleri!)... Yalnız, Strasbourg-Paris ekimden, 92'nin Ocak sonu-Şubat başına ertelendi. Neden şimdiden konuşuyoruz ki? Bırakalım koşullar olgunlaşsın. Sonunda görüşeceğiz nasılsa, belki umduğumuzdan daha da uzun süreli.

İki gecedir -4'lüyoruz'. Bu aralar havanın bize ettiklerini anlatmaya yeter bu.

Gino'nun doğum gününü kutlamak ve ona iyi bir 'yaş yılı' dilemek için sabırsızlanıyorum. Ayrıca Noel ve yeni yıl için iyi dileklerimi kabul edin lütfen: Sağlık, huzur ve mutluluk!

Arkadaşlarımızın evliliği şerefine düzenlenen gece nasıl geçti? Anlatmanız gerek bana. Karşılığında ben de size ödülü aldığım geceki töreni anlatırım; o akşam sık sık seni düşündüm Jean, çünkü hatırlarsan bir önceki mektubunda (kehanete bak!) cemiyet etkinliklerimden söz ediyordun. Eh, o akşam tam olarak uydu bu ifadeye!

Hiçbir 'Merlin'li büyülemedi beni ama şehir hoşuma gidiyor ve 'Merlin'lilerin 'hayata dair bir şeyleri' epey iyi bildiğini söyleyebilirim... Aradığım gibi bir şey bulunmuştu neredeyse ama beni daireyi almak üzere çağıran acil bir haber gelmediğine göre, yanlış alarmdı herhalde diyorum.

Resmin ne durumda? Hamam tamamlandı mı? İşbu resmin bir fotoğrafını gönderebilir misin? Umarım çok geçmeden kendi gözlerimle görürüm. Ya resmedilen başka sahneler?

Haber ulaşımının ve mektubunun hızı etkiledi beni. Teşekkür ederim.

Evet, bitireyim artık. Getirmemi istediğin bir şey var mı? İstedğin bir şey getirmek daha çok hoşuma gider. Ya, Gino? Ne ister?

Güzelce öpüyorum. Ankara'nın kedisi Paris'in kedisini selamlıyor. Zavallım! Sara krizleriyle çok uzun süre başedemeyecektir. Bu arada: evcimenleşiyor. Hem daha az çıkıyor hem de çok daha kısa süre kalıyor çıktığında. Gelişme mi? Benim açımdan öyle!

Kendinize çok iyi bakın. Yakında görüşmek üzere.

Bonnes bises. Le chat d'Ankara salue le chat de Paris. Ma pauvrete ! Avec ses crises d'épilepsie elle n'ira pas très loin. Tiens, il faut le dire : elle devient plus casanière. Ses sorties sont un peu moins fréquentes mais beaucoup plus brèves. Progrès ? Pour moi, c'est bien cela !

Portez-vous très bien. À bientôt espérons-le.

(Ah, ma vie amoureuse. Eh bien, Eros me gâte ces derniers temps. Le monde est plein de promesses.) (Et même, de lettres mystérieuses que l'on pousse sous la porte de mon bureau ; là il ne s'agit pas d'érotisme, mais plutôt de morbidité ; signées d'un nom improbable, bourrées de citations déformées de mes textes, elles créent un suspense un peu désagréable voyons où cela nous mènera...)''

(Ah, aşk hayatım. Valla, Eros şımartıyor beni son zamanlarda. Dünya vaatlerle dolu). (Hatta, büromun kapısının altından itilen gizemli mektuplar bile var; erotizm değil, daha çok hastalık söz konusu; anlaşılmaz bir imza, metinlerimden üstünde oynanmış bir dolu alıntı, biraz tatsız bir gizem: bakalım nereye varacak sonu...)”

1992

le 05/04/1992

“Cette page attend depuis plus de dix jours d’être remplie par des lignes à toi consacrées. Et je n’arrive à le faire que maintenant. Retard de 11 jours à ajouter à tous ces mois de silence. Je te prierai de me pardonner. Mais sache qu’à aucun moment il ne s’est agi de paresse ou de mauvaise volonté ; la fatigue, le manque de temps ou de force, une santé qui semble se détériorer bien qu’il n’y ait aucun ennui précis ou sérieux (les petites grippez, les petits maux ou bobos — qui se succèdent, il est vrai, sans me donner grand répit — mis à part), et les mille et un travaux de tous les jours, sont les grands responsables. Épreuves de nouvelles éditions, corrections des traductions, cours et conférences (ailleurs qu’à la Fac) ajoutent leur assaisonnement à cette salade en laquelle je me sens transformé. N’est-ce pas assez ? L’âge ne facilite pas les choses ; et je me sens de plus en plus enclin à lire, agir, laisser passer le temps, selon mon bon plaisir ; puisque je ne trouve pas le temps d’écrire sérieusement. C’est la dérive complète. Et pourtant les idées et projets foisonnent ; cette dérive doit être arrêtée ; je dois commencer par me reposer ,mais alors, véritablement me reposer... Comment faire ? Voyager devient terriblement fatigant. C’est en restant chez moi que je pourrai peut-être arriver à maîtriser la situation. Les vacances ? Elles sont encore bien loin. Heureusement, il y a les jours fériés.

Ta lettre m’a presque fait pleurer. Je ne vous ai point joué

1992

05/04/1992

“Bu sayfa on gündür sana özel satırlarla doldurulmayı bekliyor ve bunu ancak şimdi yapabiliyorum. Tüm o sessiz aylara eklenen on bir günlük gecikme. Beni affetmeni rica ediyorum. Ama bil ki, nedeni, bir an için bile, tembellik ya da isteksizlik değildi. Yorgunluk, zaman veya güç eksikliği, belirli ya da ciddi bir sıkıntı olmaksızın kötüleşir görünen sağlık (–birbirinin peşisıra gelerek dinlenmeme gerçekten izin vermeyen– küçük gripler, ağrılar, sıkıntılar bir yana) ve günlük binbir iş esas sorumlular. Yeni yayımların örnekleri, çeviri düzeltmeleri, ders ve konferanslar (Fakülte dışı) dönüştüğümü hissettiğim salata-ya sos oluyorlar. Yetmez mi? Yaş da zorlaştırıyor işleri; giderek keyfime göre okuma, davranma, zaman geçirme eğilimi gösteriyorum; çünkü doğru dürüst yazacak zamanı bulamıyorum. Yoldan çıktım. Oysa, bir dolu fikir ve projem var; bu sapmaya son vermek gerek; öncelikle dinlenmem gerek, ama gerçekten dinlenmem... Nasıl yapmalı? Yolculuk etmek korkunç yorucu geliyor. Belki evde kalarak durumu denetim altına alabilirim. Tatil? Daha epey var. Resmi tatiller var çok şükür.

Mektubun neredeyse ağılattı beni. Size oyun oynamadım. Sadece kendimi ‘savunmaya’ çalıştım. Eğer benden geriye kalan birkaç kırıntı Orly veya Charles de Gaulle’e inmeyi başarsa, ABD dönüşü görüşeceğiz. Sabırlı olalım.

de mauvais tour. Je n'ai essayé que de me "défendre". Notre rencontre aura bien lieu, au retour des U.S.A., si quelques miettes de moi arrivent quand même à atterrir à Orly ou Ch.-de-Gaulle. Soyons patients.

La situation de ta mère m'afflige ; la seule chose que je puisse souhaiter est qu'elle souffre le moins possible. Je vous souhaiterai aussi "patience", en traduisant du turc l'expression appropriée.

(En ce moment Büyük occupe les deux tiers de l'espace dont je dispose pour écrire ; je dois me faire tout petit. Elle aime participer à l'acte d'écriture et me lécher les cheveux en même temps.)

Es-tu allé une fois encore près d'elle ?

À Ankara aussi il y a un malade qui disparaît petit à petit devant nos yeux. Il n'y a rien à faire. C'est tout dire. Ta lettre m'est parvenue en un temps record, après tous les retards inexplicables et vexants. C'est comme si la France, l'Allemagne et la Grèce s'amusaient à laisser passer le courrier provenant de Turquie tout en retenant celui destiné à la Turquie. En mars cela semble s'être arrangé pour la France et l'Allemagne ; la Grèce, j'en ai le sentiment, a retardé le courrier dans les deux sens et, pour le moment, ne semble pas avoir mis un terme à cette pratique. En revanche, les U.S.A., ou l'Australie, sont encore plus près de nous ces derniers temps. Que penser ?

La femme de Pulat : Selda.

Les douceurs turques dont tu me parlais à l'occasion de la réception de l'Ambassade vous plaisent toujours. C'est très bien ; mais comment vous en faire parvenir ? La semaine dernière, à Eskişehir où je me trouvais pour un cours, sur l'invitation du Conservatoire, j'ai vu (mais n'ai pas goûté, parce que là aussi le temps — gastronomique cette fois-ci — m'a manqué) un genre de douceur — à moi totalement inconnu — appelé "œil d'oiseau". Si j'y retourne, je ne manquerai pas d'essayer ça et de t'en parler. Ça a bien l'air d'un "œil d'oiseau" mais, à la devanture des pâtisseries, il n'est pas très facile de deviner de quoi est faite cette toute petite chose ; cela m'a semblé être un "anneau" de pâte de pistache, d'un diamètre de 1cm et demi (ou deux ?), rempli d'une crème (?) blanche, piquée d'une pistache ; le tout arrosé d'un si-

Annenin durumuna çok üzüldüm; tek dileğim mümkün olduğunca az acı çekmesi. Uygun ifadeyi Türkçeden çevirerek ‘sabır’ da dileyeceğim sizlere.

(Şu anda Bıyık yazdığım alanın üçte ikisini kaplıyor; küçüldükçe küçüldüm. Yazı işine ortak olup aynı zamanda saçlarımı yalamaktan hoşlanıyor).

Annenin yanına gittin mi bir kez daha?

Ankara’da da bir hastamız var gözümüzün önünde yavaş yavaş yok olan. Yapacak hiçbir şey yok. O kadar. Anlaşılmaz ve kırıcı onca gecikmenin ardından, mektubun rekor sürede ulaştı elime. Sanki Fransa, Almanya ve Yunanistan Türkiye’den gelen mektubun geçişine izin verip Türkiye’ye gidenlere engel olarak eğlenir gibiydi. Martta Fransa ve Almanya için durum düzeldi; Yunanistan ise her iki yöne giden mektupları geciktirdi bence ve bu uygulamaya son vermiş gibi de görünmüyor. Buna karşın, ABD ve Avustralya son zamanlarda daha yakın hale geldi bize. Nedir bu?

Pulat’ın karısı: Selda.

Büyükelçilik resepsiyonu nedeniyle sözünü ettiğin Türk tatlılarının hâlâ hoşunuza gidiyor olması çok güzel de, nasıl ulaştırmalı? Geçen hafta, konservatuvarın davetiyle ders vermeye gittiğim Eskişehir’de ‘kuş gözü’ denilen –hiç bilmediğim– bir tür tatlı gördüm (ama tatmadım çünkü yine zaman –bu defa gastronomik olarak– uygun değildi)... Tekrar gidersem deneyip sana anlatacağım mutlaka. ‘Kuş gözüne’ benziyor gerçekten ama dükkânın önünden, bu küçücük şeyin neden yapıldığını tahmin etmek pek kolay değil; bana 1,5 cm (ya da iki) çapında, beyaz krema (?) doldurulmuş, bir tane fıstık yerleştirilmiş, üstüne açıkça renkli bir şerbet dökülmüş bir fıstık hamuru ‘halkası’ gibi geldi. Kalkıştığım bu betimlemenin başından sonuna yanılmış olmam yüksek bir olasılık.

İlginizi çekmiştir sanırım.

Hiçbir şey yazmamış olduğumun bilincinde olarak bitiriyorum. Mektuplaşmamızı olağanlaştırma girişimi olsun bu.

Yeni tanıştığım (geçen akşam, bir yemekte) Fransız Büyükelçisi Bathilde Doppfer Hanım İstanbul’da doğup on sekiz yaşına kadar da orada yaşamış, biliyor musun! Türkçe konuş-

rop plutôt clair. Mais il est très probable que je me sois trompé d'un bout à l'autre de cette description que je tente.

Voilà pour vous allécher.

Je m'arrête, tout en sachant que je n'ai pourtant rien écrit. Que ceci soit une tentative de normalisation de notre correspondance.

Figure-toi, l'ambassadrice de France, Mme Bathilde Doppfer, dont je viens de faire la connaissance (l'autre soir, à un dîner) est née et a vécu jusqu'à ses dix-huit ans, à Istanbul ! Elle parle turc, naturellement. Nous nous souvenons presque du même Istanbul. Elle me lit en turc. J'espère que nous pourrions nous rencontrer encore.

Je vous embrasse très fort. Biyık présente ses respects à son oncle Kedi Bey. Portez-vous bien ! Écris-moi."

le 22/06/1992

"Anne et Alain qui sont venus me voir hier, m'ont apporté ce livre dont je t'avais parlé, il y a si longtemps que je n'arrive plus à me souvenir quand... Que tu ne l'aies pas oublié et que tu aies pris la peine d'aller le chercher et me l'envoyer en cette nouvelle édition me rend tout confus. C'est vraiment trop bon de ta part. Je te remercie infiniment. D'autant plus qu'il tombe à point (en conjoncture avec d'autres données qui viennent me trouver, et que tu ignores, naturellement) au moment où je brasse toutes les parcelles berlinoises pour en faire un (long) texte sur Berlin. Les Anglais ont un mot admirable pour cet état *serendipity*... (Et cela m'arrive assez souvent !)

Mais Alain m'a dit aussi autre chose...

Et pour avoir vécu ce que tu viens d'éprouver, je sais que toute parole est vaine ; je sais qu'essayer de partager ta peine n'est que présomption. Je ne peux dire que ceci : Je crois savoir ce que, très probablement, tu es en train de ressentir, de vivre. On s'en éloigne avec le temps mais ce qui t'est arraché se fait sentir avec la même vivacité pendant très très longtemps. Jusqu'à la

yor doğal olarak. Hatırladığımız İstanbul neredeyse aynı. Beni Türkçe okuyor. Umarım tekrar görüŖebiliriz.

Çok öpüyorum sizi. Bıyık Büyük Amcası Kedi Bey'e saygılarını sunuyor. Kendinize iyi bakın! Yaz bana."

22/06/1992

"Anne ve Alain dün beni görmeye geldiler ve sana çok uzun zaman önce, ne zaman onu bile hatırlayamıyorum, sözünü ettiğim kitabı getirdiler... Unutmayıp, gidip yeni baskısını alma zahmetine girerek bana göndermiş olman hislerimi darmadağın etti. Gerçekten çok iyisin. Çok teşekkür ederim. Çok da uygun bir zamanlamayla (doğal olarak bilmediğin, başka rastlantılarla beraber) tam da Berlin hakkında (uzun) bir metin yazmak üzere şehri parsel parsel karıştıırken. İngilizlerin konuyla ilgili çok güzel bir tabiri var: *serendipity*... (Benim başıma sıkça geliyor!)

Alain başka bir şey daha anlattı...

Henüz yaşadığın şeyi yaşayınca insan, her sözün boş olduğunu biliyorum; acını paylaşmaya çalışmanın da tahminden öteye gidemeyeceğini. Sadece şunu söyleyebilirim: yaşadığın şeyin ne olduğunu, büyük olasılıkla, biliyorum. Zamanla uzaklaşılsa da, koparılıp sökülen şey çok uzun bir süre aynı canlılıkla hissediliyor. Sonuna kadar belki de. Hayata ait anılar hep daha yumuşak ve sayıca çok daha üstün. Bize ölümle birlikte yaşamayı da onlar öğretiyor. Yokluğun varlıkları...

fin, peut-être. Les souvenirs de la vie sont toujours plus doux et infiniment plus nombreux. C'est eux qui nous enseignent à vivre avec la mort : Présences de l'absence...

Je t'embrasse très très fort. J'embrasse aussi Gino. Écris-moi quand tu t'y sentiras disposé.

Ton vieil ami...

le 03/08/1992

"Ma retraite, la maison (voyons ! un simple appartement !) de Mersin, le voyage outre-atlantique, les publications aux U.S.A. et en Allemagne (?) forment un nœud de problèmes qui, pour le moment, me semblent impossibles à résoudre. Tout ne dépend pas de moi ; au contraire même, dis-je ! Et avec une drôle de dépression chronique je n'arrive pas à séparer les "fils" Il faut penser aux moyens de vivre et travailler en paix. Mais en ce moment, tous mes fantômes dansent autour de moi à me rendre complètement idiot. Je vais laisser un peu les choses au temps..."

le 03/10/1992

"Je travaille toujours, comme tu le prévois, sur cette traduction de malheur. Mais plusieurs choses se sont passées depuis ton départ. Je ne me ronge plus les foies, je corrige très sérieusement. La dame a terminé et m'a laissé tout le travail. Maintenant la traduction sera ce qu'elle devait être depuis le début."

Seni çok çok öpüyorum. Gino'yu da öpüyorum. Kendini hazzır hissettiğinde yaz bana.

Eski dostun...

03/08/1992

"Emekliliğim, Mersin'deki ev (hadi canım! Basit bir daire işte!), atlantikaşırı yolculuk, ABD ve Almanya'daki (?) yayımlar an itibariyle bana çözülmesi olanaksız görünen bir sorunlar yumağı halindeler. Her şey bana bağlı değil: aksine! Tuhaf bir tür kronik depresyon nedeniyle de 'ipleri' ayıramıyorum. Yaşam koşullarıyla ilgilenmek ve huzur içinde çalışmak gerekiyor. Ancak bu aralar tüm hayaletlerim çevremde dans edip beni aptala çeviriyorlar. Biraz zamana bırakacağım bir şeyleri..."

03/10/1992

"Tahmin ettiğin gibi bu kâbus gibi çeviri üstünde çalışıyorum. Gittiğinden beri çok şey oldu. Endişelenmeyi bırakıp çok ciddi şekilde düzeltmeye başladım. Kadın bitirip tüm işi bana bıraktı. Çeviri artık baştan beri olması gereken şeye dönüşecek."

“Je t’écris sur ce papier que la petite a voulu signer en signes félins humides par un jour de froid sec ; je ne sais comment elle s’est arrangée pour le faire (d’une manière si élégante) maintenant qu’elle ne sort presque plus. Accepte donc ce sceau amical ! J’ai devant moi en ce moment tout ce que tu m’as écrit depuis ton départ d’Ankara. J’ai tout reçu, y compris les bulletins de vote que je garde en souvenir de ton inquiétude à ce sujet-là. Pour ton information : les prix des taxis avaient été augmentés la veille de ton départ . Je ne l’ai appris que trois jours plus tard. J’ai terminé et emmené à Istanbul la version corrigée de la traduction. Ils ont dû finalement se rendre compte de la situation puisque, après quelques soirées de “diplomatie au téléphone” ils m’ont donné carte blanche et j’ai pu travailler jusqu’au 15 novembre. Après cela j’ai eu plus de 60 copies à corriger (examens !) et juste au moment où j’allais — enfin ! — me mettre à écrire toutes ces lettres qui attendaient depuis si longtemps me voilà pris dans les filets de la médecine ! Cela m’est toujours arrivé après une période de travail intense — ou forcé — ou après des périodes de grand bouleversement émotionnel. Les dents, la bouche pour commencer. Ensuite, comme plusieurs, une bonne infection des voies respiratoires — du bas en haut. Le surplus, cette fois-ci, c’est un petit quelque chose sur l’arrière du crâne : aperçue par un assistant le lendemain de ma séance mensuelle chez le coiffeur, une petite surface (deux, après vérification) où les cheveux étaient disparus. J’ai d’abord pensé qu’il s’agissait de la trace du forceps qui m’avait fait naître. Mais ce n’était pas ça. Lundi, je suis allé voir une dermato qui m’a dit qu’il ne s’agissait pas non plus (pardon pour le changement de stylo !) d’une chute de cheveux due à quelque maladie classique, mais qu’il y avait quelque chose qui était en train de se former. Très probablement une tumeur — bénigne — qu’il faudrait quand même opérer, selon le résultat de la biopsie. Cela sera fait après demain. On verra bien la suite. Bon, j’ai quelques jours encore à attendre pour voir ce que sera cette “suite” Vous en serez informés. Les lettres doivent quand même être écrites pour que je puisse me mettre à travailler à mon pro-

“Mektubumu, ufaklığın, kuru soğuşun yaşandığı bir günde nemli kedigil işaretleriyle imzalamak istediği bu kâğıda yazıyorum; artık neredeyse çıkmadığı düşünülürse bunu nasıl yapabildiğini (bu kadar zarif biçimde) bilmiyorum. Bu arkadaşça mührü kabul buyur! Ankara’dan gittiğinden beri yazdığın her şey şu an önümde. Konuyla ilgili endişen nedeniyle anı olarak sakladığım oy pusulası dahil hepsi geldi. Bilgin olsun: taksi ücretleri gidişinden bir gün önce yükseltilmiş. Ancak üç gün sonra öğrendim. Çevirinin düzeltilmesini bitirip son halini İstanbul’a götürdüm. Birkaç ‘telefon diplomasisi’ akşamının ardından kapıları aralayıp bana 15 Kasım’a kadar çalışma olanağı tanıdıklarına göre durumu nihayet anlamış olmalılar. Sonra da 60 kâğıt okumam gerekti (sınav!) ve tam da –en sonunda!– onca zamandır bekleyen mektupları yazmaya koyulacağım sırada, tıbbın ağlarına takıldım! Yoğun –ya da zorunlu– çalışma ya da büyük duygusal çalkantı dönemlerinden sonra hep oluyor bu. Önce dişler, ağız. Sonra, birçokları gibi, güzel bir solunum yolları enfeksiyonu –aşağıdan yukarıya–. Bu kez bir de fazladan, başımın arkasında bir şey: aylık berber seansımın ertesi günü asistanlardan biri, saç çıkmayan küçük bir (aslında iki) bölge fark etti. Önce doğmamı sağlayan forsepsin izi olduğunu düşündüm. Ama öyle değilmiş. Pazartesi gittiğim dermatolog saç dökülmesine neden olan klasik hastalıklardan biri (kalem değişimi için özür dilerim) olmadığını, bir şeylerin oluşum içinde olduğunu söyledi. Büyük ihtimalle bir tümör –iyi huylu– ama biyopsi sonucuna göre yine de alınması gerekebilir. Biyopsi öbür gün yapılacak. Gerisine bakacağız. ‘Gerisinin’ ne olacağını öğrenmeme birkaç gün var daha. Haber veririm size. Mektupların yazılması gerek ki (Jean adında ‘kuş profilli’ birinin, biri kısa, biri epey uzun iki sahnesinin olduğu) yeni kitabım üstünde çalışmaya başlayabileyim.

Bir hafta önce Pulat ziyaretime geldi. Mayıs ayında, eğer davet edilirim ve eğer daveti kabul edecek durumda olursam, büyük olasılıkla görüşmemizi sağlayacak ‘Güzel Eller’den söz etti. Mersin’de daire almayı hâlâ düşünüp düşünmediğimi sor-

chain bouquin (où un certain Jean "au profil d'oiseau" fait deux apparitions, l'une brève l'autre bien longue.)

Pulat est venu me voir il y a une semaine. Il m'a parlé de ces Belles Étrangères qui probablement nous permettront de nous rencontrer en mai, si j'y suis invité et si je suis en état d'accepter l'invitation. Il m'a demandé si je pensais toujours à posséder un appartement à Mersin ; j'ai répondu, avec le même petit sourire, que j'y pensais toujours. En ce moment, le petit sourire est déplacé, de part et d'autre. Mais jusqu'à la première quinzaine de décembre, je serai sans doute mieux informé sur ma propre situation. Ensuite on verra bien. Le bouquin avant tout autre chose. Je ne suis pas peut-être pas très gai mais je trouve bien quelque chose à rigoler dans ce tourbillon.

Bıyık a eu encore — après trois semaines — sa crise "double", puisque maintenant il s'agit effectivement de deux crises, avec une dizaine d'heures d'intervalle. Avec le froid, qui nous est littéralement tombé dessus, elle est tout le temps à la maison et si elle se décide à sortir, ce n'est que pour quelques minutes . Nous avons déjà eu deux chutes de neige et nous en attendons encore.

Les États-Unis, ce sera — ô scandale ! pour mes amis — au printemps 94, très probablement. Mais il y a quand même cette probabilité de mai 93 à Paris. Je parlerai avec mon éditrice de ton idée THY, mais à vrai dire je ne vois pas trop comment cela pourrait être possible. Quant au Nobel, mon dieu ! quelle histoire ! Heureusement, c'est le tout dernier sujet qui puisse me préoccuper de toute ma vie ! Ne cesse pas de penser à Mersin. Si nous y allions l'année prochaine plusieurs choses pourraient être différentes et nous pourrions bavarder encore plus."

du; aynı küçük gülümsemeyle hâlâ düşündüğümü söyledim. Küçük gülümseme yamuk duruyor bu ara, çeşitli açılardan. Aralık'ın ilk yarısı civarı, durumum hakkında daha düzgün bilgi sahibi olacağım şüphesiz. Sonra bakacağız. Her şeyden önce kitap. Çok neşeli olmayabilirim ama bu girdabın içinde gülünecek bir şeyler bulabiliyorum.

Bıyık –üç hafta sonra– yine 'çifte' kriz geçirdi. Artık yaklaşık on saat arayla iki kriz geçiriyor. Tam anlamıyla tepemize düşen soğuk nedeniyle sürekli evde ve çıkmaya karar verirse de sadece birkaç dakika kalıyor. İki kez kar yağdı ve devamını da bekliyoruz.

Birleşik Devletler –arkadaşlarım açısından büyük skandal!– büyük olasılıkla 94 baharına kaldı. 93 Mayısı Paris olasılığı sürüyor ama. Yayıncımla THY fikrinle ilgili konuşacağım ama doğrusu nasıl olabileceğini pek kestiremiyorum. Nobel konusu ise, tanrım! Ne hikâye ama! Bereket versin, beni hayat boyu en az meşgul edebilecek konu bu! Mersin'i düşünmeye devam et. Önümüzdeki sene gidersek bir sürü şey farklı olabilir ve daha da fazla çene çalabiliriz.”

1993

le 05/03/1993

“Les cours ont recommencé. Je les fais toujours avec grand plaisir mais je crois qu’il faut enfin réfléchir et doucement abandonner ce train de vie. Écrire, finir — si possible — tous ces “tissus” sur mes métiers, travailler aux projets qui attendent le “temps nécessaire” et penser aussi aux “co-productions” L’une de celles-ci, par exemple, est un projet d’opéra que me propose Rolf Baumgart, de Berlin, avec qui j’aimerais tenter un autre projet encore, un mien projet cette fois-ci. (Allons-nous jamais nous rencontrer en Allemagne pour la “première mondiale” ? (Foutu stylo !))

Hier soir, dîner chez l’Attaché culturel de France ; Monsieur l’Ambassadeur et Madame, Françoise Barret-Ducrocq (entre autres, secrétaire de l’Académie fondée par Mitterand) et autres. J’avais accepté l’invitation pour parler un peu avec Mme Ducrocq, qui a publié un livre (*Traduire l’Europe*), sur la “connaissance de l’autre”, sujet qui me tracasse depuis deux ans ; cette “connaissance” crée des problèmes qu’on n’avait pas imaginés jusqu’ici ; plus j’y pense plus je me demande ce qu’on peut attendre de ces rencontres des cultures. Je n’ai pas eu la moindre occasion d’échanger un traître mot avec elle. Un dîner à la française ne permet aucun changement des places. Elle a surtout parlé avec l’Ambassadeur, j’ai surtout parlé avec l’Ambassadrice (qui est une personne vraiment charmante !) J’essayerai demain, après sa conférence. Mais tout ce

1993

05/03/1993

“Dersler başladı yine. Çok zevk alarak yapıyorum ama artık düşünüp bu yaşam şeklini yavaş yavaş bırakmanın zamanı geldi sanırım. Yazmak, mesleklerim üzerindeki tüm ‘örgüleri’ bitirmek –mümkünse–, ‘gerekli zamanı’ bekleyen projeler üstünde çalışmak ve ‘ortak yapımları’ da düşünmek. Örneğin, bunlardan birisi, Berlin’den Rolf Baumgart’ın önerdiği bir opera projesi. Onunla, bu defa bana ait başka bir proje denemek istiyorum. (Berlin’de bir ‘dünya prömiyeri’ için buluşamayacak mıyız hiç? (gitti kalem)).

Dün akşam, Fransız Kültür Ataşesi’ninde akşam yemeği: Büyükelçi ve Eşi, Françoise Barret-Ducrocq (öbür işlerinin yanı sıra Mitterrand tarafından kurulan Akademi’nin sekreteri) ve başkaları. Daveti, iki senedir aklımı kurcalayan ‘ötekileri tanımak’la ilgili bir kitabı yayımlanan (*Avrupa’yı Çevirmek*) Madam Ducrocq’la biraz sohbet etmek için kabul etmiştim; bu ‘tanıma’ şu âna kadar tahmin edemediğimiz sorunlar yaratıyor; düşündükçe kültür karşılaşmalarından neler bekleyebileceğimiz sorusu derinleşiyor. Kendisiyle iki çift laf etme fırsatını bulamadım. Fransız usulü yemek davetleri yer değiştirmeyi olanaksız kılıyor. O Büyükelçi’yle, ben de Büyükelçi’nin (çok tatlı bir insan olan!) eşiyle konuştum daha çok. Yarınki konferanstan sonra bir daha deneyeceğim. Yalnız, yemekte söylenen her şey, konu hakkındaki fikirlerimi olumlar gibi geldi bana. Kendi ‘sorunla-

qu'on a dit pendant la soirée m'a semblé confirmer mes idées sur le sujet. Je n'ai fait qu'une très brève allusion à mes "problèmes" et l'Attaché a immédiatement répondu "qu'effectivement il y avait de très sérieux problèmes philosophiques qu'il faudrait longuement discuter"... C'est bien ce que je pense, mais ce qu'il faut faire c'est, justement, les formuler dès maintenant et ne pas se laisser bercer par un optimisme "romantique" Les Européens vont connaître les autres Européens mais ce ne sera ni facile ni aussi simple que l'on pourrait le croire. Oh, et puis, pourquoi te casser les pieds avec tout ce bavardage ? Mais vois-tu, ça me préoccupe très sérieusement. Je suis dans le bain, et aux États Unis (si jamais ce voyage se fait) le problème sera encore plus aigu."

le 18/04/1993

"Très chers Messieurs,

Je soussigné désire porter à votre connaissance que la réception de votre très estimée du 13 mars n'est parvenue au "Bel Étranger" que le 5 avril, exactement 23 jours plus tard. Le B.E. a trouvé que cela devenait scandaleux. Je lui ai conseillé patience et résignation lui faisant remarquer qu'à une époque où les hommes tentent (et tendent) volontiers (à) l'oubli de l'écriture (même par le truchement de machines électroniques) il y a un certain charme à recevoir une lettre qui nous reporte à 23 jours auparavant, etc..."

le 25/05/1993

"L'une de mes aventures "marquantes" des jours post-parisiens a été la lessive au cours de laquelle une paire de chaussettes achetée à Paris a gâché de son bleu de nuit toutes les onze

rıma' çok kısaca değindiğimde Kültür Ataşesi 'gerçekten uzun uzun konuşulması gereken çok ciddi felsefi sorunlar olduğunu' söyledi hemen... Ben de öyle düşünüyorum ama 'romantik' bir iyimserliğin kucağında sallanmak yerine sorunları şimdiden dillendirmek gerekir. Avrupalılar öteki Avrupalıları tanıyacak ama bu ne düşünüldüğü kadar kolay, ne de basit olacak. Neden bu gevezelikle canını sıkıyorum acaba? Ama gördüğün gibi bu konu ciddi ciddi meşgul ediyor beni. İçine dalmış durumdayım ve Birleşik Devletler'de (eğer bu yolculuk gerçekleşecek olursa) konu daha da sivrilecek."

18/04/1993

"Çok Sevgili Beyler,

13 Mart tarihli değerli gönderinizin 'Güzel El'e ancak 5 Nisan'da yani tam 23 gün sonra ulaştığını bilgilerinize arz ederim. G.E. bunun bir skandal olduğunu düşünüyor. İnsanların yazıyı unutmaya (elektronik makinelere karşın) gönüllü bir yol izledikleri (istedikleri) bir dönemde, bizi 23 gün öncesine götüren bir mektup almanın (vs) da bir cazibesi olduğunu belirterek, kendisine boyun eğmeyi ve sabır göstermeyi salık verdim..."

25/05/1993

"Paris-sonrası 'kayda değer' maceralarımın birisi çamaşır esnasında Paris'ten satın alınan bir çift gece mavisi çorabın beraber yıkandığı değişik renklerdeki öbür on bir çift çorabı mahvet-

paires de chaussettes de diverses couleurs lavées avec elle. Et cela ne m'arrive pas pour la première fois. Il y a trente ans, la même chose m'était arrivée, toujours à Paris. Morale : n'achetez plus des chaussettes bleues (de nuit) !"

le 30/07/1993

"Le petit article de *Libération* m'a beaucoup amusé ; mais tu sais, je crois, que ma moustache a pu traverser toutes les vagues des modes — bien qu'il y ait eu quelques "interruptions" — parce qu'elle doit son existence à une lèvre supérieure très vaste qui, quand elle reste nue, me fait toujours un drôle d'effet. C'est une surface qui se porte plus facilement quand elle est occupée !"

le 03/09/1993

"J'étais là, il y a un moment, à regarder un très bel insecte de nuit, tout vert, aux ailes qui avaient des reflets d'or et de lilas, qui, après s'être laissé tomber sur la tête, sur mon tapis de table, "attendait patiemment sa mort"... Il vient de disparaître. A-t-il pu voler ? L'expression entre guillemets n'est pas une citation mais une interprétation d'humain. Nous regardons les choses et nous interprétons, sans nous soucier de la "véracité" de ce que nous croyons voir."

"Je me suis acheté une machine à lessiver et l'inaugurerai demain, journée particulièrement chargée de travaux d'écriture comme de travaux domestiques. Un essai, sur nous et nos bêtes, doit être corrigé pour la dernière fois (?) avant que je me remette à un long essai sur "la connaissance de l'autre" qui prend, comme prétexte, notre séjour B.-Et. (ou Belettes, si tu veux...) en France."

mesiydi. Bu ilk kez gelmiyor başıma. Otuz sene önce de olmuştu aynı şey. Yine Paris'te. Kissadan hisse: Mavi (gece mavis) çorap almayın!"

30/07/1993

"*Liberation*'daki kısa makale çok eğlendirdi beni, ama biliyor musun, bence bıyığım tüm moda dalgalarını aştı –bazı 'kesin-tiler' olmasına karşın– çünkü varlığını, çıplak kaldığında hep tuhaf bir etki yaratan çok geniş bir üst dudağa borçlu. Dolu olduğunda taşınması daha kolay bir yüzey!"

03/09/1993

"Biraz önce, yeşil, altın ve leylak yansımali kanatları olan, kendisini başaşağı bıraktığı masa altı halımın üstünde 'sabırla ölmeyi bekleyen' çok güzel bir gece böceğini izliyordum... Yok olmuş. Uçabildi mi acaba? Tırnak içindeki ifade alıntı değil insan yorumu. Gördüğümüzü sandığımız şeylerin 'doğruluğunu' umursamadan, bakıp yorumluyoruz onları."

"Çamaşır makinesi aldım kendime ve açılışını hem yazı hem de ev işlerinin özellikle yoğun olduğu yarın yapacağım. Temelini Fransa yolculuğumuzdan alan G. El (ya da tercih edersen GüzEl)'den alan 'ötekini tanımakla' ilgili uzun bir deneme yazmaya koyulmadan önce hayvanlarımız ve bizimle ilgili deneme son kez (?) düzeltilecek."

"27'sine kadar tatildeyim (bugün bir konuyu çözmek için Beytepe'ye gitmem gerekti gerçi) sonra dersler başlayacak ve

“Je suis en vacances jusqu’au 27 (il est vrai que j’ai dû aller à Beytepe aujourd’hui pour régler une question), ensuite ce sera la rentrée et toute la routine qui va suivre jusqu’en janvier. Heureusement je n’aurai pas de cours pour le semestre de printemps. J’aurai pas mal de travail à faire avant ce fameux départ pour les U.S.A. vers la mi-avril. Espérons que nous nous reverrons en Mai. Jusqu’à la fin de l’année je dois être une machine bien graissée qui travaillera sans s’interrompre. Ç’aura été une année sans vacances, sans Méditerranée, sans Mersin. Ce n’est pas très intelligent, je sais. Et mon voyage en France a été un “changement de ciel”, mais comment prétendre que je me suis reposé ? Quand je pense que je ne suis même pas arrivé à cuisiner, ne serait-ce qu’un plat turc, pour vous ?”

le 03/11/1993

“Depuis le début de septembre mon “mal en grappe” est revenu. Ça m’a valu des journées de six crises. Cette nuit j’en ai eu trois. C’est te dire que j’ai la tête “un peu” en bouillie. L’autre jour je me suis démis l’orteil. Ça va mieux, déjà : mais il me faudra encore quelques jours pour pouvoir marcher sans une très raffinée claudication. Les choses à faire sont plus nombreuses que jamais, et quand je pense qu’il faudra très prochainement se mettre aux cartes de fin d’année je me sens bien ennuyé.”

“Dans quelques jours je commence à travailler avec ma traductrice en allemand ; et, avec mon compositeur allemand, on se mettra d’accord pour un opéra qu’il veut tirer de l’un de mes textes. Je mets en ordre quelques anciens essais pour en faire un nouveau livre. Et j’espère pouvoir terminer, avant mon départ, cet étrange bouquin entrepris après les Belles Étrangères ; essai sur la connaissance de l’autre, si tu veux.”

ocağa kadar aynı program sürecektir. Çok şükür, ilkbahar döneminde dersim olmayacak. Nisan ortası civarı gerçekleşecek meşhur ABD yolculuğu öncesi yapmam gereken epey iş var. Umarım mayısta görüşürüz. Sene sonuna kadar aralıksız çalışacak iyi yağlanmış bir makineye dönüşmem gerek. Tatilsiz, Ege'siz, Mersin'siz bir sene olacak. Çok akıllıca olmadığının farkındayım. Fransa yolculuğum ise 'hava değişimi' oldu ama dinlendiğimi söylemek mümkün mü? Üstelik size tek bir Türk yemeği bile yapamadığımı düşünüyorum da..."

03/11/1993

"Eylül başından beri 'salkım ağrım' başladı yine. Günler süren altı krize neden oldu. Dün gece üç kriz geçirdim. Başım 'biraz' bulanık yani. Geçen gün ayak parmağım çıktı. Şimdi daha iyi: ama hafifçe topallamadan yürüyebilmek için birkaç güne daha ihtiyacım olacak. Yapılması gereken şeyler her zamankinden fazla ve çok yakında sene sonu işlerine girişmek gerektiğini düşününce canım sıkılıyor."

"Birkaç güne kadar Almanca çevirmenimle çalışmaya başlayacağım; ve metinlerimden birinden bir opera çıkarmak isteyen Alman bestecimle de anlaşacağız. Bazı eski denemeleri kitap yapmak üzere düzenliyorum. Ötekini tanımakla ilgili deneme olarak adlandırabileceğimiz 'Güzel Eller'den sonra ele aldığım bu tuhaf kitabı gitmeden bitirebilmeyi umuyorum."

“Es-tu content de ton nouveau chauffe-eau ? L’ennui de la vie quotidienne pousse effectivement à faire des choses qui en elles-mêmes sont ennuyeuses ; mais comme on dit en turc, pour déclouer un clou il faut en clouer un autre (paraphrase presque, tellement la traduction est libre...)”

Mon lave-linge se révèle un grand amusement : tant par son travail que par son fonctionnement. Je me sens fasciné par le truc centrifuge pendant qu’il essore le linge. Nous disons que les fous aiment regarder l’eau couler ; et ceux qui aiment regarder le lave-linge ils sont quoi ? Idiots ? Très probablement.”

“Yeni su ısıtıcından memnun musun? Günlük hayatın sıkıcılığı kendileri de başlı başına sıkıcı şeyler yapmaya itiyor insanı; ama Türkçede dediğimiz gibi bir çiviye çıkarmak için başka bir tanesini çakmak gerekir* (çeviri o kadar serbest ki açıklama gibi oldu...).

Çamaşır makinem çok eğlenceli çıktı: hem yaptığı iş hem de işleme şekli açısından. Çamaşırı sıkarkenki santrifüj şeyi büyüyor beni. Bizde delilerin suya bakmaktan hoşlandığı söylenir; çamaşır makinesine bakmaktan hoşlananlar ne oluyor şu halde? Gerizekâlı? Büyük olasılıkla.”

1994

le 23/02/1994

“Ta lettre, postée le 28/12, m’est parvenue le 16/02 ! Une semaine durant j’ai reçu des lettres de Paris, mises à la poste pendant la période qui allait du 22/12 au 09/01. C’est tout dire. Merci pour tes vœux, on ne peut plus “intelligents” Si tu savais seulement combien ce que tu dis est juste ! Il n’est pas toujours facile de supporter ce que, d’habitude, on appelle “les bonnes choses” J’ai toujours admiré ta délicatesse d’esprit et de cœur. Mais, même quand on connaît bien son ami, on peut être frappé par la justesse d’une expression, par son “inattendu”. Remarque, je parle de la justesse d’interprétation d’une situation que tu ne pouvais pas connaître de près. Si tu m’avais vu tous les jours depuis trois ou quatre mois, tu aurais bien compris pourquoi je dis tout ça. Je me sens vraiment débordé. Et ça ne finit pas. Je dois terminer une préface à la réimpression d’un livre d’un ami qui n’est plus, et je ne l’ai toujours pas faite. Les lettres —trente— en attente depuis bien longtemps (même si elles ont mis 40 jours ou davantage pour m’arriver), je viens de les entamer. Trois ou quatre par jour. L’Amérique me pose des questions, j’y réponds ; des problèmes, je tâche de les résoudre. Avec ça, je n’ai même pas commencé à penser aux formalités et préparatifs du voyage. J’ajourne. Il faut passer deux bonnes matinées à l’hôpital pour se soumettre à une multitude d’examens et analyses. J’ai eu la mauvaise idée de me plaindre des muscles de mon dos. Voilà qu’on

1994

23/02/1994

"28/12'de gönderdiğin mektup bana 16/02'de ulaştı! Bir hafta boyunca Paris'ten 22/12 ile 09/01 tarihleri arasında postaya verilen mektuplar ulaştı elime. Durum bu. Dileklerin için teşekkür ederim. 'Akıl' dolular. Söylediklerinin ne kadar doğru olduğunu bilsen! Normalde 'iyi' dediğimiz şeylere katlanmak her zaman o kadar kolay olmuyor... Senin zihin ve yürek zarafetine her zaman hayran olmuşumdur. Ama insan arkadaşını iyi tanısa bile, bir ifadesinin doğruluğundan, 'beklenmedik' yönünden fazlasıyla etkilenebiliyor. Aslında, yorum doğruluğu diyorum ama söz konusu olan yakından bildiğin bir durum değil. Beni üç dört aydır her gün görüyor olsan niye böyle söyledigimi anlardın. Gerçekten işim başımdan aşkın. Sonu da gelmiyor. Artık olmayan bir arkadaşımın kitabının yeni baskısı için bitirmem gereken önsözü bitirmedim hâlâ. Uzun zamandır bekleyen ve henüz karşılık yazmaya başladığım mektuplar var –otuz tane– (bana ulaşmaları 40 gün ya da daha fazla zaman almış olsa bile). Günde üç veya dört tane yazıyorum. Amerika soru soruyor, yanıtlıyorum; sorunları, çözmeye çalışıyorum. Bununla beraber, yolculukla ilgili formalite ve hazırlıkları düşünmeye başlamadım bile. Erteliyorum. Bir dolu işlem ve inceleme için en az iki sabahı hastanede geçirmek gerek. Yanlış bir iş yapıp sırt kaslarımdan şikâyet ettim. Şimdi tüberkülozdan kansere, kalpten böbreklere, ciğerlere, şekerden prostata kadar ne istersen arıyorlar! Ancak

cherche tout ce que tu veux, de la tuberculose au cancer, de cœur aux reins ou aux poumons, du diabète à la prostate ! Ce n'est que la semaine prochaine que je pourrai faire faire tout ça. Et des tas d'autres problèmes, du quotidien au politique. Des textes et notes que je dois préparer pour les rencontres américaines, à mon essai qui attend patiemment que je le reprenne."

Chicago, le 23/04/1994

"Tu peux voir à quel point je suis en train d'"itinérer"... J'ai fait l'Est, le Sud ; le Nord sera prolongé vers l'Ouest et de là j'irai boucler mon périple par Boston et New-York. Ce qu'il s'est passé, j'essayerai de vous le raconter brièvement quand nous pourrons nous voir."

"Ici, de ma fenêtre au 14e étage, la vue du grand lac est imposante. Lundi, je fais un "cours" pour les étudiants de littérature turque à l'Université. En turc. Mercredi, je signe. Jeudi je "radio-phonise". Samedi je pars pour Portland dans l'Oregon. J'irai voir le Pacifique.

Je serai à Paris le 20 mai, si tout va bien."

le 21/06/1994

"Voilà une semaine qui s'est écoulée depuis ma rentrée à Ankara ; une semaine pleine à craquer de choses à faire, de gens à voir, de lettres à écrire, et de méfaits et malheurs.

J'ai pensé tout le temps à nos adieux manqués, à cette petite cérémonie à laquelle nous tenons et qui a été fâcheusement écourtée par ce conducteur qui se pressait. Je veux te remercier pour ton hospitalité si patiente et chaleureuse. Et pour toutes tes peines.

önümüzdeki hafta yaptırabileceğim bu işleri. Günlük yaşamdan siyasete, daha bir dolu sorun. Bir yandan Amerika'daki görüşmeler için hazırlanması gereken not ve metinler, öbür yandan sabırla yeniden ele alınmayı bekleyen denemem."

Chicago, 23/04/1994

"Ne kadar 'rotaladığımı' görüyorsun... Doğu ve Güney tamam; Kuzey, Batıya bağlanacak, oradan da geziyi bitirmek üzere Boston-New York yapacağım. Olan biteni, görüşebildiğimizde kısaca anlatmaya çalışacağım."

"Buradan, 14. kattaki penceremden gösterişli büyük bir göl manzarası görülüyor. Pazartesi, üniversitedeki Türk edebiyatı öğrencilerine 'ders' vereceğim. Türkçe. Çarşamba, imza. Perşembe 'radyolaşma.' Cumartesi Portland Oregon'a gidip Pasifik'i göreceğim.

Her şey yolunda giderse 20 Mayıs'ta Paris'teyim."

21/06/1994

"Ankara'ya döneli bir hafta oldu işte; yapılması gereken işler, görülmesi gereken insanlar, yazılması gereken mektuplar, kayıp ve talihsizliklerle dopdolu bir hafta.

Sürekli olarak edemediğimiz vedayı, sabırsızlanan sürücü nedeniyle kısa kesmek zorunda kaldığımız, önem verdiğimiz o küçük törenimizi düşündüm. Sabır ve sevgi dolu ağırlaman için çok teşekkür ederim. Tüm zahmetlerin için de.

Kedi nasıl? Üzücü ama kaçınılmaz bir soru... Siz nasılsınız?

Comment va Kedi ? Question pénible mais inévitable...
Comment vous portez-vous ?

Je suis venu retrouver des morts, des suicidés, des mourants, des malades. Je pensais déjà à tâcher de me trouver un appartement où je ne serais plus locataire, bien que mes moyens soient plus que limités. Voilà que le propriétaire de mon appartement se présente pour me dire que son fils va se marier vers la fin de l'année. Ce qui signifie bien "partez cher monsieur" J'allais me mettre au travail ! Les priorités sont une fois de plus déplacées. Les prix ont plus que doublé pendant mon absence. Nous sommes tous (ou presque) plus pauvres que nous ne l'avons été depuis bien longtemps.

Bıyık est peut-être la seule réjouissance dans tout cela. Retrouver mes amis aussi est un grand plaisir.

Je te tiendrai au courant des "progrès" qui, probablement, seront assez lents.

Mon livre* est imprimé ; on prépare la couverture.

Nous vivons dans une mer de sottises où les intégristes et les gauchistes d'arrière garde se rejoignent.

Je m'arrête là pour aujourd'hui et vous embrasse bien fort. Espérons que ma prochaine lettre puisse être plus optimiste."

le 11/09/1994

"Où en suis-je ? J'ai perdu 8 kilos pendant toutes les tortures médicales, pré- et post-opératoires. Les reprendre est affaire de longue haleine. Me nourrir a été un énorme problème qui, seulement depuis une semaine, semble devenir plus facile. Il y a les mauvais jours, les heures difficiles et en plus les deux jours exténuants de la chimiothérapie : le jour de la piqure et son lendemain. Heureusement pour le moment aucun effet secondaire, sauf une constipation qui arrive vers la fin de la semaine et que j'arrive à traiter au moyen d'aliments appropriés. Beaucoup

[Ne Kitaps: Ne Kedisiz]

Dönüşte ölmüş, intihar etmiş, ölmekte ve hasta olanlarla karşıladı beni. Çok sınırlı imkânlarıma karşın artık kiracı olmayacağım bir daire edinmeyi düşünüyordum zaten. Ev sahibim sene sonuna doğru oğlunun evleneceği haberini vermek üzere geldi. Bu da 'Gidiniz Sevgili Beyefendi' anlamına geliyor... Çalışmaya başlayacaktım! Öncelikler değişti yine. Yokluğumda fiyatlar neredeyse iki katına çıkmış. Hepimiz (ya da hemen hemen) uzun zamandır olmadığımız kadar fakirleştik.

Tüm bunların içinde tek mutluluk verici şey Bıyık. Arkadaşlarımı yeniden görmek de büyük zevk.

Seni büyük olasılıkla yavaş olacak 'gelişmelerden' haberdar edeceğim.

Kitabım* basıldı; kapağı hazırlanıyor.

Kökten dincilerle son kerte solcularının birleştiği bir aptallık deryasında yaşıyoruz.

Bugünlük burada bitiriyor ve sizleri çok öpüyorum. Umarım bir sonraki mektubum daha iyimser olur."

11/09/1994

"Ne durumdayım? Ameliyat öncesi ve sonrası gördüğüm tıbbi işkenceler sırasında 8 kilo verdim. Geri almak uzun soluklu bir iş olacak. Beslenmek ancak bir haftadır biraz kolaylaşan çok büyük bir sorun oldu. Kötü günler, zor saatler oluyor, bir de korkunç yorucu iki kemoterapi günü: iğne günü ve ertesi gün. Neyse ki, şimdilik yan etki yok. Hafta sonuna doğru beliren ve uygun yiyeceklerle tedavi edebildiğim kabızlık dışında. Ziyarettime gelen çok ve bilgisayarda temize çekme işini üstlenen genç arkadaşlarımin fedakârlığı sayesinde, çok geçmeden bitirebile-

[Ne Kitapsız Ne Kedisiz]

de monde vient me voir et enfin, grâce au dévouement de mes jeunes amis qui se chargent de la mise au propre sur ordinateur, je travaille de plus en plus assidûment à mon bouquin que j'espère pouvoir terminer sans trop tarder. Tu en recevras un exemplaire, le temps venu, pour une très bonne raison ! Mes essais (1er cahier) sont en vente depuis presque deux semaines. Mon temps est rongé de tous côtés, mais surtout par les accès de faiblesse et de fatigue pendant lesquels il faut se mettre sagement dans un grand fauteuil et attendre que les forces reviennent. Je te remercie de ta lecture du *Guide* mais je veux bien savoir ce que tu en penses en lecteur "commun", aussi. Ta remarque sur mon "attrait pour les maisons où l'on cuisine" m'a beaucoup intéressé. Tu as vu quelque chose en moi dont je n'ai jamais été conscient. Veux-tu m'en parler encore ? Et vos vacances ? Bien reposés au moins ?

Aujourd'hui mon propriétaire s'est présenté et a fait le méchant, bien que le pauvre garçon qui garde Büyük et la maison lui ait expliqué la situation. Dans mon état c'est la catastrophe complète. Il marie son fils et demande que je quitte ; moi je tâche de survivre. Je vois demain une avocate. Vous saurez ce qui se passera."

le 03/11/1994

"Carissimi Giovanni,

Un souffle italien sur tes 64 ans. Vis-les en pleine forme, ces nouveaux jours qui ressembleront pourtant aux précédents. Tu n'es même pas à Paris, peut-être, en ce moment. Mais où que tu sois accepte mes meilleurs vœux.

Dans quelques jours je passerai les "contrôles" médicaux des trois premiers mois. Espérons que cela soit encourageant. Je vous écrirai.

Tu as dû recevoir mon livre. En attendant que tu puisse le lire ou au moins en déchiffrer le titre, je t'embrasse bien fort. J'embrasse aussi Gino et vous souhaite un bon hiver."

B.

ceğimi umduğum kitabımla ilgili giderek daha düzenli çalışabiliyorum. Zamanı geldiğinde, çok iyi bir nedenden ötürü, örneği ulaşacak eline! Denemelerim (1. Defter) neredeyse iki haftadır satışta. Zamanım dört bir yandan kemiriliyor ama esas sorun geniş bir koltuğa uslu uslu yerleşip yeniden güç kazanmayı beklemeyi gerektiren zayıflık ve yorgunluk nöbetleri. *Guide*'i okuduğun için teşekkür ederim ama 'ortalama' okuyucu olarak da fikrini öğrenmek isterim. 'Yemek yapılan evlere olan zaafım'la ilgili gözlemin çok ilgimi çekti. Bilincinde olmadığım bir şey gördün bende. Bundan biraz daha söz eder misin lütfen? Ya tatiliniz? Dinlendiniz mi bari?

Bugün ev sahibim geldi ve evde Bıyık'a bakan zavallı oğlan durumu anlatmış olmasına karşın gıcıklık yaptı. İçinde bulunduğum durum da tam bir felaket. Oğlunu evlendiriyor ve gitmemi istiyor; bense hayatta kalmaya çalışıyorum. Yarın bir hanım avukatla görüşeceğim. Olacakları haber veririm."

03/11/1994

"Carissimi Giovanni,

64 yaşın için bir İtalyan esintisi. Öncekilere benzeyecek olsalar da bu yeni günleri bomba gibi yaşa. Şu anda belki Paris'te bile değılsindir. Ama nerede olursan ol iyi dileklerimi kabul et.

Birkaç güne kadar ilk üç ay kontrollerinden geçeceğim. Umarım sonuçlar cesaretlendirici olur. Yazarım size.

Kitabım eline geçmiş olmalı. Okumanı ya da başlığını çözmeni bekliyor ve seni çok öpüyorum. Gino'yu da öpüyor ve size güzel bir kış diliyorum."

B.

Les lieux, les travaux, les évènements: années 90

par Alain Mascarou

32 lettres et cartes

*Entre parenthèses, les dates des lettres où se trouve l'information,
que ces lettres figurent ou non dans le choix proposé.*

lieux, êtres, évènements :

17 janvier 1990 propos sur l'écriture et signatures au
Sanat Kurumu à Ankara

fin d'été 90 : séjour de Jean en Turquie

séjour à Mersin avec le projet de s'y installer "encore, du
moins après 6 heures du soir, la ville méditerranéenne
qu'on désirerait" (02/11/1990)

janvier 91 : Guerre du Golfe

juin-juillet 1991, séjour en Allemagne à l'occasion d'une
invitation à Berlin pour une lecture le 27 juin

a renoncé au retour par Athènes et Tinos, "l'île de ma
grand'mère"

début septembre 91 : quelques jours à Mersin

15 novembre 1991 prix international Pegasus pour
Gece : "Ma vie a bien changé un peu mais comment de-
venir "un autre" parce qu'on a eu un prix ?" (03/12/1991)

Yerler, alışmalar, olaylar: 90'lı yıllar

Hazırlayan: Alain Mascarou

32 mektup ve kartpostal

Parantez içinde söz konusu bilgiye kaynak olan mektubun –seçki içinde yer alsın ya da almasın– tarihi verilmiştir.

Yerler, insanlar ve hayvanlar, olaylar:

17 Ocak 1990: Ankara'da, Sanat Kurumu'nda imza günüyle ve yazıyla ilgili konular.

1990 yaz sonu: Jean'ın Türkiye gezisi.

Yerleşme planı yaptığı Mersin'e seyahat. "En azından akşam 6'dan sonra, hâlâ sevdiğimiz gibi bir Akdeniz şehri" (02/11/1990)

Ocak 1991: Körfez Savaşı.

Haziran-Temmuz 1991: Almanya gezisi. 27 Haziran tarihli bir okuma için Berlin'e davet edilir.

Dönüşte Atina ve Tinos'a –"anneannemin adası"– uğramaktan vazgeçer.

1991 Eylül başı: Mersin'de birkaç gün.

15 Kasım 1991: Gece'yle uluslararası Pegasus Ödülü: "Hayatım biraz değişti ama ödül alındı diye nasıl olur da 'bir başkasına' dönüşülür?" (03/12/1991)

août 92 bref séjour sur la côte méridionale de la Mar-
mara
septembre 92 : dix jours avec Jean près de Mersin, à Vi-
ranşehir
24 janvier 93 : assassinat d'Uğur Mumcu à Ankara
29 avril 1993 : départ pour Paris à l'occasion de la quin-
zaine des "Belles Étrangères" : Paris (invité au Cercle de
Minuit par Michel Field ; interview par Ali Semizoğlu
à Radio-Multitudes), Lyon, Aix, Montpellier ; retour à
Ankara le 20 mai
8-11 octobre 93 invitation par le ministre de la Culture
turc à la Foire du Livre de Francfort
2 avril- 19 mai (départ d'Ankara le 28/29 mars, à Paris
le 20 mai) 1994 : séjour aux US à l'occasion de la remise
du prix Pegasus (New-York, Washington, New Orleans,
Loyola, Baton Rouge, Chicago, Portland, Boston, New-
York)
14 juin 1994 retour à Ankara, puis hospitalisation en
juillet-août
14 juillet 1995 : décès à Hacettepe Hastanesi.

publications :

1990 traduction d'un essai de Umberto Eco pour une
revue
1990 : novembre, parution de *Kılavuz*
février 1991 "Soruşturma : Masal", *Varlık*, sayı 1001.
mars 1991 réponses aux questions de Murat Yalçın
"Her Kitap Yazılışına Dek Yaşanan Yılların Ürünüdür",
Varlık, sayı 1002.
avril 1991 Hulki Aktunç, Oruç Aruoba, Selim Ileri,
"Yazılı Sorulara Bilge Karasu'dan Yazılı Yanıtlar", *Argos*,
sayı 31.
1991 : CEMOTI (Paris, Semih Vaner) et *Nota-Bene* (Paris,
Alain Bosquet) publient des extraits de *La Nuit*, traduc-
tion de *Gece* par Alain Mascarou et Serrâ Yılmaz.

Ağustos 1992: Marmara'nın güney sahiline kısa gezi.
Eylül 1992: Mersin'e yakın Viranşehir'de, Jean'la on gün.
24 Ocak 1993: Uğur Mumcu suikasti.
29 Nisan 1993: "Güzel Eller" nedeniyle Paris'e gider.
Michel Field tarafından Cercle de Minuit'ye davet edilir.
Ali Semizoğlu'yla Radio-Multitudes'de konuşur. Lyon,
Aix ve Montpellier'ye gider. 20 Mayıs'ta Ankara'ya dö-
ner.
8-11 Ekim 1993: Türk Kültür Bakanı tarafından Frank-
furt Kitap Fuarı'na davet edilir.
2 Nisan-19 Mayıs (Ankara'dan 28/29 Mart'ta, Paris'ten 20
Mayıs'ta yola çıkar) 1994: Pegasus Ödülü nedeniyle ABD
gezisi (New-York, Washington, New Orleans, Loyola,
Baton Rouge, Chicago, Portland, Boston, New-York).
14 Haziran 1994: Ankara'ya döner ve Temmuz-Ağustos'ta
hastaneye yatar.
14 Temmuz 1995: Hacettepe Hastanesi'nde vefat eder.

Yayınlar:

1990: Bir dergi için Umberto Eco'nun bir denemesinin
çevirisi.
Kasım 1990: *Kılavuz*.
Şubat 1991: "Soruşturma: Masal", *Varlık*, sayı 1001.
Mart 1991: Murat Yalçın'ın sorularını yanıtlar: "Her Ki-
tap Yazılışına Dek Yaşanan Yılların Ürünüdür", *Varlık*,
sayı 1002.
Nisan 1991: Hulki Aktunç, Oruç Aruoba, Selim İleri,
"Yazılı Sorulara Bilge Karasu'dan Yazılı Yanıtlar", *Argos*,
sayı 31.
1991: *CEMOTI* (Paris, Semih Vaner) ve *Nota-Bene* (Paris,
Alain Bosquet) *Gece*'den bölümler yayımlarlar. *Gece* Ala-
in Mascarou ve Serrâ Yılmaz tarafından çevrilir.

septembre 91 signe un contrat avec Metis accordant l'exclusivité de ses œuvres
 février 93 : essai sur Erol Akyavaş, en préface à un catalogue d'exposition à Istanbul
 avril 1993 : parution de la traduction de *Gece* en français (*La Nuit*)
Les Mûriers (N.R.F., juin 1993, n° sur les écrivains turcs, coordonné par Claude-Pierre Pérez), extrait d'*Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*, "Dutlar", traduction d'Alain Mascarou)
 avril 1994 : parution de la traduction de *Gece* en anglais par Güneli Gün (*Night*)
 fin août 1994 : parution de *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*
 mars 1995 : parution de *Narla İncire Gazel*

tâches et travaux en cours :

novembre - décembre 1992 : "92 Günlüğünden," cf *Öteki Metinler* s. 95-99
 1993 : *Yol*, journal des "Belles Étrangères", *El Güzelleri* cf *Öteki Metinler* s. 100-110
 1993-1994 *Gidememek*, livret d'opéra pour le compositeur allemand Rolf Baumgart, cf. *Lağımlaranası....*, s.163-188 (10/12/1993 : séjour à Ankara et Istanbul de R.B. accompagné de "ma traductrice en allemand")
 du 19 mars au 13 juillet 1994, journal de route "Son Günlükler" (1994), cf *Öteki Metinler* s. 111-127
 automne 1994, après son opération du cancer du pancréas, "Acı Çeken Gövde," cf *Öteki Metinler* s. 15-21.

écriture : le 'work in progress'

"Je dois terminer deux longs essais [dont l'un est celui sur les minorités, "Azınlık-Azınlıklar," "Bir Çözümleme Denemesi," repris dans *Öteki Metinler*, s. 22-40, 1999] avant

Eylül 1991: Metis'le eserlerini kapsayan bir sözleşme imzalar.

Şubat 1993: İstanbul'da, sergi kataloğunun önsözü için Erol Akyavaş'la ilgili bir deneme yazar.

Nisan 1993: *Gece'nin (La Nuit)* Fransızca çevirisi.

Les Mûriers (Haziran 1993, düzenlemesi Claude-Pierre Pérez tarafından yapılan Türk yazarlarıyla ilgili sayı), *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı'ndan, "Dutlar"*, Alain Mascarou çevirisi).

Nisan 1994: *Gece'nin (Night)* Güneli Gün tarafından yapılan İngilizce çevirisi.

1994 Ağustos sonu: *Ne Kitapsız Ne Kedisiz*.

Mart 1995: *Narla İncire Gazel*.

Devam eden görev ve çalışmalar:

Kasım-Aralık 1992: "92 Günlüğünden," *Öteki Metinler* s. 95-99.

1993: "Yol," "El Güzelleri," *Öteki Metinler* s. 100-110

1993-1994 *Gidememek*, Alman besteci Rolf Baumgart için opera çalışması, *Lağım-laranası....*, s. 163-188 (10/12/1993): Rolf Baumgart'ın –"Almanca çevirmenim"– eşliğinde, Ankara ve İstanbul gezisi.

19 Mart-13 Temmuz 1994, yol günlüğü: "Son Günlükler" (1994), *Öteki Metinler* s. 111-127.

1994 Sonbaharı: Pankreas kanseri operasyonu ardından, "Acı Çeken Gövde," *Öteki Metinler* s. 15-21.

Yazı: 'work in progress':

"Tekrar bir sonraki kitabım (ki seneler önce bitmiş olmalıydı!) üstünde çalışmaya başlamadan önce iki uzun deneme bitirmem gerekiyor" (02/11/1990).

de me remettre à travailler au bouquin suivant (qui, en réalité, aurait dû le précéder d'un bon nombre d'années !)" (02/11/1990)

"Je dois m'atteler sérieusement au travail pour la parution d'un bouquin qui est prêt à 80 % [Narla İncire Gazel] et pour continuer à travailler sur le 'grand projet'[le sujet *Beyoğlu* ?]. Vaudrait-il mieux aller en retraite sur la côte méditerranéenne ? À Mersin, par exemple ? Y vivre et terminer ce que j'ai projeté ?" (02/04/1991)

mars 1992 écrit un article-cours pour Bursa, département de philosophie, sur "la connaissance d'une culture étrangère à travers sa littérature" "Öteki Metni Tanımak" (recueilli dans *Öteki Metinler* s. 41-46, 1999)

déc 1992 "un compositeur berlinois dont j'avais fait la connaissance l'année dernière (...) veut que nous fassions ensemble un opéra (bilingue !) et moi, je vais lui proposer (il viendra en Turquie l'année prochaine) de "co-opérer" à mon projet "1919" : quelque chose qui fera progresser le 'pas' réalisé par *Çeşitlemeli Korku...*" (à A. M., 08/12/92)

"grâce au dévouement de mes jeunes amis qui se chargent de la mise au propre sur ordinateur, je travaille de plus en plus assidûment à mon bouquin [Narla İncire Gazel] que j'espère pouvoir terminer sans trop tarder." (11/09/1994)

Bunlar "Azınlık-Azınlıklar," "Bir Çözümleme Denemesi"dir [ve *Öteki Metinler*'de yer alır, s. 22-40, 1999].

"%80'i hazır bir kitabı [*Narla İncire Gazel*] yayımlatmak ve 'büyük proje'ye [Beyoğlu konusu belki?] devam etmek için ciddi şekilde çalışmaya koyulmalıyım. Emeklilikte Akdeniz'e gitmek daha mı iyi olur? Orada yaşayıp, planladıklarımı bitirmek?" (02/04/1991).

Mart 1992: Bursa, Felsefe Bölümü için "Edebiyatı aracılığıyla yabancı bir kültürü tanıma"yla ilgili kısa bir makale yazar: "Öteki Metni Tanımak" (*Öteki Metinler* s. 41-46, 1999).

Aralık 1992: "Geçen sene tanıştığım Berlinli bir besteci (...) beraber bir opera yazmamızı istiyor (çift dilli!) ben de '1919' projemde 'işbirliği' yapmamızı önereceğim (önümüzdeki sene Türkiye'ye geliyor). *Çeşitlemeli Korku*'yla atılan 'adımı' geliştirecek bir proje olur." (A. Mascarou'ya, 08/12/92)

"Bilgisayarda temize çekme işini üstlenen genç arkadaşlarımın fedakârlığı sayesinde, çok geçmeden bitirebileceğimi umduğum kitabımla ilgili [*Narla İncire Gazel*] giderek daha düzenli çalışabiliyorum." (11/09/1994).

Tombeau

B. mourut dans une chambre d'hôpital, mais dans cette chambre aussitôt les mains qui savent mesurer le temps d'une agonie, administrer les derniers soins, effacèrent toute trace de l'événement. On l'emporta. Le lit fut refait. La chambre rangée. Ai-je douté un instant, tant elle était rendue à la neutralité froide — drap propre et roide plié sur couverture bordée — d'un cadre prêt à accueillir l'espoir qu'une vie continue, que la mort eût lieu ? Un événement si énorme avait si peu de résonance qu'un simple changement de linge pouvait l'étouffer, ou le contenir. Chaque geste avec rigueur enchaîné jusqu'à la réalisation de cet objet — un lit refait, plat, lisse, obscène —, recouvrait d'ouate et de feutre le coup de gong, ensevelissait du passage la seconde, emportait dans le flux des travaux le hiatus, la solution de continuité. Échappée, dans quel coin du cube de la chambre la vie, sous la forme peut-être d'un point très brillant, ou d'un insecte aux ailes tremblantes, continuait-elle ? Tu m'as vu mourir, dit l'œil sans bord. Dit le blanc de l'œil retourné par la nuit. Dit le dernier râle qu'elle expluse. Dit le vomissement. À la fin il n'y a rien qu'on puisse voir. Je t'ai vu mort. L'espace d'un instant, révolu. Se peut-il que je n'en aie pas été moi-même anéanti, ou défiguré ? La mort physique n'était donc pas une déflagration, mais la phase implosive d'une parole. Ce que la bouche ne peut rendre. Un trou noir. L'orbe d'une vie ne vient pas élégamment s'achever : des doigts, des yeux ne s'agitent plus, une nuque ne soutient plus la tête, une mâchoire se trahit. Une vie est démise. Est-ce

Mezar

B. bir hastane odasında öldü, ama bu odada, bir can çekişmenin zamanını ölçmeyi, son bakımları yerine getirmeyi bilen eller olayın tüm izlerini çabucak silivermiş. Götürmüşler onu. Yatak yeniden yapılmış. Oda düzeltilmiş. Öylesine, bir yaşamın devam ettiği umudunu benimsemeye hazır bir ortamın soğuk donukluğuna dönüştürülmüştü ki oda –kenarı şeritli battaniyenin üzerine doğru katlanmış temiz ve gergin çarşaf– bir an için ölümün gerçekleştiğinden şüphe duydum mu acaba? Böylesi büyük bir olayın o kadar az yankısı vardı ki, sadece yatağın değiştirilmesi bunu bastırabiliyor ya da susturabiliyordu. Bu nesne –yeniden yapılmış dümdüz, müstehcen bir yatak– gerçekleşene kadar art arda kararlılıkla yapılan her hareket, gonk vuruşunu pamuk ve keçeyle kaplıyordu, bu hareketin olduğu saniyeyi kefenliyordu, bir yığın iş arasında kopukluğu, süreklilik çözümünü alıp götürüyordu. Küp şeklindeki odanın hangi köşesine saklanmış olarak, belki de çok parlak bir nokta ya da titreşim kanatlı bir böcek biçiminde devam ediyordu hayat? Öldüğümü gördün, diyor kenarları olmayan göz. Diyor, gecenin devirdiği gözün akı. Diyor, gecenin dışarı attığı son hırıltı. Diyor kusma. Sonunda, görülebilecek hiçbir şey yok. Seni ölü gördüm. Bir ânın süresi, bitmiş bir ânın. Bu beni de yok etmemiş, bozmamış olabilir mi? Fiziksel ölüm bir tutuşma değil de, bir sözün içpatlama aşaması değil miydi öyleyse? Ağzından çıkarılamayan. Bir kara delik. Bir yaşamın çemberi zarıfça tamamlanamıyor: parmaklar, gözler artık hareket etmiyor, bir ense artık başı tutmuyor, bir

cela ? Une vie se détache. Comme au mur les feuillets jour après jour des calendriers de mon enfance. On ne peut revenir en arrière. L'idée que le cadavre fût désormais intouchable, ravi aux dimensions de la vie commune, ou météore échoué brûlant d'un autre monde, m'impose peut-être cette image. J'eus donc l'impression d'un imperceptible changement de tableau. D'un escamotage. Quelque chose se produisit à quoi je ne pus assister et je fus soustrait avec violence pour aussitôt m'étonner cependant de me retrouver intact car du choc, la violence fut amortie comme l'est dans la chute d'un boxeur projeté par l'uppercut dans les cordes, à l'intérieur des quatre murs, dans le même monde, mais au voisinage d'un autre règne. Je ne l'ai pourtant pas quitté des yeux. L'air vibre comme une vitre quand la foudre tombe, propage à l'infini le bruit d'un infime décrochement. C'est fini... La modification était insignifiante. Elle consistait dans la vitesse du recul, dans une vitesse sidérante ou plutôt, dans l'écume laissée par elle, les débris sur la peau des lèvres, le luisant de l'œil, le sillon des grandes rides, le dépôt — la déposition ? — d'une présence familière, immatérielle. Ou plutôt encore : la décantation. Était-ce cela qu'on appelle tranquillité du mort ? Paix du visage ? Sa face n'avait d'autre profondeur que la surface imposée au premier plan, où toute vie pour refluer se reposait, qui au premier contact partirait en lambeaux souples, tels qu'on les voit aux flancs des écorchés des gravures ; lesquels à leur tour découvrieraient d'autres surfaces et celles-ci, au moindre effleurement, s'effeuilleraient sous mes doigts comme les pages d'un livre d'anatomie se détachent de la reliure, autant de peaux s'envolant, se volatilissant, planches et légendes, une à une, jusqu'à épuisement des réseaux, ou grilles, du corps. Fini ?... On ne peut épuiser la matière. Chaque proposition fonce en nous des galeries d'où nous nous extrayons sous forme de gravats. Chaque parole ajoute au désordre du monde. (« L'amour est un réseau délicat de limites. » Cette phrase de B., qu'il disait n'avoir pas écrite, je la pose en tremblant, en cet endroit, mais selon l'attitude dans laquelle les bâtisseurs d'enceintes, sur une des collines de la ville où je le connus, décidèrent de placer entre les moellons de vieilles statures de marbre prises dans les ruines toutes proches cou-

çene kendini bırakıyor. Bir yaşam çekip gitmiş. Bu mu? Bir yaşam bağı koparıyor. Çocukluğumun yaprakları tek tek koparılan duvar takvimleri gibi. Geri dönmek mümkün değil. Belki de bu görüntüyü zorla aklıma getiren, ortak yaşamın boyutlarından uzaklaşmış naaşın artık dokunulmaz olduğu düşüncesi, ya da yanıp başka bir dünyadan yeryüzüne düşmüş bir meteordur. Yani bir tablonun belli belirsiz değiştiği izlenimine kapıldım. Bir el çabukluğuyla. Hazır bulunamadığım bir şey oldu ve sert bir şekilde bunun dışında bırakılmış oldum, buna karşın bir anda kendimi toparladığıma şaşıtm, çünkü şokun etkisiyle, iplerin aparkatıyla ileriye fırlayan bir boksörün düşüşü gibi, şiddetin etkisi, aynı dünyada ama başka bir egemenliğin yanı başında, dört duvar arasında azaldı. Yine de gözümü ondan ayırmadım. Hava yıldırım düştüğünde bir camın titremesi gibi titriyor, ufacık bir hareketin sesini sonsuzca etrafa yayıyor. Bitti... Değişim dikkate değer değildi. Gerileme hızlıydı değişim, sersemletici hız, ya da daha ziyade ardında bıraktığı köpük, dudakların derisindeki kırıntılar, gözün parıltısı, derin kırıksıklıkların izi, tanıdık, tüy gibi bir varlığın tortusu –indirilişi?–. Ya da daha ziyade duruluğu. Ölünün sükûneti denen şey miydi bu? Yüzün huzuru? Yüzünde, gravürlerin soyuklarının içinde görüldüğü gibi, ilk dokunuşta usulca parçalara ayrılan, yaşamla ilgili her şeyin geri çekilip dinlendiği, ön planda kendini gösteren yüzeyden başka bir derinlik yoktu; bu parçalar da başka yüzeyleri ortaya çıkaracaktır, bunlar da ufacık bir dokunuşla parmaklarımın arasında ciltten ayrılan bir anatomi kitabının sayfaları gibi yaprak yaprak açılacaktır; vücudun ağları veya kafesleri bitinceye kadar birer birer levhalar ve resim altı yazıları ile birlikte uçup giden, uçuşan onca deri. Bitti mi?... Madde tüketilemez. Her önerme, kendimizi moloz halinde çıkardığımız dehlizler kazar içimizde. Her söz dünyanın karmaşasına bir şey ekler. (“Aşk hassas bir sınırlar ağıdır.” B.’nin bu sözünü –bunu bir yerde yazmadığını söylüyordu– titreyerek buraya koyuyorum, ama onu tanıdığım şehrin tepelerinden birindeki sur inşaat işçilerinin yanı başlarındaki yıkıntılardan alınmış eski mermer heykelleri mo-

Buradaki “indiriliş” sözcüğü, İsa’nın haçtan indirilişine gönderme yapan dini bir kullarımdır. (ç.n.)

chées, ou encore la tête vers le sol. C'est ma façon de le savoir mort. Il entrait peut-être dans cette solution apportée par une bande de maçons à un problème d'approvisionnement, la mécanique du défi, ou simplement l'esprit de jeu. Mais l'un d'eux, et peut-être chacun d'eux, la journée faite, en quittant le chantier se retourna et jeta un coup d'œil vers le rempart. À la lumière des torches ou du crépuscule, il heurta le drapé blanc s'enlevant sur l'ensemble et fut terrassé par la raideur des plis sertie dans le mortier encore frais. J'entre donc. Je marche à l'intérieur de la forteresse, vers la ville haute, par les ruelles, étuis d'ombre percés de portes, ouvertes sur des cours claires et arborées, une dalle où somnole un chat, de tout son long étiré, une conversation s'éteignant en chuchotis, en gestes furtifs. De B. me restent : une petite carafe de cristal ébréché, un commentaire des Sept Dormants d'Éphèse, un rond de serviette en métal gravé d'un monogramme illisible, une cravate que je n'ose passer autour du cou, et cette phrase que je répète, mais dont j'oublie les tenants et les aboutissants. (J'ai évoqué plus haut l'idée d'une lutte. B. Lutta — une lutte frontale — contre la mort, roulant des yeux incroyablement mobiles, les jetant dans tous les sens afin de saisir la logique d'un texte atroce. Pourtant la formule « tenir tête » m'apparaît dans sa compacité d'expression figée. Je n'y vois qu'une agglomération têtue. Boule muette. Inutilisable. Mais qu'on recule dans le temps des usages, l'expression s'efface devant cette autre, dont le sommeil dans la page d'un dictionnaire a préservé la fraîcheur insolite « tenir visage ». C'est elle que je veux exhumer. Et refaire, comme on le dit d'un joueur. Rehausser de pourpre. On avancerait un visage comme on porte un masque. On l'opposerait, pellicule légère et amovible, sous lequel la ruse prépare son triomphe. Un homme donc lutte contre la mort. Puis-je faire qu'au visage de douleur brandi pour l'éloigner soudain se substitue, par enchantement la mort ayant capitulé, son visage éclatant de vivant ? J'ai toujours sur moi, serrée dans un portefeuille, une photographie de B. découpée dans un journal peu avant qu'il ne meure. Je m'étonnai ce jour-là de le voir apparaître au beau milieu d'une grille de mots-croisés. Pour n'importe quel lecteur pressé, l'image ici servirait à noircir quelques

loz taşlarının arasına yerleştirmeye karar verişlerindeki tutum gibi: yatık veya başları yere doğru. Onu ölü bilme tarzım bu. Bir grup duvarcının bir ikmal sorununa getirdiği bu çözümde işin içine belki de meydan okuma mekanizması ya da sadece oyun mantığı giriyordu. Ama içlerinden biri, belki de her biri, günün sonunda şantiyeden ayrılırken arkasına dönüp kale suruna doğru şöyle bir bakmıştır. El fenerlerinin veya alacakaranlığın ışığında, bütünü üzerinde yerinden oynayan küçük beyaz kıvrıma çarpıp, henüz ıslak olan yapı harcının içine oturtulmuş büklümlerin sertliğiyle yere serilmiştir. Kaleye giriyorum. Aydınlık ve ağaçlıklı avlulara açılan kapıların delip açtığı gölgeden kılıflar gibi dar sokaklardan yüksek kentin içlerine doğru yürüyorum: gerilip uzanmış bir kedinin uyukladığı bir döşeme taşı, kaçamak hareketlerle fısıltılar halinde yitip giden bir sohbet. B.'den bana kalanlar: çentikli kristal bir karafa, Efes Yedi Uyurlar'ın bir yorumu, bir adın okunmayan baş harflerinin kazılı olduğu metal, yuvarlak bir peçetelik, boynuma geçirmeye cesaret edemediğim bir kravat ve yinelediğim ama ayrıntısını unuttuğum bir cümle. (Yukarıda bir mücadeleden söz etmiştim. B. ölümle mücadele etti –doğrudan bir mücadele–, inanılmaz hareketli gözlerini çevirerek, acımasız bir metnin mantığını algılamak için her yöne döndürerek. Oysa “kafa tutmak” deyimini kalıplaşmış söz yoğunluğu gibi geliyor bana. Burada inatçı bir yığılma görüyorum sadece. Suskun küre. Atıl. Ama kullanımlar zamanına geri dönmeye, bu deyim bir sözlüğün sayfasındaki uykusunun tuhaf tazeliğini koruduğu şu deyim karşısında siliniyor: “yüz tutmak.” Toprağın altından çıkarmak istediğim deyim bu. Bir oyuncu için söylendiği gibi, yeniden oluşturmak. Allahı pullamak. Bir yüz bir maske taşır gibi sunulabilir. Bu yüze karşı olarak, altında hınlının zaferini hazırladığı hafif ve takıp çıkarılabilir bir ince deriden söz edilebilir. İşte bir adam ölümle mücadele ediyor. Onu bir anda bundan uzaklaştırmak için, acıdan kaskatı kesilmiş bir yüzün yerine mucize eseri ölümün pes etmesiyle, sağlığındaki ısıltılı yüzünü koyabilir miyim? B.'nin ölümünden az önce bir gazeteden kesip cüzdanıma sıkıştırdığım bir fotoğrafını hep üzerim-

Burada “yüz tutmak” Türkçedeki anlamında kullanılmamıştır; Fransızcada “kafa tutmak” ile eşanlamda yer alan ender ve eski bir kullanımdır. (ç. n.)

cases des lettres d'un nom connu, resterait simple indication, définition colorée et pratique, pur icône. Après coup, ce procédé stérile se chargea pour moi d'un sens inattendu. À leur tour les lettres du nom serviraient de repères pour la formation d'autres mots de hasard. L'inverse d'une germination, au terme de laquelle ordinairement se déploie une forme individuée, commencerait alors, peu à peu le nom disparaissant, absorbé à mesure dans la prolifération des signes, embryon phagocyté par la nuit, puis, toutes cases remplies, introuvable. Dissout dans une substance qu'il sécréta. Du centre du dispositif, par la lucarne, l'auteur regarderait encore, se retournant vers l'objectif avec l'air malicieux d'avoir tout prévu du brouillage. (Je reviens aux paroles de B. Que peuvent maintenir de cette phrase dans leurs minces cloisons ces guillemets dont je l'entoure ? Je n'entends plus sa voix. Plus exactement, je l'entends m'échapper. Un crible la décompose en particules volatiles, errantes. Le spectre se dérobe. Dite un soir peut-être entre deux gorgées d'un thé dont B. seul connaissait la formule, la phrase s'éloigne maintenant dans des limbes, cherchant une issue. D'être écrite gagne-t-elle une assise, un profil net qu'accusent les traits de la citation ? Une autorité ? J'essaie autrement : La phrase s'élabora, remonta d'une pensée ancienne suivant les tracés sinueux du sourire sur les lèvres, les pommettes, aux pattes-d'oie. « L'amour est un réseau délicat de limites », dit-il. Il reposa la fine tasse de verre... J'ai recréé le moment, mais m'y arrête. Inutile de le prolonger, ni d'en remonter la genèse. Je ne cherche pas à dire des circonstances. J'essaie d'isoler des propriétés, de mesurer en moi l'empire d'une parole, branche fossile au terme d'un long processus de densification, où tient une année auprès de B. Branche anormalement lourde, ayant enfreint la loi des règnes. Son mode d'apparition est l'effondrement. Aussi ne puis-je la tenir sans horreur d'une contamination par ankylose, sous la plume ou sur la langue, sans me sentir entraîné par les fonds par son poids. Comme un aliment trop froid elle communique par cristallisation, par arborescence des humeurs, sa raideur aux muqueuses tièdes. Elle pétrifie mais qu'est-ce, en nous, qui force à articuler ? (Nous atteindrons à force de glissements, de repentirs, de dénivellations, la

de taşıyorum. O gün onu bulmacanın tam ortasında karşımda görünce şaşırmıştım. Aceleci herhangi bir okuyucu için resim, birkaç kareyi bilinen bir ismin harfleriyle karartmaya yarayacak, basit bir bilgi olarak, renkli ve pratik bir tanım, sadece bir ikon olarak kalacaktır. Bundan sonra, yaratıcılıktan uzak bu işlem benim için beklenmedik bir anlam yüklendi. İsmi harfleri bu kez tesadüfen başka sözcüklerin oluşması için yol göstermeye yarayacaktır. Genellikle sonunda kişiye özgü bir biçimin ortaya çıktığı, gecenin yutarhücrelileştirdiği cenin misali, göstergeler çoğaldıkça yavaş yavaş arada kaybolup giden, sonra tüm harfler dolunca da bulunmaz hale gelen isimle, filizlenmenin tersi bir şey başlar böylece. Salgıladığı maddenin içinde erir isim. Yazar, düzeneğin ortasındaki küçük çatı penceresinden, karışıklıkla ilgili her şeyi önceden görmüş olmanın muzipliğiyle objektife dönük, hâlâ bakmaktadır. (B'nin sözlerine dönüyorum. İnce bölmeleri içinde, her iki yanına koyup çerçevelediğim tırnak işaretleri, bu cümleden neyi olduğu gibi koruyabilir? Artık sesini duymuyorum. Tam olarak, benden kaçtığını duyuyorum. Bir kalbur, sesini uçucu, başıboş parçacıklara ayırıyor. Hayalet sıvışıyor. Belki bir akşam, nasıl yapıldığını sadece B'nin bildiği iki çay yudumu arasında söylenmiş cümle, şimdi bir çıkış arayarak belirsizlikler içinde uzaklaşıyor. Yazılmış olmak, alıntının özelliklerini gösteren bir dayanak, net bir görünüm kazanıyor mu? Bir yetke? Başka türlü deniyorum: cümle geliştirdi, dudaklarındaki, elmacık kemiklerindeki gülümsemenin sinsiz izlerini izleyerek eski bir düşünceden göz kenarlarındaki çizgilere yükseldi. "Aşk hassas bir sınırlar ağıdır," dedi. İnce cam fincanını yerine bıraktı... O ânı yeniden oluşturdum, ama orada duruyorum. Bu ânı uzatmanın, kaynağına kadar geri gitmenin faydası yok. Ayrıntılardan söz etmeye çalışmıyorum. İçinde B'nin yanında geçen bir yılın yer aldığı, uzun bir dallanma sürecinin sonunda fosilleşmiş olan bir sözün özelliklerini açığa çıkarmaya, içimdeki egemenliğini ölçmeye çalışıyorum. Egemenliklerin yasasını ihlal ettiği için aşırı ağırlaşmış bir dal. Ortaya çıkış biçimi yıkılma. Bu nedenle, kendimi ağırlığının etkisiyle sürüklenmiş hissetmeden, tutulmayla oluşan bir kirlenmeden iğrenmeden bu sözü kalemimin ucuna getiremiyor veya ağzıma alamıyorum. Çok soğuk bir yemek

zone fabuleuse du rêve où, longtemps encore après sa mort, une personne aimée revient dans la maison qu'elle avait quittée pour toujours. Elle ne montre aucune marque d'un séjour ailleurs. Nous l'accueillons comme de retour d'un voyage, avec une joie sereine puisque quelque chose dont nous avons la connaissance immédiate, de l'intérieur de la scène nous convainc de croire à la résurrection. Sa présence est sans question. Sans épreuve. La voilà remise, corps glorieux ondulant sur la toile sans couture, effleurant les objets, traversant en souriant le vestibule, au salon penchée au-dessus de la table dépliée du secrétaire, ou s'asseyant pour dire ses histoires. Elles confirment que la douleur est désormais révolue. Elles nous comblent, comme au temps de l'enfance, et c'est tranquilles que nous pouvons nous rendormir. (Il entre dans la salle obscure. Le film est commencé. Il s'assoit entre deux places vides. Un cheval noir tombe dans un champ de perce-neige. Y meurt. La suite de l'histoire est connue. Puis un son de cloche éraillé annonce la fin de l'entracte. On se rassoit. Les lumières s'éteignent mais de qui, de quelles ombres suis-je maintenant entouré ? Aurais-je eu connaissance de ce qui est sur le point d'advenir, je n'aurais pas, peut-être, franchi le seuil de ce cinéma (le *Cosmos*), où j'ai pourtant mes habitudes. Une très jeune fille, dont le rôle jusque-là est effacé, après l'exécution des amants par la haine des familles vient se placer au centre de l'écran, droite, une bougie allumée à la main, de face — gros plan, puis très gros plan —, et sa grâce frêle, effarouchée l'y fait tenir comme au bord de l'abîme. Son visage concentre tout ce que je peux connaître de la tristesse et de la honte. Il est régulier, tel pourtant, l'enfant n'ayant pas atteint l'âge nubile, qu'il oscille et semble hésiter, les yeux baissés sur la flamme, devant une question douloureuse. Je dois continuer. Elle ne parle pas. Son jeu consiste à maintenir allumée la petite flamme hors du cadre. Je dois continuer. Au-dessus de moi, une voie limpide et turbulente, jaillie de la lucarne et s'étirant jusqu'à la toile tendue. Des flux de poussières se chevauchant. Cherchent-elles à échanger leur substance ? À s'assembler selon d'autres lois ? Une adolescente. Une demoiselle sur cette photographie d'école sortie de sa liasse, dans le désordre de la boîte familiale. Je reconnais le sou-

gibi, vücut sıvılarının billurlaşmasıyla, ağaçlanmasıyla sertliğini ılık mukozaya iletiyor. Taşlaşıyor, peki ama içimizde bu sözü söylemeye iten şey ne? (Ölümünden uzun zaman sonra da, sevilen bir insanın ebediyen ayrılmış olduğu eve geri döndüğü düşünün masalsi bölgesine ulaşacağız, kaya kaya, resimde düzeltmeler yapa yapa, düzleye düzleye. Sevilen insan başka bir yerde geçirdiği zamandan hiçbir iz taşımıyor. Onu bir seyahatten dönmüş gibi dingin bir sevinçle karşılıyoruz, çünkü hemen tanıy-verdiğimiz, sahnenin içinden bir şey, bizi yeniden dirilmeye inanma konusunda ikna ediyor. Varlığı su götürmez. Sınamaya gerek yok. Dikişsiz bezin üzerinde dalgalanan görkemli vücutuyla, güzelleşmiş olarak varlığı orada işte; nesnelere şöyle bir dokunup geçerken, yüzündeki gülümsemeyle holü geçerken, salonda yazı masasının üzerine eğilmiş veya hikâyeler anlatmak için otururken. Hikâyeleri artık acının bittiğini onaylıyor. Çocukluk zamanlarındaki gibi bizi sakinleştiriyor, artık rahatça uyuyabiliriz. (Loş salona giriyor. Film başlamış. İki boş koltuk arasına oturuyor. Siyah bir at bir kardelen tarlasında düşüyor. Oracıkta ölüyor. Hikâyenin devamı tanıdık. Sonra boğuk bir çan sesi film arasının bittiğini bildiriyor. Yeniden yerimize oturuyoruz. Işıklar sönüyor, peki şimdi etrafımda kimler var, hangi gölgeler? Birazdan olacakları biliyor olsam, belki de, aslında sık sık geldiğim bu sinemaya (le *Cosmos*) hiç adımımı atmazdım. O âna kadar pek rolü olmayan gencecik bir kız, ailelerin düşmanlığıyla âşıkların öldürülmesinin ardından, elinde yanan bir mum, dimdik, cepheden –geniş plan, sonra çok geniş plan– ekranın tam orta yerine gelip yerleşiyor; ve kırılğan, ürkek zarafeti onu sanki uçurumun kenarında gibi orada tutuyor. Yüzü, hüznün ve utanç hakkında bildiğim her şeyi üzerinde taşıyor. Ciddi bir yüz, ama sanki daha ergenlik çağına gelmediğinden duraksayan, gözleri alevin üzerine eğilmiş, acı veren bir sorun karşısında tereddüt eder gibi. Devam etmeliyim. Kız konuşmuyor. Onun oyunu, küçük alevi görüntü çerçevesinin dışında yanık tutmak. Devam etmeliyim. Projeksiyon odasından, küçük pencereden, berrak ve capcanlı ışık demeti... Toz yığınları üst üste biniyor... Özlerini değiş tokuş yapmaya mı çalışıyorlar? Başka yasalara göre bir araya gelmeye mi? Yeniyetme bir kız... Aile kutusundan, tomarından

rire qu'un grave secret retient d'esquisser. Elle n'avait pas encore changé de nom. Elle n'était pas encore ma mère. L'image s'est-elle superposée ? Non. Ce n'est pas ça. Pas une surimpression. Pas une vision non plus. Mais je dois faire vite, les électrons fusent et les masses s'effondrent. Tout va disparaître. C'est elle. Elle, réelle. Sous les espèces d'une gracie cariatide de lumière et de chair. J'assiste à la métamorphose perpétuelle de la matière. Je dois me taire. Le personnage lève peut-être les yeux vers la caméra, je l'oublie, mais en cette seconde recueillie, dans l'infini de laquelle toute rumeur a été aspirée, *il est* ma mère. C'est fini. La foule bruisse et s'écoule lentement sous la clarté plate des lustres. On dit que jadis, leur office accompli dans le temple, les prêtres égyptiens sortaient de l'aire sacrée à reculons, en effaçant à mesure leurs empreintes. Je sors de la salle obscure.) Nous dormions apaisés mais cette paix, comme la mort qu'elle dénie, le temps d'un rêve n'aura été qu'un accident.) J'ai coupé net. La phrase entre guillemets, qu'elle soit poinçon, calame, rameau, bourgeon, greffon. Incise, dans la page, encore instable. Puis-je écrire prendra-t-elle ?) La photo découpée ne quittera plus le feuilleté dans lequel elle est prise avec d'autres et quelques notules. Il m'est inutile de la regarder mais je l'y laisse poursuivre sa vie souterraine, attendant dans l'oubli de l'attente de la voir se lever de la dormance.) La tête s'est rendue, le lit se reforme, avec l'étrange légèreté qu'imprime aux images d'un film une projection à l'envers. Se referme sur le gouffre. Brèche bientôt close. Raie éteinte de l'œil. Pli sur pli. Blanc. Le cadavre est immobile. Il est devenu l'objet de techniques discrètes. On l'emporte. Je reste seul. Du couloir où je repassai revenant de la morgue, par l'entrebaillement de la porte, je vis le lit une dernière fois.) La terre te recouvre. J'ai jeté en pluie une poignée de terre sur le corps enveloppé du linceul. D'autres avant et après moi ont fait le même geste. La terre te recouvre. Je ne me suis pas retourné. Je n'ai même pas pensé au miracle.

Istanbul, le 27 mai 2000
François Bizet

çıkmiş bu okul fotoğrafında bir genç hanım. Ciddi bir sırrın bütünüyle belirmekten alıkoyduğu gülümsemesini tanıyorum. Henüz ad değıştirmemişti. Henüz annem değildi. Resim üst üste mi binmiş? Hayır. Bu değil. Bir bindirme tekniğı değil. Hayal de değil. Ama elimi çabuk tutmalıyım, elektronlar yanıyor, yığınlar çöküyor. Her şey birazdan kaybolacak. Bu o. Işıktan, etten, narin bir heykel sütun biçiminde, gerçek; o. Maddenin sürüp giden dönüşümüne tanık oluyorum. Susmalıyım. Karakter belki de gözlerini kameraya doğru kaldırıyor, unutuyorum, ama sonsuzluğunda tüm uğultuların yok olduğu bu yoğun saniyede o benim annemdir şimdi. Bitti. Avizelerin yavan aydınlığı altında kalabalık uğulduyor ve yavaşça akıp gidiyor. Derler ki, eskiden Mısırlı din adamları tapınaktaki ayinleri bittiğinde, ayak izlerini sile sile, kutsal mekândan geri adımlarla çıkarmış. Loş salondan çıkıyorum.) Huzur içinde uyuyorduk, ama inkâr ettiği ölüm gibi, bir düşün zamanı kadar kısa bu huzur bir rastlantıymış sadece.) Düzenli bir biçimde yonttum. Tırnak içindeki cümle matkap olsun, kalem kamışı, küçük dal, tomurcuk, aşı filizi. Sayfada hâlâ hareketsiz duran aracümle. Yazabilsem: tutar mı?) Gazeteden kesilmiş fotoğraf, başka fotoğraflar ve birkaç kısa notla birlikte kapatıldığı yapraktan artık hiç ayrılmayacak. Ona bakmam gereksiz, ama onun uyku evresinden kalktığını görme beklentisinin şaşkınlığı içinde bekleyerek, toprak altındaki yaşamını sürdürmesi için onu orada bırakıyorum.) Baş teslim oldu, ters bir projeksiyonun bir filmin resimlerine yansımadaki tuhaf hafiflikle, yatak eski halini alıyor. Bir uçurumun üzerine kapanıyor. Birazdan kapanıyor gedik. Gözün sönmüş çizgisi. Kıvrım üzerine kıvrım. Beyaz. Kadavra hareketsiz. Gizemli tekniklerin nesnesi oldu. Götürüyorlar. Yalnız kalıyorum. Morgdan dönerken yeniden geçtiğim koridorda, aralık kalmış kapıdan yatağı son bir kez görüyorum.) Toprak seni örtüyor. Yağmurda, kefene sarılmış naaşın üzerine bir tutam toprak attım. Benden öncekiler ve sonrakiler de aynı şeyi yaptılar. Toprak seni örtüyor. Geriye dönüp bakmadım. Mucizeyi düşünmedim bile.

İstanbul, 27 Mayıs 2000
François Bizet

Çevirmenin Notu

Çevirmek yalnız yapılan bir iştir. Çevirmen yalnızlığı içinde bazı sorulara yanıt vermek zorundadır ve bunu çevirdiği her an yapmalıdır. Karşı karşıya kalınan sorulara nihai çözüm getirebilecek bir algoritma ya da sihirli bir formül bulunmaz. Özellikle de çevirinin özüne ilişkin sorulara.

Türü ne olursa olsun, çeviride karşılaştığım en büyük zorlukların başında, hem özgün, hem de hedef dilin kültürel arka planları gelir. Çevirinin genel sorunlarına, üstünde çalışılan dillerin özgün zorlukları eklenir. Yapısal, etimolojik ve kökene ait farklılıklar bir yana, her dilin etrafını saran dünyaya bakışının, kendine has ve eşsiz olduğu teorisini kabul ettiğimiz takdirde mesele derinleşiyor. Eco'nun kuramını takip edecek olursak, iyi çevirmen "kendisi için metnin derin anlamının ne olduğunu tanımlamaya baş koyan ve en doğru olduğunu düşündüğü çözüm için her an pazarlık etmeye muktedir kişidir." * Evet, her an, çünkü bu diller aynı zamanda –çoğunlukla– "yaşayan" dillerdir: ağır, cömert, kaprisli, zengin, büyüleyici, zorlu, dışadönük ya da muhafazakâr olabilirler ancak her daim dinamiktirler, dolayısıyla da dönüşürler.

Mektupların çevirisinde anlık pazarlıkların dışında, temel kararlar da almak gerekti. Metin, kendine özgü pek çok özelliği olan bir çeviri metni olduğu için, Bilge Karasu ise, Bilge Karasu olduğu için.

Bilge Karasu'nun Jean Nicolas ve Gino Harsh'a Fransızca

Dire quasi la stessa cosa - Esperienze di traduzione, Bompiani, 2003.

olarak yazdığı mektupların çeviri metni olarak farklılıklarının başında, çevirmen işinin belli oranda yazar tarafından zaten yapılmış olması geliyor. Kùltùrlerarası benzerlik ve farklılıkların tanımlanması ve en önemlisi bunların doğru okunmasına gösterilen özenli çabayla aktarımları, metnin önemli unsurlarından biri. Bu özelliği taşımayan metinlerde, örneğin “körebe” oyununa orijinal haliyle “colin-maillard” demez hiçbir çevirmen. Bense, normalde yapılmayacak bu tercihe benzer tercihler yaptım. Benim pazarlığım böyle. Bilge Karasu’nun yaptığını devam ettirmek, dilleri ve kùltürleri birbirlerine “ifadeleri” de aktararak, çevirerek yaklaştırmak için.

İkinci önemli karar ise Türkçe kullanımıyla ilgiliydi. Bu kararı tek başıma almadım. Editoryal bir karar oldu. Tartıştık ve fikir birliğine vardık. Bilge Karasu Fransızca’yı Türkçeyi kullandığı gibi kullanmıyor. Kullansaydı bile onu “taklit” etmeye çalışmak hem yaklaşım, hem de sonuç açısından bir facia olurdu. Mektupları Türkçe yazmış olsa, kelime seçimlerinde en basit örnek olarak ‘annem’ değil ‘anam’ derdi büyük olasılıkla, ancak dil Fransızca, kelime de ‘annem’. Pazarlığın da bir sınırı var.

Öz Türkçe hassasiyetine gelince: yine zorlama bir tercihtense, çeviriyi doğal akışına bırakma kararı aldık. Bunun da iki nedeni var. Öncelikle, yukarıda değindiğim, dilin dönüşüm özelliği, mektupların otuz yıllık bir süreci kapsaması ve Türkçenin etimolojik kaynak eksikliği. Kelimelerin dile giriş ve yaygın kullanım tarihlerini saptamak imkânsız, tahmin etmeye çalışmak abes. Kısacası, Fransızca anlatıma sadık kalıp “taklit” ve “tahmin” tuzaklarından uzak durmaya çalıştık.

Bu seçkide, bildikleri, sevdikleri Karasu’yu duymak isteyip hayal kırıklığına uğramış olanlar varsa bence yanılırlar. Mektuplar Bilge Karasu’nun “edebi” sesini değil, o sesin kaynaklarını, onu besleyen, tetikleyen şeyleri yansıtıyor. Düşüncelerin romana, öyküye, masala, en çok da sese dönüşmesine neden olanları. Çıkış noktasını. Sesin sahibi adamın duyduğu sesi. Olanca samimiyetiyle.

Çeviriyi yaparken, yüreğim daraldı. Hem ülkenin, hem özel hayatın zorlu koşulları, pek çok şeye, en çok da yazıya duyulan tutku içime dokundu. Sıkıntımı dağıtan ise Bilge Karasu’nun sı-

caklığı, yoğunluğu, gücü ve zor anlarda bile varlığını hissettiren muzipliği, oyunseverliği oldu. Çeviriyi yaparken, yanımda kedim, hüzünlendim, neşelendim, ağladım ve güldüm. Çeviriyi okuyanların da başına aynı şeylerin gelmesi diliyorum tüm kalbimle.

Çeviri, son derece karmaşık ve dengesiz iki eşsiz birey misali, iki farklı yapı, tarih, kültür, bakış, ifade yani dil arasında iyi pazarlık etme kaygısı içinde, daha önce de dediğim gibi yalnız yapılan bir iş. Bu çeviride başka pek çok şey gibi yalnızlık konusu da değişime uğradı. Bu projeyi hayata geçirdikleri ve beni yalnız bırakmadıkları için öncelikle akıllı, sıcacık ve samimi Yayın Koordinatörü Aslıhan Dinç'e, sabırlı, nazik ve ısrarcı redaktörüm Ersel Topraktepe'ye, kimi zaman şaşırtıcı ama her daim net ve kararlı Genel Yayın Yönetmeni Raşit Çavaş'a ve profesyonel ekibine içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Metin keşfetmeyi, okumayı, anlamayı, sezmeyi, yazı işinin uçsuz bucaksızlığını ve zevkini eşsiz bir biçimde öğreten, yolu sınıfından geçmiş şanslı insanlardan biri olarak hayatıma bilgi, zarafet, saygı, akıl ve önsezi ardında ilk bakışta gizli sanılan gerçek bir sevgiyle, sadece kendisinin yapmayı bildiği gibi nazikçe dokunup şekillendirici, geri dönüşsüz ve derin izler bırakan Alain Mascarou'ya ise, burada sadece, beni bu gelgitli, sürprizlerle dolu maceraya dahil ettiği, dostluğu, tükenmeyen desteği ve hiç esirgemediği öğretmenliği için teşekkür etmekle yetineceğim.

13 yaşımıdayken ilk defa bir kitabın hem orijinalini, hem de çevirisini okudum. Öğretmenim hediye etti. Hediyeinin işleyiş biçiminin ne olacağını tam olarak kavrayamadığımı seziyor ama hayata dair temel soru ve sorunlarıma ışık tutmak için verildiğini biliyordum. Aradan neredeyse otuz yıl geçti ve bugün, konunun bundan ibaret olduğundan çok da emin değilim artık, çünkü öğretmenim Alain Mascarou, kitap Simone de Beauvoir'ın *Sessiz Bir Ölüm*'ü, çeviren Bilge Karasu'ydü...

Bilge Karasu (1930-1995). Il a étudié la philosophie à l'université d'Istanbul et a travaillé au service des diffusions pour l'étranger à la radio d'Ankara. En 1974, il fut chargé d'enseignement à l'université d'Ankara [sic]. Il a commencé à publier ses nouvelles en 1950. Le prix de la Société de la langue turque lui fut attribué pour sa traduction de *The Man who Died* de D. H. Lawrence, le prix Sait Faik de la nouvelle pour son recueil *Uzun Sürmüş Bir Günün Aksami* (*Le Soir d'une journée qui fut longue*, 1971), et le prix Pegasus pour son roman *Gece* (*La Nuit*, 1991).

L'œuvre de Bilge Karasu se caractérise par la base philosophique qui nourrit ses récits. Avec un style très particulier et une langue dépouillée de tout artifice, il est considéré dans la littérature turque comme un maître pour son art de concilier avec rigueur pensée philosophique et talent littéraire. La peur, la dialectique de l'amour et de la mort, de la chasse et du chasseur, du maître et du disciple, de la statue et de Pygmalion, du chat et de l'homme, sont quelques-uns des thèmes favoris de Bilge Karasu.

L'écriture et la structure en mosaïque du récit, voire de l'ensemble des récits d'un même recueil, avec des alternances en contrepoint, se manifestent aussi à travers la dimension temporelle de certaines de ses œuvres. Par exemple, dans *Le Soir d'une journée qui fut longue*, la structure temporelle des trois nouvelles qui constituent le recueil se rapporte aussi bien au passé qu'au présent. Cette œuvre expose les croyances et les problèmes de la liberté individuelle à l'époque byzantine, tout en s'orientant *sotto voce* vers la période difficile que traverse l'individu du temps présent.

On peut caractériser le style de Bilge Karasu par sa recherche fouillée de l'écriture et de la langue, comme si l'auteur voulait recréer ainsi un langage spécifique au propos exprimé.

Guzine DINO

Source : *Encyclopaedia Universalis*

Bilge Karasu (1930-1995) İstanbul Üniversitesi'nde Felsefe okudu Ankara Radyosu'nda yurtdışı yayınları servisinde çalıştı. 1974'te, Ankara Üniversitesi'nde [sic] öğretmenlik yapmaya başladı. 1950'den itibaren öyküleri yayınlanmaya başladı. D. H. Lawrence'ın *The Man who Died* adlı eserinin çevirisiyle Türk Dil Kurumu Ödülü, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı* öyküsüyle Sait Faik Öykü Ödülü (1971) ve *Gece* romanıyla Pegasus Ödülü'ne (1991) layık görülmüştür.

Bilge Karasu'nun eserleri, metinlerini besleyen felsefi temelle şekillenir. Son derece kendine özgü bir stil ve tüm fazlalıklardan arındırılmış bir dille, Türk Edebiyatı'nın, felsefi düşünceyle edebi yeteneği birbirine sınıksız bağlayabilen ustası olarak görülür. Korku, aşk ve ölüm, avla avcı, ustayla çırak, heykelle Pigmalion, kediyle insan diyalektiği, Bilge Karasu'nun en sevdiği temalardan bazılarıdır.

Metin yazımının, hatta aynı derleme içindeki metinler bütünü'nün, kontrpuan noktalarında yer değişimiyle belirginleşen mozayik yapısı, bazı eserlerinde zaman boyutuyla da çıkar karşımıza. Örneğin, *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*'nda derlemeyi oluşturan üç öykünün zamansal yapısı hem geçmişe, hem de şimdiki zaman üstüne kurgulanmıştır. Eser, Bizans döneminin inançlarını ve bireysel özgürlük sorunlarını, şimdiki zaman bireyinin katetmekte olduğu zorlu döneme sotto voce yönelerek gözler önüne serer.

Bilge Karasu'nun stilini derin bir yazı ve dil araştırması olarak niteleyebiliriz. Sanki ifade edilen konulara özgü bir dil yaratma isteği duyar gibi.

Güzin DİNO

Çev. Simlâ Oğan

Kaynak : *Encyclopaedia Universalis*

Alain Mascarou (1945). Il a enseigné au lycée français d'Ankara de 1979 à 1988. Il a consacré un essai (*Les Cahiers de l'Ephémère*) et divers articles à la poésie française contemporaine ainsi qu'à des auteurs de l'aire francophone (Des Forêts, Philippe Denis, Christian Dotremont, Silvia Baron Supervielle). Il est devenu traducteur du turc par amitié pour Bilge Karasu et Mehmet Yashin.

Simla Ongan (Ankara, 1972). Elle est enseignante de langues étrangères et traductrice. Elle organise également des ateliers de musique et s'occupe de production de films.

François Bizet. Après avoir été libraire à Paris, a passé dix ans dans différentes universités de Turquie avant de s'installer, en 2004, au Japon, où il continue d'enseigner la langue et la littérature françaises à l'université de Tokyo. Il a publié aux éditions Droz *Une communication sans échange* Georges Bataille critique de Jean Genet, ainsi que des articles sur Pétrarque, Henri Michaux, Georges Perec, Pierre Guyotat et Antoine Volodine. Il a également collaboré à diverses revues (*Le Nouveau Commerce*, *La Revue littéraire*, *Fusées*, *Nioques*), qui ont accueilli des extraits de *La Construction d'Ugarit*. Il vient de faire paraître aux éditions Belles Lettres un essai sur le bunraku intitulé « Tôzai !... Corps et cris des marionnettes d'Ôsaka » et travaille actuellement sur une fiction : *Traité du corail*.

Une anecdote de François Bizet

Je me souviens avoir croisé Bilge Karasu, par une nuit d'hiver, à Kizilay : ayant immédiatement reconnu l'écrivain que j'avais vu quelques mois plus tôt à la Sorbonne, lors de l'ouverture des « Belles Étrangères », je l'ai abordé moitié en turc, moitié en français, essoufflé d'avoir couru pour le rattraper. Il était aussi surpris que moi de la circonstance, emmitouflé mais attentif à ce qui se passait, me dévisageant dans l'entrebâillement de son col avec une certaine espièglerie. Il s'en est suivi une amitié intense, que la maladie a approfondie, que la mort a interrompue. J'ai écrit « Tombeau » quelques années plus tard. Je le croyais enfoui mais c'était sans compter avec les forces imprévisibles du retour qui savent rendre à certains moments du passé leur fraîcheur native. Le miracle aura donc eu lieu puisque le texte resurgit, aujourd'hui, dans les deux langues.

Alain Mascarou (1945). 1979'dan 1988'e kadar Ankara'da Fransız Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Frankofon yazarlar (Des Forêts, Philippe Denis, Christian Dotremont, Silvia Baron Supervielle) ve çağdaş Fransız şiiriyle ilgili çeşitli makaleler ve bir deneme ("Les Cahiers de l'Ephémère") kaleme aldı. Bilge Karasu ve Mehmet Yaşın'la olan arkadaşlığı nedeniyle Türkçe çevirmeni oldu.

Simla Ongan (Ankara, 1972). Yabancı dil eğitmeni ve çevirmendir. Aynı zamanda müzik atölyeleri düzenlemekte ve film yapımıyla ilgilenmektedir.

François Bizet Paris'te kitapçı olarak çalıştıktan sonra, Türkiye'de farklı üniversitelerde geçirdiği on yılın ardından, 2004'te Japonya'ya yerleşti. Halen Tokyo Üniversitesi'nde Fransız dili ve edebiyatı dersleri vermeye devam etmektedir. Droz yayınlarından *Karşılıksız Bir İletişim: Jean Genet'nin eleştirmeni Georges Bataille'ı* yayımladı; ayrıca Pétrarque, Henri Michaux, Georges Perec, Pierre Guyotat ve Antoine Volodine hakkında makaleleri yayımlandı. Bunun yanı sıra, *Ugarit Yapısı*'ndan parçalar yayımlayan çeşitli dergilere (*Le Nouveau Commerce*, *La Revue littéraire*, *Fusées*, *Nioques*) katkıda bulundu. Kısa zaman önce, "Tôzai!... Ôsaka Kuklalarının Bedenleri ve Çılgınlıkları" adlı bunraku üzerine bir denemesi Belles Lettres yayınlarından çıktı. Halen Mercan Kitabı adlı bir kurgu üzerine çalışmaktadır.

François Bizet'den bir anekdot

Bir kış gecesi, Kızılay'da Bilge Karasu'yla karşılaştığımı hatırlıyorum: Birkaç ay önce Sorbonne'da, "Yabancı Güzeller" in açılışında gördüğüm yazarı hemen tanıdığımdan, yetişmek için nefes nefese yanına gidip yarı Türkçe yarı Fransızca konuştum. Bu tesadüfe benim kadar o da şaşırmıştı; kalın giysilerinin içinde, ama olan bitene karşı dikkatli, afacan bir tavırla beni yakasının aralığından süzmüştü. Ardından, hastalığın derinleştirdiği, ölümün yarıda bıraktığı yoğun bir dostluk geldi. Ölümünden birkaç yıl sonra "Mezar"ı yazdım. Onun gömülü olduğunu sanıyordum, ama geçmişteki bazı anlara ilk tazeliklerini vermeyi bilen dönüşün görünmez güçlerini hesaba katmamıştım. Bugün bu metin çift dilli yayımlandığına göre mucize gerçekleşmiş oldu.

Çev. Ece Korkut

“Nasıl mı yaşıyorum? Evde veya fakültede çalışarak, şimşek hızıyla alışveriş yaparak, mümkün olduğunca ender yemek yaparak. Az insan ağırlıyor, daha da azını ziyaret ediyorum. [...] Katılıkla seçilen az sayıda film. Aşk yok, şimdilik [...] Her Cuma müzik buluşması. Okumalar... Yazdıklarım? Öğretim yılı devam ettiği sürece, yavaş ilerleyen denemeleri haftalar, aylar boyu sürüklüyorum. Son kitabım dört buçuk ayın ardından neredeyse tükendi. Yeni baskısı olacak herhalde. [...] İyi film olur diyen çok oldu. Ama kim yapacak filmi? [...] % 80'i hazır bir kitabı yayımlatmak [...] için ciddi şekilde çalışmaya koyulmayım. Emeklilikte Akdeniz'e gitmek daha mı iyi olur?”

«Comment je vis ? En travaillant à la maison, ou à la Fac, faisant des courses-éclair, cuisinant aussi rarement que cela est possible. Je reçois peu, visite encore moins. [...] Peu de films, sélectionnés avec grande sévérité. Pas d'amour, pour le moment; [...] Réunions musicales tous les vendredis [...] Lectures... Ce que j'écris ? Tant que dure l'année scolaire je traîne pendant des semaines et des mois des essais qui avancent lentement. Mon dernier bouquin est presque épuisé après quatre mois et demi. Une réimpression est à espérer. On a beaucoup dit que ça ferait “un bon film”. Mais qui le fera, ce film ? [...] Je dois m'atteler sérieusement au travail pour la parution d'un bouquin qui est prêt à 80% [...]. Vaudrait-il mieux aller en retraite sur la côte méditerranéenne ?»

Kapak fotoğrafı: Bilge Karasu ve Jean Nicolas, İstanbul 1983.

(Fotoğraf: Michel Doillon)

Photo de couverture: Bilge Karasu et Jean Nicolas, Istanbul 1983.

(par Michel Doillon)

ISBN 978-975-08-2572-9

9 789750 825729

30 TL

